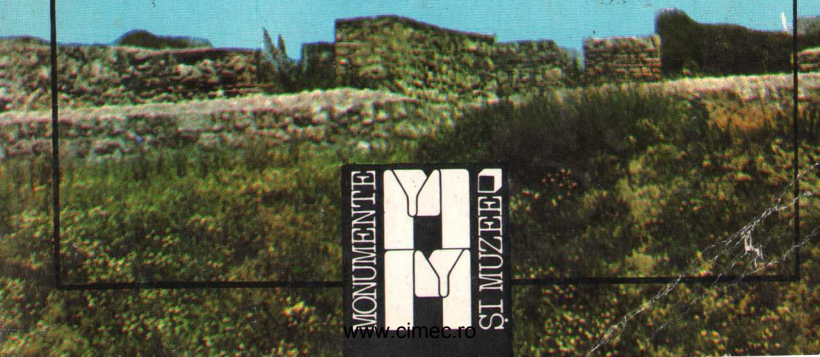
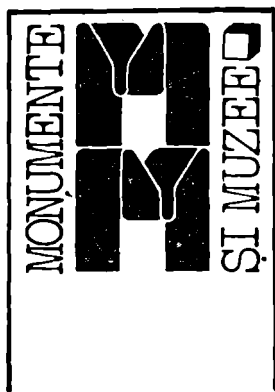

Octavian Toropu Corneliu Tătulea

SUCIDAVA CELEI

www.cimec.ro

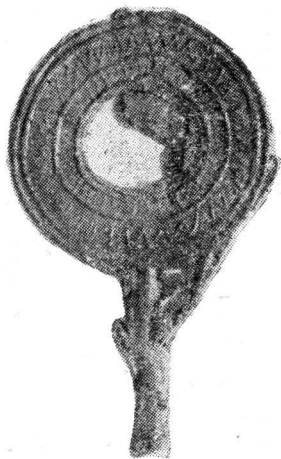

Coperta seriei : ANDREI GH. DAN
Desene și cartografie : ANGELA CIOCILTEU

Coperta I : Zidul de incintă al cetății Sucidava
Coperta IV : Statuetă de bronz înfățișând-o pe Ceres
Pagina de titlu : Ramă de oglindă (plumb)

Octavian Toropu Corneliu Tătulea

SUCIDAVA CELEI

București, 1987

CUVÎNT ÎNAINTE

Cercetările întreprinse pe șantierul arheologic Sucidava-Celei (Corabia, județul Olt) au contribuit, în mod fundamental, la reconstituirea istorică a procesului de formare a poporului român și a limbii române, precum și la elucidarea unor probleme privitoare la istoria universală antică, ceea ce i-a adus Sucidavei un binemeritat renume în cercurile științifice nu numai din țară, ci și de peste hotare. Rezultatele acestor cercetări au fost inserate în câteva lucrări de sinteză (mai nou, Oltenia Romană, ed. a IV-a, București, 1978 și Itinerare arheologice oltene, București, 1979) și, totodată, au făcut obiectul a trei monografii (Sucidava. Une cité daco-romaine et byzantine en Dacie, Bruxelles, 1965 ; Sucidava, București, 1966 și Sucidava, Craiova, 1974), toate semnate de regretatul prof. dr. doc. Dumitru Tudor, conducătorul șantierului pînă în anul 1982.

Săpăturile arheologice întreprinse la Sucidava în anii 1974—1985, după apariția ultimei monografii, au completat substanțial baza documentară existentă atunci și au dat posibilitatea aprofundării istoriei multimilenare a habitatului uman de acolo.

Grație sprijinului moral și material acordat de organele locale și județene de partid și de stat și prin grija și eforturile colectivului de cercetători de la Sucidava, coordonat, în ultimii ani, de autorul aces-

tor rînduri, și ale colectivului Muzeului de istorie și etnografie din orașul Corabia, a fost creată posibilitatea ca, anual, să fie scoase la iveală, consolidate și puse în circuitul turistic o serie de complexe arheologice (niveluri de locuire din perioada de cristalizare a civilizației trace ; zidurile, turnurile de apărare și poarta de vest a cetății romano-bizantine ; un segment dintr-o stradă interioară din secolul al III-lea ; temeliiile unei clădiri din secolele IV—V ; hypocaustul ; „fîntînă secretă“ ; zidul aflat la nord de cetatea militară ; portalul podului de peste Dunăre ; fortificațiile medievale ; fîntîna din așezarea civilă etc.) și s-a construit o clădire destinată unei expoziții permanente a Sucidavei. Aceste complexe antice sînt cunoscute în cercurile științifice de specialitate, însă nu și de masele largi interesate de trecutul mai îndepărtat al istoriei patriei noastre.

Lucrarea de față caută să prezinte, sintetic dar exhaustiv, în lumina ultimelor cercetări, istoria multimilenară a Sucidavei antice și medievale, care — sperăm — va interesa, deopotrivă, pe istorici, ca și pe toți iubitorii de istorie. Structurarea și metodologia redării conținutului, aparatul critic, ilustrația etc. au fost impuse de caracterul de ghid științific al cărții, care se adresează, în primul rînd, publicului larg.

Un gînd de recunoștință pentru cei care au trudit să scoată la lumină, de sub scoarța pămîntului, vestigiile de la Sucidava-Celei și o caldă invitație pentru a le vizita.

La Sucidava se poate ajunge pe calea ferată, pe ruta Caracal — Corabia, și pe drumurile rutiere Caracal — Corabia ; Drobeta-Turnu Severin — Calafat — Bechet — Corabia și București — Alexandria — Turnu-Măgurele — Corabia.

Octavian Toropu

I. INTRODUCERE

1. POZIȚIA FIZICO-GEOGRAFICĂ ȘI NUMELE AȘEZĂRII ANTICE

Complexele arheologice care fac obiectul acestei lucrări se află pe aria fostei comune Celei, în prezent cartier al orașului Corabia (jud. Olt), aflat la circa 3 km spre vest de centrul orașului.

Celeiul este situat la 43° latitudine nordică și 24° și 25' longitudine estică, beneficiind de o climă temperată continentală, cu influențe oceanice, optimă dezvoltării societății umane.

Așezările antice de la Celei se aflau pe malul stîng al Dunării, aproximativ între km 634 și 635. În trecut, în dreptul Celeiului existau două brațe ale Dunării. Brațul de sud a fost și este și în prezent navigabil. Cel de nord este o ramificație a gîrlei Bozahuzului, care a fost curgătoare pînă de curînd. Legătura acestei gîrle cu albia majoră a Dunării a fost întreruptă recent, prin construirea unui dig de pămînt. În antichitate, deși curgător, brațul stîng al Dunării avea un debit redus, cu excepția perioadelor în care nivelul din brațul drept al fluviului creștea și o parte din apele acestuia curgeau pe albia secundară, de nord. Oricum, așezările antice de la Celei puteau întreține, pe calea apelor, legături spre vest cu zona Porților de Fier ale Dunării și, de acolo, mai departe, spre zona Dunării Mijlocii și — pe cîleșul Morava (*Margus*)—Vardar (*Axius*) — cu Peninsula

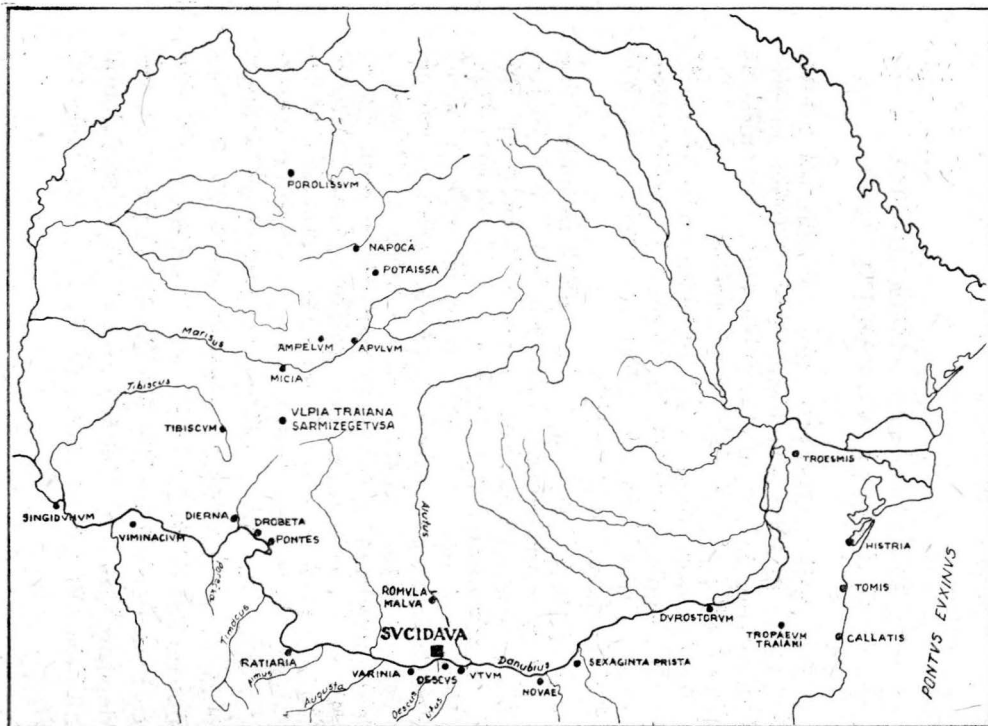

Fig. 1. Sucidava printre aşezările urbane din Dacia şi de la Dunărea de Jos.

Balcanică, pînă la Golful Salonic și Peninsula Calcidică, iar spre est, cu Pontul Euxin și, mai departe, tot pe calea apelor, pînă în zona egeo-mediteraneeană. Aproximativ în dreptul Celeiului, pe malul drept al Dunării, se află gura Iskerului (*Oescus*), pe valea căruia se putea ajunge la trecătorile Balcanilor și în Munții Rhodope, apoi, în continuare, de-a lungul Mariței (*Hebrus*), spre strîmtorile din Marea Egee și Marea Mediterană. Spre nord, legăturile așezărilor de la Celei erau lesnicioase pe valea Oltului, care se varsă în Dunăre la circa 30 km est. Vechea cale pe uscat, care urmărea malul stîng al Dunării, lega „Celeiul” antic de regiunea Porților de Fier și de cea a gurilor fluviului, înaintînd — poate — chiar mai departe (*fig. 1*).

Așezările care au ființat în antichitate la Celei se aflau pe o terasă a Dunării (la cotele 36—39,5), plasată în cîmpie fertilă, unde se putea practica, cu succes, agricultura. Albia nordică a fluviului, presărată cu bălți, oferea oamenilor o bogată floră (pîlcuri de păduri, trestie, păpurișuri etc.) și faună (animale și păsări sălbatice, pește, scoici, raci etc.). Spre baza terasei se aflau puternice izvoare de apă potabilă, iar deasupra straturilor de pietriș și nisip era așternut un strat gros de *loess*, folosit, din cele mai vechi timpuri, în „industria” ceramică și a materialelor de construcții.

Cu alte cuvinte, mediul fizico-geografic oferea celor stabiliți la „Celei” largi posibilități pentru practicarea agriculturii, creșterii vitelor, parțial meșteșugurilor, vînaătorii, pescuitului și negoțului.

Totodată, „Celeiul” antic reprezenta un punct strategic nu numai de importanță locală, dar și — dacă nu mai ales — pentru întreaga regiune a Dunării de Jos¹.

Fig. 2. Inscripția în care este menționat numele Sucidavei.

Nu cunoaștem numele celor mai vechi așezări de pe raza Celeiului de astăzi, așezări care au dăinuit din neolitic și pînă în epoca latene, cînd aici s-a înfiripat o așezare geto-dacă numită Sucidava. Pînă la cucerirea romană (anul 102 e.n.), nu avem nici o informație privitoare la numele așezărilor antice de la Celei. Așezarea romană de acolo, după cum aflăm dintr-o inscripție din secolul al III-lea e.n., descoperită în cetatea romano-bizantină (fig. 2), purta numele $\Sigma VCIDAVA$ (*Sucidava*; Σ grec folosit în loc de S, din alfabetul latin)², denumire preluată, fără îndoială, de la cea a așezării geto-dace, pe „ruinele” căreia avea să se ridice cea romană. Cetatea romano-bizantină este atestată în *Notitia Dignitatum* (secolul al IV-lea — începutul secolului al V-lea), sub numele de *Sucidava*³, și de Procopius din Caesarea, pe la jumătatea secolului al VI-lea, cu cel de $\Sigma \kappa \iota \beta \iota \delta \alpha$ (*Sycibida*)⁴.

Cel care a localizat, pentru prima dată, Sucidava antică la Celei, folosindu-se de informațiile lui Procopius din Caesarea, a fost August Treboniu-Laurian⁵, fiind urmat, după descoperirea inscripției amintite, de Gr. Tocilescu și de V. Pârvan⁶.

După distrugerea Sucidavei de către migratori, numele antic al așezării va fi dat, treptat, uitării, noua așezare românească de acolo primind numele care s-a năstrat pînă în zilele noastre : *Celei*.

2. ISTORICUL CERCETĂRILOR

Cea dintîi informație documentară privitoare la ruinele antice de la Sucidava-Celei datează de la sfîrșitul veacului al XVII-lea. Ea aparține stolnicului Constantin Cantacuzino care, în cunoscuta sa hartă întocmită între anii 1694—1699 și publicată la Padova în 1700⁷, a schițat imaginea podului ridicat aici de împăratul Constantin cel Mare, fără a-i cunoaște însă vechimea și originea, de vreme ce menționa doar că „în acest loc a fost cîndva un pod“. De la capătul nordic al acestui pod, cărturarul muntean trasa totodată drumul roman ce pornea de la Dunăre spre Valea Oltului, către legendarele curți ale lui Ler-Împărat, de la Antina (Romula-Malva), despre care amintea și Dimitrie Cantemir în „Hronicul vechimei a romano-moldo-vlahilor“⁸.

Aproximativ în aceeași vreme, italianul Luigi Ferdinando de Marsigli, ofițer în armata austriacă, pasionat cercetător al monumentelor antichității romane, făcea o primă descriere a ruinelor orașului roman Sucidava, pe care le vizitase cu prilejul călătoriei întreprinse de-a lungul Dunării, în timpul războiului austro-turc din anii 1689—1691. „Există aici — scria

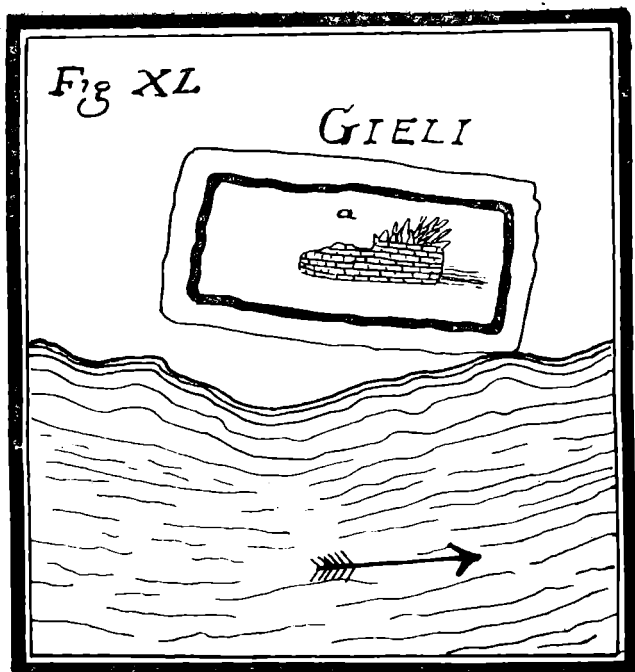

Fig. 3. Sucidava după L.F. de Marsigli.

el cu privire la localitatea Gieli (Celei) — o construcție rectangulară, situată pe malul Dunării, în fața gurii Iskerului sau, mai bine zis, a localității Gegend (Ghighi — n.n.). În cuprinsul ei se văd unele construcții cu ziduri a căror destinație nu poate fi înțeleasă. De aici începe un drum pavat cu pietriș, care, la o oarecare distanță, se unește cu cel al împăratului Traian, care în lungul Oltului se întinde pînă în Transilvania⁹. Marsigli alături a acestei suc-

cinte mențiuni o schiță a ruinelor antice (*fig. 3*), pe care se observă incinta patrulateră a orașului roman, apărată cu zid și șanț, precum și ruinele fortificației romano-bizantine de pe platoul din partea de sud-est a așezării. El nu menționează însă ruinele portalului de nord al podului lui Constantin cel Mare, fiind probabil impresionat mai mult de monumentalitatea ruinelor orașului și ale cetății romano-bizantine, ce vor fi fost, desigur, mult mai impunătoare la acea vreme. Despre această importantă construcție avea să scrie însă, câțiva ani mai târziu, compatriotul său Anton Maria del Chiaro, urmat apoi și de alți cărturari atrași de ideea — de altfel greșită — a identificării aici a podului ridicat de Apollodor din Damasc în timpul războaielor de cucerire a Daciei¹⁰.

După mai bine de un secol de la aceste prime mențiuni, la Sucidava au fost făcute și cele dintii săpături, care nu au avut însă un caracter științific, ele urmărind doar să scoată la lumină noi piese pentru colecția banului Mihalache Ghica, mare amator de antichități. Vladimir de Blaremborg, care, ca și la Romula, a condus nemijlocit lucrările, nota cu acest prilej : „Nici o părere temeinică nu se poate da despre felurimea vechiului așezământ al Celeiului, ale cărui ruine se află mai ridicate de fața pământului ; înfățișează un stilp de zid, parte dintr-un cerc. Așezări regulate și sistematice de piatră tăiată, împestrițată de cărămizi mari, de care se văd și la temeliile zidurilor de îngrădire, dovedesc deosebita îngrijire cu care s-a fost clădit într-acea vreme această cetățuie“¹¹. După cum se observă, Blaremborg prezenta doar ruinele cetății romano-bizantine, fapt ce pare să indice că la acea dată ruinele orașului roman erau în mare parte distruse, ca urmare a amplasării localității moderne.

Un moment important în istoria cercetării Sucidavei l-a constituit vizita întreprinsă, în vara anului 1845, de August Treboniu Laurian care, pentru prima dată, a identificat așezarea antică de aici cu *Sycibida* menționată de istoricul bizantin Procopius (*De aedificiis*, IV, 6, 34). „Tot planul Sycibidei — scria Laurian — se poate lua căci fundamentele zidurilor și șanțului ce înconjură cetatea se cunosc prea bine. Totul formează un pătrat, lung de 500 pași și lat de 600 pași. În unghiul cel de către sud-est se văd încă ruinele stătătoare ale cetății ce se află pe o mică înălțime. Cimentul, mărimea și tăria cărămidilor, toate mărturisesc lucru roman... Mulțime de vase și de statui, parte din bronz, parte din marmură, s-au aflat aici, și acum se mai află foarte multe monede vechi...”¹². El însuși a achiziționat cu această ocazie un lot însemnat de monede.

În anul 1860, vizita Celeiul și inginerul Al. Popovici, care a ridicat, se pare, și un plan al ruinelor Sucidavei, rămas din păcate necunoscut. El menționa că cetatea „era în trei colțuri clădită : zidirea ei de un stîinjen și două palme de groasă (2,25 m — n.n.), tot din piatră albă-galbenă, cărămidă prea puțină. A mai rămas un picior către răsărit, dintr-această zidărie ; o parte din ea a căzut la cutremurul din anul 1802 și stă în fundul șanțului celui adînc, dimprejurul acestei cetăți”¹³. În legătură cu podul constantinian, același Al. Popovici amintea de ruinele portalului sudic, ce se mai putea vedea la acea dată la dreapta rîului Isker, precum și despre descoperirea în Dunăre a unor scoabe de aramă ce fuseseră folosite de romani la fixarea blocurilor de piatră în structura construcției¹⁴.

Informații cu privire la vestigiile arheologice de la Celei a lăsat și maiorul Dimitrie Papazoglu, colecțio-

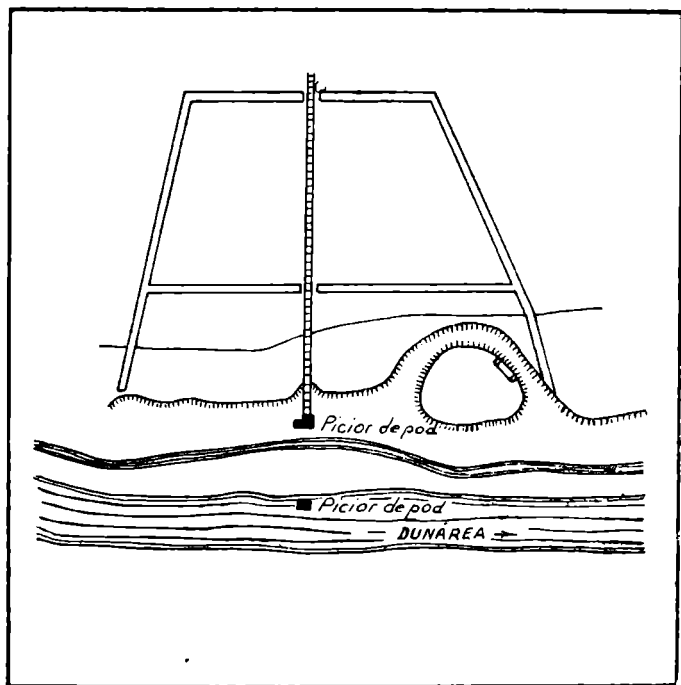

Fig. 4. Sucidava după Cezar Bolliac.

nar și iubitor de antichități, care, explorînd timp de doi ani ruinele antice de aici, a descris în însemnările sale unele dintre monumentele sucidavense¹⁵, colecționînd, în același timp, numeroase obiecte.

Primele săpături arheologice sistematice au fost efectuate la Celei în anul 1865 de către G. Boissière și Ch. Baudry, membri ai unei misiuni științifice franceze, dar rezultatele acestora au rămas, din pă-

cate, inedite. Cunoaştem în schimb cercetările şi săpăturile întreprinse între 1869—1873 de către Cezar Bolliac, arheolog diletant şi colecţionar de antichităţi, care a prezentat investigaţiile sale în „Monitorul Oficial” şi în ziarul „Trompeta Carpaţilor”¹⁶. Dintre rezultatele mai importante ale cercetărilor întreprinse de Bolliac trebuie amintite : descoperirea necropolelor romane de pe platoul cetăţii şi din zona porţii de nord a oraşului antic, identificarea unui templu la vest de şanţul de apărare al cetăţii şi a unui oficiu vamal în vecinătatea capătului de nord al podului (atestat printr-o inscripţie pusă în onoarea împăratului Commodus¹⁷), dar, mai ales, dezvelirea ruinelor portalului nordic al podului constantinian, despre care scria : „Aici a întins podul Constantin pe stâlpi de piatră, care stau încă în apă şi dintre care se vede mai cu seamă unul, de care s-au izbit mai multe vase, şi un vas stă şi astăzi afundat lângă stîlp. De la capătul acestui pod pleca şi şoseaua romană, care merge printre movile şi morminte şi se împreună cu cea de la Antonina sau Caracal, Recica de astăzi...”¹⁸. De asemenea, se impune a fi menţionat şi faptul că el a întocmit, în 1869, una din cele mai amănunţite schiţe a ruinelor de la Sucidava (fig. 4).

Din săpăturile efectuate şi din achiziţiile de la locuitori, Bolliac a adunat totodată numeroase obiecte pentru colecţia sa — vase ceramice, opaiţe, cărămizi ştampilate, sticlărie, bronzuri, monede ş.a. —, care au intrat ulterior în patrimoniul Muzeului Naţional de Antichităţi din Bucureşti. Din păcate, multe dintre acestea nu au locul descoperirii corect precizat.

În anul 1898, Grigore Tocilescu, care pînă la descoperirea, în anul 1906, a inscripţiei cu menţiunea teritoriului sucidavens, localiza la Celei „colonia

Malvensis¹⁹, a început aici săpături sistematice, încredințând conducerea lucrărilor statornicului său colaborator, ing. Pamfil Polonic. Au fost efectuate atunci săpături în zona podului constantinian și, ulterior, în perimetrul cetății, fiind reddezvelit portalul de nord și identificate urmele zidurilor ce porneau de aici către turnul de sud-vest al incintei de apărare a orașului roman și spre colțul cetății. Totodată, profitând de o scădere a apelor Dunării, în vara anului 1893, Gr. Tocilescu și P. Polonic au făcut măsurători la unul din cele șapte picioare ale podului, ce se mai păstrau în albia fluviului la acea dată. Rezultatele cercetărilor aveau să fie publicate de Gr. Tocilescu în primul volum al cunoscutei sale lucrări *Monumentele epigrafice și sculpturale ale Muzeului Național de Antichități din București*, apărut în 1902²⁰.

Ruinele Sucidavei au fost vizitate și de Vasile Pârvan, care nu a făcut săpături, ci a publicat doar câteva inscripții descoperite aici²¹.

După primul război mondial, cercetarea vestigiilor arheologice de la Sucidava—Celei a fost reluată de prof. Dumitru Tudor. Pentru început, a publicat mai multe materiale descoperite întâmplător, precum și o schiță monografică a podului construit de Constantin cel Mare²². În 1936, a început primele săpături, pe care avea să le continue până în anul 1981, la început singur, iar, din 1949, în fruntea unui colectiv de cercetători din care au făcut parte, de la o vreme, și autorii acestei cărți care, începînd din 1982, continuă cercetările de la Cei, în colaborare cu Muzeul din Corabia.

De-a lungul celor cinci decenii de cercetări arheologice sistematice, la Sucidava au fost obținute rezultate dintre cele mai importante, care au scos în

evidență continuitatea și permanența de locuire multimilenară pe această străveche vatră. Săpăturile au identificat astfel urmele de viață preistorice, ce au precedat locuirea romană, dînd la iveală complexe arheologice de mare însemnătate științifică, precum așezarea de tip „Celei“, caracteristică perioadei de trecere spre epoca bronzului în sud-estul Cîmpiei Olteniei, ori așezarea fortificată geto-dacică, de pe platoul cetății romano-bizantine, care, pe parcursul a aproape jumătate de mileniu, a reprezentat principalul centru economic, politic și militar din zonă. De asemenea, a fost cercetat orașul roman Sucidava, stabilindu-i-se planul, cronologia și principalele elemente ale incintei de apărare, precum și cele mai importante caracteristici ale vieții materiale și spirituale a locuitorilor săi. O atenție deosebită s-a acordat cetății romano-bizantine, fiind precizate etapele cronologice ale dezvoltării ei și rolul pe care l-a jucat în viața ținuturilor de la Dunăre. Totodată, aici au fost dezvelite, consolidate, restaurate și introduse în circuitul de vizitare importante vestigii : incinta de apărare a cetății, cu turnurile și curtile sale, unele construcții interioare din secolele IV—V, „fîntîna secretă“ și bazilica paleobizantină, construite în veacul al VI-lea e.n. — toate acestea reprezentînd astăzi monumente de mare interes istorico-turistic. Săpăturile arheologice și lucrările de restaurare au pus în valoare, de asemenea, și alte monumente sucidavense : portalul de nord al podului construit de Constantin cel Mare, fîntîna romană din secolele II—III și ruinele fortificației medievale din veacurile XIV—XVI.

Rezultatele laborioasei activități de cercetare a Sucidavei au fost valorificate științific și printr-un mare număr de lucrări publicate. Astfel, rapoartele

de săpături arheologice au informat pe larg, ani de-a rândul, asupra descoperirilor de aici²³, iar numeroasele studii, comunicări și note apărute în diferite publicații de specialitate²⁴ au făcut cunoscut un volum mare de materiale arheologice scoase la iveală de-a lungul timpului. Pe de altă parte, prof. D. Tudor a publicat, în anii 1965, 1966 și 1974, monografiile ale Sucidavei²⁵, ce ilustrau, fiecare, stadiul cercetărilor la data apariției lor, și a inclus prezentări monografice de mai mică amploare în cunoscutele lucrări de sinteză *Oltenia romană* și *Orașe, târguri și sate din Dacia romană*²⁶. Alte studii cuprinzătoare, referitoare la cetatea geto-dacă și la necropola romană din zona porții de nord a orașului, se află în pregătire.

Cercetările din zona podului roman au fost publicate, la rândul lor, într-un studiu amplu²⁷, precum și într-unul din capitolele cărții prof. D. Tudor despre aceste construcții antice de pe Dunăre²⁸. Descoperirile de la Sucidava și-au găsit, de asemenea, locul și în conținutul unor lucrări speciale, de sinteză²⁹. În sfârșit, trebuie să subliniem, în încheiere, publicarea tuturor materialelor epigrafice descoperite aici în cadrul unor capitole consistente din două *corpora* apărute până acum la noi³⁰.

II. URME ALE UNOR STRĂVECHI CIVILIZAȚII DESCOPERITE LA CELEI

1. LOCUIREA NEOLITICA

Începuturile locuirii umane în zona Celeiului de astăzi datează din epoca neolitică, perioadă în care s-au așezat pe aceste meleaguri cele dintâi comunități, atrase de condițiile de viață deosebit de avantajoase oferite de mediul natural. Ele aparțineau culturii Vădastra II (mileniul al IV-lea î.e.n.), ce caracterizează neoliticul mijlociu din spațiul cuprins între Jiu, Dunăre și Olt, pînă dincolo de dealurile Drăgășanilor, cultură al cărei nucleu principal se afla în sud-estul Olteniei, după cum o dovedesc descoperirile de la Vădastra, Celei, Orlea, Crușovu, Studina, Vlădila.

Răspîndite pe aproape întreaga suprafață a Celeiului, vestigiile culturii Vădastra sînt mai dense și mai bogate în partea de sud-vest a localității, la marginea terasei înalte a Dunării, în punctul numit de localnici „Malul Băltii“. Aici, sondajele arheologice au dat la iveală o întinsă așezare din această vreme³¹, în care au fost descoperite urmele mai multor locuințe de suprafață, de formă patrulateră, cu dimensiunile de aproximativ $4,50 \times 4,00$ m, ce aveau pereții lucrați din bîrne de lemn și împletituri de nuiele lipite cu lut. Pardoseala fiecărei locuințe consta dintr-un pavaj de trunchiuri subțiri de copaci, peste care era așternut un strat de argilă gros de pînă la 0,30 m, bine tasat și netezit. Acoperișurile erau

lucrate, la rîndul lor, din stuf sau paie, fapt ce explică puternicul incendiu care a distrus această așezare la un moment dat.

Descoperirea unei locuințe mai bine conservate a permis reconstituirea modului în care erau amenajate interioarele. Astfel, în centrul încăperii, așezată direct pe podea, se găsea vatra de foc, lucrată dintr-un strat de pietre de riu acoperit cu o lipitură de lut fățuită. Pe una din laturile locuinței se găseau cîteva rîșnițe din lespezi de piatră ușor albiate, iar pe alta, mai multe vase căzute în șir indicau existența unei polițe. Într-unul din colțuri erau depozitate proviziile în vase mari de lut, restul spațiului fiind rezervat pentru amenajarea locurilor de dormit și pentru circulația în încăpere.

Materialul arheologic descoperit cu prilejul cercetărilor constă din ceramică, unelte de silex, rîșnițe de piatră, resturi de oase de animale și de pești, cochilii de scoici etc. El documentează modul de viață al locuitorilor acestei străvechi așezări, care practicau ca ocupații de bază agricultura primitivă, vînatul și pescuitul și trecuseră la domesticirea animalelor. În cadrul gospodăriilor ei se îndeletniceau și cu unele meșteșuguri, confecționîndu-și unelte și ustensile din piatră și os, dar, mai ales, vase de lut, olăritul ajungînd în această vreme o adevărată artă. Ceramica de tip Vădastra, cu siluetele elegante ale vaselor, din care amintim pe cele cu corp globular, apoi străchinile, cupele cu picior, capacele de vase etc., cu bogata ei ornamentală meandro-spiralică realizată îndeosebi în tehnica exciziei adînci și a incrustației, ce creează minunate efecte de umbre și lumini, reprezintă pentru arta preistorică din țara noastră o culme a rafinamentului artistic și a bunului

gust, egalată poate doar de cromatica ceramicii cucuteniene.

În perioada care a urmat, corespunzătoare neoliticului târziu sau eneoliticului (prima jumătate a mileniului al III-lea î.e.n.), viețuirea preistorică a continuat să evolueze pe aceste locuri, în condițiile constituirii marelui complex cultural sălcuțeanogumelnițean. La Celei, pe vechea vatră Vădastra din punctul „Malul Băltii“, s-a dezvoltat un sat eneolitic aparținând culturii Sălcuța, care făcea parte dintr-un nucleu de locuire ce mai cuprindea, în vecinătate, așezările de la Orlea (punctele „Măgura Grădiștei“ și „Grindul lui Iancu Mușat“), Vădastra (punctele „Măgura—Cetate“ și „Măgura Fetelor“), Grădinile, Studina și Vlădila, învecinându-se spre nord cu așezările din jurul Caracalului, de la Fărcașu de Sus, Hotărani, Resca, Dobrosloveni. Aici au fost descoperite mai multe unelte de piatră și silex, dar mai cu seamă numeroase fragmente ceramice specifice acestei culturi.

Se poate vorbi astfel despre constituirea în sud-estul Olteniei, spre sfârșitul epocii pietrei, a unui important complex de așezări, populate de comunități sedentare ce atinseseră — pentru acele timpuri — un înalt grad de civilizație materială și spirituală.

2. AȘEZAREA DIN PERIOADA DE TRECERE SPRE EPOCA BRONZULUI

O locuire intensă a existat la Celei și în cea de a doua jumătate a mileniului al III-lea î.e.n., în perioadă de trecere către epoca bronzului. În această

vreme, în valea Dunării oltenice a avut loc o însemnată sinteză culturală, la care au contribuit fondul eneolitic local sălcuțeano-gumelnițean, orizontul cultural Cernavoda III, documentat în regiune îndelosebi prin descoperirile de la Locusteni—Dolj³², și grupul cultural Celei, numit astfel după importanțele descoperiri de aici. Acest grup, care a jucat un rol deosebit în procesul de indoeuropenizare și de formare a neamurilor tracice, a reprezentat, de altfel, un factor esențial atât ca dinamizator în vehicularea multiplelor influențe culturale, cât și ca stimulator al creației originale, stînd la baza marelui complex arheologic Coțofeni ca element de legătură între acesta și substratul tradițional local de la sfîrșitul epocii neolitice.

Grupul cultural Celei, cunoscut și prin alte descoperiri, din care amintim — în zonă — pe cele de la Siliștioara³³, Grojdibod și Orlea (punctele „Vii“, „Grindul Răcaru Mare“ și „Grindul lui Iancu Mușat“)³⁴, a fost cel mai bine documentat prin cercetările întreprinse în anii 1957—1958 și 1976—1983 în *tell*-ul preistoric aflat în colțul de sud-vest al platoului cetății romano-bizantine Sucidava³⁵. Aici, pe o suprafață de numai 700 m², mărginită la sud de panta abruptă a terasei Dunării, au fost date la iveală urmele unei așezări ce acoperă, prin stratul de cultură gros de circa 2,50 m, o locuire neînteruptă pe parcursul a peste cinci secole, datată pe baza metodei radiocarbonului (C₁₄) între anii 2705—2185 î.e.n., locuire ce ilustrează întreaga evoluție a acestui important grup cultural.

Din punct de vedere stratigrafic au putut fi urmărite unsprezece niveluri succesive de construcție și reconstrucție a locuințelor din așezare (*fig. 5*), care

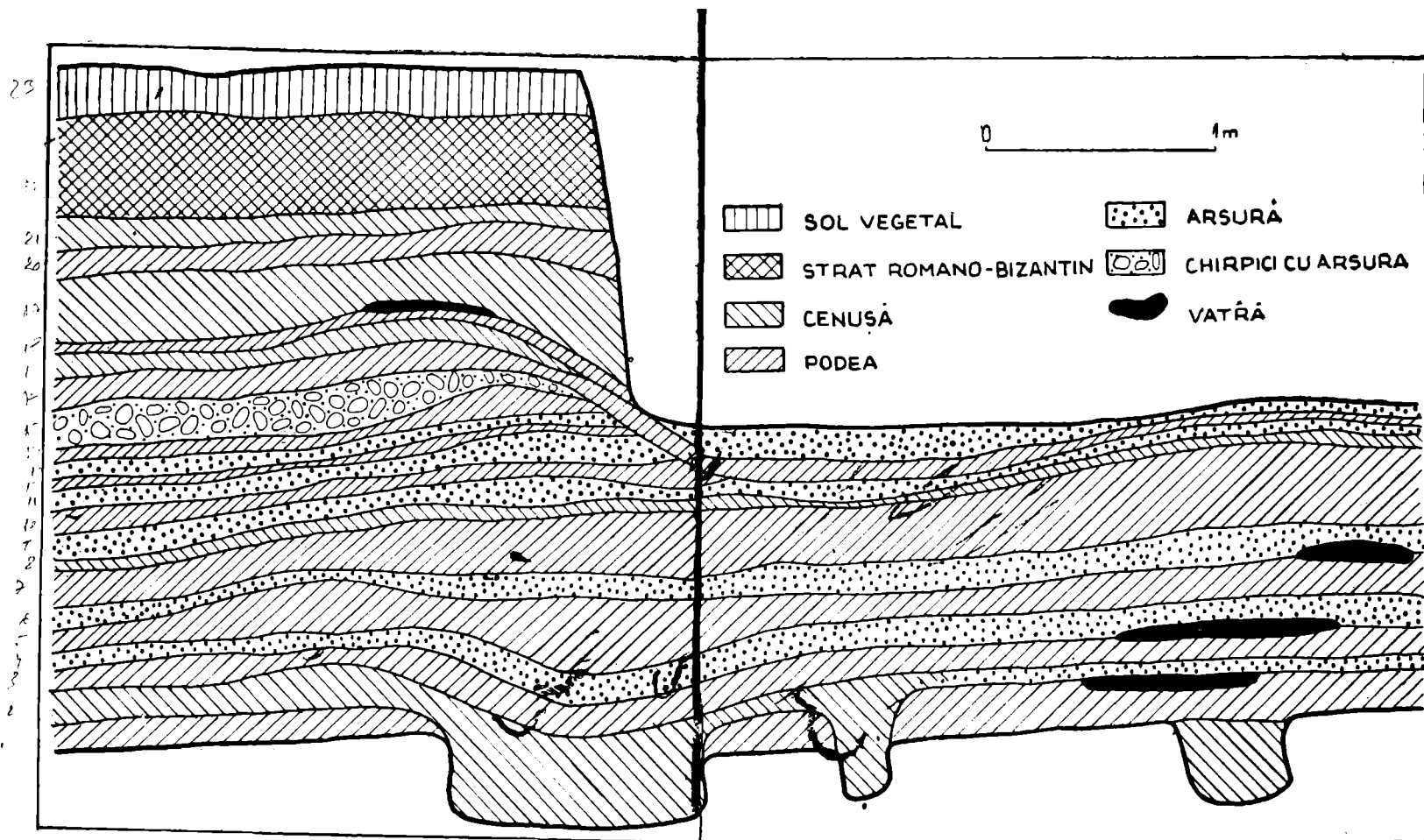

Fig. 5. Profil stratigrafic în tell-ul preistoric de la Celei.

7 corespund, în mare, unui număr de patru faze cronologice evolutive. Peste cele mai vechi urme de locuire aparținătoare noului grup cultural, în care uneltele, dar mai ales ceramica, păstrează puternice reminiscențe eneolitice, se găsesc resturile de locuire din faza de cristalizare a trăsăturilor definitorii ale grupului Celei. Ele sînt suprapuse de cele din faza „clasică” a acestei culturi, așa cum o cunoaștem și din alte descoperiri din zonă, fapt ce indică momentul expansiunii sale pe întregul areal de dezvoltare. Ultima fază de evoluție corespunde etapei finale, în care materialul arheologic găsit anunță trecerea spre cultura Coțofeni.

Locuințele descoperite sînt în totalitate amenajări de suprafață, de formă rectangulară, orientate de cele mai multe ori pe direcția est-vest, ce au, de regulă, lungimea de aproximativ 6—8 m și lățimea de 3 pînă la 4,50 m. Așa cum o dovedesc îngrămădirile masive de chirpici incendiat, pereții erau lucrați, ca și în epoca anterioară, din împletituri de nuiele lipite cu lut, fixate pe pari groși (*fig. XXXI/1*). Gro-pile acestora se observă adeseori înșiruite pe laturile construcțiilor, delimitînd, împreună cu pragurile înalte de circa 0,10 m de pe marginile locuințelor, podinele ce constau fie dintr-o lipitură groasă de lut, fie, mai rar, dintr-un strat de pămînt bine tasat. Acoperișurile, lucrate tot din paie, stuf sau trestie, erau susținute de bîrne groase de lemn, resturile carbonizate ale unei asemenea grinzi fiind descoperite într-una din locuințe.

În interior, vetrele de foc reprezentau principala amenajare. În mod obișnuit ele erau amplasate central (*fig. 6*). Vetrele din nivelurile inferioare erau de cele mai multe ori rotunde, cu diametrele de 0,65—

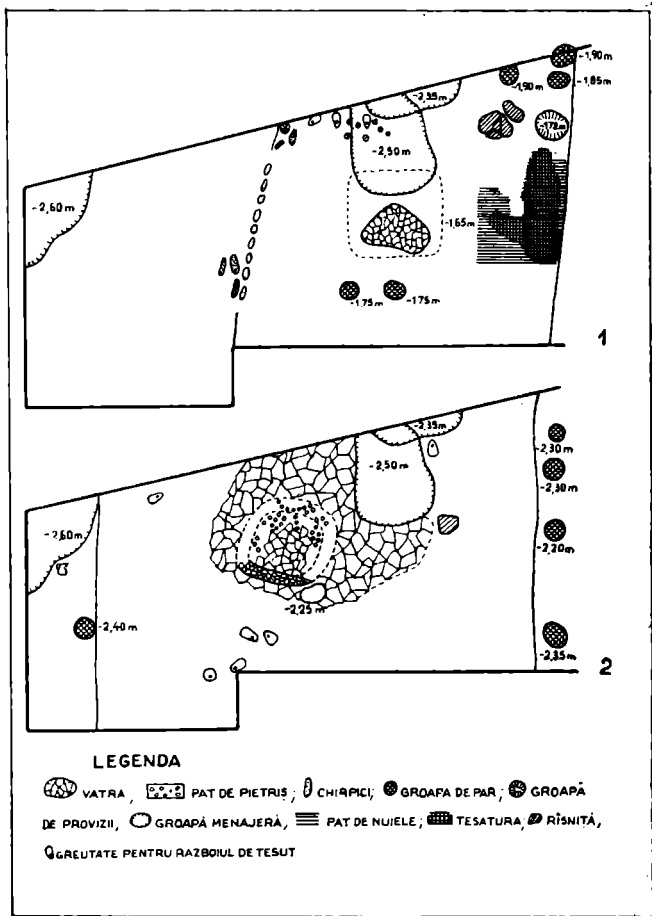

Fig. 6. Planurile unor locuințe din perioada de trecere spre epoca bronzului.

0,90 m ; cele din nivelurile superioare aveau o formă pătrată, cu colțurile rotunjite, laturile lor măsurînd între 0,60—0,75 m. În vechile niveluri de locuire au mai fost descoperite : o vatră ovală, cu dimensiunile de $0,95 \times 1,25$ m și un cuptor de copt pîine, de formă circulară, cu diametrul de 0,80 m, a cărui vatră fusese amenajată pe un pat de pietriș de rîu. În vecinătatea vetrelor se găseau mici gropi de provizii sau, în cazul a două locuințe, recipiente mari de lut ars, fixe, folosite pentru păstrarea apei ori, mai degrabă, a recoltei. Tot aici se aflau și rîșnițele din gospodărie, asemănătoare tipologic celor din epoca neolitică, precum și unele vase folosite în mod curent.

O importantă descoperire, unică în Europa prin vechimea ei, care aduce unele precizări în legătură cu organizarea spațiului interior al locuințelor de tip Celei, a fost făcută în anul 1978, cînd au fost date la iveală, într-o încăpere, resturile carbonizate ale unui pat așezat în fața vetrei, de-a lungul unuia din pereți (*fig. 6/1*). Lucrat dintr-o plasă de nuiele, lată de 0,80 m, așezată pe un strat de resturi vegetale, el era acoperit cu un așternut textil, cu aspect de pînză de sac, lung de circa 1,25 m și lat, atunci cînd era desfășurat, de peste 1,10 m. Așternutul fusese țesut din fire de in pe o urzeală din fibre duble, răsucite, de asemenea din in (*fig. XXX*). În aceeași locuință au mai fost descoperite, în apropierea unui alt perete, mai multe fusaiole și greutatea piramidale de lut, care precizează locul unde se găsea războiul vertical de țesut, caracteristic acelor îndepărtate vremuri.

Descoperirea în săpăturile arheologice a unor topoare de piatră, săpăligi din corn de cerb, lame de silex retușate, folosite ca piese componente ale unor seceri, precum și a unor cantități de semințe de plante și cereale carbonizate, dovedește rolul important jucat de agricultură în viața acestei comunități, care acorda însă o atenție la fel de mare creșterii animalelor, vînatului și pescuitului. Se cultivau specii primitive de grâu (*Triticum monococcum* și, mai ales, *Triticum dicoccum*; apoi *Triticum aestivum* și *Triticum cf. spelta*), de orz (*Hordeum vulgare*)³⁶, dar și plante tehnice, cum este cazul inului. O mare răspîndire aveau meșteșugurile practicate în cadrul gospodăriei: torsul, țesutul și, cu deosebire, olăritul, documentat de numărul mare de vase și fragmente ceramice scoase la lumină cu prilejul cercetărilor.

Ceramica aparținînd grupului cultural Celei era lucrată cu mîna dintr-o pastă moale, cretoasă, de culoare cărămiziu deschis, cenușie sau, mai rar, cafenie. Ca degresant ea are în compoziție nisip fin și scoică pisată, acest din urmă ingredient scăzînd considerabil ca proporție în pasta vaselor din ultima fază de locuire.

În nivelurile corespunzătoare primei faze de locuire se remarcă o specie de ceramică fină, cu pereți subțiri, bine neteziți sau chiar lustruiți în maniera tradiției eneolitice. Vasele, de dimensiuni variabile, au forme diferite. Predomină borcanele cu pereții ușor arcuiți și buza fațetată oblic spre interior sau ușor răsfrîntă, castroanele cu buza simplă sau teșită oblic, cupele semisferice (*fig. 7/1*), bolurile de mici

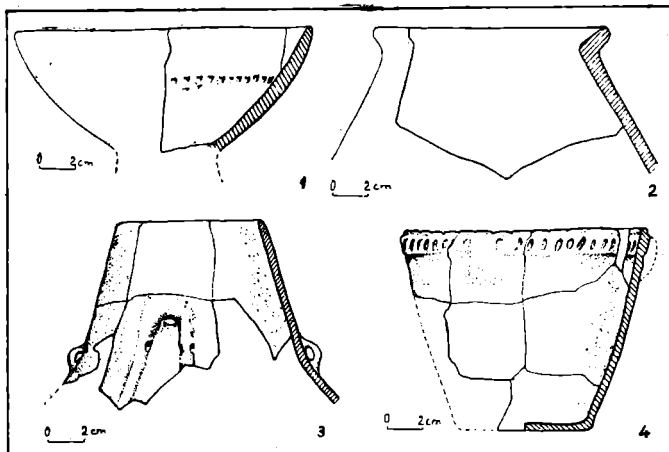

Fig. 7. Ceramică din perioada de trecere spre epoca bronzului (aspectul cultural Celei).

dimensiuni (fig. 8/1) și străchinile bitronconice, multe din ele de tradiție Cernavoda III³⁷. Repertoriul ornamental este și el destul de bogat. Mai caracteristic este decorul ce constă dintr-un șir de creștături pe un brâu orizontal în relief, așezat sub buză, creștată și ea de cele mai multe ori.

Pe lângă această manieră decorativă, la multe vase descoperite în nivelurile primei faze de locuire se observă, de asemenea, folosirea unei game largi de motive incizate — benzi hașurate „în rețea”, linii în zigzag, triunghiuri succesive, „brăduțul” etc. O asemenea tehnică nu este nouă, ci ea îmbină vechea tradiție locală cu influențele sud-dunărene, preluate probabil prin intermediul culturii Cernavoda III.

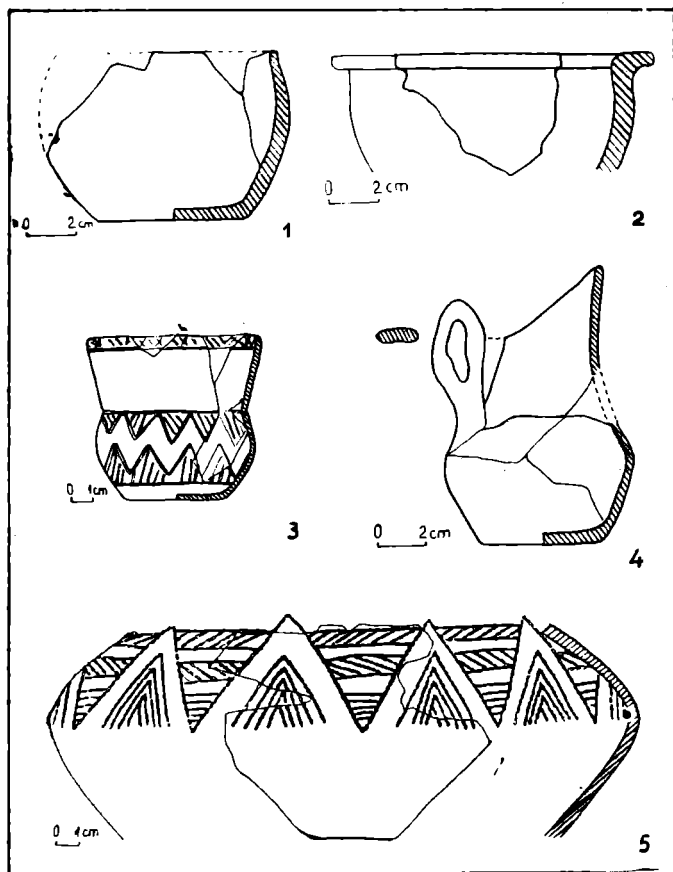

Fig. 8. Ceramică aparținând aspectului cultural Celei.

Prin aceeași filieră au pătruns și canelurile fine ori motivele liniare verticale, lustruite, care apar și ele pe unele fragmente ceramice.

În etapele următoare ale evoluției grupului cultural Celei, pînă la faza pe care o considerăm „clasică”, au continuat a fi folosite unele din vechile forme ceramice, dar au apărut și s-au răspîndit și forme noi, cum sînt vasele cu corp bitronconic și buza răsfrîntă în afară (*fig. 7/2*) ori străchinile globulare, cu buza teșită, trasă spre exterior (*fig. 8/2*). Ornamentul crestă s-a amplificat acum, fiind realizat în varianta cu două sau chiar trei brîie paralele, iar briul alveolat a început să fie folosit mult mai des.

Cele mai caracteristice mutații se observă însă la ceramica din nivelurile corespunzătoare ultimei faze de locuire. În această vreme, s-au mai păstrat încă unele dintre formele de vase tradiționale, cum este, spre exemplu, vasul tronconic (*fig. 7/4*), dar au apărut numeroase forme noi, dintre care amintim : vasul cu corp bitronconic, gît înalt și gura strîmtă, prevăzut cu torți mici, lucrate din bandă lată, prinse la baza gîtului (*fig. 7/3*), vasul-askos, cu fundul plat, corpul bombat, gîtul înalt, prelungit asimetric pentru înlesnirea scurgerii lichidelor, recipient prevăzut cu o toartă simplă, supraînălțată (*fig. 8/4 ; 9/1*) și cănița cu fundul mic, plat, corpul bombat și gîtul înalt, ce are pereții oblici și buza dreaptă (*fig. 8/3*), formă care s-a bucurat de o largă răspîndire mai tîrziu, în perioada culturii Coțofeni. Importante schimbări s-au produs și în ornamentația vaselor. Barbotina a început să fie folosită pe o scară tot mai largă, au

apărut și s-au răspândit motivele plastice, pastilate ori semilunare, apoi triunghiurile hașurate, dispuse în șiruri paralele (*fig. 8/3*), precum și impresiunile triunghiulare executate cu șnurul răsucit (*fig. 8/5*), toate acestea anunțând elementele de bază ale ornamenticii ceramicii Coțofeni.

Cu prilejul cercetărilor arheologice au mai fost descoperite unelte și ustensile din os (săpăligi, spatule, cîrlige de prins pește, o „navetă“ pentru împletit etc.), silex și piatră (rîșnițe și topoare). Locuitorii din așezare au lucrat și cele cîteva piese metalice găsite aici (un ac, un străpungător și o dăltiță de aramă), de vreme ce au fost descoperite tipare ceramice utilizate la turnarea unor bare subțiri de metal. Spre deosebire de acestea, inelele spiralice din argint și pandantivul de aur ornamentat în tehnica „au repoussé“, toate aflate într-un mic tezaur „uitat“ pe podeaua unei locuințe dintr-unul din nivelurile superioare (*fig. 9*), nu puteau proveni decît pe calea schimbului, din lumea sud-balcanică, unde asemenea obiecte se constituiseră în tipuri bine individualizate. Legăturile cu lumea sudică explică însăși geneza acestui grup cultural apărut ca urmare a grăfării unor influențe prototracice sud-dunărene pe fondul eneolitic autohton.

Stînd la temelia culturii Coțofeni, locuirea de tip Celei de aici a fost urmată, firesc, de o așezare aparținînd acestei culturi. Deși în stadiul actual al cercetărilor ea nu a fost încă bine precizată, descoperirile ceramice din punctul „Malul Bălții“ nu lasă nici o îndoială asupra faptului că o comunitate umană din

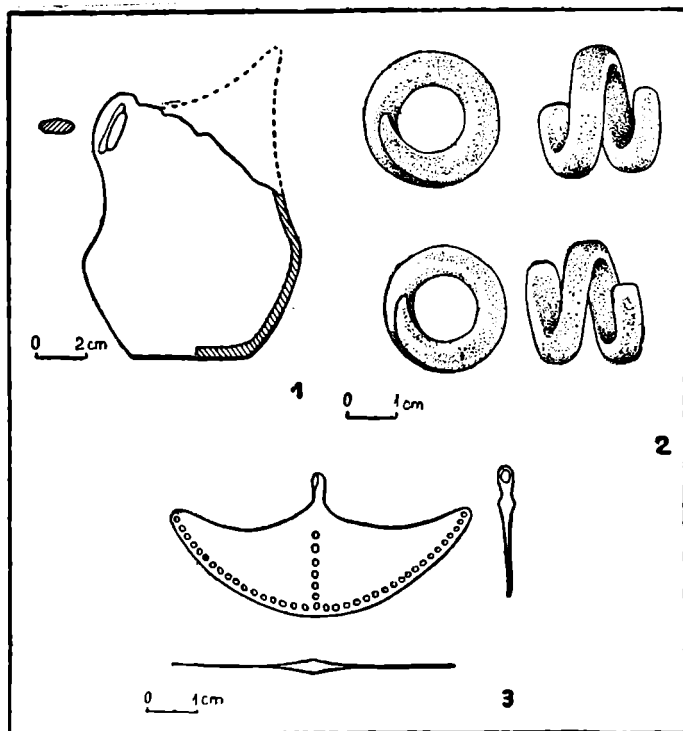

Fig. 9. Inventarul depozitului de obiecte de podoabă descoperit în așezarea de tip Celei de pe platoul cetății Sucidava : vas askos (1); inele de argint (2); pandativ de aur (3).

această vreme de sfârșit a perioadei de trecere spre epoca bronzului a viețuit în raza actualei localități, fiind contemporană cu cele din așezările Coțofeni aflate în vecinătate, la Orlea, Vădastra, Studina și Vlădila³⁸.

3. LOCUIREA TRACO-GETO-DACĂ. SUCIDAVA IMPORTANT CENTRU ECONOMIC, POLITIC ȘI MILITAR GETO-DAC ÎN CÎMPIA OLTENIEI

O dată cu trecerea la epoca bronzului, datată între circa 2000—1200/1100 î.e.n., vechile așezări preistorice de la Celei, din punctele „Tell“ și „Malul Bălții“, și-au încetat existența. Viețuirea umană pe aceste meleaguri a continuat însă, de vreme ce ea este documentată arheologic în sud-estul Olteniei prin descoperirile aparținând culturii Glina III de la Vădastra și Corabia³⁹, ca și prin urmele de locuire din bronzul tracic mijlociu și târziu de la Grojdibod, Orlea, Grădinile și Studina⁴⁰. Și la Celei au apărut izolat fragmente ceramice din această vreme. În depunerile superioare din *tell*-ul preistoric, precum și pe terasa Dunării, la vest de ruinele portalului podului lui Constantin cel Mare, au fost date la iveală materiale atribuite unei enclave aparținătoare culturii Vucedol, iar pe platoul cetății a fost găsit un fragment de secure de piatră, din epoca bronzului, reutilizat ca suport pentru o inscripție romană târzie⁴¹. Menționăm, de asemenea, descoperirea în apropierea basilicii paleobizantine, în straturile arheologice inferioare, a mai multor fragmente de vase de la sfârșitul epocii bronzului. Cioburi asemănătoare, provenite de la vase cu secțiunea orizontală aproximativ pătrată, au mai fost descoperite în vecinătate, la Orlea, ele fiind datate în ultima fază a culturii Gîrla Mare⁴².

Sînt puțin cunoscute deocamdată la Celei urmele materiale din prima epocă a fierului (circa 1200—secolul VI î.e.n.). O așezare din această vreme nu a

fost încă identificată, dar trebuie să admitem că ea a existat, întrucît au fost găsite numeroase fragmente ceramice hallstattiene, precum și un mormînt de înhumăție descoperit în curtea școlii din localitate, mormînt ce a putut fi datat cu ajutorul vaselor din inventarul funerar⁴³. Este vorba de o ceașcă cu toarta supraînălțată, lucrată din pastă aspră, și de un vas-borcan modelat din același material, decorat cu butoni aplatizați și briu alveolat, ambele reprezentînd forme caracteristice hallstattului mijlociu. Pentru o locuire din prima epocă a fierului în sud-estul Olteniei pledează și descoperirile mai vechi de la Grojdibod, Hotaru, Gura Padinei și Corabia, precum și unii tumuli răspîndiți de-a lungul Dunării, care adăpostesc morminte contemporane celor cercetate la Balta Verde și Gura Padinei.

O locuire intensă și de lungă durată a existat la Celei în cea de a doua epocă a fierului, mai precis în secolele IV î.e.n.—I e.n., cînd s-a înfiripat și a cunoscut apoi o amplă dezvoltare Sucidava geto-dacă, unul dintre cele mai importante centre economice, politice și militare din Cîmpia Dunării. Această mare așezare, situată pe platoul pe care se văd astăzi ruinele cetății romano-bizantine, s-a ridicat aici, la vîlul dunărean din fața Iskerului, ca un adevărat bastion la hotarul de sud al Daciei. Menținîndu-se ca atare timp de aproape jumătate de mileniu, pînă în pragul cuceririi romane, ea a fost martoră, prin secole, la aproape toate marile evenimente ce au jalonat istoria strămoșilor noștri geto-daci.

Cercetările întreprinse la Sucidava de-a lungul anilor, cu deosebire cele din ultimul deceniu, au identificat două niveluri arheologice corespunzătoare

unor mari etape de locuire, fiecare dintre ele distruse la un moment dat prin incendii pustitoare, fapt ce reliefează nu numai încercările prin care a trecut comunitatea geto-dacă din acest centru, dar, mai ales, locul important pe care l-a ocupat ea în viața Daciei.

Primul nivel de locuire aparține unei așezări al cărei perimetru se circumscrie limitelor platoului pe care era amplasată. Nefiind fortificată, ea era apărată natural, spre sud, de panta abruptă a terasei Dunării, iar pe celelalte laturi de o viroagă al cărei contur se observă și astăzi. Din această vreme datează mai multe locuințe de suprafață și un mare număr de gropi de provizii sau gropi menajere, complexe descoperite cu precădere în zona colțului de sud-est, unde straturile arheologice preromane sînt mai bine conservate.

Grupate în nuclee de cîte două—trei construcții, locuințele geto-dace din acest nivel, orientate, de regulă, pe direcția nord-sud, aveau o singură încăpere, de formă rectangulară (uneori ușor trapezoidală), cu lungimea de 4,50—4,80 m și lățimea de 3,00—3,65 m (*fig. 10*). Intrarea era situată de obicei pe latura de sud. Podelele locuințelor constau fie dintr-o lipitură de lut groasă de 0,05—0,06 m, fie, mai ales, dintr-un strat de pămînt bătut. Pereții erau lucrați din împletituri de nuiele fixate pe stîlpi și acoperite pe ambele fețe cu un strat de lut. Lipsa gropilor de pari dovedește că întreaga structură a unei astfel de locuințe era montată pe o talpă din birne de lemn⁴⁴. Acoperișul, lucrat, probabil, ca și în epocile anterioare, din paie sau stuf, era susținut de „căpriori“ de lemn, groși de 0,08—0,10 m, urmele carbonizate ale unuia dintre aceștia, găsit pe axul longitudinal al unei locuințe, marcînd creasta acoperișului lucrat în „două ape“.

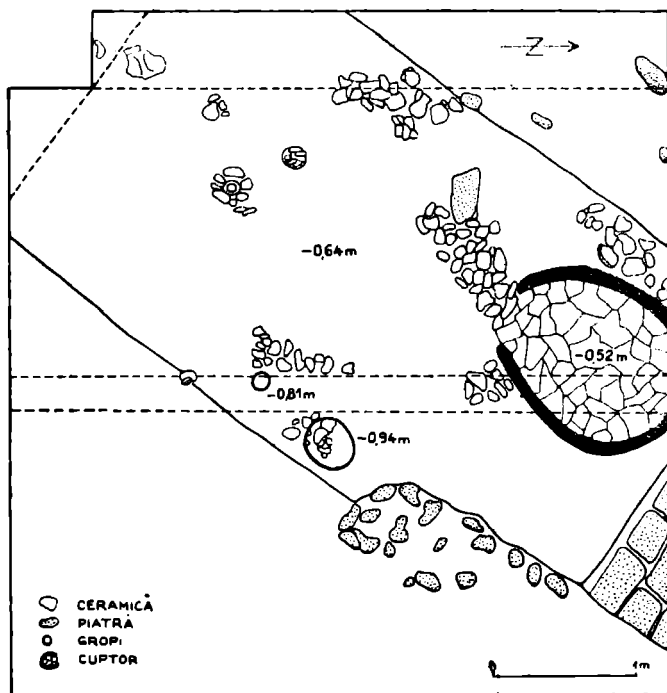

Fig. 10. Planul unei locuințe geto-dace.

În interior, principala amenajare o reprezentau instalațiile de foc, ce constau fie dintr-o vatră simplă, așezată direct pe podea, fie dintr-un cuptor bolțit, de formă rotundă (1,20 m diametru) ori ovală (1,50×1,20 m), amenajat către latura din spate a încăperii. Avînd pereții groși de 0,10 m, o asemenea instalație era așezată pe o vatră ușor înclinată, ce consta dintr-un strat de pietriș de râu acoperit cu o

lipitură de lut groasă, ce depășea gura cuptorului cu circa 0,15—0,20 m. În imediata apropiere se găseau, de obicei, o groapă pentru strîns cenușa și cîteva vase de uz curent. Inventarul casnic se înșiruia de-a lungul unuia din pereți, spațiul din cealaltă jumătate a locuinței fiind rezervat locurilor de dormit (fig. XXXI/2).

Gropile de provizii, nearse, aveau în mod obișnuit formă de pară, cu fundul larg și gura mult îngustată. Multe dintre ele au fost folosite, după golire, drept gropi menajere, în care erau aruncate oase de animale domestice și de pește, vase sparte, unelte deteriorate, cenușă, bucăți de lipitură de vatră etc. Rețin atenția cîteva asemenea gropi pline cu cochilii de melci și de scoici, precum și un vas aflat într-o groapă de provizii, ce conținea o cantitate de grîu carbonizat (specia *Triticum dicoccum*), „selecționat” și păstrat desigur ca sămînță⁴⁵. Aceste materiale reprezintă dovezi clare ale rolului pe care îl jucau agricultura, creșterea vitelor și pescuitul în viața comunității geto-dace de aici.

Materialul arheologic descoperit în primul nivel de locuire geto-dacă de la Celei constă din cîteva rîșnițe lucrute din lespezi de piatră ușor albiate, mai multe obiecte de uz casnic din fier, cîteva piese de podoabă (mărgele de sticlă și fibule tracice) și o mare cantitate de ceramică, îndeosebi autohtonă (fig. I), dar și de import.

Ceramica autohtonă se grupează în cele două bine cunoscute categorii : grosieră și fină, cea dintîi fiind precumpănitoare. În ceramica grosieră lucrată cu mîna din pastă poroasă, cu nisip, cioburi pisate și chiar pietricele în compoziție, de culoare roșiatică sau negricioasă, predomină vasele-borcan decorate cu brîuri alveolate orizontale ori combinații de brîuri

alveolate orizontale și verticale arcuite, precum și cu butoni conici sau rotunzi ; mai rar se întâlnesc aplicațiile plastice semilunare și sub formă de baghete verticale, șirurile orizontale de alveole întrerupte de butoni, inciziile arcuite ori „brăduțul“ incizat. O altă formă ceramică din această categorie o reprezintă ceașca tronconică, descoperită în două variante : una mai veche, de tradiție hallstattiană, cu toarta supraînălțată lucrată din bandă lată (*fig. 11/1*), cealaltă mai nouă, cu pereți groși și toarta masivă, folosită, după cum se știe, ca opait, începînd din secolul al II-lea î.e.n. Au fost descoperite, de asemenea, o cană cu fund plat, corp bitronconic, gît înalt și toarta groasă, ușor supraînălțată (*fig. I*), precum și cîteva vase mici, modelate în forme mai puțin cunoscute. Amintim astfel un vâscior cu fundul plat, pereți arcuiți, gura strînsă și buza lățită, trasă spre interior (*fig. 11/7*), o ceșcuță cu o toartă supraînălțată, al cărei corp și ornamentare amintesc de vasele-borcan (*fig. I*) și un mic bol, executat grosolan, decorat sub buză cu un brîu alveolat întrerupt de patru butoni conici.

Mult diversificată, atît formal cît și ca ornamentală, este ceramica fină descoperită în primul nivel de locuire geto-dacă de la Celei. De la început trebuie să subliniem existența a două variante : una lucrată cu mîna din pastă ce are ca degresant cioburi pisate în compoziție și care este acoperită cu un firnis lustruit, de culoare neagră sau brun-roșiată ; cealaltă, lucrată la roată din pastă densă, de culoare vineție sau cenușiu-gălbuie.

Din punct de vedere tipologic se impun atenției, prin frecvența lor, mai întii „fructierele“ lucrate de cele mai multe ori cu mîna. Ele au piciorul gros, scurt și cupa largă, puțin adîncă, cu buza răsfrîntă

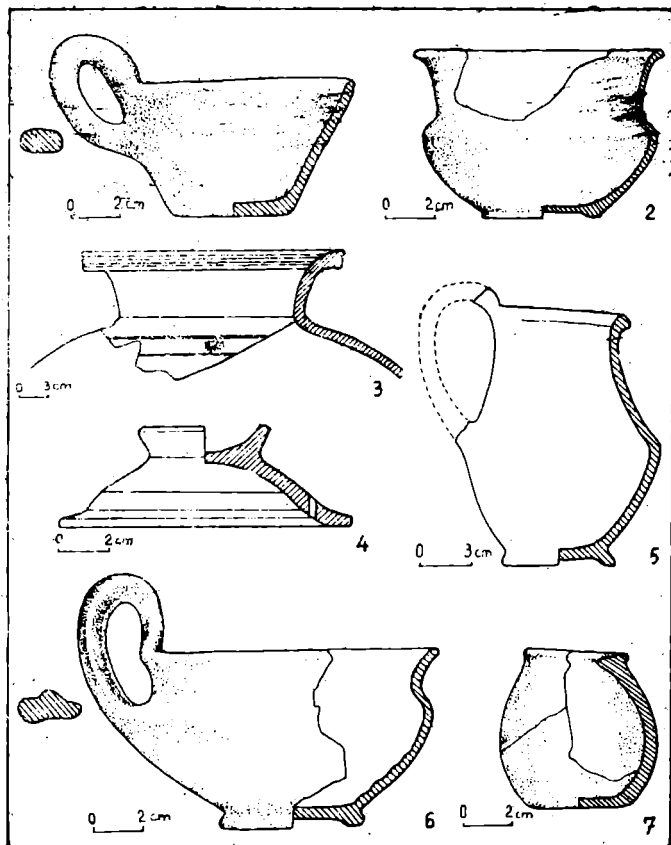

Fig. 11. Ceramică autohtonă descoperită în așezarea geto-dacă Sucidava.

orizontal. Dintre exemplarele lucrate la roată amintim pe cele prevăzute cu două mînere torsionate. Piese similare descoperite în Dacia sînt datate în secolul al IV-lea î.e.n., dar la Sucidava o asemenea fructieră a fost găsită împreună cu două vase-askos grecești, din secolul al III-lea î.e.n.⁴⁶. Numeroase sînt și fragmentele de chiupuri cu pereți groși, lucrate la roată din pastă densă, de culoare cenușie. Ele au fundul inelar, corpul bombat, gîtul scurt și buza puternic răsfrîntă, cu două șanțuri exterioare. Linii incizate delimitează la partea superioară a corpului o bandă ornamentală decorată prin ștampilare cu rozete și cartușe dreptunghiulare hașurate (*fig. 11/3*). Descoperirea unor fragmente de astfel de chiupuri la un loc cu fragmente de vase atice de import indică datarea lor către sfîrșitul secolului al IV-lea î.e.n., dar acest tip de vas a continuat să fie folosit aici și în veacul următor.

Au mai fost descoperite : un capac de vas de formă tronconică, lucrat cu mîna din pastă cafenie, lustruită, decorat cu caneluri orizontale, cîteva mici castroane cu profil arcuit, modelate cu mîna din pastă cafenie-gălbuie (*fig. 11/2*), fragmente de străchini tronconice, lucrate în aceeași tehnică, din pastă neagră, lustruită, de tradiție hallstattiană, ce aveau marginile răsfrînte unghiular spre interior, precum și străchini invazate, lucrate la roată din pastă cenușie închisă, cu corp tronconic și buza tăiată oblic spre interior (*fig. 12/1*) sau cu corp în formă de calotă și buza rotunjită, ornamentată cu o linie orizontală incizată, toate acestea reprezentînd forme datate în sudul Daciei în veacurile IV—III î.e.n.⁴⁷. Lucrate la roată din pastă cenușie închisă sînt, de asemenea, cănițele cu fundul inelar, corp bitronconic sau bombat, gît înalt și buza răsfrîntă, prevăzute cu torți supraînălțate (*fig. 11/6, 12/3*), piese datate tot din aceeași vreme.

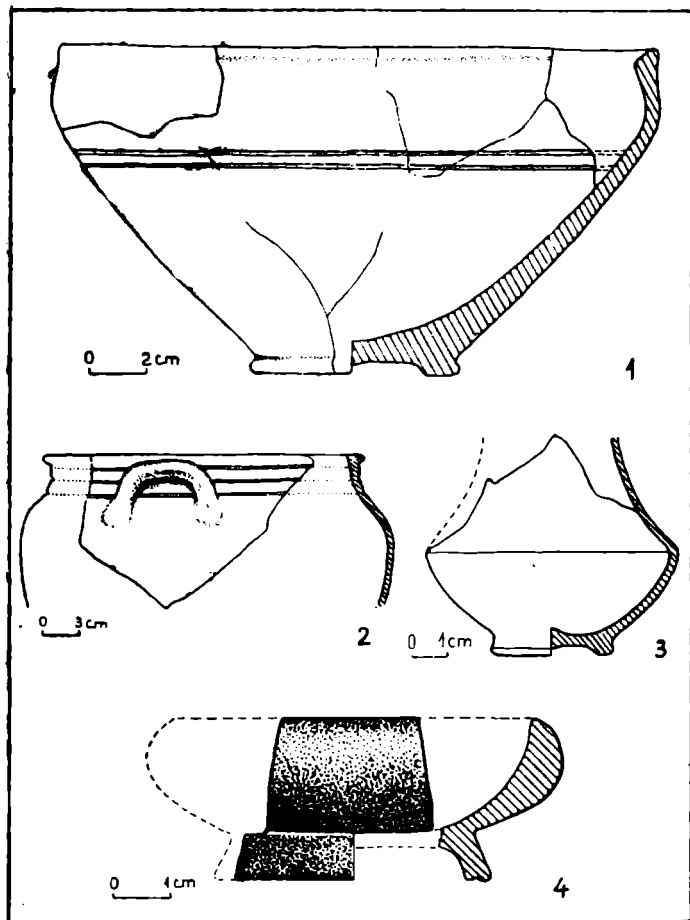

Fig. 12. Ceramică autohtonă (1—3) și grecească (4) din așezarea geto-dacă.

În ceea ce privește cămile din această categorie ceramică, piesele întregi și fragmentare descoperite la Sucidava aparțin următoarelor două variante: cana lucrată cu mîna din pastă neagră lustruită, avînd fundul plat, corpul bitronconic, gîtul înalt și buza orizontală, asemănătoare cu cele descoperite la Poiana și Popești⁴⁸, și cana lucrată la roată din pastă vînată, cu fundul inelar, corpul ușor bitronconic, gîtul înalt și buza răsfrîntă, prevăzută cu o toartă puțin supraînălțată (*fig. 11/5*).

O ultimă categorie de vase ceramice autohtone descoperite în primul nivel de locuire geto-dacă de la Sucidava o constituie imitațiile de vase grecești, dintre care amintim *lekanele* cu mînere verticale și vasele-*askoi*. Preluarea acestor forme de către olarii daci a fost favorizată, de altfel, la Sucidava de pătrunderea — într-o măsură mai mare decît în alte așezări — a vaselor de import grecești și elenistice. Pentru perioada secolelor IV—II î.e.n., cercetările arheologice au dat la iveală mai multe fragmente de vase atice cu firnis negru, ornamentate cu figuri roșii, un vas-*askos* și numeroase fragmente de amfore.

Dintre obiectele metalice descoperite în acest nivel rețin atenția, în afara obișnuitelor cuțitașe de fier cu lama scurtă și mîner în prelungire (*fig. 13/4*), un cosor de fier (*fig. 13/5*) și cîteva fibule tracice de bronz cu piciorul curbat în forma literei S, prevăzute cu butoni terminali de formă semisferică (*fig. 13/1—3*)⁴⁹.

La scurt timp după distrugerea așezării din prima fază de locuire, la Sucidava viața și-a reluat cursul normal. Resturile incendiate ale fostelor construcții au fost nivelate și pe vechea vatră s-a înălțat o nouă așezare, de astă dată fortificată, după cum o dovedesc cercetările din ultimii ani întreprinse în zona de la

vest de basilica paleobizantină. Sistemul de apărare al aşezării din această fază de locuire constă dintr-un val de pământ şi un şanţ, al căror traseu urma marginile vechii incinte. Faptul că ani de-a rîndul urmele fortificaţiei geto-dace nu au putut fi identificate se datorează lucrărilor din secolul al III-lea e.n., cînd şanţurile pentru fundaţiile zidurilor de incintă ale cetăţii romane au fost săpate, de regulă, în valul dacic. Făcea excepţie zona colţului de nord-vest al platoului, unde romanii, mărind suprafaţa acestuia, nu au mai urmat traiectul valului dacic, ci au continuat zidul în linie dreaptă. Astfel, pe măsură ce a

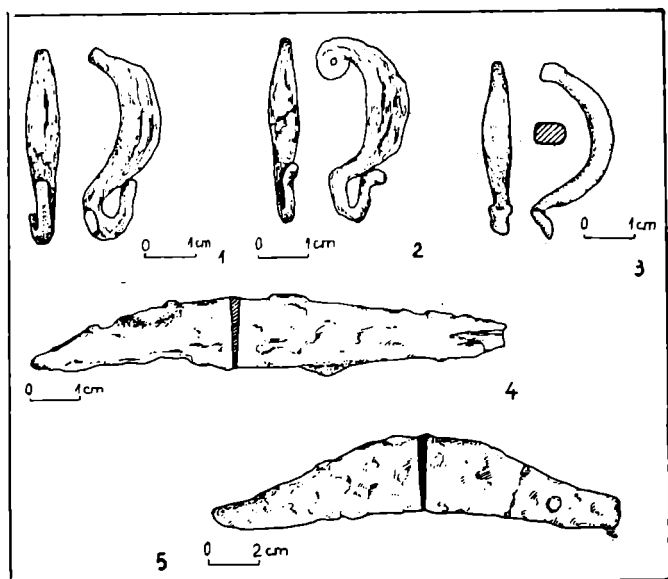

Fig. 13. Fibule de bronz (1—3), cuţit (4) şi cōsor (5) găsite în aşezarea geto-dacă Sucidava.

Înaintat spre vest, incinta romano-bizantină a afectat în această porțiune doar partea exterioară, nordică a valului.

Din punct de vedere constructiv, valul fortificației geto-dace de la Sucidava, ale cărui urme se păstrează pe latura de nord, pe o lățime de 8,00—9,40 m și pe o înălțime de 1,00—1,34 m (*fig. 14*), are la bază mai multe straturi succesive de cenușă, arsură puternic impregnată cu cărbune, lut galben și, mai rar, pământ ars la roșu. Stratigrafic această infrastructură corespunde unei nivelări de la sfârșitul primului și începutul celui de-al doilea nivel de locuire și suprapune grupări discontinui de pietre nefasonate, de dimensiuni mari, sau gropi cilindrice umplute cu asemenea pietre amestecate cu bucăți de chirpici ars. După toate probabilitățile, aceste amenajări nu sînt întîmplătoare, ci ele au fost făcute în ideea stabilizării valului și a drenării surplusului de umiditate. Deasupra straturilor de nivelare se înalță valul propriu-zis, din pământ, impregnat la partea superioară cu turte de chirpici.

În ceea ce privește șanțul de apărare, s-a observat că a fost săpat în formă de pîlnie, la o distanță de cel puțin 1,00—1,20 m de val. Avînd o lățime de circa 18—20 m și o adîncime de aproximativ 3,50 m, el a fost realizat desigur prin amenajarea viroagei naturale ce asigurase protecția așezării în secolele anterioare ridicării fortificației. Demn de remarcat este faptul că escarpa interioară a șanțului, întărită la bază cu bolovani de stîncă, a tăiat partea superioară a gropii unui mormînt colectiv de inhumație, care conținea trei schelete ale unor copii în vîrstă de 3—12 ani. Acest mormînt aparține, dacă avem în vedere fibula de tip tracic descoperită în inventarul lui, unei etape mai tîrzii a primului nivel de locuire.

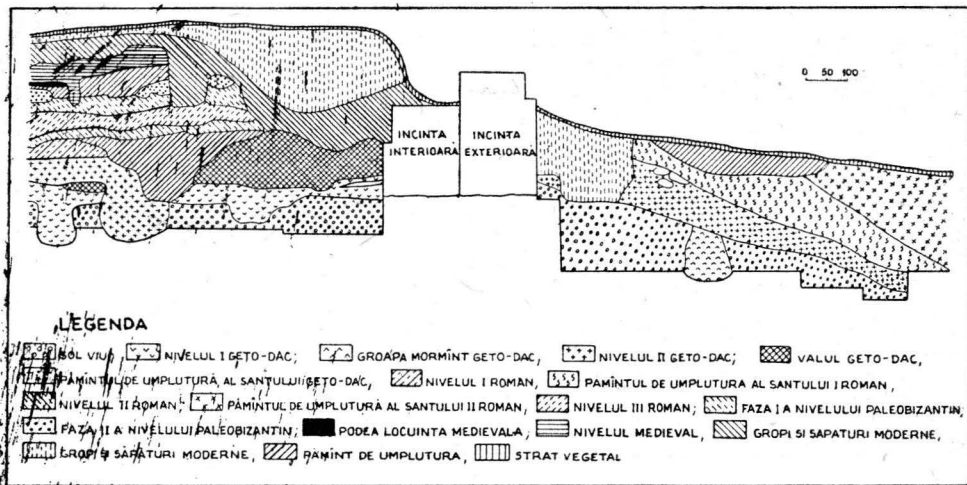

Fig. 14. Profil stratigrafic perpendicular pe zidul de incintă de pe latura de est a cetății romano-bizantine Sucidava.

Componentele și structura acestui sistem defensiv își găsesc analogii în multe așezări din epoca hallstatiană și din epoca Latène de pe aria locuită în antichitate de geto-daci⁵⁰, însă ele nu pot oferi repere cronologice pentru stabilirea în timp a momentului fortificării Sucidavei, dată fiind încadrarea cronologică largă a lor.

În cuprinsul așezării fortificate de la Sucidava au fost date la iveală resturile mai multor locuințe de suprafață, asemănătoare celor din nivelul de locuire anterior, precum și numeroase gropi menajere. În general, însă, vestigiile aparținătoare acestui al doilea nivel de locuire geto-dacă sînt puține și adeseori deranjate datorită faptului că depunerile arheologice din această vreme au fost nivelate și, în mare parte, împrăștiate cu prilejul lucrărilor de construcție a cetății romano-bizantine. În consecință, materialul arheologic descoperit, ce constă în mare majoritate din ceramică, este sărac și fragmentar.

Ceramica descoperită aparține, ca și în perioada anterioară, celor două categorii cunoscute, grosieră și fină, cu mențiunea că aceasta din urmă a fost lucrată în exclusivitate la roată, din pastă densă de culoare cenușie sau roșie. Ceramica grosieră este reprezentată de obișnuitele vase-borcan, de culoare cenușie-roșiatică, decorate cu brîuri alveolate și butoni rotunzi, precum și de cîteva „cești dacice“ fragmentare, de formă tronconică, prevăzute cu o singură toartă și neornamentate. Din aceeași pastă a fost modelată și o figurină antropomorfă, cu capul rotund, corpul în prelungirea nediferențiată a gîtului, cu brațele și picioarele redată prin simple protuberanțe alungite; detaliile feții sînt reprezentate prin incizii și alveole⁵¹. Din categoria ceramicii fine amintim: fragmentele de „fructiere“, cu picior suplu, profilat și cupa adîncă, lucrate din pastă cenușie

sau roșie, apoi fragmentele de câni cu fund inelar, corp bombat, gît înalt și buza lată, răsfrîntă, capacele de vase (*fig. 11/4*), străchinile cu fund inelar, corp în formă de calotă înaltă și marginea buzei îngroșată, fragmentele de strecurători și imitațiile locale după *kantharoi* și *kratere* grecești (*fig. 12/2*). Au fost găsite și fragmente de vase de import : partea inferioară a unui recipient produs în atelierele din Pergam și cioburi de amfore romane.

Pe baza stratigrafiei și a materialelor arheologice descoperite, primul nivel de locuire a fost datat de la sfîrșitul secolului al IV-lea și începutul secolului al III-lea (ceramică grecească) pînă în secolul al II-lea î.e.n. (importuri elenistice) ; cel de-al doilea nivel corespunde, la rîndul său, perioadei secolelor I î.e.n.—I e.n., după cum o dovedesc importurile romane și o fibulă de bronz cu resort, caracteristică acestei vremi.

Prima așezare geto-dacă de la Sucidava, ca și cea de a doua, fortificată, și-au încheiat existența în urma unor incendii pustiitoare. În stadiul actual al cercetărilor, împrejurările și datele la care au avut loc aceste evenimente, precum și momentul cînd a fost ridicată fortificația cu val și șanț sînt însă greu de precizat, dată fiind cronologia relativ largă a celor două etape de locuire. Unele indicii referitoare la încadrarea cronologică mai strînsă a acestora le oferă însă monedele din perioada premergătoare cuceririi Daciei, descoperite la Sucidava de-a lungul anilor⁵². Seria acestora se deschide cu 4 piese din aramă, emise de Maroneia în prima jumătate a secolului al IV-lea î.e.n., la care se adaugă o alta, din argint, emisă tot de Maroneia, găsită împreună cu tetradrahme thasiene. Nu este exclus ca aceste monede să fi ajuns la Sucidava în a doua jumătate a secolu-

lui al IV-lea î.e.n. Din secolul al III-lea î.e.n. datează o monedă din bronz emisă de Byzantion și, foarte probabil, din a doua jumătate a secolului al III-lea sau începutul secolului al II-lea î.e.n., o monedă geto-dacică de tipul Filip al II-lea, cu tăietură. Cronologic, șirul monedelor continuă cu o tetradrahmă emisă în vremea lui Antiochos al III-lea (222—187 î.e.n.), 4 monede geto-dacice de tipul Prundu-Jiblea, care datează din perioada corespunzătoare ultimelor două decenii ale secolului al III-lea și primelor trei decenii ale secolului al II-lea î.e.n., o monedă geto-dacică de tipul Jiblea, de la începutul secolului al II-lea î.e.n., un denar roman republican emis în perioada 187—175 î.e.n. și un altul din anii 109—108 î.e.n., 15 tetradrahme din Thasos, datate spre sfârșitul secolului al II-lea și începutul secolului I î.e.n., 3 imitații ale acestui tip de monedă (probabil de la începutul secolului I î.e.n.), o drahmă de la Dyrrhachium și o alta de la Apollonia, acestea din urmă din perioada cuprinsă între sfârșitul secolului al II-lea și anii 82 sau 75 î.e.n. Din păcate, nu știm care dintre monedele din colecția „Gh. Georgescu-Corabia”⁴⁵³ au fost descoperite în mod sigur la Sucidava. Cu toate acestea, trebuie reținut în subsidiar faptul că au fost semnalate ca achiziționate de la Celei mai multe monede romane republicane emise începând cu anii 150—125 î.e.n. și pînă în perioada 36—29 î.e.n. Tot la Celei au fost descoperite monede de la primii împărați romani, dintre care au fost precizate piese de bronz emise în vremea lui Augustus, Tiberius, Claudius I, Vespasian, precum și un tezaur constituit din monede de argint, care începe cu piese emise sub Nero și sfârșește cu monede din vremea lui Septimius Severus. Acestor descoperiri li se adaugă o monedă de bronz de tipul Macedonia, emisă în epoca imperială.

Simpla înșiruire a descoperirilor amintite dovedește că există o continuitate în circulația monetară de la Sucidava, începînd cu a doua jumătate a secolului al IV-lea î.e.n. și pînă în primele decenii ale secolului I î.e.n. (anii 82 sau 75 î.e.n.). După aceasta urmează o pauză — întreruptă ipotetic de monedele romane republicane emise în perioada 36—29 î.e.n. — pînă în epoca imperială, cînd apar monedele din vremea lui Augustus, Tiberius, Claudius I, eventual Nero, Vespasian.

Avînd în vedere, pe de o parte, cronologia celor două niveluri de locuire geto-dacă, stabilită stratigrafic și pe baza materialelor arheologice din cuprinsul acestora, iar, pe de altă parte, monedele descoperite, putem concluziona, cu un anumit grad de probabilitate impus de stadiul cercetărilor, că prima fază de locuire geto-dacă de la Sucidava a început în a doua jumătate a secolului al IV-lea î.e.n. și a sfîrșit printr-o distrugere la începutul secolului I î.e.n., aproximativ în jurul anilor 82—75 î.e.n., limite cronologice între care există o continuitate în circulația monetară. Dacă cercetările viitoare vor confirma această constatare, înseamnă că prima așezare geto-dacă de la Sucidava a fost distrusă în contextul evenimentelor care au însoțit unificarea politică, uneori forțată, a triburilor și uniunilor tribale cu prilejul formării statului dac centralizat și independent condus de Burebista. Construirea sistemului de apărare și înfîrșirea celei de a doua așezări pe locul celei distruse este posibil să se fi realizat la scurt timp, fie în vremea lui Burebista, fie sub urmașii săi.

Spre deosebire de așezările geto-dace din zona de cîmpie, aflate la est de Olt, care și-au încheiat existența pe la începutul secolului I e.n., în urma cunoscutei acțiuni întreprinse de Sextus Aelius Catus în

nordul Dunării⁵⁴, Sucidava a ființat și în secolul I e.n. Sfârșitul celei de a doua faze de locuire geto-dacă de aici, sfârșit determinat, se pare, de o evacuare a așezării într-un moment în care asupra Sucidavei plana o amenințare iminentă, urmată de o incendiere, ar putea fi pus în legătură cu expediția din anul 87 e.n., condusă de Cornelius Fuscus care, după unii cercetători, și-a trecut armatele în nordul Dunării pe un pod de vase construit între Vadin și Orlea⁵⁵. Faptul că Sucidava se afla în imediata vecinătate a punctului de trecere peste Dunăre ales de generalul roman trebuie să-i fi determinat pe geto-dacii de aici să se retragă, părăsindu-și așezarea pe care romanii au incendiat-o. Este greu de crezut că Fuscus, înaintînd pe firul Oltului, a putut lăsa în urmă o fortificație locală puternică, o grupare dacică în stare să amenințe spatele trupelor sale. Ținînd seama de această cvasicertitudine a distrugerii Sucidavei în anul 87 e.n., precum și de lipsa oricăror urme de locuire geto-dacă deasupra stratumului de incendiu din această vreme, apare clar că cetatea Sucidavei nu mai funcționa la începutul secolului al II-lea e.n., deci nu a putut reprezenta un punct de rezistență în timpul războaielor de cucerire a Daciei.

III. SUCIDAVA LA HOTARUL DINTRE DOUĂ EPOCI

Evacuarea și apoi distrugerea de către romani a cetății Sucidava, cu prilejul expediției din anul 87 e.n., a generalului Cornelius Fuscus, a pus capăt existenței puternicului centru politic și militar geto-dac de aici, deși locuirea autohtonă a continuat și după această dată, de vreme ce în împrejurimi au fost descoperite urme materiale geto-dacice de la sfârșitul secolului I și începutul secolului II e.n. După înfrângerea lui Cornelius Fuscus, o parte din locuitori s-au reîntors pe aceste meleaguri, dar au renunțat să se mai așeze pe platoul fostei cetăți și să amenajeze o nouă fortificație. Din prudență, ei au preferat locurile mai ferite, situate la o oarecare distanță de vechiul drum ce pornea către valea Olutului, cale atât de binecunoscută romanilor.

La începutul secolului al II-lea, izbucnirea războaielor de cucerire a Daciei a pus din nou în primădie așezările geto-dace de la Dunăre, chiar dacă principalul teatru de operațiuni se afla departe, spre vest. Atîta timp cît în sudul Olteniei de astăzi geto-dacii nu mai dispuneau, se pare, de un sistem defensiv organizat, datorită faptului că o serie de puternice cetăți din zonă își încetaseră existența, este de presupus că unitățile romane cantonate pe malul drept al fluviului nu au rămas inactive, ci, traversînd Dunărea în primăvara anului 101, au ocupat

efectiv cel puțin principalele puncte strategice din cîmpie. De altfel, izvoarele literare antice, cercetările arheologice și materialele epigrafice descoperite nu lasă nici o îndoială asupra faptului că, la sfîrșitul războiului din anii 101—102, autoritatea regelui Decebal se limita doar la regiunile intracarpătice ale Daciei, la sud de munți staționînd mai multe unități militare romane, ce au trecut chiar la construirea unor fortificații în intervalul anilor 103—105 e.n.⁵⁶.

Este evident, așadar, că atît în timpul primului război, cît și în perioada de pace care i-a urmat, sudul Daciei s-a aflat sub stăpînire romană, aici fiind prezente însemnate efective militare, concentrate în vederea pregătirii unei noi ofensive spre ținuturile de la nord de Carpați. Operațiunile urmînd a se desfășura pe văile principalelor cursuri de apă, de-a lungul acestora au fost organizate puncte de dislocare a detașamentelor din legiuni sau a unităților auxiliare. Un asemenea centru a funcționat, după toate probabilitățile, și la Sucidava, dacă avem în vedere, pe de o parte, materialul epigrafic descoperit, iar pe de altă parte, argumentul logic potrivit căruia, în situația politică și militară de atunci, cînd Dacia era departe de a fi pacificată, controlul permanent asupra importantului vad de la Dunăre nu putea fi neglijat, cu atît mai mult cu cît de aici pornea unul dintre cele mai cunoscute și mai accesibile drumuri spre Valea Oltului, spre Buridava-Stolniceni, sediul de campanie al legatului Moesiei Inferior în perioada cuceririi Daciei.

De-a lungul anilor, în săpăturile arheologice de la Celei au fost descoperite numeroase țișle și cărămizi cu ștampile ale unor unități ce au avut militari în garnizoana Sucidavei o perioadă de timp mai mult sau mai puțin îndelungată. Multe dintre acestea au fost aduse mai tîrziu, în secolele III—IV, sau au tri-

mis în această vreme materiale de construcție produse în atelierele proprii. Există însă și unități despre care, cunoscându-se că au participat la războaiele daco-romane, s-a afirmat că au fost prezente sau au dislocat aici detașamente înainte de anul 106 : *Legio I Italica*, *Legio IV Flavia*, *Legio V Macedonica*, *Legio X Gemina* și *Cohors I Lingonum*⁵⁷. Cum în această privință părerile sînt încă împărțite, unii specialiști mergînd pînă la a nega prezența unor efective militare la Sucidava mai devreme de mijlocul secolului al III-lea, se impun unele precizări, luînd în discuție mai întîi trupele a căror atestare epigrafică în această vreme este sigură :

Legio I Italica, unitate ce făcea parte din armata Moesiei Inferior, a participat la războaiele de cucerire a Daciei sub comanda legatului acestei provincii, fiind documentată pe Valea Oltului, mai ales prin stampilele și inscripțiile lăsate la Buridava-Stolniceni. Nu există dovezi că detașamente ale acestei legiuni au activat în vestul Olteniei, cu excepția unor stampile tegulare din fondul „Bolliac“, aflat în colecțiile fostului Muzeu Național de Antichități, a căror proveniență drobetană este — credem — incertă, ele fiind aduse, mai degrabă, de la Sucidava, de unde poetul a achiziționat și alte antichități. Dacă extindem și asupra detașamentelor din legiuni constatarea făcută pentru trupele auxiliare⁵⁸, potrivit căreia unitățile din estul Olteniei și sud-estul Transilvaniei nu au activat în vest, după cum cele din vestul Olteniei și din Banat nu sînt atestate epigrafic și pe frontiera Oltului, întrucît făceau parte din armatele unor provincii diferite, apare clar că, în perioada războaielor dacice, legiunea a dislocat detașamente numai în răsărit, îndeosebi în castrele de pe Olt. Readusă în vechea ei garnizoană de la Novae, la terminarea ostilităților, misiunea apărării Dobro-

gei și a litoralului pontic nu i-a permis, mai târziu, să trimită detașamente la nord de Dunăre, astfel încât prezența ei la Sucidava, atestată de descoperirea unor ștampile de forma *Leg(io) I Ital(ica)* (fig. 15/1), nu poate fi datată decât în perioada războaielor de cucerire a Daciei.

Cohors I Lingonum. Descoperirea unei ștampile tegulare de forma *COILING* (fig. 15/2) cu prilejul săpăturilor efectuate în anul 1957 în grădina actualei școli din Celei l-a determinat pe prof. D. Tudor să considere probabilă staționarea primei cohorte de lingoni la Sucidava, în perioada primului război dacic, după anul 103 unitatea fiind prezentă din nou în vechea sa garnizoană din Britannia⁵⁹. În anul 1985, un fragment de țiglă cu ștampila acestei cohorte, de forma *co(hors) I Ling(onum)* (fig. 15/3), a fost descoperit și pe platoul cetății. Trupa auxiliară de lingoni nu a lăsat urme epigrafice mai bogate, dată fiind staționarea ei de scurtă durată în nordul Dunării.

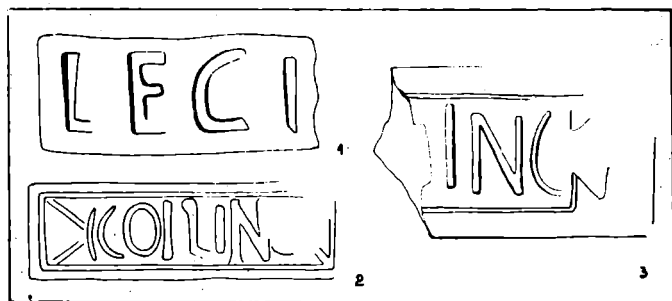

Fig. 15. Ștampile ale unor unități militare romane care au dislocat efective la Sucidava în vremea războaielor de cucerire a Daciei: *Legio I Italica* (1); *Cohors I Lingonum* 2—3).

În legătură cu celelalte unități, prezența lor sau doar trimiterea de către ele a unor detașamente la Sucidava, la începutul secolului al II-lea, nu ni se par deloc a fi dovedite. Astfel :

Legio IV Flavia a activat în timpul celor două războaie ale lui Traian în vestul Daciei, sector aflat sub comanda legatului Moesiei Superior. Întrucît nu există alte mărturii ale prezenței ei în partea de răsărit a Olteniei, iar ștampilele descoperite la Celei, de forma *Leg(io) IIII F(lavia)*, sînt de factură mai nouă⁶⁰, este de presupus că la Sucidava legiunea nu a trimis militari în perioada războaielor dacice, ci mai tîrziu.

Legio V Macedonica a participat la evenimentele din Dacia, din anii 101—106 c.n., activînd în cadrul armatei Moesiei Inferior. Atestată epigrafic în această vreme cu detașamente cantonate în centrul militar de la Buridava-Stolniceni, legiunea a putut trimite soldați la Sucidava pentru apărarea importantului punct strategic de la Dunăre sau pentru lucrări militare. Ștampilele tegulare descoperite aici corespund înșă unor tipuri și variante mai noi, lipsind cele de forma *Leg(io) V Mac(edonica)* — tipul Oescus-Troesmis — caracteristice începutului secolului al II-lea⁶¹. Acest fapt ne determină să considerăm doar ca posibilă, dar nedovedită epigrafic prezența unor detașamente ale legiunii la Sucidava în vremea cuceririi Daciei.

Legio X Gemina. O cărămidă și, mai nou, un fragment de cărămidă cu ștampile ale acestei unități, de forma *Leg(io) X G(emina)*, au fost descoperite pe platoul cetății de la Sucidava. Cele două variante ale ștampilei aparțin într-adevăr unui tip mai vechi, dar nu avem nici o altă dovadă a participării acestei legiuni la războaiele dacice. De aceea, sîntem de pă-

rere că staționarea unui detașament al ei în garnizoana Sucidavei a putut avea loc, mai degrabă, către mijlocul secolului al III-lea, când, în vremea împăratului Filip Arabul, au fost aduse din alte provincii în Dacia efective din legiuni, ce au executat lucrări militare în cadrul operațiunii de întărire a sistemului defensiv de pe frontiera alutană⁶².

În perioada războaielor de cucerire a Daciei, la Sucidava este documentată, prin urmare, prezența cohorții *I Lingonum* și a unor militari din legiunea *I Italica*, aceștia din urmă aduși probabil după transferarea cohorții în vechea ei garnizoană. Cît de numeros va fi fost detașamentul de legiune cantonat aici nu se știe, dar el era desigur cu mult sub efectivul unității pe care o înlocuise, apărarea acestui important cap de pod fiind mai ușor de asigurat în condițiile existenței unui mare număr de trupe dispersate în regiune și ale scăderii potențialului militar al geto-dacilor după aprigele lupte purtate în anii 101—102.

În stadiul actual al cercetărilor cunoaștem puține date cu privire la locul sau locurile în care au fost cantonate aceste unități. În anii 1957—1958, sondele arheologice efectuate pe terenul școlii din Celei au identificat un șanț de apărare lat de 5—6 m și adînc de circa 3,00—3,50 m, care nu pare a fi în legătură cu sistemul de fortificare a orașului roman de mai tîrziu, aflîndu-se la o distanță mare (20—24 m) de zidul de sud al acestuia. De altfel, șanțul nu urmează zidul de incintă pe întreg traiectul său spre est, ci coboară la un moment dat spre sud, delimitînd, spre est și nord, o suprafață dreptunghiulară, aflată *extra muros*, la vest de poarta de sud a așezării civile. Potrivit opiniei prof. D. Tudor⁶³, aici se afla un castru de pămînt, ale cărui laturi de sud și

de vest nu au putut fi delimitate datorită construcțiilor moderne. După cum o atestă monedele cele mai vechi găsite în săpături, emisiuni din vremea împăratului Traian, fortificația a fost ridicată în perioada războaielor dacice. Ea a fost atribuită, de altfel, cohorții *I Lingonum* deoarece pe fundul șanțului de apărare a fost descoperit, așa cum am arătat, unul din cele două fragmente de țiglă cu ștampila aceste unități. Este evident faptul că avem de-a face cu o construcție din categoria *castra aestiva*, ale cărei dimensiuni trebuie să se fi circumscris în limitele constatate pentru fortificațiile similare înălțate în această vreme pe linia Oltului și în vestul Munteniei. Mai mult chiar, lățimea relativ modestă a șanțului de apărare pare să indice o fortificație de mărime mijlocie.

Din punct de vedere strategic castrul ocupa o poziție avantajoasă, cu o bună vizibilitate spre Dunăre, egalată aici doar de poziția platoului fostei cetăți geto-dace, pe care romanii l-au evitat, fiindu-le probabil mai ușor să-și amenajeze tabăra pe o suprafață liberă de orice ruine și excavații.

Se pune, desigur, problema dacă, după retragerea cohorții de lingoni, este posibil ca vechiul castru, reamenajat, să fi fost utilizat, până la sfârșitul ostilităților, și de unitatea care i-a urmat în garnizoană, întrucât, până în prezent, nu avem la Sucidava dovezi cu privire la existența altor fortificații din acea vreme.

Începuturile prezenței romane la Sucidava sînt legate, așadar, de staționarea unor unități militare, în vremea războaielor de cucerire a Daciei, moment în care au fost ridicate și primele construcții, ce vor servi mai târziu, într-o formă adaptată, noilor coloniști aduși o dată cu stabilizarea stăpînirii romane.

IV. EPOCA ROMANĂ ȘI PALEOBIZANTINĂ

1. AȘEZAREA CIVILĂ + *alte roman. baze + necropole.*

În actualul stadiu al cercetărilor, stabilirea topografiei Sucidavei civile și a fazelor de construcție și reconstrucție a sistemului defensiv al acesteia întâmpină multe dificultăți. Informațiile mai vechi despre așezarea civilă se rezumă la patru schițe și planuri, întocmite de L.F. de Marsigli⁶⁴ (fig. 3), Cezar Bolliac⁶⁵ (fig. 4) și Gr. Tocilescu — P. Polonic⁶⁶ (fig. 16 și 17) și la afirmația contradictorie a lui August Treboniu-Laurian, după care aceasta ar fi avut forma pătrată, dar dimensiunile de 600×500 pași⁶⁷ (?). Pe de altă parte, cercetările arheologice din ultima vreme s-au limitat la sondaje, deoarece Celeiul actual a suprapus Sucidava romană, astfel că, deocamdată, investigații de mai mare amploare nu sînt posibile.

Deși modeste ca volum, cercetările arheologice din anii 1957—1966 și 1977 au furnizat date deosebit de importante despre topografia elementelor defensive și alte complexe ale așezării civile⁶⁸. Rezultatele acestor cercetări coroborate cu informațiile mai vechi permit reconstituirea ipotetică a topografiei și a fazelor de construcție și reconstrucție ale sistemului de apărare al Sucidavei civile.

Nu știm încă locul unde s-au așezat primii coloniști romani la Sucidava, după anexarea Olteniei de astăzi la Imperiul Roman (anul 102 e.n.). Oricum,

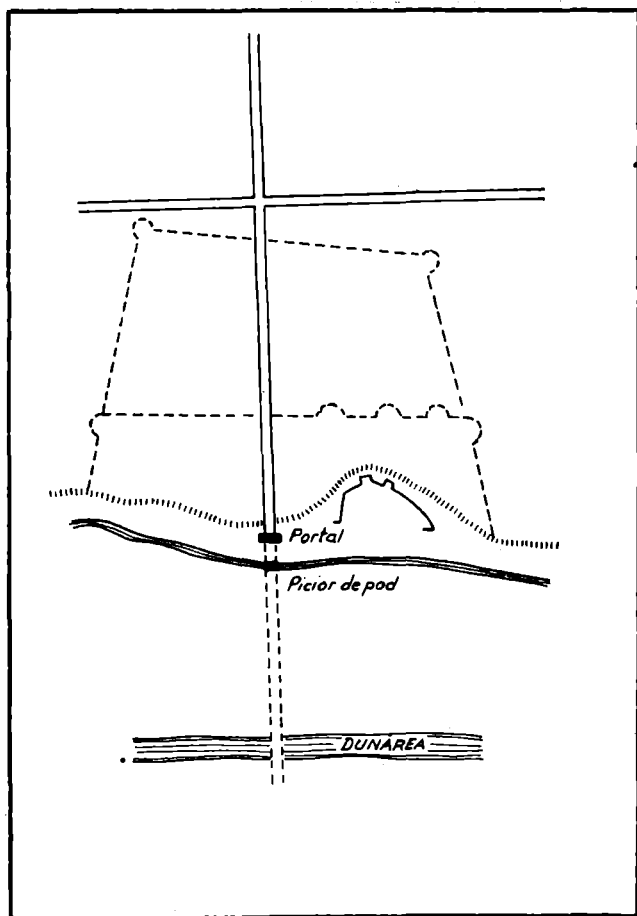

Fig. 16. Sucidava după Grigore Tocilescu și Pamfil Polonic.

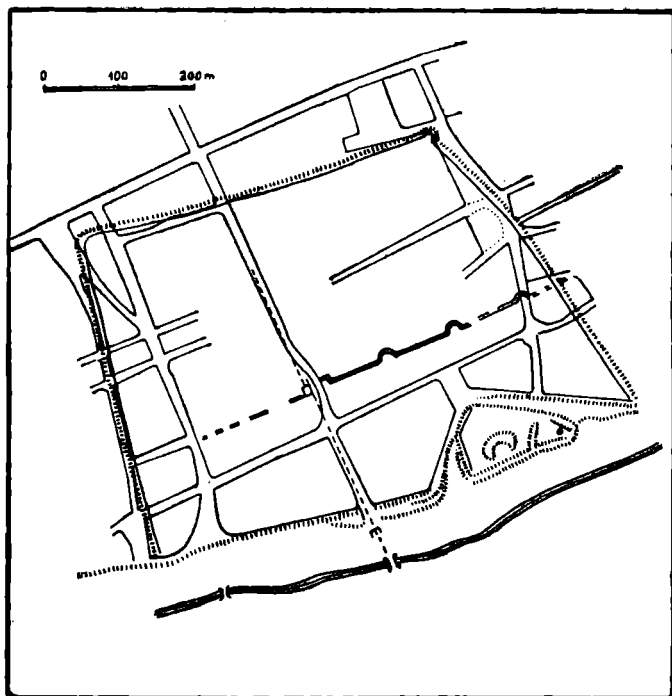

Fig. 17. Planul Sucidavei întocmit de Grigore Tocilescu și Pamfil Polonic.

cele mai vechi urme de locuire postdacică la Sucidava sînt romane⁸⁹, datează din prima jumătate a sec. al II-lea e.n. și, se pare, sînt mai frecvente în jurul actualei școli generale din Celei (diverse materiale arheologice, monede emise în vremea împăraților Traian și Hadrian și o fîntînă din sec. al II-lea e.n.).

Treptat, aşezarea civilă s-a dezvoltat şi s-a extins teritorial şi — la o dată greu de precizat — avea să fie înconjurată cu şanţuri şi ziduri de apărare.

La exteriorul aşezării civile exista un şanţ (*fossa*) care închidea o suprafaţă, cu multă aproximaţie, trapezoidală neregulată, cu baza mare pe linia Dunării (*planşa A*). Pământul rezultat din săparea şanţului putea constitui un val (*agger*), care însă n-a fost identificat de cercetările arheologice întreprinse până în prezent. Şanţul, pe laturile de vest şi de nord, era aproximativ rectiliniu, iar pe cea de est era uşor curbat spre exterior. În zona de SSV a aşezării civile rolul şanţului era suplinat de albia secundară a Dunării şi de ripa înaltă din acea parte, iar spre SSE, de şanţul de apărare al cetăţii geto-dace, cu care a fost „legată” extremitatea sudică a şanţului roman. Platoul pe care fiinţase, mai înainte, cetatea geto-dacă rămânea în afara incintei aşezării civile romane. Lungimea aproximativă a şanţului de apărare era de 517 m pe latura de vest, 537 m pe cea de nord şi 440 m pe cea de est. „Frontul” de apărare dinspre sud avea o lungime de circa 775 m⁷⁰.

Şanţul avea pe latura de vest lăţimea de 6,60—8,00 m şi adâncimea de 2,65—3,00 m, pe cea de nord lăţimea de 7,75—19,00 m şi adâncimea de 2,75—3,50 m, iar pe cea de est lăţimea de 7,00—8,00 m şi adâncimea de 3,50—5,60 m.

Pe laturile de vest, nord şi est ale aşezării civile, spre interiorul şanţului, a fost identificat zidul defensiv (*murus*) lucrat din piatră în tehnica *opus incertum*.

Berma, dintre *fossa* şi *murus*, este lată, pe latura de vest, de 15,60 m, pe cea de nord de 17,00—33,00 m şi pe cea de est de 12,00—38,00 m.

Zidurile din piatră închid o suprafață aproximativ trapezoidală și măsoară circa 487 m pe latura de vest și circa 500 m pe cea de nord. Cele mai sudice urme ale zidului de pe latura de est au fost surprinse cu prilejul cercetărilor arheologice din anii 1957—1966, la o distanță de circa 323 m față de colțul nord-estic al așezării⁷¹. Deși dincolo de această limită zidul n-a mai fost identificat, a fost prelungit, grafic, pînă la ripa Dunării și, totodată, a fost trasat și un segment de șanț, corespunzător zidului prelungit, însă nici acesta n-a fost surprins de cercetările arheologice. Este posibil ca zidul de est să fi continuat pînă la ripa Dunării, așa cum apare pe schițele mai vechi (de Marsigli, Bolliac și Tocilescu-Polonie), avînd lungimea de peste 513 m. Tot atît de posibil este însă ca acesta să se fi „curbat“, ca și șanțul din aceea parte, spre sud-vest, în direcția șanțului cetății dace și, în acest caz, lungimea zidului de est era de circa 411 m. Opinăm pentru soluția din urmă, care reflectă *stadiul actual al cercetărilor*, dar nu excludem posibilitatea ca extremitatea sudică a zidului de est să fi fost prelungită într-o fază mai tîrzie (secolul al IV-lea e.n.). Fără îndoială, numai viitoarele cercetări vor soluționa această problemă. Singura schiță pe care apare un zid de apărare și pe latura sudică, de-a lungul Dunării, a fost întocmită de L.F. de Marsigli. Dacă acest zid a existat (lung de peste 725 m), el a fost distrus în totalitate de revărsările fluviului.

Grosimea zidurilor, la temelie, este de 1,00—2,25 m pe latura de vest, 1,80—2,00 m pe latura de nord și 1,90—2,00 m pe cea de est, iar la suprafață de 1,80 m (pe latura de vest).

Existența unor socluri la zidurile de incintă dovedește că acestea posedau, la suprafața solului, un

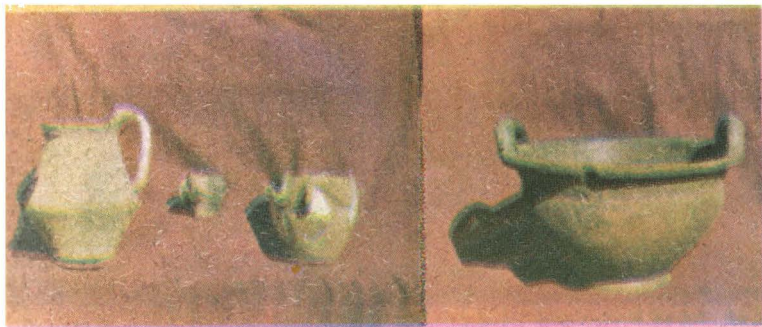

Fig. I. Ceramică geto-dacă.

Fig. II. Șanțul de apărare al cetății dace și al celei romano-bizantine.

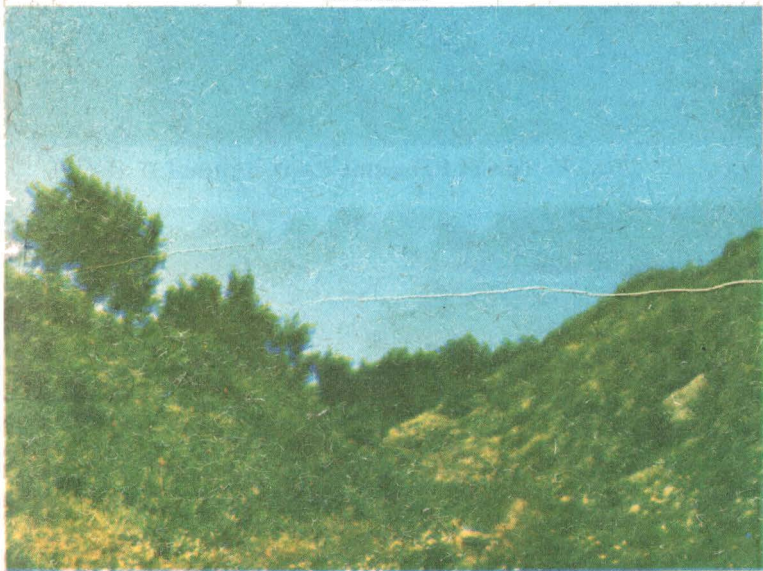

Fig. III. Zid pentru consolidare și turnul exterior E.

Fig. IV. Turnul E, curcina E—D și turnul D.

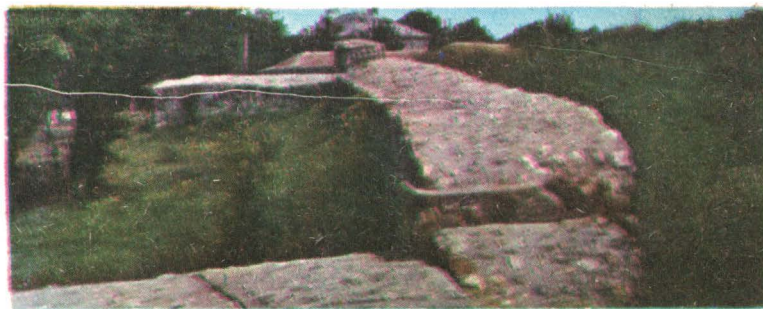

Fig. V. Curtina D—C.

Fig. VI. Turnul C.

Fig. VII. Curtina C—B.

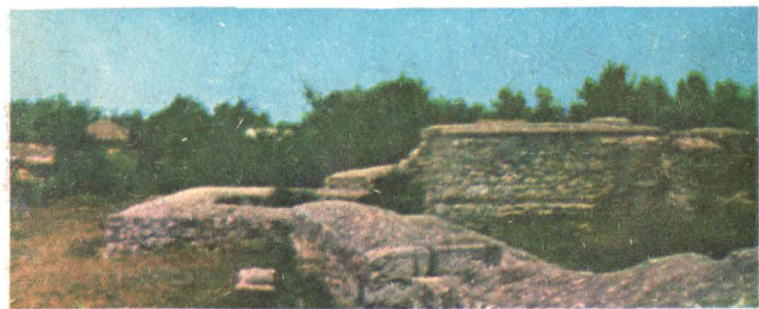

Fig. VIII. Turnurile exterior și interior B și curțina B—A.

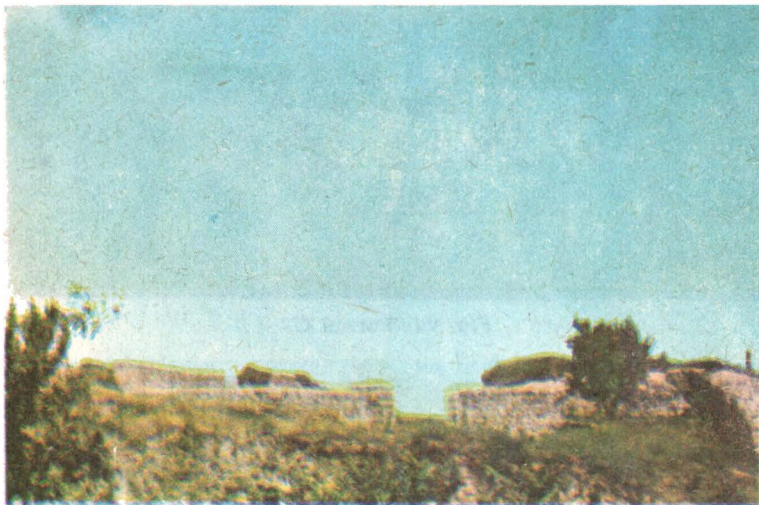

Fig. IX. Curtina B—A, poarta de vest și turnul A.

Fig. X. Turnul A.

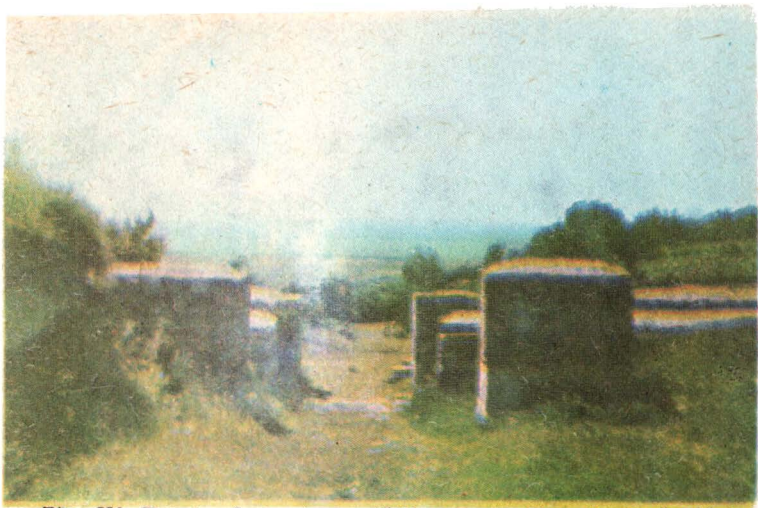

Fig. XI. Poarta de vest a cetății romano-bizantine, văzută din interior, și drumul de acces în cetate.

Fig. XII. Turnul J, curtaină J—I și turnul I.

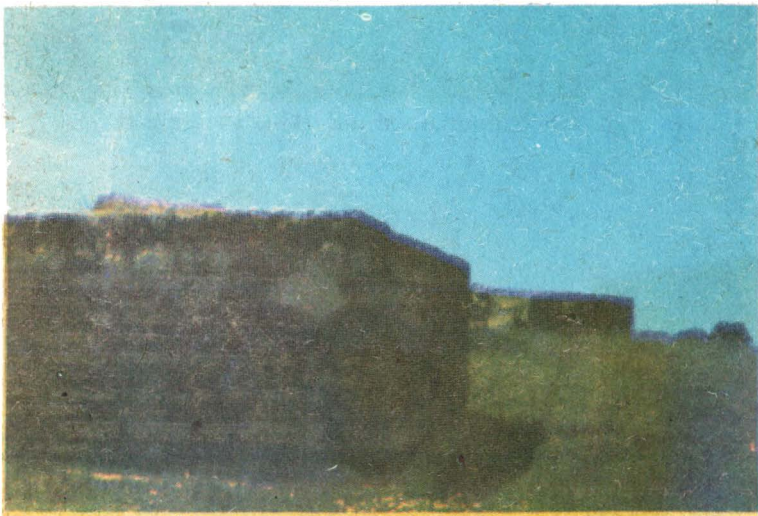

Fig. XIII. Curtina I—H.

Fig. XIV. Turnul H, curtaină H—G și turnul G.

Fig. XV Turnul G, curtaină G—F și turnul F.

Fig. XVI. Turnul F, cortina F—E și turnul E.

Fig. XVII. Complex gospodăresc aparținând aspectului cultural Celei, din perioada de trecere spre epoca bronzului.

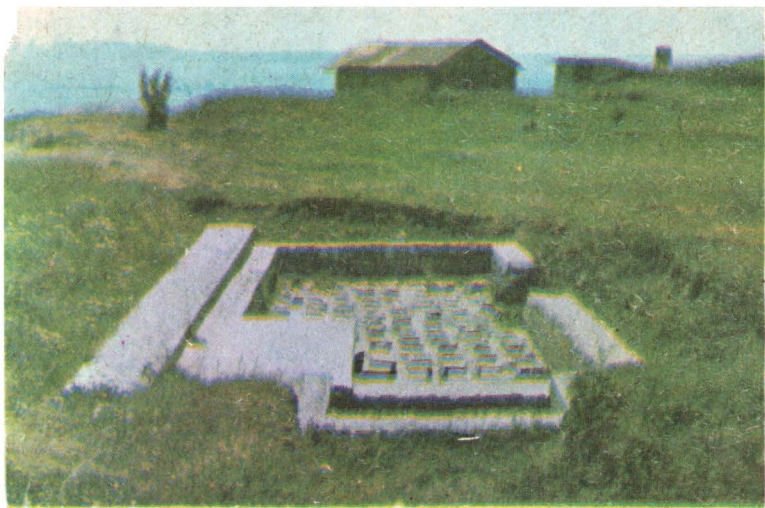

Fig. XVIII. Clădirea cu hipocaust (secolele IV—V)

Fig. XIX. Ruinele romano-bizantine și feudale din colțul de sud-est al platoului cetății.

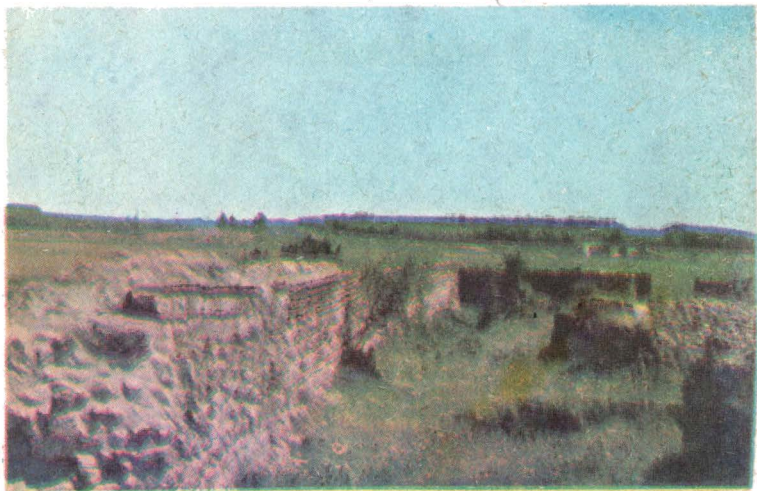

Fig XX. Zid medieval din secolul al XIV-lea

Fig XXI Fragment al zidului de incintă de pe latura de est, refăcut în secolul al XV-lea.

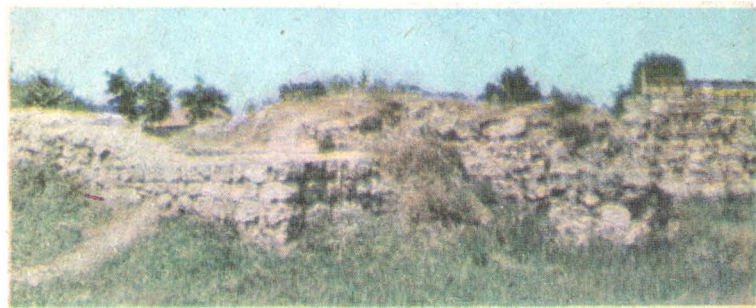

Fig. XXII. Bastion al fortăreței medievale (secolele XV—XVI).

Fig. XXIII. Ruinele portalului podului roman de peste Dunăre (secolul al IV-lea e.n.).

Fig. XXIV. Clădirea care adăpostește colecția arheologică a cetății Sucidava.

Fig XXV. Muzeul de Istorie și Etnografie din Corabia.

Fig. XXVI—XXVII. Bustul și obeliscul revoluționarului Radu Șapcă.

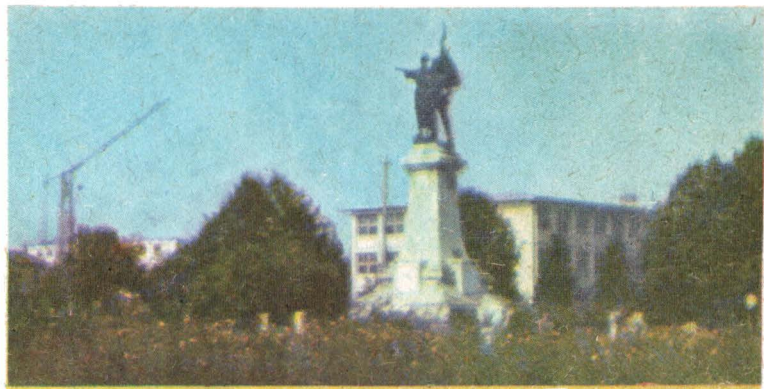

Fig. XXVIII. Monumentul Independenței de la Corabia.

**Fig. XXIX
Monumentul
Independenței de la
Siliștioara.**

Fig. XXX. Fragmente din țesătura de in descoperită într-o locuință din tell-ul preistoric de la Celei.

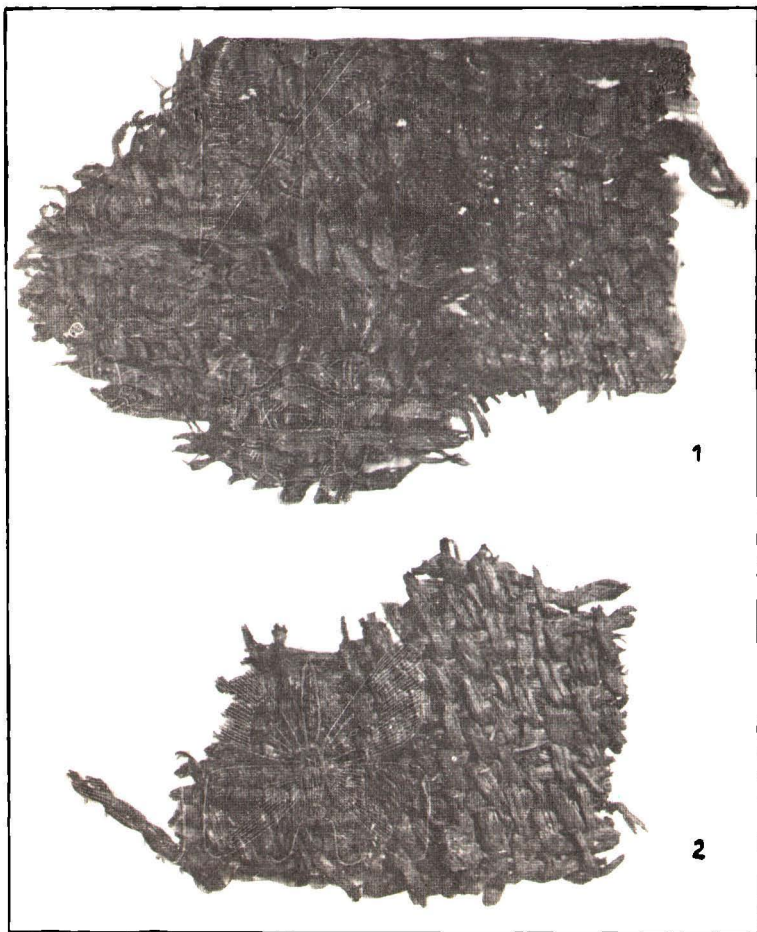

Fig. XXXI. Urmele unor locuințe din perioada de trecere spre epoca bronzului (1) și din epoca geto-dacă (2) ; vatra unei locuințe din secolul al IV-lea e.n. (3).

*Fig. XXXII. Mormint de inhumatie (secolul al IV-lea e.n.)
al unui luptator (1—2) ; vetre suprapuse ale unei locuinte
din secolele III—IV (3).*

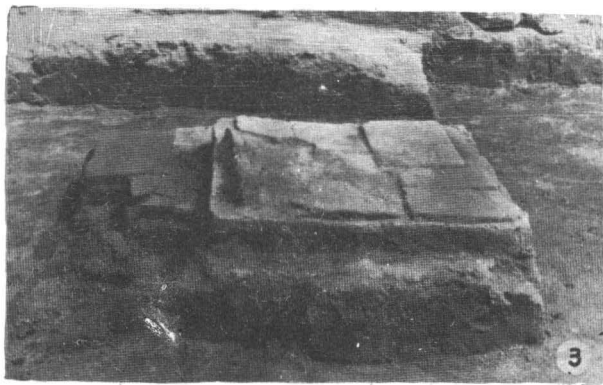
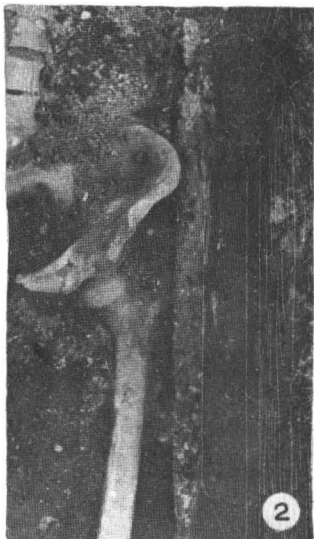
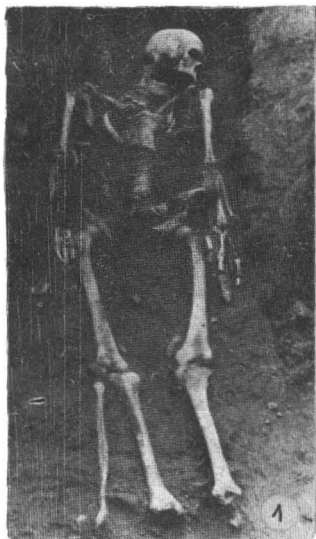

Fig. XXXIII. Rame de plumb pentru oglinzi.

parament lucrat din blocuri de piatră cioplită (*opus quadratum*).

La colțurile de nord-vest și nord-est au fost identificate turnuri circulare, ieșite în afara curtinelor, cu diametrul exterior de 9,00 m, iar pe laturile de nord și est, turnuri rectangulare ieșite, de asemenea, în afara curtinelor, avînd dimensiunile de $9,60 \times 3,40$ m și $8,50 \times 3,55$ m la exterior (pe latura de nord) și $9,30 \times 3,70$ m la exterior și $5,60 \times 1,65$ m la interior (pe latura de est). Distanța dintre turnuri era de 90—100 m.

Pe latura de nord a incintei se află o poartă avînd deschiderea de 4,30 m. Este flancată de două turnuri patrulate, ieșite în afara incintei, avînd zidurile, la temelie, groase de 0,90 m și care măsoară, fiecare, $4,40 \times 3,65$ m la exterior și $1,85 \times 1,75$ m la interior (fig. 18).

Prin poarta nordică trecea drumul principal (*kardo maximus*), care străbătea așezarea de la nord la sud și pe care o împărțea aproximativ în două părți egale. Avea lățimea de 6,00 m și a fost construit dintr-un pavaj de „beton” gros de 0,30 m, pe care fuseseră fixate blocuri neregulate de piatră. La poartă acestea erau șanțuite pentru roțile căruțelor din așezare, distanța dintre roți, măsurată pe osie, fiind de 1,50 m.

Pămîntul rezultat din săparea șanțurilor pentru „turnarea” temeliiilor zidurilor de incintă trebuie să fi fost folosit pentru ridicarea unui val (*agger*), care nu s-a păstrat, amplasat imediat în interior, lîngă incinta de piatră.

Neparalelismul dintre șanț și ziduri, precum și lățimea neobișnuită a bermei ar pleda pentru anterioritatea șanțului în raport cu zidurile incintei. Lipsa, însă, a urmelor unui *agger*, corespunzător

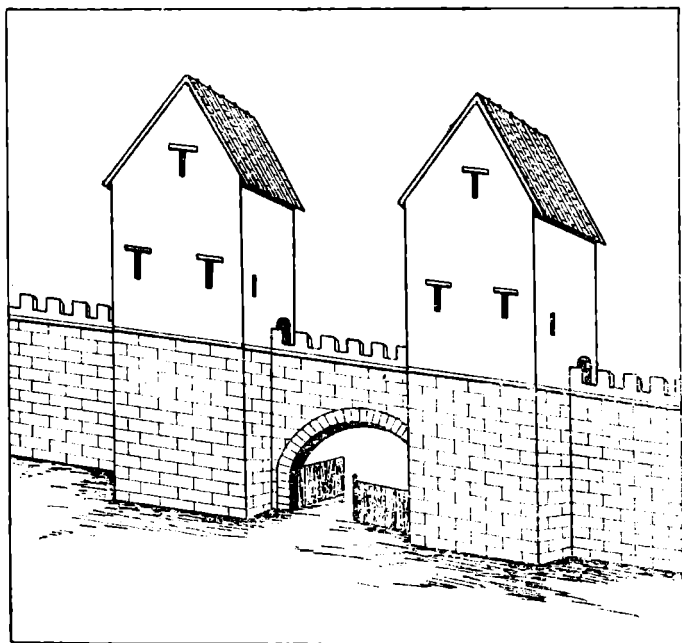

Fig. 18. Poarta de nord a aşezării civile (reconstituire).

şanţului, pune sub semnul întrebării existenţa unui sistem defensiv constituit *numai* dintr-un şanţ.

Elemente certe pentru datarea şanţului n-au fost descoperite pînă în prezent. Pe latura de nord a aşezării, pămîntul aruncat din şanţ a „căpăcit” o groapă conţinînd materiale arheologice din secolele II—III. Pe latura de est, şanţul era umplut cu materiale datate începînd cu epoca dacică şi pînă în secolul al IV-lea e.n. (o monedă de la Constans I)⁷². Menţionăm că în incinta închisă de şanţ şi de ziduri

a fost descoperit un mormînt (în zona aflată la sud-vest de poarta nordică), în al cărui inventar se află și o monedă de bronz emisă în vremea lui Commodus (anul 181)⁷³, și o „necropolă“ din secolul al II-lea (în zona sud-estică a așezării), unde, într-unul dintre morminte, s-a găsit o monedă, de asemenea, de la Commodus (?)⁷⁴. Or, este bine cunoscută interdicția, stabilită prin „Legea celor XII table“, înmormîntărilor în incinta orașelor și cetăților⁷⁵, ceea ce impune datarea șanțului și a zidurilor de apărare după anul 181 e.n., eventual, chiar după anul 192. Pe de altă parte, în turnul din colțul de nord-est al incintei au fost descoperite monede din bronz emise în vremea lui Gordian al III-lea și Filip Arabul⁷⁶, ceea ce dovedește că zidurile trebuie să fi fost ridicate în răstimpul dintre anii 181/192 și 238.

La distanța de circa 317 m, începînd de la colțul de nord-vest, și de circa 293 m de la cel de nord-est, laturile de vest și est ale așezării au fost „legate“ printr-un zid construit într-o perioadă posterioară celei în care fuseseră ridicate zidurile prezentate mai înainte. Noul zid (îl vom numi „median“), orientat est-vest, lung de 632 m, compartimenta așezarea în două sectoare (de nord și sud), ambele de formă trapezoidală. Dimensiunile sectorului de nord sînt de circa 317 m la vest, 500 m la nord, 293 la est și 632 m la sud, iar ale sectorului de sud de circa 170 m la vest, 632 m la nord, peste 220 m la est și 725 m la sud.

Grosimea zidului median, la temelii, este de 1,90—2,10 m în partea de la est de poarta sudică și de 2,00—2,40 m în cea de la vest de poartă, unde, la suprafață, avea grosimea de 1,80 m. La extremitățile zidului au fost construite turnuri circulare (a fost cencetat numai cel de la extremitatea estică), avînd diametrul exterior de 12,00 m și cel interior de 7,50 m.

La vest de poarta sudică au fost identificate două turnuri semicirculare, ieșite în afara curtinelor, cu frontul spre sud, distanța dintre ele fiind de circa 90,00 m. Acestea au dimensiunile de $8,20 \times 10,75$ m la exterior și $5,25 \times 6,00$ m la interior, zidurile, la temelii, fiind groase de 2,20 m. Este posibil ca alte două turnuri asemănătoare să fi existat și pe zidul median aflat la est de poarta sudică.

Zidurile de vest, nord și est ale sectorului nordic au fost reparate, după cum dovedesc materialele romane mai vechi aflate în aceste ziduri, reparații care, probabil, au fost făcute o dată cu ridicarea zidului median.

Aproximativ la jumătatea zidului median a fost construită o poartă (cea de sud) largă de 7,50 m flancată de două turnuri semicirculare, cu frontul spre sud, ale căror ziduri — la temelii — sînt groase de 2,30—2,40 m. Dimensiunile turnurilor sînt de $9,25 \times 9,75$ m la exterior și $6,00 \times 6,75$ m la interior (fig. 19). Drumul care trecea prin aceasta avea lățimea de 6,00 m și, la sud de poartă, nu mergea în linie dreaptă spre Dunăre ci cotea către sud-vest.

Urmele *agger*-ului și ale șanțului aferente zidului median n-au fost surprinse de cercetările arheologice. Spre sud de zidul median, dar numai la vest de poarta sudică, a fost identificat, la distanța de 20,00—24,00 m, un șanț lat de 5,00—6,00 m și adînc de 3,10—3,50 m. Se pare că acesta a fost săpat într-o perioadă anterioară chiar incintei din prima fază, probabil în prima jumătate a secolului al II-lea e.n. În umplutura șanțului au fost descoperite materiale arheologice din secolele II—III și monede din secolele III—IV (Gordian al III-lea — Constantin cel Mare)⁷⁷, ceea ce dovedește că a rămas deschis pînă la începutul secolului al IV-lea e.n. Deși

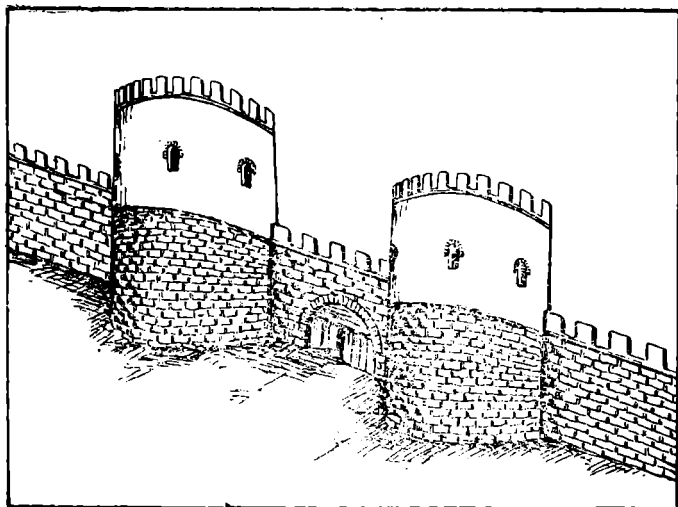

Fig. 19. Poarta de sud a aşezării civile (reconstituire).

inițial a avut o altă destinație (vezi mai sus, castrul de pământ), după construirea zidului median, a putut fi folosit ca șanț de apărare în fața incintei mediane de la vest de poarta sudică. Rolul șanțului, în continuare, la est de poarta sudică putea fi îndeplinit de râpa Dunării și de șanțul fostei cetăți dace, care se aflau în apropiere.

Turnul de la extremitatea estică a zidului median, cu care face corp comun, suprapune temeliile zidului de incintă, din prima fază, de pe latura estică ceea ce dovedește că zidul median a fost construit la o dată posterioară celei în care a fost ridicată prima incintă. Moneda de la Sabina Tranquillina (238—244), descoperită într-un cuptor de olar aflat

sub pământul aruncat din șanțul în care au fost „turnate” temeliile zidului median⁷⁸, constituie dovada construirii acestuia după anul 244 e.n.

După ridicarea zidului median, au fost operate unele modificări la sistemul defensiv al așezării civile.

Astfel, la nord de zidul median a fost construit un șanț de apărare larg de 4,50—6,00 m și adânc de 2,60—3,50 m. Prin construirea acestuia se crea, între șanț și zid, o bermă lată de 8,00—8,50 m. Șanțul a fost identificat numai în zona aflată la est de poarta sudică. Nu știm dacă acesta a fost săpat pînă la extremitatea vestică a zidului median.

Poarta sudică a fost refăcută și — totodată — a fost înălțat, cu un strat de pietriș, gros de 0,20—0,30 m, drumul care trecea prin ea.

Între refacerea porții, a drumului și săparea șanțului de la nord de zidul median se pare că există o strînsă legătură. Ipoteza este îndreptățită de împrejurarea că pe schițele așezării civile întocmite de Tocilescu și Polonic, într-o vreme cînd zidurile acesteia, probabil, se mai vedeau la suprafață, poarta de sud este flancată de „turnuri” rectangulare avînd frontul spre nord, pe zidul median, la est de poartă, sînt rediate trei turnuri semicirculare ieșite în afara incintei, cu frontul, de asemenea, spre nord (și nu spre sud ca în faza precedentă), iar la extremitățile de est și de vest ale acestuia, cîte un turn circular (cunoscute și din săpăturile arheologice recente). Turnurile semicirculare însă nu mai apar, cum ar fi fost firesc, și pe zidul median de la vest de poarta sudică. Pe de altă parte, cercetările arheologice mai noi au identificat un zid, gros de 1,85 m, lipit de partea nordică a turnului de est al porții sudice.

Dacă acest zid se află și la nord de turnul vestic al porții (acolo n-au fost făcute cercetări) înseamnă că Torilescu și Polonic au văzut aceste ziduri care, într-adevăr, ies, spre nord, în afara incintei dar nu sînt turnuri, ci, probabil, elemente de întărire a turnurilor porții, adăugate o dată cu refacerea acesteia. Ziduri construite în aceleași scopuri se pare că există și în apropierea turnurilor de la extremitățile zidului median (lîngă cel de vest a fost identificat un asemenea zid, gros de 1,10 m).

Cu alte cuvinte, sectorul sudic al așezării civile a fost fortificat, într-o perioadă posterioară construirii zidului median, prin săparea la nordul acestuia a unui șanț de apărare, consolidarea turnurilor care flancau poarta sudică și a zidurilor din apropierea turnurilor din nord-vestul și nord-estul incintei și construirea unor turnuri semicirculare, pe zidul median, avînd frontul spre nord. Concomitent a fost refăcut și drumul care trecea prin poarta sudică. Nu avem informații despre eventualele reparații ale zidurilor de incintă de pe laturile de vest și est ale sectorului sudic, reparații pe care, însă le presupunem.

În umplutura șanțului aflat la nordul zidului median s-au găsit materiale arheologice din secolele IV—V și o monedă constantiniană aflată chiar pe fundul șanțului⁷⁹, dovadă că acesta a fost săpat într-o perioadă anterioară epocii constantiniene sau chiar în această vreme. Reconstruirea porții sudice se plasează într-o perioadă posterioară construirii zidului median. Refacerea drumului care străbătea așezarea a fost pusă în legătură cu o inscripție de pe un *milliarium*, descoperit pe marginea drumului roman, datată în anii 324—333⁸⁰.

Datele de care dispunem permit formularea ipotezei că sectorul sudic al aşezării civile a fost reformat pe la începutul secolului al IV-lea e.n.

În concluzie, pentru construirea şi reconstruirea sistemului defensiv al Sucidavei civile, pot fi stabilite, ipotetic, următoarele faze :

I — Săparea şanţului şi ridicarea zidurilor care înconjurau aşezarea, precum şi construirea drumului care străbătea aşezarea de la sud la nord, după anii 181—192 şi pînă la anul 238. Dacă zidul de apărare de pe latura de est continua şi dincolo de şanţul cetăţii dace, pînă la malul Dunării, şi dacă a existat şi un zid de apărare pe linia fluviului, înseamnă că zidurile au fost construite după anii 217—218 e.n. cînd pe locul fostei cetăţi dace se practicau încă înmormîntări⁸¹.

II — Construirea zidului median, a porţii sudice şi repararea incintei sectorului nordic au avut loc după anul 244 e.n.

III — Săparea şanţului de la nordul zidului median, consolidarea zidului median pe care sînt construite turnuri cu frontul spre nord, refacerea porţii sudice şi a drumului care trecea prin aceasta, s-au petrecut pe la începutul secolului al IV-lea e.n.

În aşezarea civilă au fost identificate urmele cîtorva locuinţe, unele cu vetre în interior, mai multe gropi menajere, patru cuptoare de olari, urmele unor ateliere pentru turnat bronzul şi pentru reducerea minereurilor de fier şi două puţuri. Dintre elementele de cultură materială aflate în aşezarea civilă amintim : materiale de construcţii (piatră, cărămizi, ţigle, olane, tuburi de conducte, piese din lut ars pentru pardosirea locuinţelor şi piese arhitectonice), ceramică (locală şi de import), opaite din lut ars şi, rar, din bronz (produse

locale și de import), sticlă fragmentară, piese pentru îmbrăcăminte și accesorii (fibule etc.), obiecte pentru toaletă (piepteni din os, rame pentru oglinzi etc.), unelte (rîșnițe din piatră, greutăți pentru plase de pescuit), obiecte de uz casnic și gospodăresc (fusaiole, greutăți pentru războiul de țesut vertical, ace, sule, andrele și plăsele din os pentru cuțite, cuțite din fier etc.), arme („proiectile“ sferice din piatră pentru mașini balistice, un vîrf de *pilum* din fier), obiecte diverse (inscripții pe piatră, statui, statuete și relieuri din piatră sau metal, figurine din lut ars, *styli* din os, geme, un tipar pentru *terra sigillata*, deșeuri de oase și coarne de animale etc.), monede din bronz și din argint și altele.

Dintre complexe arheologice descoperite pe aria așezării civile a putut fi restaurată numai o fîntînă (un *puteus*), datînd din secolul al II-lea e.n.⁸².

2. CETATEA ROMANO-BIZANTINĂ

Cetatea romano-bizantină a fost cercetată, prin studii de suprafață sau săpături arheologice, încă din secolul al XVII-lea.

Rezultatele cercetărilor întreprinse de L.F. de Margli⁸³, Mihalache Ghica⁸⁴, Al. Popovici⁸⁵, August Treboniu-Laurian⁸⁶, Dimitrie Papazoglu⁸⁷, Cezar Bolliac⁸⁸ și Gr. Tocilescu împreună cu Pamfil Polonic⁸⁹ sînt destul de modeste și nu pot fi utilizate decît în mică măsură pentru reconstituirea topografiei și a datării fazelor de construcție sau reconstrucție ale cetății, iar săpăturile francezilor G. Boissière și Ch. Baudry ca și cele ale ofițerilor germani din anii ocupației primului război mondial rămîn cu totul necunoscute⁹⁰. Începînd cu anul 1936 și pînă în pre-

zent, cu unele întreruperi, au fost efectuate săpături arheologice în cetatea Sucidava, cercetări conduse pînă în anul 1981, inclusiv de prof. D. Tudor și apoi continuate de noi⁹¹.

Cetatea romano-bizantină a fost construită pe platoul din sud-estul așezării civile, platou a cărui înălțime (cota 39,3) permitea o bună vizibilitate de-a lungul Dunării, dincolo de fluviu, precum și spre nord, pînă departe. Construirea cetății în acest loc a fost inspirată și, totodată, ușurată de existența pe platou, în perioada preromană, a cetății geto-dace, înconjurată la est, nord și vest de un șanț adînc și apărată, spre sud, de malul Dunării, sistem defensiv reamenajat și refolosit de romani.

Cercetările întreprinse *extramuros*, în fața curținei E—F, au identificat, pe lîngă șanțul de apărare al cetății geto-dace, două *șanțuri romane* suprapuse (*fig. 14*), despărțite printr-un strat de depuneri și nivelări, gros de 1,15 m. Dimensiunile șanțurilor nu sînt aceleași pe întreaga lor lungime. Măsurate la suprafață, acestea au o lărgime de 19—30 m și o adîncime de 5—10 m. În fața turnului E a fost executată o secțiune pînă la fundul șanțurilor și aici acestea au o lărgime de circa 25 m și o adîncime de 7,50 m.

Berma avea o lățime, de asemenea, variabilă, măsurînd de la 3,30 m în fața turnului E, la 5,80 m (cea corespunzătoare celui de al doilea șanț roman) și pînă la 6,80 m (corespunzînd primului șanț roman) în fața curținei E—F.

Există un dublu zid de incintă avînd o formă neregulată, cu una din laturi plasate de-a lungul Dunării (*planșa B*). Latura de vest (de la turnul A la E) măsoară 126,05 m, cea de nord-est (de la turnul

E la J) 161,15 m iar cea de sud, distrusă în prezent, măsura circa 160 m.

Zidul interior de apărare, distrus uneori chiar și la temelii, s-a păstrat mai bine în apropierea turnurilor și în părțile laterale ale porții de vest. Temeliile au o grosime de 1,80—2,30 m, fiind „turnate” din piatră neregulată legată cu mortar (*opus incertum*). Deasupra nivelului de călcare grosimea zidului este de 1,60—1,67 m avînd un soclu lat de 0,20—0,63 m. Pe ambele fețe zidul a fost lucrat din blocuri de piatră cioplită (*opus quadratum*). În zona porții și în apropierea turnurilor interioare se constată refaceri.

Zidul exterior de apărare este lipit de cel interior și s-a păstrat mai bine. Grosimea sa la temelii este de 1,80—2,00 m, iar deasupra soclului, lat de 0,30—0,40 m, este de 1,60—1,65 m. Temeliile au fost lucrate în tehnica *opus incertum*, iar deasupra soclului, cu excepții, în tehnica *opus quadratum*. La cîteva din curține (de exemplu D—E, H—I și I—J) au fost folosite și cărămizi ale căror șiruri alternează cu piatră (*opus mixtum*). Și acest zid prezintă urme de refaceri.

În total au fost dezvelite 10 turnuri exterioare, 8 turnuri interioare, 9 curține și o poartă.

Turnul A (exterior) se află în colțul de sud-vest al fortificației. Este de forma unui segment de cerc. Latura dreaptă, de sud-est, este lungă de 17,50 m, cea de nord-vest de 13,50 m, iar zidul de curbura are o lungime de 25,00 m. Grosimea zidurilor drepte, la temelii, este de 2,40 m, iar a celui curb de 3,20—3,50 m. Zidul drept, de nord-vest, are un soclu lat de 0,50 m, grosimea sa, deasupra nivelului de călcare, fiind de 1,90 m. A fost „îmbrăcat” cu un parament din blocuri cioplite regulat, gros de 0,40 m. Zidul curb este legat, spre interiorul turnului, de doi „pin-

teni" din zidărie, de formă patrulateră. În interiorul turnului există o podea din zidărie în terase și aproximativ în centru se află un stîlp zidit, cu dimensiunile de $2,20 \times 1,80$ m. În partea de sud-est, turnul este susținut de un contrafort (grosimea 1,10 m). La construirea zidurilor, deasupra paramentului de blocuri, s-au folosit și șiruri de cărămizi legate cu mortar. Turnul A nu este legat organic de curcina A—B.

Pe curcina A—B se află poarta de vest a cetății, într-un punct în care curcina se curbează ușor. Distanța dintre turnul A și poartă este de 12,50 m. Poarta este largă de 2,50 m. Distanța dintre poartă și turnul B este tot de 12,50 m. Ambele ziduri ale curtinei prezintă urme de refacere. O atenție deosebită au acordat constructorii zidurilor din părțile laterale ale porții care au fost îngroșate deasupra nivelului de călcare, pînă la 1,80 m la zidul interior și 1,90 m la cel exterior. Îngroșarea zidurilor și distanța mică dintre poartă și turnurile A și B suplinueau lipsa turnurilor de poartă.

Turnul B exterior este rectangular neregulat, măsoară $10,90 \times 4,10$ m la exterior, iar zidul are grosimea de 1,90 m. Turnul B interior este, de asemenea, rectangular neregulat și măsoară la exterior $7,60 \times 6,35$ m, zidul turnului fiind la temelie gros de 1,40 m și deasupra soclului de 1,00 m. În zona centrală a turnului se află un postament de zidărie cu dimensiunile $1,08 \times 0,55$ m, iar pe latura de est a turnului, la înălțimea de 1,13 m de la temelie, o deschidere în zid (ușă ?), largă de 1,13 m. În partea superioară a turnului zidul era realizat din șiruri de cărămizi legate cu mortar. Ambele ziduri de incintă continuau în dreptul turnurilor B exterior și interior și numai latura sudică a turnului exterior se leagă organic de incinta exterioară.

Curtina B—C este ușor curbată spre exterior și măsoară 23,40 m. Zidul interior al acesteia, în zona mai depărtată de turnurile B și C, a fost demolat pînă la temelie.

Turnul C exterior, cu multe urme de refacere, este de formă semicirculară, cu dimensiunile maxime de $8,80 \times 5,70$ m. Nu se leagă organic de curtilele alăturate. Este construit pe o platformă sau pe resturile temelilor unui turn mai vechi, de formă rectangulară. Din turnul C interior s-a păstrat numai o platformă de zidărie pentagonală cu dimensiunile de $8,05 \times 3,80$ m.

Curtina C—D este lungă de 20,90 m.

Turnul D exterior este de formă dreptunghiulară și măsoară $8,00 \times 3,70$ m la exterior. Zidul lung al turnului are grosimea de 3,20 m iar cele laterale de 2,40 m. Acest turn este legat organic de zidul exterior de apărare. Turnul D interior, de formă dreptunghiulară, a fost construit pe o platformă de zidărie de dimensiuni mai mari decît cele ale turnului. Acesta măsoară la exterior $7,20 \times 3,65$ m, grosimea zidurilor deasupra soclului fiind de 1,65 m pe latura lungă și de 1,35 m pe cele laterale. Spre sud, turnul are o intrare largă de 1,65 m. La construirea turnului interior s-au folosit șiruri de cărămizi care alternează cu piatra.

Curtina D—E este lungă de 21,35 m. La construirea zidului exterior, în partea superioară, s-au folosit șiruri de cărămizi așezate pe patru rînduri. La extremitatea sud-estică a curții, lîngă turnul interior E, s-au găsit urmele unei scări late de 0,90 m.

Turnul exterior E este de formă trapezoidală neregulată și a fost construit pe temelilele unui turn mai vechi. Nu se leagă organic de zidăria celor două curtile laterale. La exterior are următoarele dimen-

siuni : 4,70 m latura de vest, 10,40 m cea de nord și 6,30 m cea de nord-est. Camera interioară are dimensiunile de $3,20 \times 4,30 \times 4,55 \times 3,35$ m. Grosimea zidului este de 2,20 m. Turnul interior E, de formă trapezoidală, măsoară 5,40 m pe latura lungă și 2,50 m pe laturile scurte, iar zidul este gros de 1,30 m. Pe latura lungă există o intrare largă de 1,15 m.

Curtina E—F este lungă de 27,40 m. La temelii, zidul interior este gros de 2,30 m iar cel exterior de 1,95 m.

Turnul F exterior are forma dreptunghiulară și măsoară $6,95 \times 5,90$ m la exterior și $3,95 \times 4,20$ m la interior. A fost „îmbrăcat” cu un parament realizat din blocuri de piatră. Sub turn se află o platformă masivă de zidărie. În colțurile de sud-vest, nord-est și sud-est ale camerei interioare au fost zidite „plombe” patrulatere (una de $1,20 \times 1,20$ m și două de $0,85 \times 1,15$ m), în scopul consolidării turnului. Acesta nu se leagă organic de zidul de incintă. Turnul interior F, de asemenea dreptunghiular, măsoară la exterior $7,35 \times 3,50$ m zidurile fiind groase de 1,55 m. Ca și cel exterior, are în colțurile de sud-vest, nord-vest și nord-est „plombe” de zidărie de formă dreptunghiulară ($1,90 \times 1,35$ m).

Curtina F—G are lungimea de 30,40 m. Zidul exterior prezintă un parament din blocuri de piatră cioplită.

Turnul exterior G este de formă rectangulară și măsoară la exterior $10,50 \times 4,35 \times 4,15$ m și $6,80 \times 3,60$ m la interior. Se leagă organic de zidul exterior al incintei. În interiorul turnului G se află un alt turn, lipit de cel exterior, de formă dreptunghiulară, lung de 6,70 m și lat de 3,20 m, cu zidul gros de 1,00 m. Acesta a fost construit și deasupra zidului interior al incintei. Turnul G interior nu a fost

cercetat. La acest turn incinta se frînge ușor spre interiorul cetății.

Curtina G—H este lungă de 33,95 m. Zidul exterior are un parament din blocuri de piatră cioplită⁹².

Turnul exterior H este de formă dreptunghiulară și măsoară, la exterior, $7,90 \times 6,30$ m la temelii și $7,50 \times 6,10$ m deasupra soclului a cărui lățime este de 0,20—0,30 m. Zidurile acestuia au grosimea de 2,15—2,30 m la temelii și de 1,40—1,45 m deasupra nivelului de călcare. Turnul exterior nu se leagă organic de curtimele alăturate. În interiorul turnului exterior, lipit de temelia acestuia, se află un alt turn cu zidurile groase de 0,75—1,00 m; are forma dreptunghiulară, cu dimensiunile de $4,25 \times 3,65$ m la exterior și de $3,30 \times 1,85$ m la interior. Într-o perioadă posterioară, s-a zidit spațiul dintre turnul mic și cel mare, spațiu creat de soclul (lat de 0,43—0,70 m) interior al turnului mare, apoi s-a ridicat un zid interior care acoperă turnul mic și-l leagă de fața interioară a turnului mare. Prin aceasta se îngroșau considerabil zidurile turnului exterior H care măsurau 3,05—3,15 m la temelie și 2,85 m deasupra soclului. Turnul interior H are forma dreptunghiulară și măsoară $8,30 \times 3,40$ m la exterior și $4,05 \times 1,20$ m la interior unde, pe laturile de est și de vest, au fost construite ulterior două „plombe” din zidărie ($1,25 \times 1,25$ m) care închideau o cameră de $1,55 \times 1,25$ m.

Curtina H—I este lungă de 17,50 m. Zidul interior și cel exterior au fost refăcute și legate organic între ele, realizîndu-se un singur zid gros de $3,25 \times 3,75$ m. La refacerea curtimei, pe lîngă piatră, a fost folosită și cărămidă legată cu mortar, șirurile de cărămizi alternînd cu cele din blocheți de piatră cioplită. Curtina se curbează, ușor, spre interior la turnul I.

Turnul I este exterior și nu are un corespondent în interior. Este de formă pentagonală neregulată. Latura dinspre zidul de incintă este lungă de 4,20 m. Celelalte patru laturi, începînd dinspre nord-vest, măsoară 1,30 ; 2,30 ; 2,75 și 1,55 m. S-a păstrat numai temelia.

Curtina I—J/K are lungimea de 17,15 m și grosimea de 3,25—3,60 m. A fost zidită în același timp cu curtea H—I și în aceeași tehnică.

Turnul exterior J este un turn de colț, cu patru laturi exterioare care, începînd dinspre nord, măsoară 3,40 ; 5,00 ; 6,00 și 3,00 m. Temelia a fost lucrată din blocuri de piatră cioplită, deasupra cărora s-au zidit 11 rînduri de cărămizi (legate cu mortar cu cărămidă pisată), peste care urmau șiruri de blocuri din piatră cioplită. Turnul interior K, de formă patrulateră, în starea actuală este o construcție medievală. Acesta a fost ridicat pe temelia, lată de 1,50—1,60 m, a unui turn interior roman sau paleobizantin care măsoară, începînd de la nord, $6,40 \times 7,90 \times 5,50$ m la exterior și $4,70 \times 4,20 \times 3,50$ m la interior.

Zidul de incintă interior dintre turnurile J și K a fost demolat. Cel exterior, lat de 1,70 m, s-a păstrat pe latura de est pe o lungime de circa 4,00 m, începînd de la colțul de nord-vest al turnului J, după care face un unghi (în interiorul turnului J) și continuă spre sud-vest pe o lungime de 10,40 m, grosimea sa variînd între 0,50 și 1,20 m. Segmentul din urmă constituie, probabil, extremitatea estică, păstrată, a zidului sudic de apărare⁹³.

Din zidul de apărare de pe latura sudică a cetății s-au păstrat puține urme. În afara zidului aflat în continuarea turnului J, au fost identificate urmele zidului sudic de apărare, deasupra „fîntînii secrete“

(vezi p. 222). Zidul a fost demolat. Șanțul temeliei are o lățime de pînă la 2,50 m. Avînd în vedere traseul probabil, indicat de segmentul de zid de la colțul de sud-est al cetății și de urmele temeliei de deasupra „fintînii secrete“, este posibil ca latura sudică a incintei să nu fi fost rectilinie. Ca și restul incintei, aceasta trebuie să fi avut un traseu sinuos, care urmărea malul Dunării din acea parte..

În interiorul cetății — în spatele întregii incinte, aproximativ paralel cu aceasta — se află un șir de stîlpi pe zidărie. Numărul total nu-l cunoaștem, deoarece, pe de o parte, au fost cercetați sistematic numai cîțiva, iar, pe de alta, unii au fost distruși de construcții ori săpături ulterioare folosirii lor.

În spatele incintei, între turnurile A—C sînt 12 stîlpi, între C—E 11, între E—H 20 și între H—J/K 6, adică 49 de stîlpi identificați pînă în prezent⁹⁴. Cercetările arheologice din anii 1979—1985, efectuate în spatele curtinei E—F și al porții de vest au permis stabilirea modului și, cu un oarecare procent de probabilitate, a epocii de construire a majorității acestora. Pentru „turnarea“ temeliei stîlpilor au fost săpate segmente de șanțuri în spatele incintei, paralele cu aceasta, după care au fost zidite, în șanț, temeliile stîlpilor din piatră brută legată cu mortar (*opus incertum*). În zona cercetată înălțimea temeliilor este de circa 2,05 m. Cei mai mulți dintre stîlpi au fost construiți o dată cu incinta exterioară. Unii dintre ei au fost reparați mai tîrziu, iar alții au fost implanțați între stîlpii vechi, la date greu de precizat în actualul stadiu al cercetărilor. Distanța dintre incinta exterioară și rîndul de stîlpi este de 5,80—6,60 m, iar cea dintre stîlpi de 2,50—4,10 m. Dimensiunile stîlpilor sînt, la temelie, de la 1,10×1,10 m pînă la 1,50×5,00 m (cei mai mulți măsoară 1,60×1,60 m).

La nivelul de călcare aveau socluri a căror lățime este de 0,10—0,30 m. Deasupra soclului zidăria a fost realizată din piatră cioplită, care alternează cu șiruri de cărămizi legate cu mortar. Nici unul nu s-a păstrat în întregime la suprafață. Stîlpii aveau rostul de a susține „...grinzi puternice din lemn de la acoperișul și pereții laterali ai unor barăci continue și alipite de zid. Aceste construcții... foloseau ca locuințe soldaților de pază, ca magazine de cereale, depozite de materiale, grajduri etc. La ridicarea lor s-a folosit mult lemn și aveau acoperișul din țiglă, probabil și din stuf”⁹⁵. „În vecinătatea unor turnuri (A, D, F, G, H) s-a putut constata că aceștia (stîlpii nn) fuseseră uniți ulterior, cu zidării de piatră sau chirpic, ca să formeze pereții unor barăci mai trainice”⁹⁶. O asemenea baracă — avînd temeliile din ziduri de piatră legată cu lut late de 0,60 m și ale cărei dimensiuni erau de $5,80 \times 7,00$ m — a fost descoperită la est de turnul interior F. Alta, cu zidurile din chirpic, cu dimensiunile de circa $8,75 \times 5,85/6,40$ m, se afla în spatele curtinei A—B, în dreptul porții de vest. În interior avea o vatră lucrată din cărămizi și pietre⁹⁷.

Între stîlpii prezentați mai sus și cortina A—B, paralel cu aceasta din urmă, s-a găsit un alt șir format din 5 stîlpi de zidărie construiți la o dată posterioară primilor. Distanța dintre cortina exterioară și al doilea șir de stîlpi este de 4,85 m, iar cea dintre doi stîlpi cercetați între turnul A și poarta de vest este de 2,80 m. În dreptul porții a fost cercetat un stîlp care avea temelia înaltă de 1,13 m, construită din fragmente de cărămizi și țigle romane legate cu lut. Deasupra nivelului de călcare stîlpul, păstrat pe o înălțime de 0,57 m, era construit din trei rînduri de piatră cioplită avînd printre pietre fragmente de

cărămidă plasate orizontal și, câteva, vertical, totul legat cu mortar. Dimensiunile stîlpului erau de $1,20 \times 1,00$ m. Alți stîlpi măsoară de la $0,60 \times 1,10$ m pînă la $0,60 \times 2,00$ m. Se crede că stîlpii din spatele curtiinei A—B au fost folosiți tot pentru realizarea unor barăci dar la o dată mai tîrzie⁹⁸.

În fața turnului E, pe escarpa interioară a șanțului de apărare al cetății a fost descoperit un zid lung de 9,80 m, lat de 1,40 și cu o înălțime variabilă între 1,30 și 1,61 m, care coboară în trepte pînă aproape de fundul șanțului. Urmele zidului au fost identificate și pe escarpa exterioară a șanțului. Cercetările recente au dovedit că zidul nu continua dincolo de marginea exterioară a șanțului și că rostul lui era de a consolida escarpele șanțului, în condițiile extinderii artificiale, spre nord, a platoului pe care a fost construită cetatea romană.

Centura de fortificații a cetății a fost dezvelită, cu prilejul cercetărilor mai vechi, prin secțiuni efectuate de-a lungul zidurilor, secțiuni care au tăiat legăturile dintre nivelurile de locuire din cetate și fazele de construcție și reconstrucție ale curtinelor și turnurilor. Pe lîngă acest neajuns, se adaugă situația deplorabilă a zidurilor de incintă (în special a celui interior), demolate, uneori, pînă sub nivelul de călcare antic, situație în care tehnica de construire nu poate folosi pentru stabilirea cronologiei sistemului de apărare. Toate acestea îngreunează mult stabilirea, cu un oarecare grad de certitudine, a fazelor de construcție și a celor de refacere a sistemului de apărare al cetății. Încercarea pe care o vom face mai jos are un caracter cu totul ipotetic, viitoarele cercetări urmînd să-și spună cuvîntul.

Primei faze de construcție a cetății îi aparține primul șanț roman și zidul interior de incintă⁹⁹, îm-

preună cu poarta de vest cu canatură care, pînă în prezent, reprezintă cele mai vechi construcții romane cu caracter defensiv de pe platou. O dovadă indubitabilă în acest sens a fost obținută cu prilejul cercetărilor arheologice din anul 1981 care au permis constatarea că zidul interior de apărare, pe curcina E—F, la distanța de 3,00 m vest de turnul interior F, la data construirii incintei exterioare, fusese demolat pînă la temelii și zidul exterior de apărare a fost construit, parțial (pe o lățime de 0,50 m), peste incinta interioară¹⁰⁰. Nici unul dintre turnuri nu este legat organic de zidul de incintă interior.

Celei de a doua fază de construcție îi aparțin: al doilea șanț roman, incinta exterioară, poarta de vest cu cataracta, turnurile exterioare A—J, dintre care cunoaștem numai turnurile B, D și G, care se leagă organic de curcină (celelalte se află sub turnurile actuale sau au fost demolate în întregime) și stîlpilor de zidărie din spatele incintei. Poate că în această fază a fost consolidată, în unele zone, incinta interioară (de pildă la poarta de vest) sau a fost înălțată, în alte părți, cu pămînt, putînd fi folosită ca drum de rond.

Într-o a treia fază, au fost reparate, probabil, curtilele exterioare și actualele turnuri B, D și G și au fost refăcute actualele turnuri A, C, E, F și H, precum și turnul J, pe care însă nu-l cunoaștem. Concomitent, au fost construite turnurile interioare și a fost consolidată incinta interioară la turnuri și în apropierea lor. Dovada ridicării turnurilor interioare la o dată posterioară construirii incintei exterioare o constituie distanța foarte mică dintre stîlpilor de zidărie din spatele incintei (contemporani cu incinta exterioară) și aceste turnuri, distanță care-i făcea inutilizabili pe cei din dreptul turnurilor respective.

În a patra fază, curtilele exterioare împreună cu turnurile exterioare și interioare au fost reparate, în interiorul turnurilor exterioare C, F, G și H și al celor interioare E și H au fost construite „plombe” în formă de piloni sau turnuri mai mici ori ziduri care le îngroșau pe cele vechi.

În a cincea fază s-au efectuat unele reparații, pri-lej cu care o parte dintre zidăriile ridicate în faza precedentă, în interiorul turnurilor, au fost legate organic de zidurile propriu-zise ale turnurilor exte-rioare (de exemplu la turnul H).

În faza a șasea a fost refăcut întregul sistem de apărare, și s-au construit din nou actualele turnuri I și J și, poate, stâlpii de zidărie dintre vechiul șir de stâlpi și incintă (de exemplu, cei din spatele cortinei A—B).

La cortinele H—J/K și la turnul interior K s-au efectuat unele modificări și în evul mediu (vezi p. 227).

Cercetările arheologice întreprinse în anii 1966—1985, în interiorul cetății militare, au putut surprinde cel puțin patru niveluri de locuire din epoca romană târzie și paleobizantină. Primului nivel de locuire (circa anii 265/274—323) îi aparține prima fază de construcție a sistemului defensiv, nivelului al doilea (circa anii 324/328—378/382) fazele a doua și a treia, nivelului al treilea (circa anii 383—447) fazele a patra și a cincea și nivelului al patrulea (circa anii 498/535—600) faza a șasea.

După cum anticipam, aceste încheieri au un ca-racter ipotetic. Abia după cercetarea exhaustivă a întregului sistem de apărare și cu deosebire a tur-nurilor exterioare și interioare, vor putea fi formu-late noi precizări cu privire la fazele de construcție și reconstrucție ale sistemului defensiv al Sucidavei militare.

Unele dintre complexe arheologice descoperite în cetate au un caracter „monumental“. În parte, acestea au putut fi consolidate și puse în circuitul turistic (*planșa B*) : o clădire cu hypocaust și o altă aflată la sud-vestul basilicii paleobizantine, ambele din secolele IV—V, „fântina secretă“ și basilica paleobizantină, din secolul al VI-lea e.n. Altele au fost numai cercetate, integral sau parțial, și apoi au fost acoperite cu pământ pentru conservare. Dintre acestea din urmă amintim un al doilea hypocaust, aflat spre est de basilica paleobizantină, datat, cu multă aproximație, în secolele III—V și o clădire aflată spre nord-est față de „fântina secretă“, cu temelii lucrate din piatră legată cu mortar ; avea două încăperi ($3,85 \times 4,00$ m și $3,80 \times 3,80$ m) și măsura $10,60 \times 4,90$ m ; datată în secolul al VI-lea e.n., se crede că a fost locuința unui personaj de seamă ori un oficiu administrativ¹⁰¹.

În afara acestora și a barăcilor aflate de-a lungul zidului de apărare au fost identificate locuințe obișnuite, gropi menajere, cuptoare pentru ars ceramică etc., datînd din secolele III—V și V—VI. Locuințele sînt, fără excepții, de suprafață, majoritatea cu o singură încăpere, au temelii din pietre sau cărămizi legate cu lut ori cu mortar, cu podeaua din lut, din cărămizi și țigle întregi ori fragmentare sau numai din mortar, cu pereții din lemn peste care s-a aplicat un strat de chirpici ; de la acoperișuri s-au păstrat țigle și olane. Au în interior vetre și, mai rar, cuptoare construite din cărămizi, țigle, pietre și lut galben.

În barăci, locuințe, gropi și în depunerile arheologice s-au găsit resturi menajere (cărbone, cenușă, oase de animale, de păsări, de pește, cochilii de scoici și melci etc.), grâu carbonizat, materiale de

construcție (cărămizi, țigle, olane, tuburi de conductă, piatră), ceramică (locală și de import), opaițe, sticlă pentru ferestre și vase din sticlă, piese pentru îmbrăcăminte și accesorii (fibule, pandantive, ace, catrame, paftale, aplice, „limbi“ de curea, garnituri de centură), podoabe din bronz, sticlă și, mai rar, din metal prețios (cercei, mănengele, brățări, inele, diademe, cruciulițe etc.), obiecte de toaletă (piepteni, rame din plumb pentru oglinzi, cutii de farduri), unelte (casmale, lopeți, sape, seceri, coase, cosoare, rișnițe, dălți, cuțitoaie, dornuri, greutăți pentru plase de pescuit, cârlige pentru pescuit), obiecte de uz casnic și gospodăresc (fusaiole, greutăți pentru războiul de țesut vertical, suveici, cuțite, ace și tuburi pentru ace, clopote, cârlige, verigi, lanțuri, candelabre, torți pentru găleți, tigăi, polonice, cuțite, plăsele pentru cuțite, lacăte, chei, zăvoare, cuie, piroane, ținte, scoabe, nituri, crampoane, pietre pentru ascuțit obiecte din metal), piese chirurgicale (linguri, spatule, pense), arme (umbouri pentru scut, vîrfuri și călcîie pentru lănci, vîrfuri pentru sulițe și pentru săgeți), piese metrologice (balanță, denerul din sticlă, greutăți), diverse (fragmente provenind din statui lucrate din bronz aurit sau din piatră, statuete reprezentînd, cu precădere, divinități, basoreliefuri, geme, zaruri, verigi, capsule, *styli*, fluierașe din os, tipare pentru cruciulițe, oase și coarne de animale semiprelucrate etc.) și monede din aramă, argint și, rar, din aur¹⁰².

3. NECROPOLE ȘI MORMINTE IZOLATE

La Sucidava au fost descoperite cîteva necropole și mai multe morminte izolate. Dintre acestea numai necropola aflată la nordul așezării civile a fost cer-

cetată sistematic și exhaustiv, celelalte fiind cercetate parțial sau numai identificate prin sondaje arheologice. Cu excepția unui număr restrâns de morminte din necropola de la nordul așezării civile și a câtorva descoperite în și lângă basilica paleobizantină, mormintele Sucidavei n-au fost, încă, publicate. Datele, cu totul generale, de care dispunem despre complexele funerare sucidavense, impun un caracter de provizorat al comentariilor pe care le vom face.

a. **Necropola de la „Măgura Mare“** se află la o distanță de circa 2 km spre nord de cartierul Celei, fiind amplasată în apropierea drumului roman (spre vest) care lega Sucidava de Romula. Majoritatea mormintelor au fost jefuite ori deranjate de săpăturile efectuate în perioada posterioară înmormântărilor. Este o necropolă birituală.

În mormintele de incinerare, resturile de la arderea defuncțiilor și obiectele de inventar erau depuse în „cutii“ realizate din cărămizi. Una dintre acestea, de formă rectangulară ($1,98 \times 0,66 \times 0,54$ m), cu laturile lungi orientate nord-sud, pe lângă cărbune, cenușă și resturile osteologice calcinate, conținea fragmente de vase din lut ars, opaite, o fibulă, nituri din fier provenite de la încălțăminte și mai multe piroane, de asemenea din fier, cu ajutorul cărora fusese lucrată o cutie de lemn depusă în mormânt. Piese din fier au fost trecute prin foc (dată : ante 150 e.n.).

Despre mormintele de inumație avem doar informația că defuncții erau depuși în sarcofage din piatră.

Necropola se pare că datează din secolele II—III și a fost folosită pentru înmormântarea celor mai avuți locuitori ai Sucidavei¹⁰³.

b. Necropola de pe aria aşezării civile. Pe suprafaţa aşezării civile (cu excepţia platoului cetăţii militare) au fost descoperite mai multe grupuri de morminte şi un mormânt izolat, ceea ce dovedeşte că, o vreme, înainte de construirea sistemului defensiv al aşezării civile, terenul a fost folosit, în parte, pentru înmormântări. Grupuri de morminte au fost descoperite la vest şi la nord-est de cetatea militară, iar la sud-vest de poarta nordică a fost găsit un mormânt izolat. Necropola de pe aria aşezării civile este, de asemenea, birituală.

Despre mormintele de incineraţie ştim doar că gropile conţineau resturi de la incineraţie şi că într-unul dintre acestea s-a găsit un opaiţ din lut, roşu, care purta inscripţia *VETTI* şi care datează mormântul în secolul al II-lea e.n.¹⁰⁴.

Cit priveşte mormintele de inhumatie, defuncţii erau depuşi în „cavouri“ zidite din cărămizi legate cu mortar, avînd, uneori, acoperişul în două ape, realizat din ţigle închise pe coamă cu olane ; într-un singur caz în cosciug de lemn, introdus într-un sarcofag de piatră. Nu cunoaştem orientarea mormintelor. Defuncţii erau aşezaţi pe spate, cu picioarele întinse şi cu braţele pe lîngă corp ; într-un caz cu braţele încrucişate pe abdomen. Inventarul este compus din piese pentru îmbrăcăminte şi încălţăminte (tălpi de plută, aplice din bronz), obiecte de uz personal (piepteni din os şi ace de fildeş pentru păr), podoabe (cercei şi inele, uneori din aur, mărgelile din pastă sticloasă, brăţări din sticlă), ceramică (urcioare, frecvent cîte trei, şi oale de mici dimensiuni), monede (de la Commodus, din bronz) şi diverse (frunze şi ramuri de dafin)¹⁰⁵.

Necropola de pe aria aşezării civile datează din secolul al II-lea e.n.

c. **Necropola de pe platoul din sud-estul aşezării civile** s-a înfiripat pe locul cetăţii geto-dace. Este o necropolă birituală, probabil plană. Majoritatea mormintelor au fost distruse de construcţiile din secolele III—IV. Se cunosc, pînă în prezent, zece morminte nederanjate (trei de incinerare şi şapte de inhumare), grupate în colţul de sud-est al cetăţii romano-bizantine şi la vest de basilica paleobizantină.

În cazul mormintelor de incinerare, doi dintre defuncţi au fost incineraţi pe loc, iar al treilea a fost incinerat în altă parte, resturile cremaţiei fiind depuse într-o urnă. Unul dintre mormintele cu incinerarea pe loc conţinea două amforidioane, un vas de sticlă, o fibulă fragmentară, o placă de marmură (obiect de toaletă) şi trei monede din bronz (una din vremea lui Hadrian şi alta emisă sub Diadumenian în anii 217—218).

Informaţiile despre mormintele de inhumare sînt mai sărace. Două dintre ele conţineau scheletele unor copii, unul fiind aşezat într-o „cutie“ patrulateră realizată din cărămizi sparte, aşezate vertical în pămînt şi acoperite cu două cărămizi orizontale, iar celălalt în groapă simplă. Scheletele, orientate N-S şi, respectiv NNW-SSE, erau aşezate spre stînga, cu picioarele uşor flexate, unul avînd braţele întinse pe lîngă corp, iar celălalt încrucişate pe piept. Cele două morminte nu au avut inventar. Despre altele ştim doar că, uneori, conţineau cuie din fier, provenind de la coşciuge de lemn, ţinte din fier de la încălţăminte şi ceramică (urcioare şi oale de mici dimensiuni), din secolele II—III¹⁰⁶, de cînd datează necropola.

d. **Necropola plană de la nordul aşezării civile** a fost cercetată exhaustiv, în perioada anilor 1966—

1933. Rezultatele, cu excepții, sînt, deocamdată, nepublicate.

Au fost descoperite aproape 600 de morminte de maturi și copii, dintre care circa 88% sînt de inhumatie și 12% de incineratie.

La mormintele de inhumatie (fig. 20), gropile sînt dreptunghiulare, uneori ușor rotunjite la colțuri. Defuncții au fost depuși direct în groapă, în coștiugi din

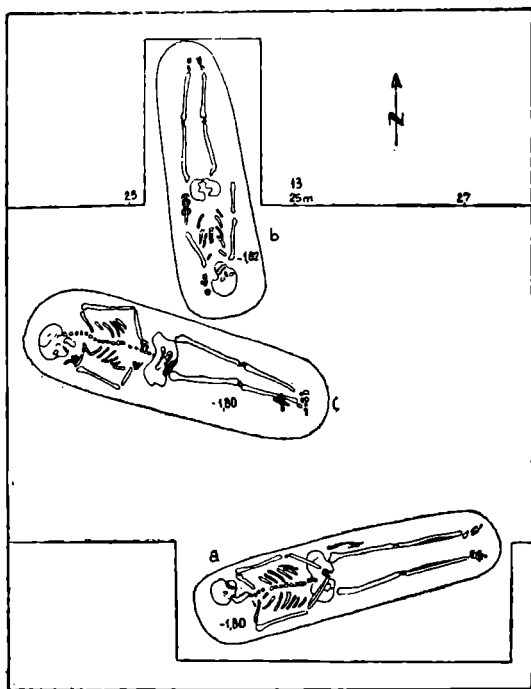

Fig. 20. Morminte de inhumatie din secolele II—III (a—b) și secolul al IV-lea (c).

lemn de la care s-au păstrat cuie din fier, în sarcofage din cărămizi (zidite cu mortar sau înfipite vertical în pământ), cu acoperișul în două ape, realizat din țigle sau cărămizi și cu coama acoperită, uneori, cu olane. Orientarea mormintelor nu este constantă, însă cele mai multe sînt orientate vest-est (capul la vest). Majoritatea scheletelor sînt așezate pe spate, cu picioarele întinse și cu brațele pe lîngă corp ; sînt și schelete cu brațe așezate pe abdomen sau pe piept (uneori numai un braț este îndoit, celălalt fiind întins pe lîngă corp) ; cîteva se află în poziție „chircită“ și altele au picioarele înorucișate. Unele morminte nu conțin obiecte de inventar. În altele s-au găsit piese pentru îmbrăcăminte și accesorii (fibule, catarama, aplice), podoabe (brățări de bronz și sticlă, lunule, cercei din bronz sau aur, diademe, coliere, inele, verigi, mărgelile din pastă sticloasă, unele de tip „sarmatic“), obiecte de uz personal (piepteni din os, tuburi din os și bronz pentru ace, ace de păr, cuțite din fier), jucării (figurine din lut ars), arme (vîrfuri de lănci), ceramică (frecvent trei urcioare depuse la picioare, dar și amforidioane sau oale de mici dimensiuni), opaițe, vase din sticlă, monede (pînă la 20 de piese) și diverse (rar, oase de animale provenind — probabil — de la banchete funerare).

Mormintele de incinerare sînt doar în parte cu ardere pe loc.

Mormintele cu incinerarea pe loc au gropi de două tipuri : „albiate“, de formă dreptunghiulară, cu colțurile rotunjite, și „în trepte“, cu o șanțuire longitudinală pe mijlocul gropii (*fig. 21*), în care au fost strînse resturile cremației. Unele dintre gropile „în trepte“ au amenajări interioare realizate din cărămizi și acoperișul, în două ape, din țigle și cărămizi, cu coama din olane. Mormintele cu incinerarea în altă

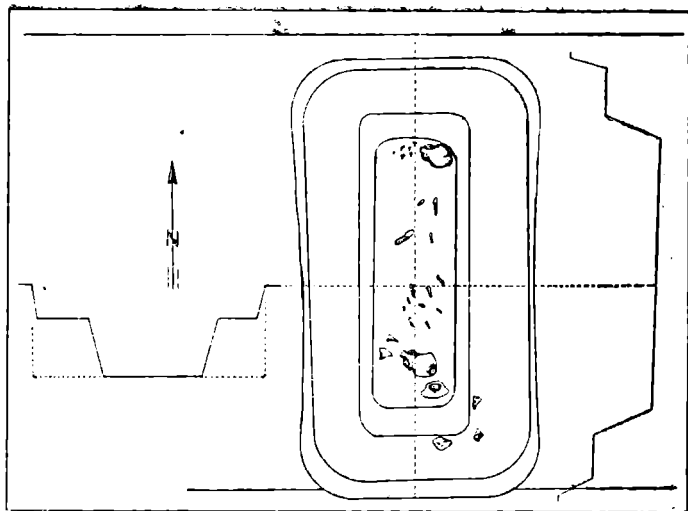

Fig. 21. Mormint de incinerare cu groapa „în trepte“, din secolele II—III.

parte sînt de două tipuri : cu resturile cremației depuse direct în groapă (care poate fi simplă sau arsă ritual) și cu resturile cremației depuse în urnă. Majoritatea sînt orientate nord—sud. În morminte s-au găsit vase din lut ars, monede, diverse obiecte din metal etc., însă multe nu conțin obiecte de inventar.

Necropola a fost utilizată în două perioade. Prima începe în vremea lui Traian (102—117) și sfîrșește la jumătatea secolului al III-lea (monede de la Filip Arabul, din anii 244—249), iar a doua începe în primele decenii ale secolului al IV-lea e.n. (în jurul anului 324) și sfîrșește după prima jumătate a aceluiași secol (ultimele monede sînt din vremea lui Constanțius al II-lea, din anii 337—361).

Din ansamblul neoropolei, aproape o sută de morminte datează din secolul al IV-lea e.n., majoritatea de înhumăție. Este vizibilă tendința de generalizare a orientării vest-est (capul la vest). Inventarul este compus din fibule, catarama, brățări, mărgelile, inele, cercei, ace din argint, chei, tuburi din os sau metal pentru ace, mai rar vase din lut ars, monede etc.

Din secolul al IV-lea e.n. datează și un mormânt dublu, biritual. Groapa este rectangulară, cu colțurile rotunjite și cu fundul ars ritual. Conținea scheletul unui copil orientat vest-est și resturile de la cremația unui adolescent. În mormânt s-au găsit : monede (anii 346—354), un piron din fier, un fragment de vas decorat cu o scenă dionisiacă și un vas antropomorf reprezentînd-o pe zeița Hecate¹⁰⁷.

e. La vest de basilica paleobizantină a fost descoperit **un mormînt de înhumăție izolat**. Scheletul, orientat SSE-NNV, aparținînd unui adult, a fost depus într-o groapă simplă (*fig. XXXII/1*). Era așezat pe spate, cu picioarele și brațele întinse. La picioarele defunctului se afla o masă înformă și puternic oxidată din fier, lângă palma stîngă o monedă din bronz, la est de craniu o piesă atipică din fier, pe care era „sudată“, prin oxidare, o monedă din argint, în zona bazinului o cataramă din bronz aurit, în partea stîngă a bazinului două aplice din bronz, sub antebrațul stîng o spadă din fier (*fig. XXXII/2*), cu plăselele mînerului din lemn și cu teaca din metal, îmbrăcată în lemn, iar între coloana vertebrală și antebrațul drept un pumnal (?) fragmentar din fier. Ambele monede au fost trecute prin foc și nu pot fi identificate. Cea din bronz are modulul specific secolului al IV-lea e.n., iar cea din argint este din secolul al III-lea e.n. Catarama, cu bune analogii la Bratei¹⁰⁸, datează din

secolul al IV-lea sau din prima jumătate a secolului al V-lea. Stratigrafic, mormîntul se află sub temelia din piatră a unei clădiri de la sfîrșitul secolului al IV-lea și începutul secolului al V-lea, ceea ce îngăduie datarea sa în a doua jumătate a secolului al IV-lea e.n.

f. Grupul de morminte din sectorul sudic al așezării civile. La vest de drumul roman și la sud de zidul median au fost descoperite oțeva morminte de inhumatie. Defuncții erau depuși în „cutii” realizate din cărămizi și țigle, înfipte vertical în pămînt. În morminte s-au găsit fibule (de tipul *Zwiebelkopffibeln*), ceramică etc. Datează din a doua jumătate a secolului al IV-lea și, eventual, de la începutul secolului al V-lea¹⁰⁹.

g. Grupul de morminte de la basilica paleobizantină. Șase dintre morminte se aflau în interiorul basilicii, sub podea, și unul în imediata sa vecinătate, spre vest (*fig. 22*).

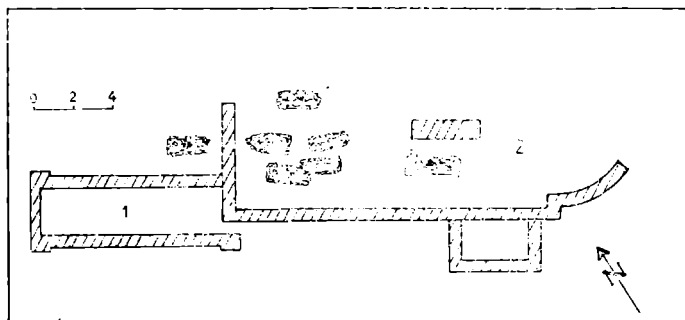

Fig. 22. Morminte de inhumatie din a doua jumătate a secolului al VI-lea e.n., descoperite în interiorul și în vecinătatea basilicii paleobizantine.

Defuncții au fost depuși în „sarcofage“ rectangulare, lucrate din cărămizi așezate vertical în pământ sau din pietre și cărămizi legate cu mortar sau lut, fără acoperiș. Extremitatea vestică a unui „sarcofag“ a fost realizată dintr-o cărămidă, așezată vertical în pământ, pe care a fost executată, în pasta moale, o cruce înscrisă într-un cerc. Șase morminte sînt ale unor adulți și unul al unui adolescent. Scheletele, orientate vest-est, erau așezate pe spate, cu picioarele întinse și cu brațele pe lîngă corp sau ușor îndoite din cot și cu palmele așezate lîngă femure sau pe bazin (la două morminte este îndoit din cot un singur braț). Mormintele nu au inventar și datează din a doua jumătate a secolului al VI-lea e.n.¹¹⁰.

h. La Sucidava au mai fost descoperite, în trecut, **trei morminte de inhumație**, cărora nu li se știe sigur locul unde s-au aflat. După inventarul lor, mărgele, o brățară, două monede de la Caracalla și Iulia Domna (anii 193/198—217), un urcioraș din caolin, pietat, care avea în interior o sferă din pământ ars, mormintele respective datează din secolele II—III¹¹¹.

4. POPULAȚIA

Originea locuitorilor Sucidavei romane și romano-bizantine este greu de stabilit. O oarecare lumină aduc, în această privință, textele epigrafice, riturile și ritualurile practicate cu prilejul înmormîntărilor, precum și unele elemente de cultură materială și spirituală descoperite în necropola de la nordul așezării civile, în așezarea civilă și în fortificația militară. O parte dintre inscripții, însă, se pare că au fost aduse la Sucidava de peste Dunăre (de la Oescus), iar altele

conțin nume ale unor olari, negustori sau proprietari de vase ceramice, a căror prezență la Sucidava este aproape exclusă. De aceea vom folosi, pentru identificarea populației sucidavense, numai textele epigrafice care dovedesc prezența aici, măcar temporară, a purtătorilor numelor respective.

Este cunoscută originea a doi veterani care au trăit la Sucidava : *Caius Crispinus Firmus*, originar din Aspendus, provincia Pamphylia din Asia Mică, și *Quintus Philippicus*, din Edessa, provincia Macedonia¹¹².

Majoritatea antroponimelor (41) din textele epigrafice sucidavense sînt romane¹¹³ ; 12 sînt grecești¹¹⁴ ; un nume (*Marinus*) este oriental, iar altul (*Scematecus*), iliro-dardanic sau celtic¹¹⁵ ; două nume sînt considerate tracice : *Brolythribis* și *Driazis*¹¹⁶.

Desigur, originea antroponimelor¹¹⁷ nu indică, totdeauna, originea purtătorilor acestora. Elementele romane sau romanizate sînt mai numeroase în secolele II—III, iar în secolele IV—VI, sporește numărul celor grecești.

Necropola tumulară birituală aflată în nordul așezării civile trebuie să fi fost folosită de elemente romane sau romanizate avute, încheiere valabilă și pentru, cel puțin, o parte dintre mormintele descoperite pe aria așezării civile.

Date mai concludente privitoare la etnicul celor înmormîntați la Sucidava ne oferă necropola plană de la nordul așezării civile. Mormintele de înhumatie cu schelete în groapă simplă, în coșciuge din lemn sau în „sarcofage“ din cărămizi aparțin unor elemente romane sau romanizate ; cele care conțin schelete de copii depuse în groapă simplă ar putea aparține, în parte, unor geto-daci. Mormintele cu incinerarea pe loc, în gropi „albiate“ sau în „trepte“ se pare că aparțin unor

elemente sudice (greci, traci, iliri elenizați etc.). Mormintele cu incinerarea în altă parte, care au groapa arsă ritual, aparțin unor iliro-dalmați ; cele cu groapa nearsă, resturile cremației fiind depuse în urne, pot fi atribuite unor celti sau geto-daci romanizați, iar mormintele cu resturile cremației depuse în groapă simplă aparțin, probabil, unor geto-daci sau celti¹¹⁸. Printre mormintele de inhumatie se află câteva care, după rit, ritual și inventar au fost atribuite sarmaților¹¹⁹.

Începînd cu secolul al IV-lea e.n., probabil sub influența creștinismului, riturile și ritualurile de înmormîntare practicate la Sucidava se uniformizează treptat, astfel că ele nu mai oferă criterii pentru stabilirea apartenenței etnice a celor înmormîntați în secolele IV—VI.

Adorarea unor divinități „locale“ (Cavalerul trac și Cavalerii danubieni) poate fi pusă, ipotetic, și în legătură cu prezența la Sucidava a unor traci colonizați și a geto-dacilor.

În cetatea militară au fost descoperite două fibule de bronz, cu placa de la resort semidiscoidală și cu portagrafa romboidală, care, probabil, au aparținut unor vizigoți¹²⁰, și câteva fragmente provenite de la cazane de bronz rituale, atribuite hunilor¹²¹.

Mormintele sarmatice, fibulele vizigote (*fig. 23/1—2*) și fragmentele de cazane hunice (*fig. 23/3—5*) se circumscriu cronologic între sfîrșitul secolului al III-lea și mijlocul secolului al V-lea și au aparținut, după toate probabilitățile, unor mercenari aflați în slujba Imperiului, încadrați în garnizoana militară a Sucidavei¹²².

În concluzie, populația Sucidavei, în secolele II—VI, era amestecată din punct de vedere etnic. Printre locuitorii Sucidavei se aflau elemente romane sau romanizate, care constituiau majoritatea, greci,

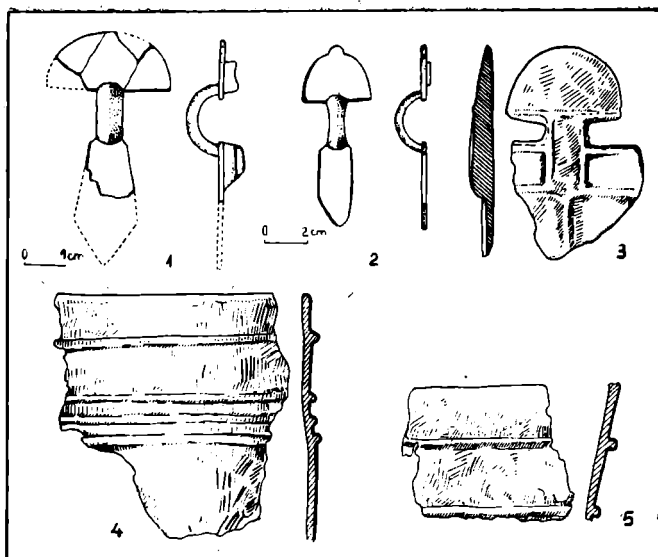

Fig. 23. Fibule gotice (1—2) și fragmente de cazane hunice (3—5), din bronz.

orientali, iliro-dalmați, celți, traci sudici și geto-daci romanizați sau în curs de romanizare și, începînd cu sfîrșitul secolului al III-lea, unele elemente alogene (sarmați, vizigoți, huni). Deosebiri etnice vor dispărea, treptat, pînă spre sfîrșitul secolului al VI-lea, și ca efect al procesului de romanizare.

5. ARMATA

Cercetările întreprinse pînă în prezent n-au identificat la Sucidava o fortificație militară, din vremea stăpînirii romane în Dacia. Importanța strategică și

economică a acestui centru impunea însă prezența aici a unei garnizoane militare, așa cum — de altfel — sugerează unele descoperiri arheologice (în mominte din secolele II—III s-au găsit arme), dar precizarea locului unde a staționat garnizoana Sucidavei, în secolele II—III, rămîne o sarcină a viitoarelor cercetări.

După încheierea războaielor de cucerire a Daciei de către romani (anii 101—102 și 105—106), cele două unități militare atestate epigrafic la Sucidava, *Cohors I Lingonum* și un detașament care făcea parte din *Legio I Italica*, au fost retrase în anii 103 și — respectiv — 106 e.n., prima revenind în Britannia, iar cealaltă la Novae, în Moesia Inferior. Paza Sucidavei a fost încredințată altor unități militare care, în actualul stadiu al cercetărilor, sînt greu de precizat. O contribuție însemnată, privitoare la această problemă, o aduc descoperirile epigrafice, care completează informația lapidară din *Notitia Dignitatum*, conform căreia la Sucidava, în cursul secolului al IV-lea e.n., își avea sediul un *praefectus Legionis quintae Macedonicae*¹²³.

Într-un zid din așezarea civilă a fost găsită o inscripție fragmentară, scrisă pe piatră, cu următorul text : *[D(is) M(anibus)]/ ...Ceselinius /... nus centurio/ [coh ? secu]nd(ae) Fl(aviae) Forte(sic !) [def(unc-tus) ?] in mil(itia) an/[oru]m XXXIII/ [meru]it stipe / [ndia] XV / ...ina / ...[ux]or / ...[fec]it*, adică „Zeilor Mani... Ceselinius... nus, centurion din cohorta (?) a doua Flavia Fortis, mort în timpul serviciului militar, la vîrsta de 33 de ani, după 15 ani de serviciu militar. Soția sa... ina a făcut (monumentul)”¹²⁴. Datează, cel mai probabil, de la începutul secolului al III-lea e.n.

În cetatea militară a fost descoperită o cărămidă care poartă ștampila *Leg(io) IIII F(lavia) (fig. 24/1)*, similară altora găsite la Aquincum, Mursa, Pojejena,

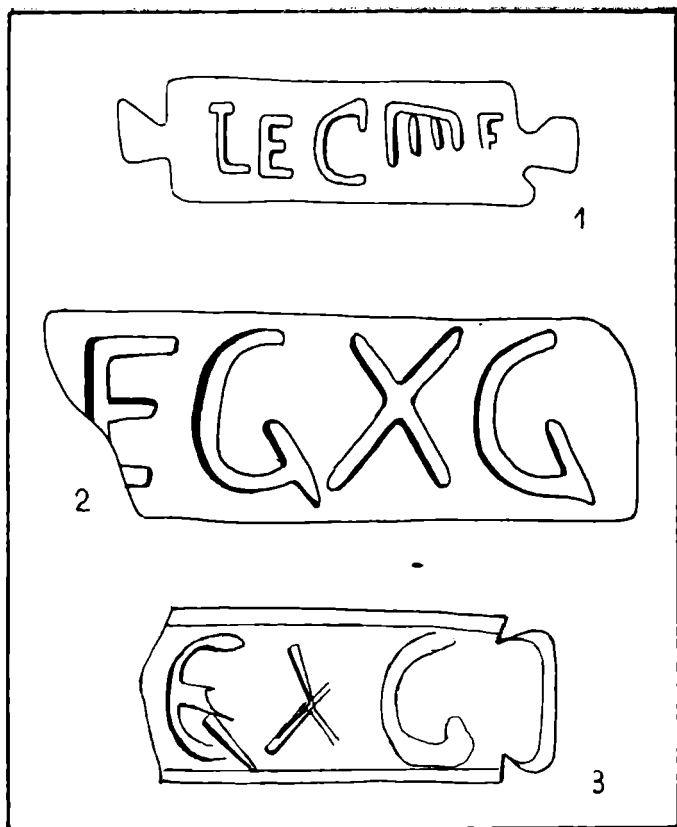

Fig. 24. Cărămizi ștampilate.

Sirmium și Vrșac, unde au fost detașate subunități ale legiunii în discuție, în anii 162—167 și 177—180¹²⁵. Tipul stampei de la Sucidava va fi utilizat pînă în vremea lui Gordian al III-lea. Cu alte cuvinte, cără-

mîda șampilată descoperită la Sucidava poate data din perioada anilor 162—238.

În anii 1937—1940, în fortificația militară a fost găsită o cărămidă șampilată cu inscripția *[L]eg(io) X G(emina)*¹²⁶ (fig. 24/2), la care se adaugă o alta, recent descoperită și încă inedită pe care citim *[L]eg(io) X G(emina)*, *e* și *g* fiind în ligatură (fig. 24/3). Încadrarea cronologică a acestor inscripții este dificilă, însă ele nu pot fi mai timpurii de ultimele trei decenii ale secolului al II-lea și mai târziu de jumătatea secolului al III-lea.

La Sucidava au fost descoperite mai multe cărămizi și țigle cu ștampila *L(egio) V M(acedonica)*, scrise normal sau retroactiv¹²⁷ (fig. 25/1). Ștampilele

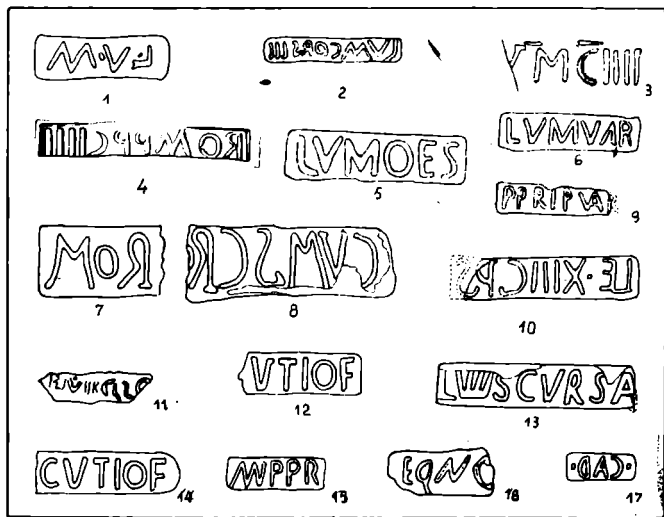

Fig. 25. Cărămizi și țigle șampilate.

sînt de tip Potaissa și datează din anii 167—274/5¹²⁸, cele de la Sucidava putînd fi încadrate, aproximativ, între mijlocul secolului al III-lea și anii 274/5.

Din perioada Aurelian — Diocletian și Constantin cel Mare datează țiglele și cărămizile cu inscripțiile. *L(egionis) V M(acedonicae) Co(h)ors III*, scrise retroactiv (fig. 25/2), și *Leg(ionis) V M(acedonicae) C(ohors) IIII* (fig. 25/3), scrise normal. În aceeași perioadă poate fi datată și cărămida cu inscripția *Rom(ulus) p(prae)p(ositus) C(ohortis) IIII* (fig. 25/4), scrisă retroactiv¹²⁹, cohortă care trebuie să fi aparținut tot Legiunii a V-a Macedonica.

În perioada cuprinsă între reformele militare ale lui Diocletian și Constantin cel Mare (anii 295—325) și mijlocul secolului al IV-lea, pot fi datate cărămizile și țiglele care poartă următoarele inscripții: *L(egio) V M(acedonica) Oes(co)* (fig. 25/5); *L(egio) V M(acedonica) Var(inia)* (fig. 25/6); *[Le]g(io) V M(acedonica) s(ub) c(ura) Rom(uli)*, cu scriere retroactivă (fig. 25/7-8); *P(rae)p(ositus) Rip(ae) Var(iniae)* (fig. 25/9); *Le(gio) XIII G(emina) P(ontibu)s*, cu scriere retroactivă (fig. 25/10); *L(egio) VII Cl(audia) s(ub) c(ura) [Victorini p(rae)p(ositi)?]* (fig. 25/11); *L(egio) VII (Claudia) s(ub) c(ura) Ursa[ci F(lavi)?] Ar[guti] Of(ficina)* (fig. 25/12—14); *Nu(merianus?) p(rae)p(ositus) Rip(ae)* (fig. 25/15); *E(quites) N(umeri) C(onstantinianorum)* (fig. 25/16); *Dal(matae) Vari(niae) și Vari(niae) Dal(matae)* (fig. 26/2—4); *C(uneus) A(equitum) D(almatarum)*, cu scriere retroactivă (fig. 25/17) și — ipotetic — *C[o(ho)r]s Ari*¹³⁰ (fig. 26/1).

Dintr-o epocă mai tîrzie, probabil din a doua jumătate a secolului al IV-lea, eventual de la începutul celui de al V-lea, datează cărămizile și țiglele care poartă următoarele inscripții: *Varinia*, frecvent *V*

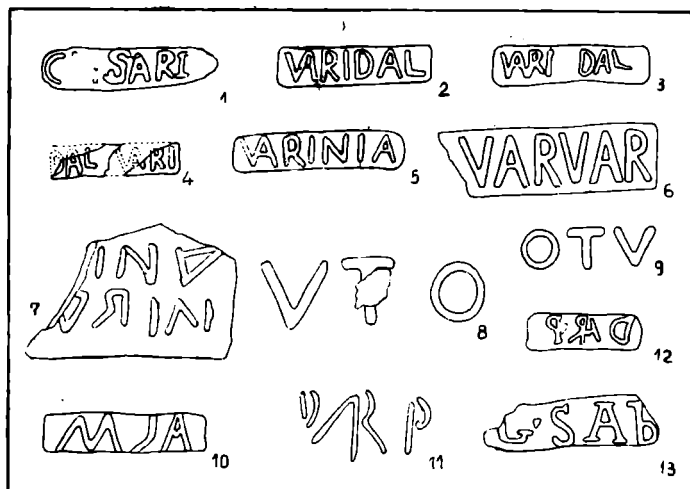

Fig. 26. Cărămizi și țigle ștampilate.

și A în ligatură (fig. 26/5); Var(inia) Var(inia) (fig. 26/6); [Var]ina / [V]arin(a), cu scriere retroactivă (fig. 26/7); Vto și Otu (fig. 26/8—9); Alm(o), cu scriere retroactivă (fig. 26/10); Da(ciu) R(i)p(ensis), cu scriere normală și retroactivă (fig. 26/11—12) și [Fi]g Sab¹³¹ (fig. 26/13).

Din informațiile prezentate mai sus rezultă că una dintre unitățile militare care au garnizonat la Sucidava este *Cohors(?) secunda Flavia Fortis*. Deși inscripția care o amintește datează de la începutul secolului al III-lea e.n., nu este exclus ca această enigmatică cohortă să fi fost prezentă la Sucidava și înainte sau după această dată, oricum, cândva, între anii 106—274/5.

În a doua jumătate a secolului al II-lea și prima jumătate a secolului al III-lea, la Sucidava a fost de-

tașată temporar, din Moesia Superior, o subunitate aparținând Legiunii a IV-a Flavia, într-un moment de criză politică (anii 169—170 și cei imediat următori ?), sau pentru unele construcții (anii 211—213 ?), în cazul din urmă putînd fi vorba și de transporturi de materiale de construcție pe Dunăre.

Împrejurările în care un detașament al Legiunii a X-a Gemina a fost trimis, de asemenea temporar, la Sucidava, tocmăi din Pannonia Superior, sînt și mai greu de precizat. Ipotețic, se poate presupune o participare la războaiele purtate de Filip Arăbul în Dacia (anii 245—247), cînd se fac și construcții la Sucidava și cînd au fost aduse în Dacia Malvensis trupe din Moesia Superior (Legiunea a VII-a Claudia) și din Germania Superior (Legiunea a XXII-a Primigenia)¹³².

Detașamente ale Legiunii a V-a Macedonica au putut fi aduse la Sucidava, de la Potaissa, pentru operațiuni militare și pentru construirea fortificației militare în perioada Gallienus—Aurelian.

După retragerea armatei și oficialităților romane din Dacia, cele două legiuni aflate aici au fost transferate la sudul Dunării. Legiunea a XIII-a Gemina, cu centrul la Ratiaria, apăra linia Dunării între râurile Porečka și *Almus* (Lom), iar Legiunea a V-a Macedonica, cu centrul de comandă la Oescus, apăra sectorul dintre *Almus* și *Utus* (Vit)¹³³. Ambele legiuni vor face parte din armata Daciei Ripensis.

În perioada următoare anilor 274—275, pînă la reformele militare ale împăraților Diocletian și Constantin cel Mare, la Sucidava s-au aflat cohortele a III-a și a IV-a ale Legiunii a V-a Macedonica, detașate de la Oescus. Cele două cohorte asigurau paza acestui important punct strategic și au participat la construcțiile efectuate în perioada respectivă.

Prin reformele lui Diocletian și Constantin cel Mare (circa 295—325)¹³⁴, armata Imperiului a fost împărțită în unități militare mobile (*comitatenses*), aflate în interiorul provinciilor, și unități militare fixe, pe granițe (*ripenses* — pe malul unor ape sau formate din *limitanei* — pe granițele convenționale). Unitățile *ripenses* erau formate din legiuni (*legiones*) și trupe auxiliare (*auxilia*), acestea din urmă fiind de cavalerie (*alae, equites* și apoi *cunei*) și de infanterie (*cohortes, peditēs* și apoi *milites*), care, uneori, se numeau și *numeri*. În timpul lui Constantin cel Mare efectivele legiunilor s-au redus la 1 000 ostași, iar sub Constantius al II-lea (337—361), legiunile au fost fracționate în două sau mai multe corpuri, dispersate de-a lungul granițelor.

La Sucidava, după aceste reforme, vor staționa, vreme mai îndelungată sau numai temporar, vexilații ale unor *legiones* sau *auxilia*, toate aparținând unităților de graniță (*ripenses*), aflate în plin proces de teritorializare sau chiar teritorializate. Astfel, pînă pe la jumătatea secolului al IV-lea, pe lângă garnizoana permanentă a Sucidavei, constituită din subunități ale Legiunii a V-a Macedonica (în continuare, cohortele a III-a și a IV-a ?), au fost detașate aici, de la Oescus și Varinia, vexilații ale aceleiași unități, ale Legiunii a XIII-a Gemina de la Pontes (?) și ale Legiunii a VII-a Claudia, probabil de la Viminacium, din Moesia Prima. Pe lângă aceste vexilații, sînt atestate la Sucidava, la sfîrșitul secolului al III-lea și în cursul secolului al IV-lea, și trupe auxiliare : unități de *equites Dalmati* și un *Cuneus Equitum Dalmatarum*, detașate de la Varinia, un *Numerus equitum Constantinianorum*, detașat, probabil, de la Utus, și o *cohors* detașată din Pannonia Secunda, a cărei identitate, deocamdată, nu poate fi stabilită¹³⁵. Nu poate fi

precizată formațiunea militară și nici provincia căreia îi aparținea unitatea aflată sub comanda prepositului *Numerianus* (Legiunea XIII-a Gemina ?).

În a doua jumătate a secolului al IV-lea și cu totul probabil la începutul secolului al V-lea, când trupele de graniță erau de multă vreme teritorializate și numele unităților militare se confundau cu locul de garnizoană, pe inscripțiile tegulare de la Sucidava apar toponimele *Almus*, *Utus* și *Varinia*, care ar putea indica subunități și centre militare care au aparținut, mai înainte, Legiunii a V-a Macedonica sau unor trupe auxiliare din localitățile respective (pentru *Utus* și *Varinia*, vezi mai sus ; la *Almus* s-a aflat în garnizoană un *Cuneus Equitum Stablesianorum*¹³⁶, iar menționarea provinciei Dacia Ripensis ar putea indica o formațiune constituită din unități militare diferite¹³⁷. Inscripția *[Fi]g Sab*, atestă o *officina* particulară care lucra pentru Legiunea a II-a Italica¹³⁸, din Noricum. Cel puțin în parte, aceste inscripții pot fi puse în legătură cu detașări temporare de trupe din centrele și provinciile amintite la Sucidava, trupe care se adaugă la garnizoana permanentă a Sucidavei, a cărei prezență aici, logic, trebuie admisă.

În principiu se poate presupune că materialele de construcție din epoca romană târzie care poartă inscripții ale legiunilor și trupelor auxiliare din Dacia Ripensis au fost lucrate pe loc la Sucidava, unitățile militare respective fiind detașate aici. Inscripțiile sucidavense care poartă numele unităților militare aparținând Moesiei Prima, Pannoniei Secunda sau, indirect, Noricum-ului ar putea fi însă puse în legătură și cu transporturi de materiale de construcții efectuate pe Dunăre, cu ajutorul flotei.

Informații privitoare la formațiunile militare ale Sucidavei de la sfârșitul secolului al V-lea și din secolul al VI-lea, deocamdată, lipsesc, însă, ca și în alte

părți ale Imperiului, acestea trebuie să fi fost constituite din soldați-coloni stabiliți și împroprietăriți pe graniță (*milites limitanei*).

Despre calitatea militarilor sucidavenși există puține informații. Pînă la reformele lui Diocletian și Constantin cel Mare, cunoaștem numele unui centurion, *Ceselinus*, din cohorta (?) a II-a Flavia Fortis, și al unui *praepositus cohortis IIII* (probabil aparținînd Legiunii a V-a Macedonica), *Romulus*. Din vremea reformelor lui Diocletian și Constantin cel Mare și din perioada următoare, inscripțiile tegulare sucidavense menționează un *magister in figlinis* (comandantul unei unități de soldați „cărămidari“), *Flavius* (?) *Argutus*, din Legiunea VII Claudia, cîțiva *praepositi ripae* (sînt subordonați unor *praefecti* și comandă subunități militare pe un anumit sector de graniță), *Ursacius* și *Victorinus* (?) din Legiunea a VII-a Claudia, *Numerianus* (?) (Legiunea a XIII-a Gemina ?) și un anonim *praepositus ripae Variniae* (probabil, din Legiunea a V-a Macedonica). Incert rămîne gradul unui *Romulus*, care comanda o unitate aparținînd Legiunii a V-a Macedonica. În sfîrșit, *Notitia Dignitatum* amintește un *praefectus Legionis quintae Macedonicae*, care își avea sediul la Sucidava și care comanda o fracțiune a legiunii detașată de la Oescus.

Începînd cu reformele lui Diocletian și Constantin cel Mare și pînă la începutul secolului al VII-lea, cînd cetatea Sucidava va fi distrusă definitiv, ostașii recrutați în unitățile fixe, de graniță (*milites ripenses* sau *limitanei*), proveneau din rîndurile locuitorilor Imperiului și din rîndurile migratorilor aflați în apropierea frontierelor acestuia.

Locuitorii Imperiului primeau, cu drept de folosință și de transmitere urmașilor, un lot de pământ în apropierea fortificațiilor militare, în schimbul căruia aveau obligația să apere granița în zona respectivă, fiind scutiți de orice impozit funciar. O dată cu transmiterea lotului urmașilor, era transmisă și obligația serviciului militar. Ostașii-grăniceri de la Sucidava, în majoritatea lor, erau agricultori și păstori, practicînd și alte ocupații : meșteșuguri (predominant casnice), vînătoarea, pescuitul etc., ilustrate de descoperirile arheologice.

Printre ostașii garnizoanei sucidavense, începînd cu sfîrșitul secolului al III-lea și pînă în prima jumătate a secolului al V-lea, se aflau și migratori (sarmați, vizigoți și huni), care, cel puțin pentru început, erau mercenari în slujba Imperiului.

6. ASPECTE ALE VIEȚII ECONOMICE

Deși rezultatele cercetărilor arheologice de la Sucidava — și cu deosebire cele din așezarea civilă — sînt departe de a fi complete, pot fi, totuși, reconstituite, în linii generale, pe baza acestora, unele aspecte ale vieții economice care a pulsat aici aproape o jumătate de mileniu.

Agricultura era ramura cu cea mai mare pondere în economie. Spre această încheiere ne conduce nu numai existența, în jurul Sucidavei, a unei cîmpii fertile ori prezența aici, în secolele IV—VI a unor *milites ripenses (limitanei)*, ci și unele descoperiri arheologice. Pe aria așezării civile și în cetatea militară s-au găsit sape, cazmale, lopeți, coase, se-

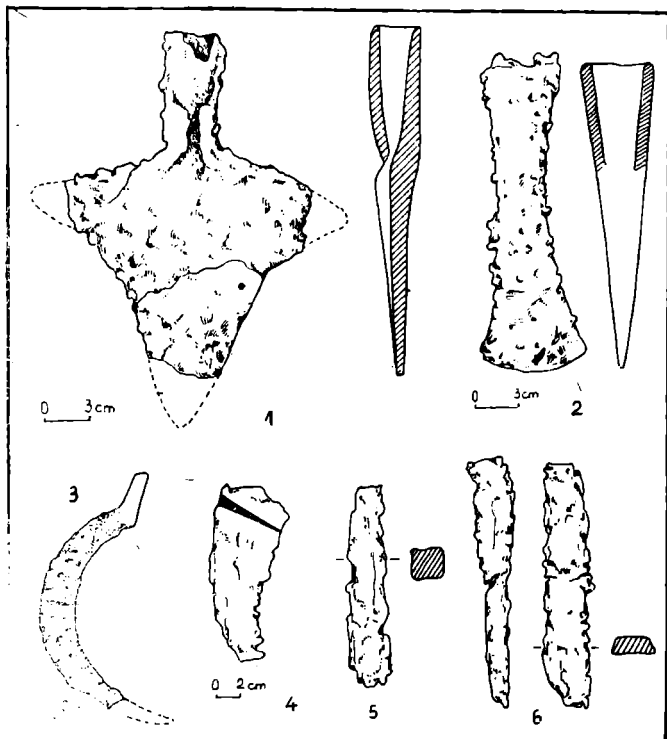

Fig. 27. Cazma, pană-despicător, seceră, cosor, dorn și daltă, din secolele IV—V.

ceri, cosoare, toate din fier (fig. 27/1, 3—4), rîșnițe din piatră (fig. 28), compuse din două piese (*meta* și *catillus*), *mortaria* (vase cu pereții groși, în care se pisau grăunțe) și un „pisălog” din piatră folosit, de asemenea, la zdrobirea grăunțelor în „pive” tot de piatră. În cetate au fost descoperite cantități apreciabile de boabe de grâu și semințe de leguminoase

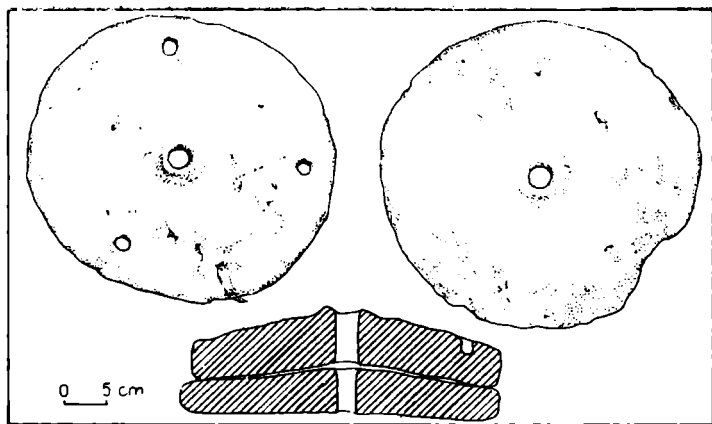

Fig. 28. Rîșniță din piatră.

(linte ?) carbonizate¹³⁹. Dintr-o inscripție-festament aflăm că un locuitor al Sucidavei, al cărui nume nu s-a păstrat, lasă moștenire celor care îi vor îngriji mormîntul venitul unei vii și folosința unei case¹⁴⁰. În legătură cu practicarea agriculturii pot fi puse și divinitățile protectoare ale acestei ocupații (Bacchus-Dionysos, eventual Cavalerul trac, Ceres, Diana, Fortuna, Pan și Priapus), adorate la Sucidava. Se cultivau cereale (grâu și, probabil, mei), viță de vie, posibil pomi fructiferi, leguminoase, zarzavaturi etc.

Creșterea vitelor și a păsărilor de curte este documentată prin descoperirea a numeroase oase de animale și de păsări și coarne de vite, a unor clopote de bronz și de fier, care erau agățate la gîtul animalelor, piese de harnășament din bronz și din os, lanțuri și verigi din fier, un instrument din fier pentru „marcat” animale (?) care poartă literele *A E M*¹⁴¹ (fig. 48/2) etc. Ca și în cazul agriculturii, adorarea — la Sucidava — a unor divinități pro-

tectoare ale animalelor (Cavalerul trac, eventual Diana, Fortuna, Pan și, poate, Priapus) poate fi pusă în legătură cu această îndeletnicire.

Activitatea meșteșugărească satisfăcea, în primul rând, nevoile locale ale civililor și militarilor și numai puține produse meșteșugărești erau destinate comerțului.

În apropierea Sucidavei n-au existat cariere de piatră. Aceasta era adusă din sudul Dunării, din carierele de la Vrața (calcar tortonian), fiind transportată cu ambarcațiunile pe Isker și apoi peste Dunăre. Se pare că majoritatea pieselor și obiectelor din piatră erau „importate” în stare semiprelucrată sau finită, dar descoperirea unor deșeuri de piatră dovedește și existența *atelierelor locale pentru prelucrarea pietrei*. O bună parte din piatra „fasonată”, folosită pentru construcții civile ori militare, trebuie să fi fost cel puțin finisată pe loc. În atelierelor sucidavense au fost produse rîșnițe, fusaiole, *cutae* (pietre pentru ascuțit), bile pentru mașini balistice și pentru praștie etc., a căror realizare nu necesita cunoștințe deosebite. Existau și modești pietrari (*lapidarii*) specializați, care sculptau în calcar sau marmură scene de cult ori laice sau gravau pe reliefuri executate în alte părți ale Imperiului, la cererea clienților, diverse inscripții.

Informațiile arheologice despre *prelucrarea lemnului* — care, cu rari excepții, nu s-a păstrat pînă în zilele noastre, sînt sărace. Practicarea acestui meșteșug (dulgherie, tîmplărie) este atestată de urmele unor locuințe-barăci incendiate, ale pilonilor din fața podului de peste Dunăre și de unelte sau obiectele din fier care pot fi puse în legătură cu prelucrarea sau folosirea lemnului : pană-despicător, dălți (fig. 27/2, 6), cuțitoaie, scoabe, piroane, cuie etc. Oricum, lemnul a fost folosit pentru construcții și pen-

tru realizarea unor produse de uz curent, casnic și gospodăresc.

Deși pînă în prezent n-au fost descoperite „*ateliere-cărămidării*“, existența le este dovedită de produsele lor găsite în mari cantități, în așezarea civilă, în cetate și în morminte. O bună parte dintre materialele de construcție din lut ars au fost produse în atelierele unităților militare care au staționat la Sucidava și care și-au imprimat numele pe ștampilele aplicate pe cărămizi, țigle și olane; o inscripție de acest fel păstrînd numele conducătorului (*magister in figlinis*) unei *officina* militară (vezi p. 103). Existau însă și „ateliere“ particulare în legătură cu care au fost puse cîteva inscripții tegulare ștampilate conținînd numele (cîteodată *tria nomina* abreviate) proprietarilor : *GREC(inus?)*; *G T Z* (fig. 41/5); *T Q [P]*; ...*PETCO*; *O M U*; *N*; ...*B* (scriere retroactivă); *[H]ERENN* și *TRPZ* (ambele scriere retroactivă)¹⁴². Toate acestea datează din secolele II—III. Pe multe cărămizi și țigle se întîlnesc inscripții realizate cu un vîrf ascuțit sau cu degetul, în pasta moale, înainte de ardere¹⁴³. Unele reprezintă, probabil, numele meșterului sau al lucrătorului : *Antoninus* sau *Antonius*, *Atticus (?)*, *Aure[lius]*, *L. Cl(audius)* și *Ulpus (?)*, altele cifre, care ar putea indica numărul de cărămizi și țigle realizate de un lucrător, și cele mai multe, litere sau grupuri de litere, greu de întregit sau interpretat. Frecvente sînt cărămizile și țiglele pe care se află inscripții realizate cu un vîrf ascuțit după ardere (*graffiti*)¹⁴⁴. Un fragment de cărămidă poartă numele *Scematccus* (cumpărător?, meșter?, lucrător?), iar altele, grupuri de litere, de asemenea greu de întregit sau interpretat. Unele dintre inscripțiile executate în pasta moale sau zgîriate după ardere ar putea fi exerciții de scriere. Majoritatea acestora datează din secolele

II—III (numai două ar putea data din secolele IV—VI)¹⁴⁵.

În cărămidăriile sucidavense se produceau cărămizi (*lateres*), țigle (*tegulae*), olane (*imbrices*), tuburi de conductă (*tubuli*), plăci de lut ars cu patru proeminențe destinate suprastructurii instalațiilor de încălzit (*tegulae mammatae*) și piese („mozaic”) pentru podelele locuințelor (*tesserae*, *spicae*). Cărămizile sînt dreptunghiulare, pătrate, triunghiulare, în formă de pană, de segment de cerc, în forma literei „L” și, rar, circulare; țiglele sînt dreptunghiulare cu marginile ridicate; olanele sînt alungite, în formă de jgheab; tuburile sînt fie de dimensiuni mai mari (pentru „transporturi” de lichide sau pentru „dre-narea” zidurilor), fie mai mici (pentru „transportul” aerului cald), aproape toate cilindrice (rar, paralelipedice), cu extremitățile adaptate necesităților de îmbinare; piesele pentru pardosirea locuințelor („mozaic”) au o mare diversitate de forme (hexagonale, dreptunghiulare, în formă de „pișcot”, în forma literei „L” etc.). Dimensiunile materialelor de construcție din lut ars sînt foarte variate.

La Sucidava se practicau și *meșteșuguri legate de construcții*. Marile construcții (șanțuri și ziduri de apărare, podul de peste Dunăre, drumurile, „fîntîna secretă”, basilica paleobizantină etc.) dovedesc prezența aici nu numai a unor meșteri obișnuiți (zidari, dulgheri, tîmplari ș.a.), ci și a unor arhitecți. Unii vor fi fost locuitori permanenți ai Sucidavei, iar alții au activat aici temporar. Totodată, aceștia puteau fi militari sau civili. În secolul al II-lea sau în prima jumătate a secolului al III-lea, este atestat epigrafic la Sucidava un *architectus*, pe nume *Antonius*¹⁴⁶.

Olăritul constituia una din principalele ramuri ale economiei meșteșugărești. La Sucidava au fost des-

coperite șase cuptoare pentru ars ceramică, dintre care cinci sînt de formă aproximativ cilindrică sau tronconică și unul de formă dreptunghiulară. Patru dintre cuptoarele rotunde au fost săpate în pămînt și au obișnuitele compartimente : camera de acces, gura de foc, camera de foc și camera de ardere a vaselor despărțită de cea de foc printr-un grătar (platformă) perforat, destinat susținerii vaselor introduse în cuptor pentru ardere. Trei dintre acestea (două din secolele II—III e.n. și unul din secolul al VI-lea) sînt de tipul cu pilon central pentru susținerea grătarului, iar al patrulea are trei „pilaștrii”, (realizați din „cărămizi” de chirpici), lipiți de pereții camerei de foc, care au rostul de a susține grătarul. Al cincilea cuptor (secolul al IV-lea) este de formă tronconică ; a fost săpat în pămînt și are pereții zidiți cu piatră, cărămizi și țigle (întregi ori fragmentare) legate cu lut ; camera de alimentare (totodată gură de foc) a fost realizată din cărămizi și este de formă pentagonală (are profil de „casă” cu acoperișul în două ape) ; camera de foc și de ardere au fost lutuite la interior și nu sînt despărțite prin obișnuitul grătar ; în lipsa acestuia, s-a recurs la următoarea soluție : în partea inferioară a camerei de foc și de ardere au fost așezate vertical olane întregi deasupra cărora au fost puse orizontal cărămizi care susțineau vasele destinate arderii (fig. 29). În sfîrșit, al șaselea cuptor era de formă dreptunghiulară și a fost realizat din cărămidă, avînd piloni în interior „legați” între ei prin arcade zidite ; nu știm cînd a fost construit și folosit, însă nu este exclus să fi fost destinat și pentru — dacă nu mai ales — arderea materialelor de construcție (cărămizi, țigle etc.).

Ceramiștii sucidavensi, cu precădere în a doua jumătate a secolului al II-lea e.n., produceau, după

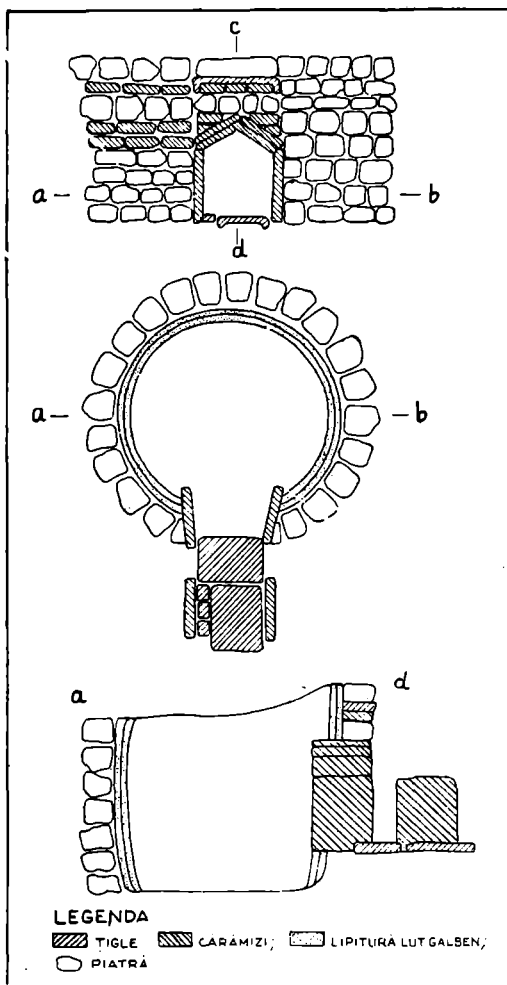

Fig. 29. Cup-tor pentru ars ceramică, din secolul al IV-lea e.n.

cum dovedește un tipar descoperit în așezarea civilă (fig. 30/3), o categorie superioară de ceramică de lux, numită *terra sigillata*. Produsele din această categorie sînt lucrate din pastă fină, turnată în tipare înainte de ardere, frumos și bogat decorate cu motive în relief, și au la suprafață un strat de „firnis” strălucitor-transparent, de culoare, oel mai adesea, roșu închis spre maroniu. Produsele locale imită importuri din provinciile apusene ale Imperiului Roman, originalele fiind însă de calitate superioară.

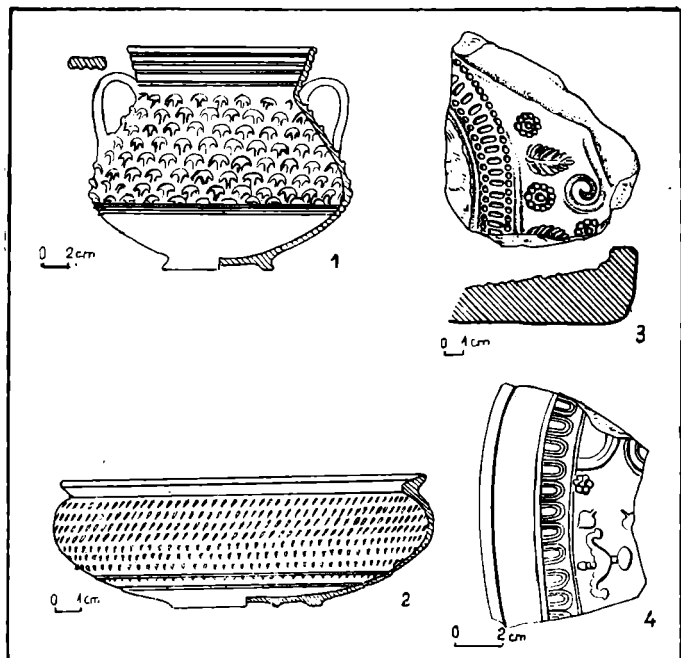

Fig. 30. Ceramică de import (1—2 și 4) și tipar pentru *terra sigillata* (3), din secolele II—III.

Tiparul descoperit la Sucidava se pare că a fost executat după prototipuri provenite din atelierele de la Lezoux (Gallia centrală).

Cu ajutorul unor tipare, descoperite cu prilejul cercetărilor arheologice, erau executate, în secolele II—III, și opaite (*lucernae*), folosite pentru iluminat (fig. 31/1). Acestea sînt lucrate din pastă fină de culoare roșie-gălbuie, au bazinul aproximativ circular, sînt prevăzute cu un cioc (*rostrum*), rar cu mai

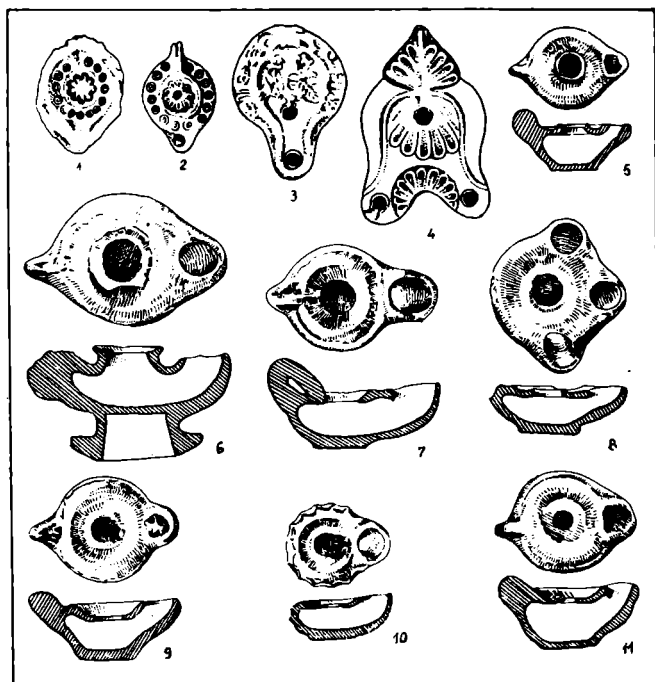

Fig. 31. Tipar pentru opaite (1) și opaite, din secolele II—III (2—4) și IV—V (5—11).

multe, și au toarta (*ansa*) perforată sau plină. Discul este modest ornamentat. Unele imită produse similare de import (*fig. 31/2—4*), iar altele poartă pe bază inscripții care s-ar putea să indice numele producătorilor¹⁴⁷.

Olăria produsă local în secolele II—III este, în totalitate, lucrată la roata rapidă, din pastă fină, arsă oxidant, de culoare roșie-gălbuie, și din pastă zgrunțuroasă, arsă oxidant (argilă albă) sau inoxidant (cenușie cu nuanțe negricioase). Din pastă roșie-gălbuie au fost modelate urcioare cu una sau două torți, cănițe cu o toartă, cupe-pahare, străchini și capace ; din argilă albă, oale cu două torți, cănițe cu o toartă și creuzete, iar din pastă zgrunțuroasă cenușie, castroane. Urcioarele și cănițele au la suprafață un strat de vopsea roșie și, mai rar, maronie. Decorul este relativ rar și se reduce la caneluri ori linii incizate drepte, paralele, plasate orizontal pe partea superioară a vaselor, câteodată și pe corpul acestora până aproape de bază (*fig. 32*).

Olarii din secolele IV—VI lucrau la roata rapidă vase din pastă roșie-cărămizie, arsă oxidant, care, în majoritatea ei, are un aspect zgrunțuros, și din pastă zgrunțuroasă sau fină, arsă inoxidant, de culoare cenușie-negricioasă. Din pastă roșie-cărămizie au fost lucrate oale fără sau cu una ori două torți, farfurii, străchini, căni, căni-urcioare, urcioare cu o toartă și capace de vase ; din pastă cenușie-negricioasă zgrunțuroasă, oale fără sau cu o toartă, farfurii, străchini, castroane, urcioare cu o toartă, căni cu o toartă și capace, iar din pastă fină cenușie, căni și urcioare cu o toartă. Decorul, ca și în secolele anterioare, se reduce la linii incizate sau caneluri drepte, orizontale și para-

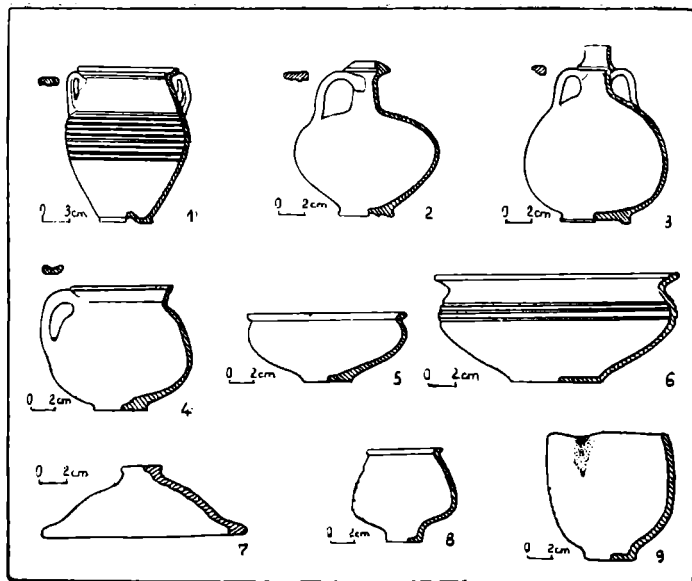

Fig. 32. Vase de ceramică (1—8) și creuzet (9) din lut ars, produse local, în secolele II—III.

lele, plasate frecvent pe umărul vaselor (*fig. 33/1, 3—7, 9—10, 13, 18—20*). Nu este exclus ca în atelierele locale din această vreme să fi fost imitate unele tipuri de amfore după originalele importate din alte părți ale Imperiului.

La Sucidava au fost descoperite opaițe lucrate din pastă cenușie-negricioasă sau din pastă roșie-cărămizie, de formă aproximativ circulară, lipsite de decor, care datează din secolul al IV-lea e.n. și care — credem — au fost executate local.

Atelierele de ceramică sucidavense produceau și greutăți din lut ars pentru războiul de țesut verti-

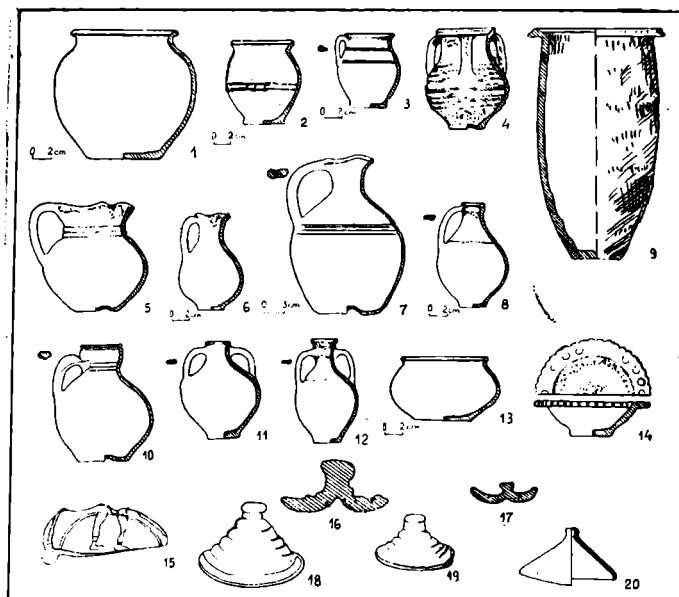

Fig. 33. Ceramică locală (1, 3—7, 9—10, 13, 18—20) și din import 2, 8, 11—12, 14, 15—17), din secolul al IV-lea (1—4, 6—8, 10—11, 13—14), din secolele III—V (5, 12, 16—20) și V—VI (9, 15).

cal sau pentru plase de pescuit (fig. 34/2—4), fusaiole (fig 35/2—6), baze sau fusuri de colonete, reliefuri (fig. 40/2), figurine antropomorfe etc.¹⁴⁸.

Pe unele dintre vasele de lut ars se află inscripții realizate cu un vîrf ascuțit după ardere (*graffiti*), care reprezintă, probabil, numele proprietarilor, ca de pildă [A]NTONIN[VS] și MA[RCVS ?]; apar și grupuri de litere ori cifre¹⁴⁹ a căror semnificație este mai greu de explicat.

Deși majoritatea *obiectelor din metal* descoperite la Sucidava provin din import, există dovezi că aici se prelucrau fierul, arama, bronzul și plumbul. În așezarea civilă și în cetatea militară a fost descoperită zgură provenită de la reducerea minereurilor de fier. Unele dintre obiectele din fier găsite la Sucidava au fost produse local : o parte dintre uneltele agricole, precum și cîrlige, verigi, cuțite, cuie, piroane,

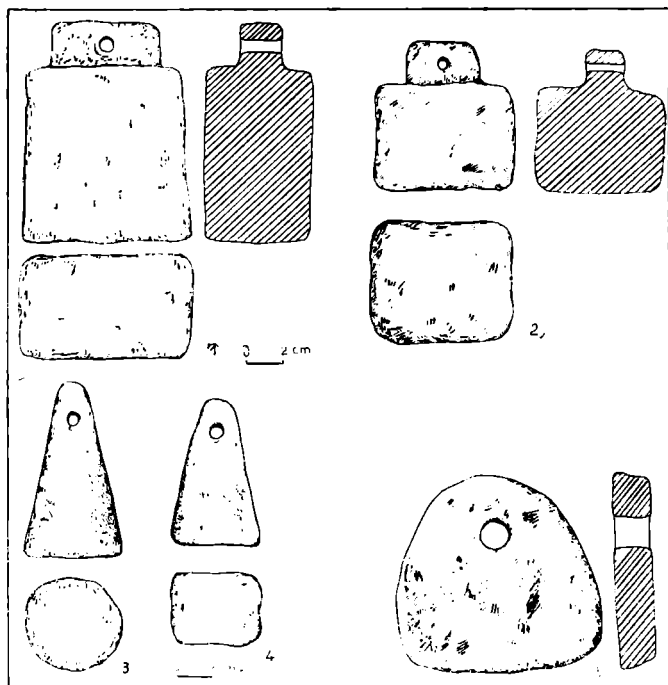

Fig. 34. Greutăți din piatră (1), lut ars (2—4) și plumb (5), din secolele III—V,

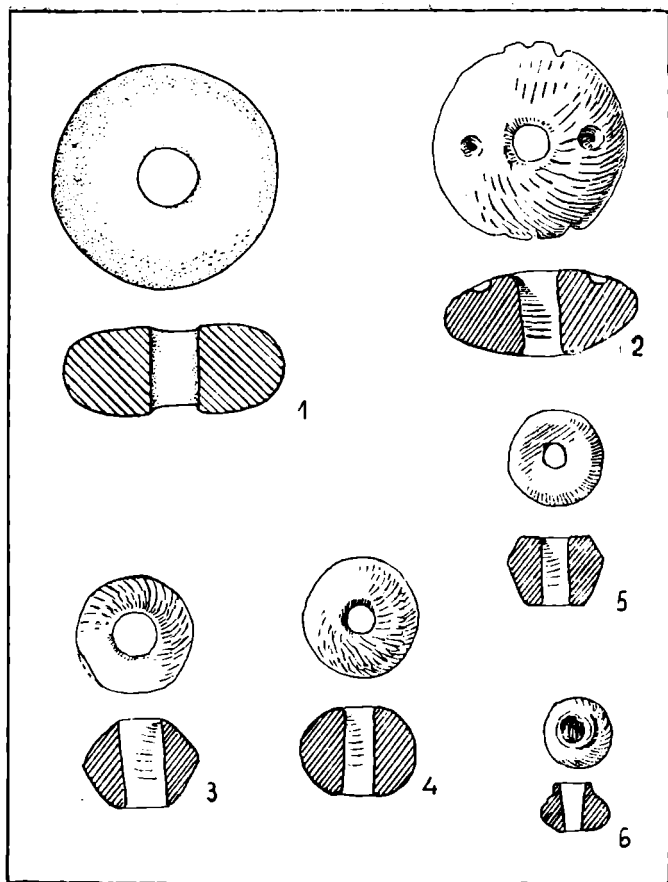

Fig. 35. Fusaiole din sticlă (1) și lut ars (2—6), din secolele IV—VI.

crampoane, scoabe, cataramе simple, vîrfuri de săgeți, de sulite, de lănci și călcîie pentru lănci etc.

Pe aria așezării civile a fost descoperită o vatră-atelier pentru reducerea minereurilor de cupru și obținerea și prelucrarea bronzului (zgură, rebuturi, deșeuri de metal etc.). În legătură cu prelucrarea aramei sau a bronzului, pot fi puse două tipare din piatră, unul pentru turnat piese ori litere (s-au păstrat literele *D L*¹⁵⁰) și celălalt pentru turnat cruciulițe, descoperite în cetatea militară, și un creuzet pentru turnarea bronzului (și a plumbului?), aflat într-un mormînt din necropola plană de la nordul așezării civile (*fig. 32/9*). Nu putem preciza nici obiectele din aramă sau bronz produse local, cu excepția unor litere și cruciulițe. Credem că unele podoaabe și cataramе simple, ace, cîrlige, verigi, inele, cuie, nituri etc. au putut fi lucrate la Sucidava.

O dezvoltare, aparte, a cunoscut aici meșteșugul prelucrării plumbului. Au fost găsite la Sucidava multe obiecte lucrate din plumb, cantități apreciable de „materie primă“ (suluri și plăci de plumb), iar două inscripții, aflate pe ramele din plumb ale unor oglinzi, indică numele a doi meșteri, *Lollianus* și *Brutus*¹⁵¹, care au executat tiparele pentru turnarea ramelor respective (*fig. 36/2—3*). Se produceau inele pentru deget, greutateți pentru plasele de pescuit, căpăcele, greutateți de diverse forme, reliefuli reprezentînd Cavalerii danubieni și, în cantități impresionante (peste 100 de bucăți găsite pînă acum), care depășeau nevoile locale, rame pentru oglinzi din sticlă, Sucidava aflîndu-se, din acest punct de vedere, pe primul loc în întreaga lume romană. Producția ramelor de plumb pentru oglinzi începe în secolele II—III și continuă și în secolele IV—VI.

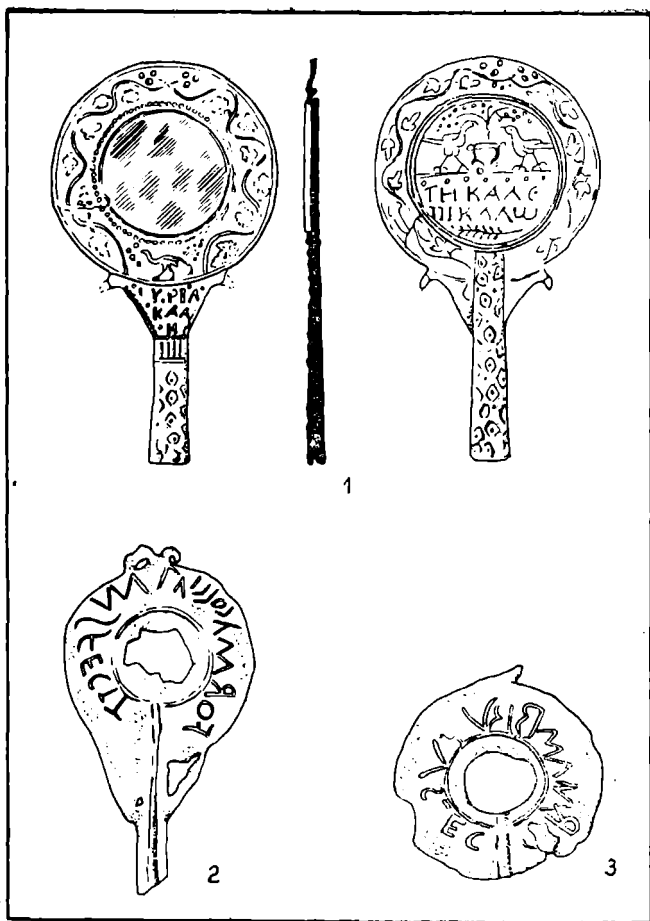

Fig. 36. Rame din plumb pentru oglinzi, din secolele II—III (2—3) și IV—VI (1).

Ele, în parte, sînt bogat ornamentate cu motive vegetale, zoomorfe, antropomorfe, geometrice, cruciforme, scene dionisiace etc. (*fig. XXXVI*) și, uneori, poartă inscripții. La cele amintite deja se adaugă: *DA VINVM* („dă-mi vin“); cifra *IX*; *a.KYPIA/KAA/H*; *b. TH KAAE/ΠIKALΩ* (a. „Frumoasei Chira“, b. „Frumoasei cu frumos“ [îi stă bine]) (*fig. 36/1*); *MINΩPZA* („să trăiască Minor“)¹⁵².

La Sucidava trebuie să fi existat și ateliere pentru repararea obiectelor metalice, așa cum sugerează unele descoperiri arheologice (tigăi din aramă reparate)¹⁵³.

Ateliere pentru *prelucrarea osului și cornului* au funcționat în așezarea civilă și în cetatea militară, de la care s-au găsit multe piese pregătite pentru prelucrare, semipreparate sau deșeuri. Pe lângă oasele provenite de la diferite animale și păsări, se prelucrau coarnele de cervidee și bovidee, din care se produceau podoabe („perle“, ace pentru păr, pandantive), obiecte de toaletă (piepteni cu unul sau două rînduri de „dinți“), obiecte de uz casnic și gospodăresc (fusaiole, suveici, ace, andrele, tuburi, plăsele și mînere pentru cuțite), piese de harnașament, butoni, *styli*, fluierașe, zaruri etc., unele dintre acestea fiind decorate cu motive geometrice¹⁵⁴ (*fig. 37, 38, 39*).

O dezvoltare apreciabilă trebuie să fi cunoscut și meșteșugul *prelucrării pieilor*. Este cunoscut la Sucidava un tăbăcar (*coriarius*), pe nume *Titus*¹⁵⁵.

Dintre *meșteșugurile casnice* practicate în secolele II—VI sînt documentate arheologic torsul (fusaiole din lut ars, os, corn, sticlă și piatră) (*fig. 35*), țesutul (suveici din os, greutăți din lut ars pentru războiul de țesut vertical) (*fig. 34/2—4*), cusutul (ace din metal sau din os, tuburi din os sau metal pen-

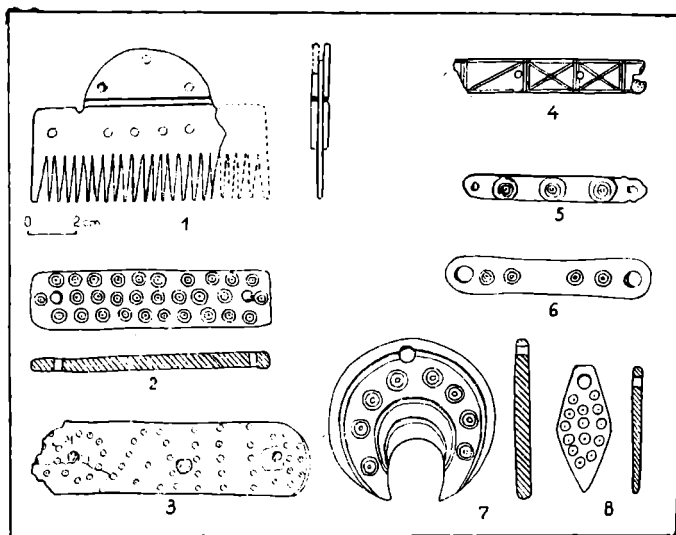

Fig. 37. Obiecte lucrate din os, din secolele III—IV (2), IV (L, 8), IV—VI (3—4, 7), VI (5—6).

tru păstrat acele) (fig. 50/1), împletitul (andrele din os) etc.¹⁵⁶.

Vinătoria și pescuitul aveau, probabil, un loc însemnat în economie. La Sucidava au fost descoperite oase și coarne de animale sălbatice (frecvent de cervidee și mistreți), oase de pește, cochilii de scoici și de melci, greutăți pentru plasele de pescuit, cîrlige pentru undițe etc.¹⁵⁷.

Comerțul. Sucidava a jucat un rol important în comerțul provinciei Dacia Inferioară, mai apoi Dacia Malvensis, precum și în comerțul cu alte provincii ale Imperiului Roman, mai ales datorită așezării sale

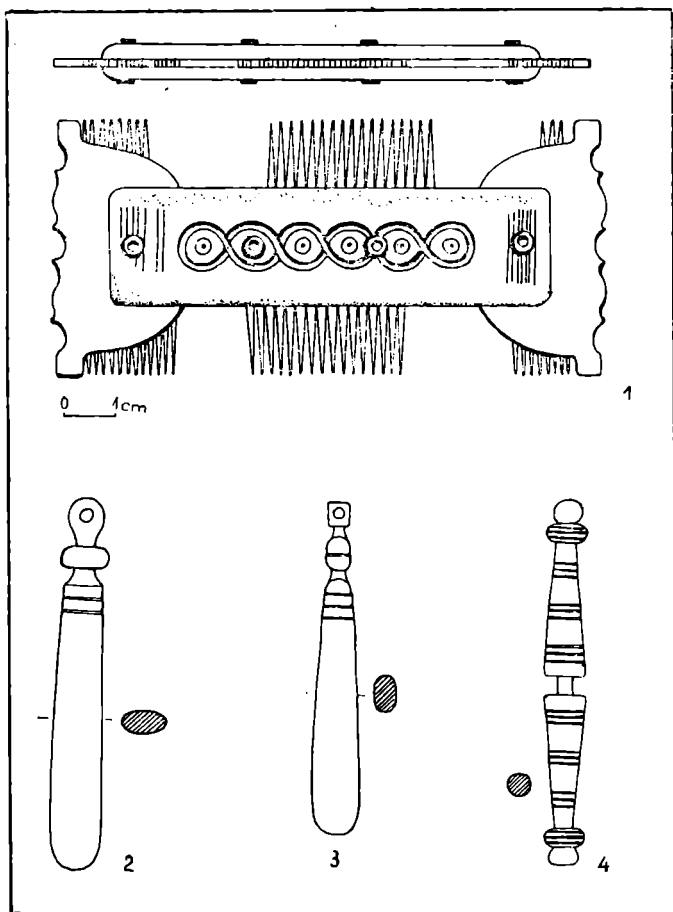

Fig. 38. Obiecte lucrate din os, din secolele IV—VI (1—3) și VI (4),

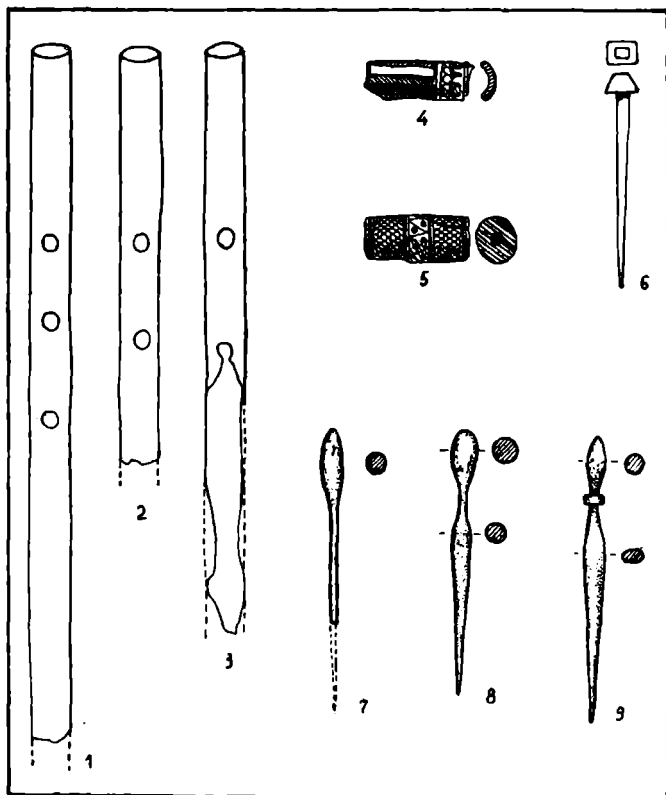

Fig. 39. Obiecte lucrate din os, din secolele III—IV (1—3, 6—9) și IV—V (4—5).

favorabile. De aici puteau fi folosite, pentru vehicularea mărfurilor și circulația persoanelor, atât drumurile terestre (cel care urmărea malul stîng al Dunării, cu legături pe valea Jiului și a Oltului și cel

care lega Sucidava de Romula), cât și, dacă nu mai ales, calea fluvială.

Sucidava avea un port, militar și civil, ale cărui urme (cheiul și un pavaj) au fost identificate la sud de cetatea militară, în apropierea „fîntînii secrete”, amplasat pe malul albiei minore a Dunării, pe atunci navigabilă. Este atestat epigrafic (fig. 40/1) un oficiu vamal (*statio portorii*) unde, în perioada anilor 180—192, activau doi *servi villici* (*Zoticus* și *Salvianus*), care se aflau în serviciul lui (T). *Cl(audius) Xenophon, proc(urator) Aug(usti) (portorii Illyrici per Moesiam Inferiorem et Dacias tres)*¹⁵⁸, care supraveghea încasarea taxelor vamale, în folosul statului, din circumscripția vamală a *Illyricum*-ului (*publicum portorium Illyrici*) din care făcea parte și Sucidava. Acest oficiu trebuie să fi funcționat și înainte, precum și după data la care este atestat. În secolul al IV-lea, schimburile comerciale în care era

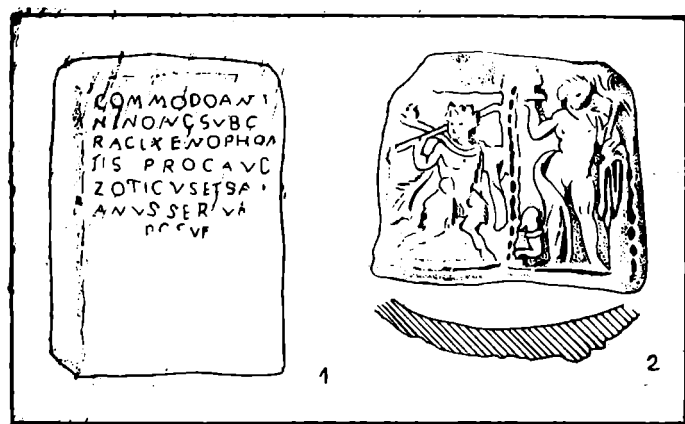

Fig. 40. Inscripție și relief din lut ars, cu o scenă dionisiacă.

angrenată Sucidava au fost impulsionate în urma construirii podului de peste Dunăre (anii 324—328). Nici în secolul al VI-lea Sucidava nu și-a pierdut importanța comercială, după cum dovedesc piesele metrologice descoperite aici (balanță, greutate pentru cîntar) și, cu deosebire, un *denaral* monetiform din sticlă (fig. 55/5), pe care se află scris numele lui *Flavios Gerontios*¹⁵⁹, prefect al Constantinopolului pe la anii 559—561 (servea într-un birou de măsuri și greutate pentru verificarea monedelor din aur care „treceau“ pe la Sucidava).

Descoperirile monetare de la Sucidava pot fi interpretate și în sensul că aici se practica și un comerț local, *stricto sensu*, obiectul acestuia fiind, probabil, produsele agroalimentare și produsele meșteșugărești de primă necesitate.

Presupunem că existau strînse legături economice între Sucidava și alte centre din Dacia Inferior/Malvensis (cu deosebire cu cele incluse în *territorium Sucidavense*), așezarea de pe malul Dunării fiind nu numai „furnizorul“ unor produse proprii ori „cumpărător“, ci și mijlocitorul comerțului desfășurat în aceste părți ale Daciei.

În secolul al II-lea e.n., din provinciile apusene ale Imperiului Roman a fost importată la Sucidava ceramică de lux din categoria *terra sigillata* (fig. 30/4). Vasele de acest fel provin din atelierul (*officina*) meșterului *Primus* din Gallia de sud (la Graufesenque), din atelierele meșterilor *Cintungenus*¹⁶⁰ (fig. 41/1) de la Lubié și *Cinnamus* (identificat după stil) de la Lezoux, ambele în Gallia centrală, precum și din atelierele de la Rheinzabern, din Gallia răsăriteană. Din provinciile sud-dunărene și din zona egeeo-mediteraneană provin alte vase de lux, ca, de pildă, o oală

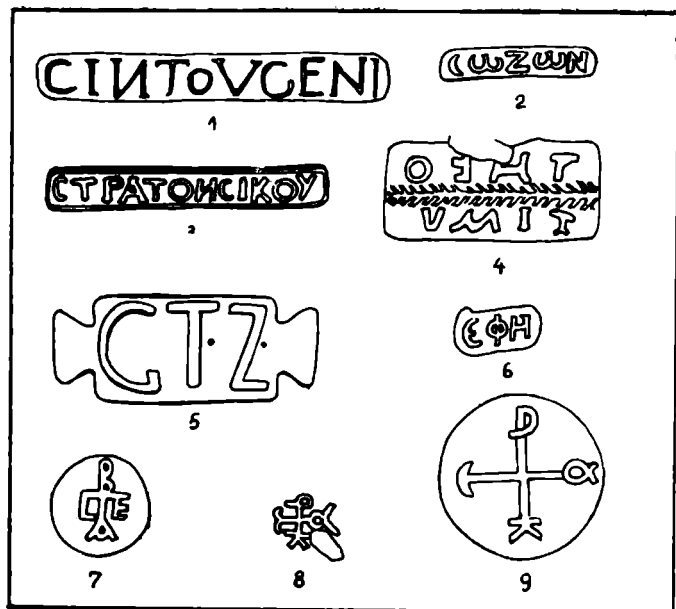

Fig. 41. Ștampile aplicate pe vase de ceramică (1—4, 6—9) și pe material tegular (5), din secolele II (1), II—III (2—6) și IV—VI (7—9).

cu două torți (fig. 30/1), lucrată în tehnica barbotinei (la suprafață are un strat de vopsea de culoare roșie), decorată cu „solzi“ în relief, un bol decorat cu roțiță (fig. 30/2) și o farfurie decorată cu un cap de meduză în relief (fig. 42), toate din secolele II—III. Importul de ceramică a continuat și în secolele IV—VI. O oală (secolele V—VI) cu două torți, din pastă fină de culoare neagră, cu luciu metalic la suprafață, care imită *terra nigra*, provine, probabil,

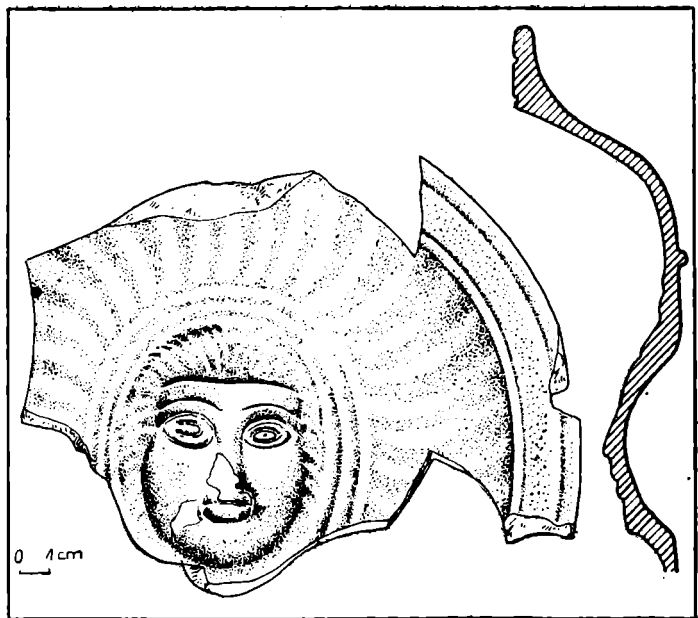

Fig. 42. Farfurie din secolul al III-lea e.n., provenită din import, decorată cu figură în relief.

din zona egeeă. Ceramica din secolele IV—VI, lucrată din pastă fină cărămizie-gălbuie sau cenușie, acoperită la suprafață cu un strat de glazură verde-olive, verde-maroniu sau cu smalt (oale fără torti, farfurii, străchini, castroane, căni, urcioare cu o toartă și amforidioane), descoperită la Sucidava, credem că, în totalitate, provine din import (fig. 33/2, 8, 11—12, 14, 15—17). Nu există indicii privitoare la centrele care au produs asemenea ceramică, însă presupunem că a fost adusă din sudul Dunării.

Deși nu este exclus să fie un produs local, la Sucidava au fost găsite multe fragmente din vase de tip *mortaria* (cu pereții foarte groși), care se lucrau în tot Imperiul Roman și care au putut ajunge aici pe calea schimburilor. Pe acestea se află ștampile cu numele producătorilor *Theotimus* (fig. 41/4) și *Claudius Domitianus* (cel din urmă avea un sclav-lucrător?, *Evaresto*, al cărui nume apare pe ștampilă)¹⁶¹.

În secolele II—VI, au fost importate la Sucidava amfore, cu uleiuri sau cu vinuri ori goale, urmînd a fi folosite pentru nevoile locale. Cele din secolele II—III (fig. 43/1) au fost produse în zona egeeo-mediterraneană (insula Kos?), unele, purtînd pe torți ștampile cu numele producătorilor: *Ephebos* (fig. 41/6), *Sozon* (fig. 41/2) și *Stratoneikos* (fig. 41/3), scrise cu alfabet grecesc¹⁶². Amforele din secolele IV—VI au fost produse în Grecia, Moesia Secunda, Scythia Minor și Crimeea (fig. 43/2—9). Două ștampile aplicate pe mai multe amfore conțin numele a doi producători de ceramică din zona egeeană, *Sabeinos* (fig. 41/7) și *Koros* (?) (fig. 41/8); o inscripție, realizată cu vopsea roșie pe un fragment de amforă, indică numele centrului exportator, *Chersones*; altele, realizate, de asemenea, cu vopsea, indică numele unor negustori: *Dios* și *Trai(anus)*?¹⁶³; două inscripții, executate cu un vîrf ascuțit, după ardere (*graffiti*), conțin, probabil, numele proprietarilor amforelor: *Mar[cus]* și *Paulos* (sau *Paulinos*)¹⁶⁴. Aproape toate inscripțiile au fost scrise cu litere grecești. O dată cu amforele, au fost aduse și capacele în formă de „ciupercuță“, descoperite în număr mare la Sucidava.

Multe opaițe găsite în nivelurile de locuire din secolele II—III și în morminte au fost importate din

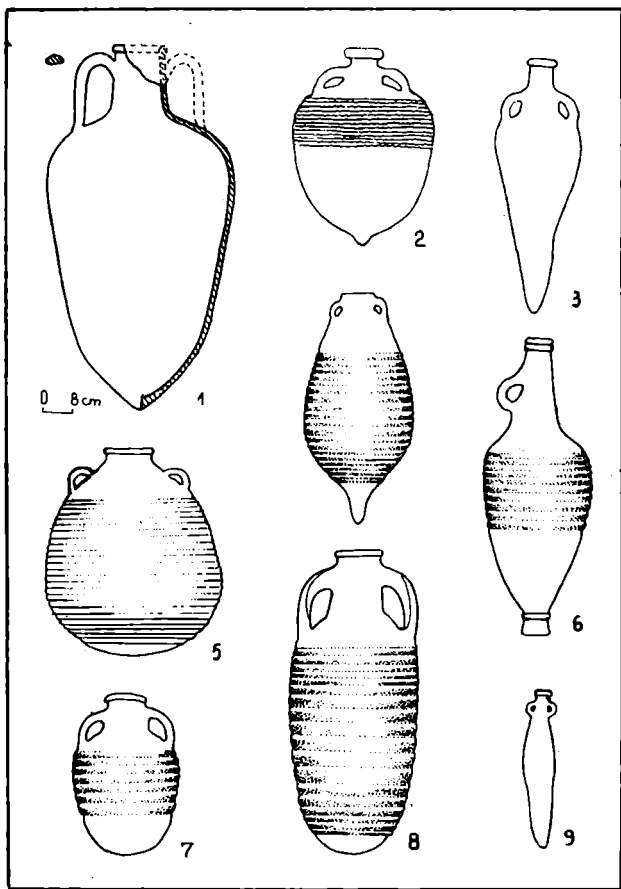

Fig. 43. Amfore din secolele II—III (1), IV—V (2—5), V—VI (6) și VI (7—9).

Italia și provin din atelierele unor bine cunoscuți producători : *Agilis, Cassius, C. Dessius, Fortis, Lucius, Octavius, Sextus, Vettius, Strobilius și Ianuarius*¹⁶⁵. În aceeași vreme, de la Apulum, a fost adus un opaiț produs în atelierul lui *Armenius*¹⁶⁶. În secolele IV—V se importau, din provinciile sud-dunărene, opaițe acoperite la suprafață cu un strat de glazură verde-olive (fig. 31/5-11), iar în secolele V—VI, erau aduse din Scythia Minor, din zona egeeană și din nordul Africii, opaițe piriforme, cele nord-africane fiind deosebit de bogat ornamentate (fig. 44).

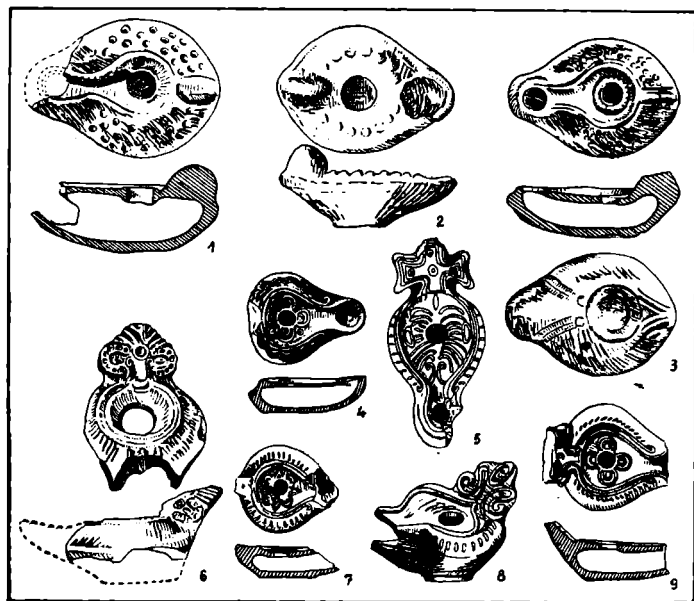

Fig. 44. Opaite din secolele V—VI.

La Sucidava au fost descoperite pietre semiprețioase prelucrate care, cel puțin pînă pe la anii 274/5, au fost aduse de la Romula-Malva.

Geamurile pentru ferestre, vasele (pahare, cupe, boluri), podoabele (brățări, „perle”) și alte obiecte lucrate din sticlă au fost importate din zona egeeo-mediteraneană și din Crimeea.

Obiectele lucrate din metal (aur, argint, bronz, aramă, fier etc.) în majoritatea lor provin din import. Au fost aduse aici fibule de diverse tipuri, din bronz și, mai rar, din bronz aurit sau din fier (*fig. 45, 46, 47*): „cu piciorul întors pe dedesubt”, în secolele II—IV; „cruciforme cu extremitățile brațelor în formă de bulbi de ceapă”, în secolele IV—V; „în formă de arcuș de vioară”, realizate prin turnare, în secolul al VI-lea; pandantive din bronz sau din aramă (*fig. 48/5, 49/8*), globulare, piriforme, rectangulare, cilindrice etc.; ace de argint și de bronz pentru vestimentație (*fig. 50/3*); garnituri de centură, catarama, limbi de curea, aplice, paftale etc., din bronz și fier. (*fig. 52, 53*); podoabe din aramă, bronz și aur (*fig. 49/1—7, 50/2, 51*): diademe, coliere, inele, cercei, brățări, pandantive, lăntișoare, lunule, mărgelile, ace de păr, plăci zoomorfe etc.; cutii pentru toaletă; unelte din fier (sape, cazmale, coase, seceri, cosoare, cuțitoaie, dălți etc.); obiecte de uz casnic și gospodăresc, din bronz, aramă și fier: ace (*fig. 50/1*), tuburi, clopote, tigăi, polonice, lacăte, chei (*fig. 54*), zăvoare, candelabre, opaițe (*fig. 55*), lanțuri etc.; instrumente chirurgicale din bronz: linguri, spatule, pense (*fig. 50/5—7*); arme și accesorii, din fier și bronz: scuturi, spade, pumnale, poate și lănci, sulite, vîrfuri de săgeți (*fig. 56*); a fost descoperită și o buterolă; piese metrologice, din bronz și sticlă (*fig. 48/1,3—4, 57/5*): balanță, greutate pentru cîntar, denaral; piese de harnașament

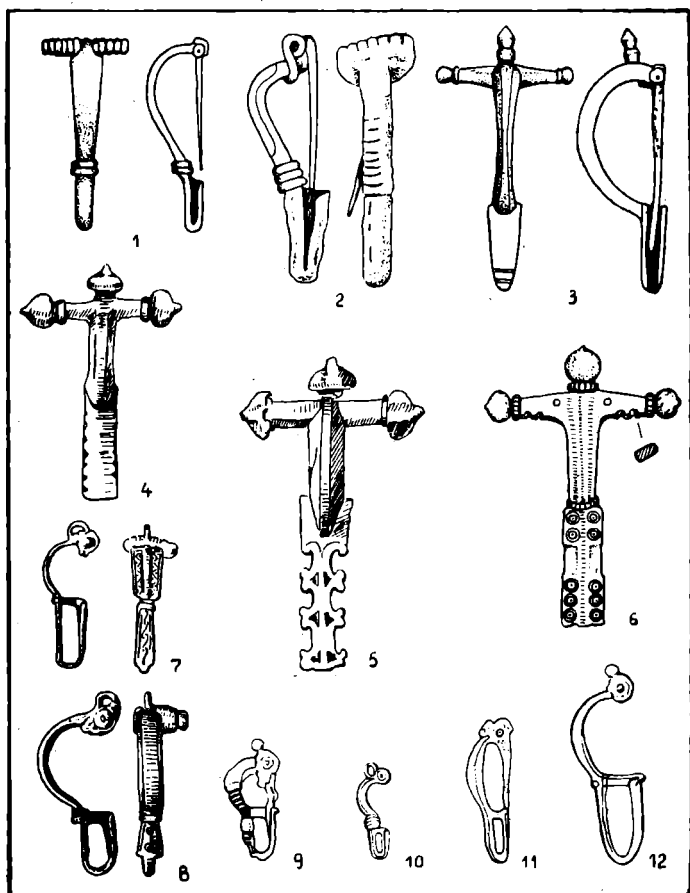

Fig. 45. Fibule din secolele III (3), III—IV (1—2), IV—V (4—8) și VI (9—12).

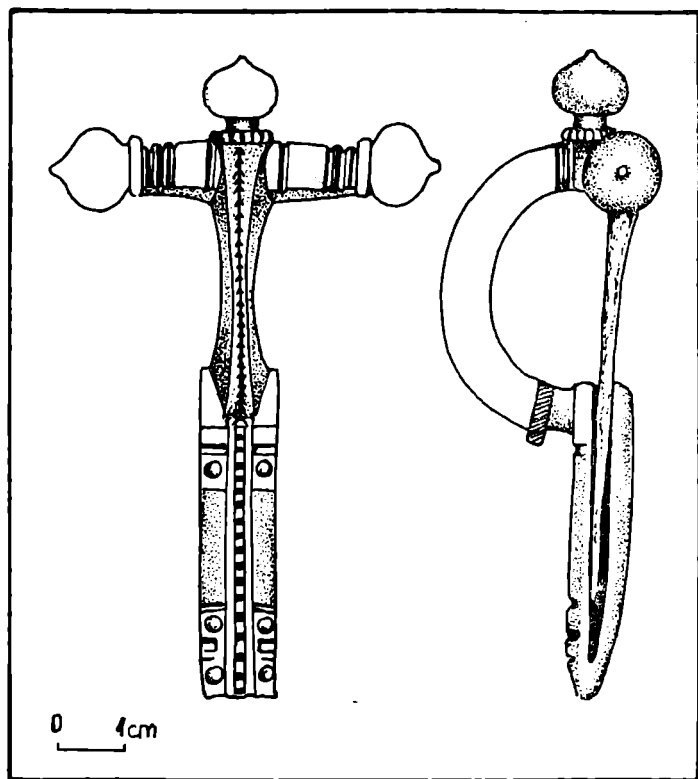

Fig. 46. Fibulă din secolul al IV-lea e.n.

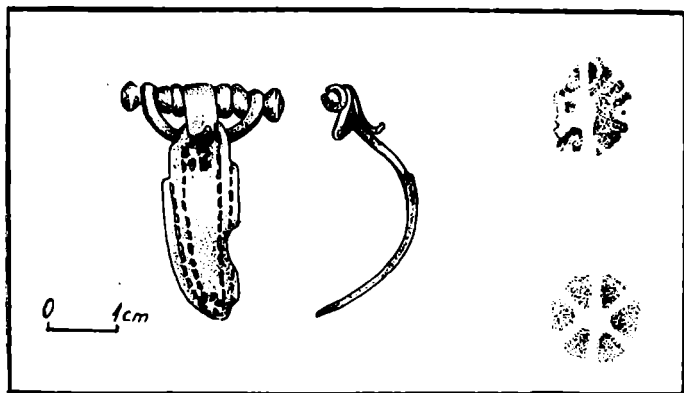

Fig. 47. Fibulă din secolele IV—V.

din bronz ; statui, busturi, statuete și reliefuri din bronz (uneori aurit) etc. Multe dintre obiectele de metal descoperite la Sucidava au o largă răspândire în Imperiu și nu li se poate stabili originea. Majoritatea provin din zona egeană și din Orient ; o garnitură de centură (fig. 53/1—5) și o statueta a unui zeu Lar au fost aduse din provinciile apusene.

Din partea orientală a Imperiului provin și cele mai multe dintre piesele sculpturale (reliefuri, inscripții, altare votiv, stele funerare, sarcofage, elemente de arhitectură etc.), lucrate din calcar sau din marmură, descoperite aici.

Dintre produsele locale, au fost destinate schimburilor oglinzi cu ramele din plumb și reliefuri ale Cavalerilor danubieni, tot din plumb, precum și produse agroalimentare.

Pentru schimburile comerciale și pentru plata unor servicii civile și militare, la Sucidava au fost folosite monedele, din bronz, bronz argintat, argint și aur,

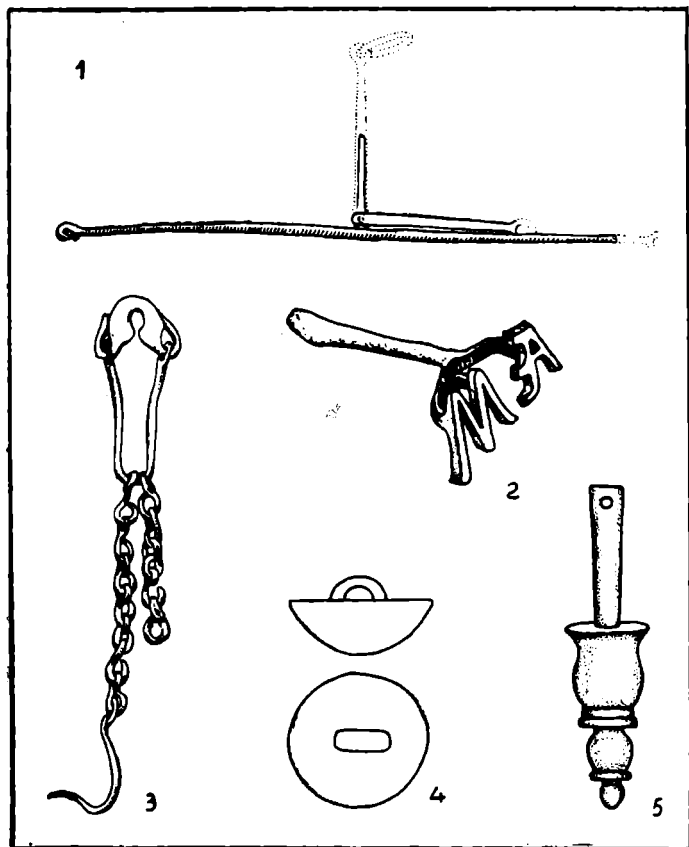

Fig. 48. Balanță (1) și cîrlige din bronz pentru cîntar (3), greutate de plumb (4), instrument din fier pentru marcat animalele (2) și pandantiv de bronz (5), din secolele II—III (2), IV (5), IV—V (4), VI (1, 3).

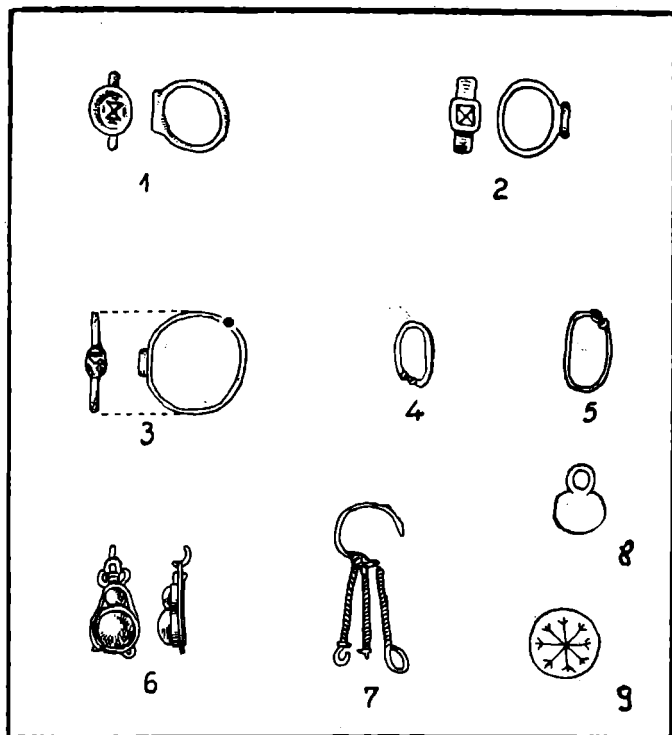

Fig. 49. Podoabe (1—7) și buton globular (8) din bronz, piesă monetiformă din plumb (9), din secolele II—III (3), III—IV (4—5), IV—V (1—2), V—VI (6), IV—VI (8—9) și VI (7).

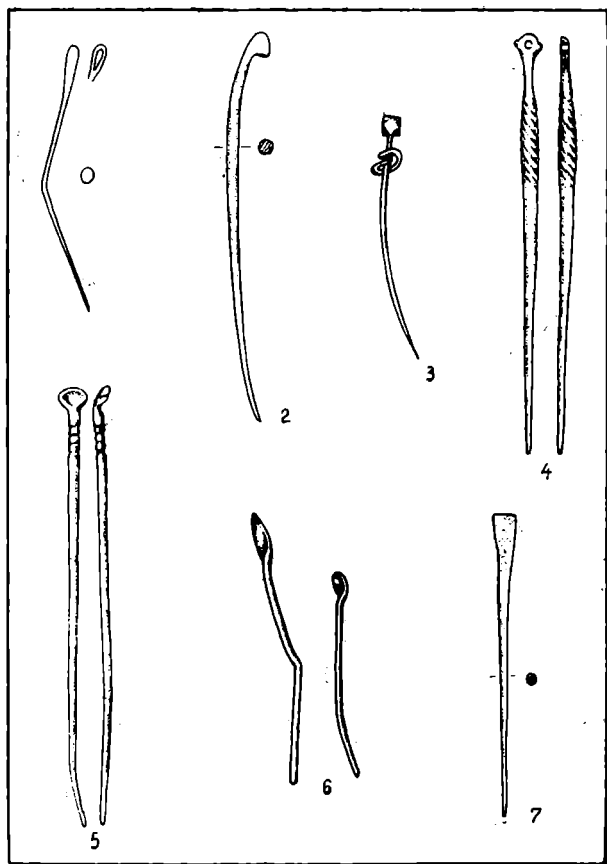

Fig. 50. Ace pentru cusut, de păr și pentru vestimentație (1—3), *stylus* (4) și piese chirurgicale (5—7), din secolele IV (2—3), IV—V (1), IV—VI (4—7).

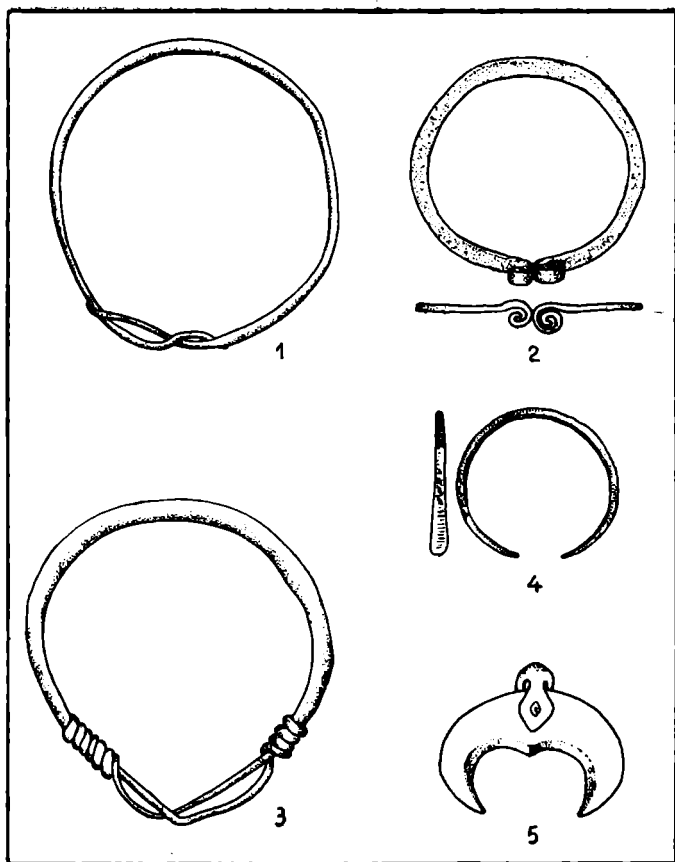

Fig. 51. Brățări (1—4) și lunula (5), din secolele II—III (1, 3, 5), IV (2) și IV—V (4).

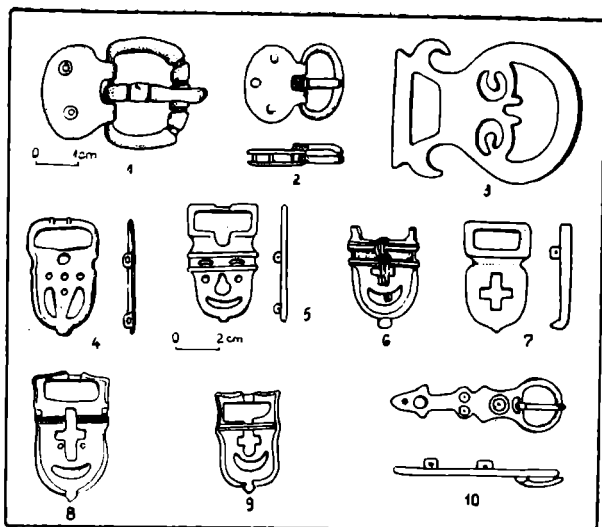

Fig. 52. Catarama din secolele III—IV (3), IV (1—2), V—VI (4—9) și VI (10).

emise în Imperiu. Au fost descoperite peste 15 000 de monede. În contextul de față, ne vom rezuma la precizarea limitelor cronologice ale circulației monetare de la Sucidava și la câteva considerații generale.

În circulația monetară sucidavensă, după anexarea teritoriilor dintre Dunăre și Carpați la Imperiu (anul 102 e.n.), pot fi stabilite două perioade distincte. Prima se deschide cu monede emise în timpul domniei lui Traian (98—117) și se încheie cu piese din vremea lui Theodosius al II-lea (14 din anii 408—423 și 1 din anii 423—450); în acest răstimp, există o continuitate, fără *hiatus*-uri semnificative, în circulația monetară. A doua perioadă începe cu

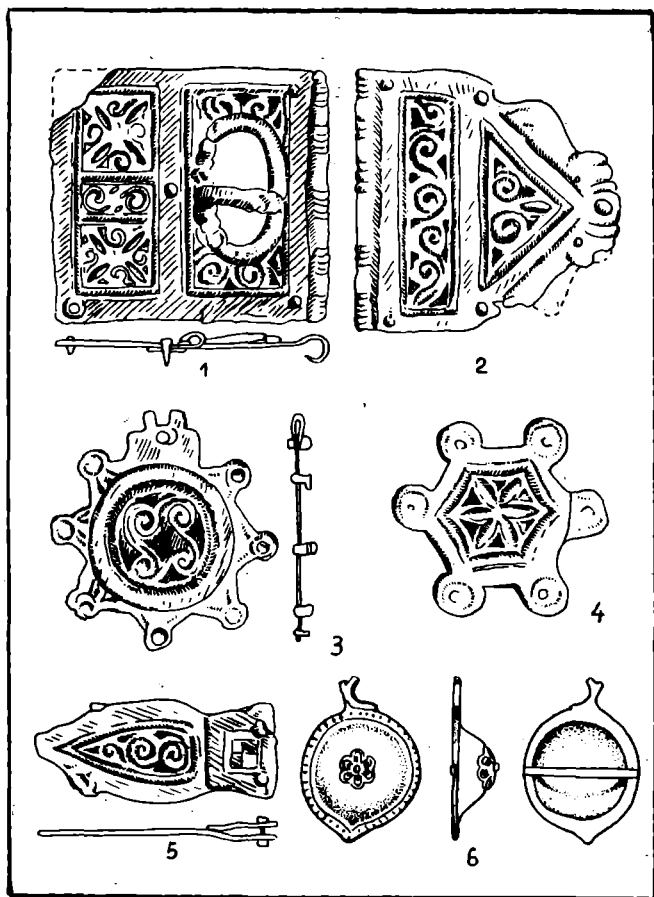

Fig. 53. Garnitură de centură din secolele IV—V (1—5) și pafta din secolul al VI-lea (6).

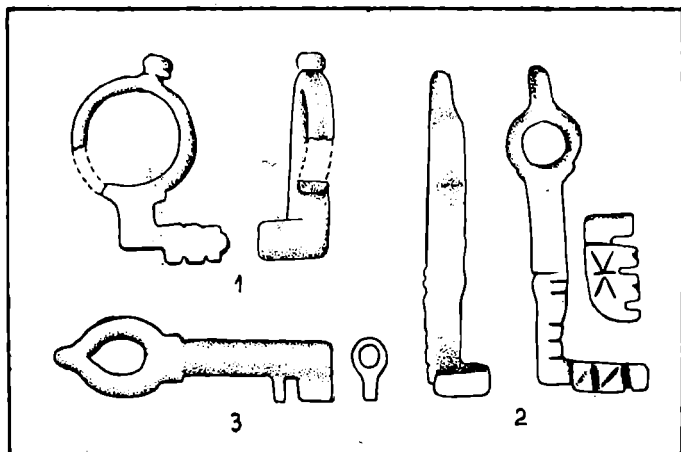

Fig. 54. Chei din secolele III—V* (1—2) și VI (3).

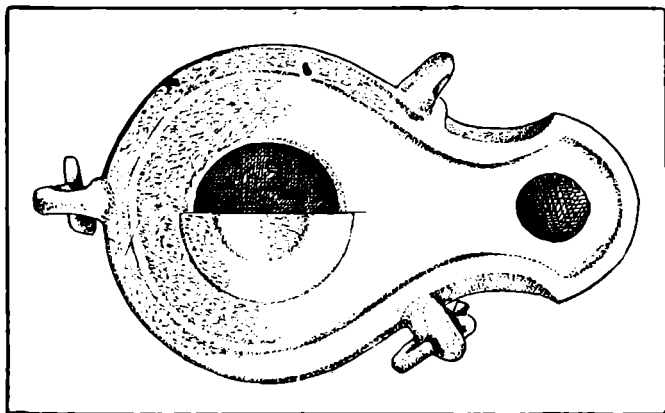

Fig. 55. Opaiț de bronz (secolele III—IV).

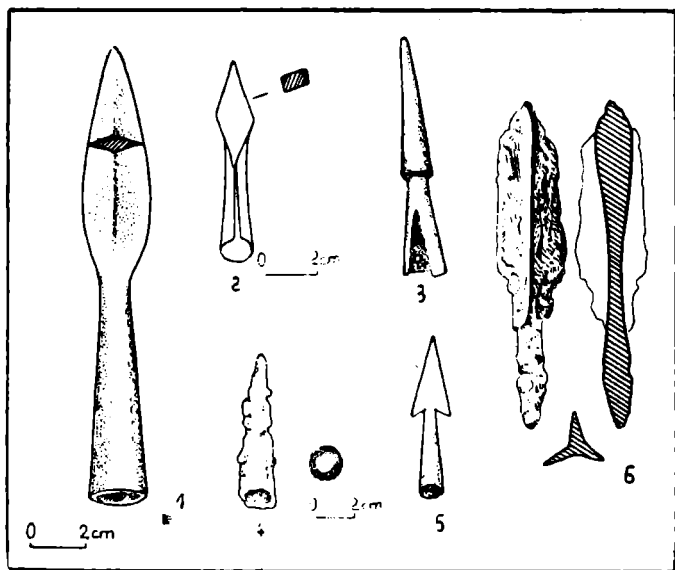

Fig. 56. Virfuri de lance (1), de sulite (2—3) și de săgeți (5—6); călcii de lance (4), din secolele IV (4), IV—VI (1, 3), V—VI (5) și VI (6).

2 monede emise în anii 498—518 sub Anastasius I și se încheie ou piese din timpul lui Mauricius Tiberius, ultimele emisiuni fiind din anii 596/7, urmate de o monedă din vremea lui Focas(?) (anii de domnie 602—610). Nici în această perioadă nu există întreruperi în circulația monetară.

Un număr de 12 600 monede provin din 12 tezaure, iar restul din descoperiri izolate. Majoritatea monedelor, provenite din tezaure și descoperiri izolate, s-au găsit în cetate și aceasta se datorește, parțial, faptului că în așezarea civilă au fost efectuate cercetări arheologice pe suprafețe restrânse.

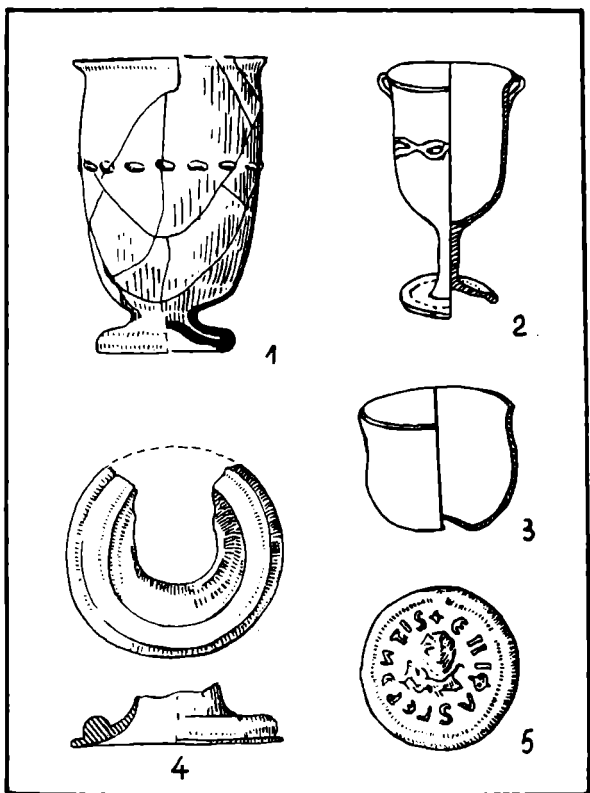

Fig. 57. Vase de sticlă din secolele IV—V (1—4) și deneral din secolul al VI-lea (5).

Perioada de maximă intensitate a circulației monetare se plasează în ultimele două decenii ale secolului al IV-lea și în primul deceniu al secolului al V-lea. Aceasta însă nu reflectă fidel amploarea schimburilor comerciale, deoarece circulația monetară din acea vreme a fost influențată, în mare măsură, de factorul politic.

Cele mai multe dintre atelierele care au emis monedele descoperite la Sucidava se află în provinciile răsăritene ale Imperiului (Constantinopol, Thessalonica, Cyzic, Nicomedia, Heraclea, Antiochia, Alexandria, Serdica); mai puține monede provin din provinciile central — și vest-europene (Siscia, Sirmium, Roma, Aquileia, Mediolanum, Ravenna, Treveri și Lugdunum). Aici au ajuns multe monede autonome bătute în orașele răsăritene (Philippopolis, Marcianopolis, Odessos, Pautalia, Nicaea, Nicomedia, Anchialos, Tomis etc.). Totodată, majoritatea importurilor sucidavense provin din provinciile răsăritene ale Imperiului. Toate acestea dovedesc că economia Sucidavei a fost orientată, cu precădere, spre zona ponto-eggeo-est-mediteraneană a Imperiului.

În ceea ce privește metalul din care au fost bătute monedele descoperite la Sucidava, se constată — în actualul stadiu al cercetărilor — că 5 piese sînt din aur, aproape 6 500 din argint, peste 4 000 din bronz argintat și peste 4 500 bronz¹⁶⁷.

7. STRUCTURI SOCIALE

După cucerirea Daciei de către romani, au fost introduse aici relații de producție sclavagiste de tip clasic, care însă n-au cunoscut aceeași largă răspîndire ca în alte părți ale Imperiului Roman. Sclavajul

din Dacia romană nu este rezultatul unor restructurări petrecute în sînul societății locale, determinate de acțiunea unor legi obiective pentru ca să aibă o soliditate oarecare, ci a fost implantat din afară, într-o perioadă în care sistemul sclavagist roman intrase deja în criză (aceasta va izbucni violent la scurtă vreme), și n-a prins „rădăcini“. Totodată, în Dacia n-au existat mari proprietăți funciare, ca în alte părți ale Imperiului, care să impună folosirea unui număr mare de sclavi ca forță de muncă în această sferă a producției.

Fără îndoială că și la Sucidava au fost introduse relații de producție sclavagiste, însă informațiile privitoare la structurile sociale sucidavense de care dispunem în prezent, pe lângă faptul că sînt departe de a fi satisfăcătoare, datează numai din secolele II—III¹⁶⁸.

În perioada stăpînirii romane în Dacia, populația Imperiului era constituită din oameni liberi, sclavi și liberti (sclavi eliberați). Cei dinții puteau fi cetățeni romani (*cives romani*), care se bucurau de drepturi depline, sau peregrini (*incolae*) care, din punct de vedere juridic, nu beneficiau pe deplin de toate drepturile conferite de legislația romană. Prin *Constitutio Antoniniana*, (anul 212 e.n.), Caracalla a acordat cetățenie romană tuturor locuitorilor Imperiului, oameni liberi, cu excepția așa-zisilor *deditici*.

Cetățenii romani făceau parte din ordinul senatorial, din ordinul equestru (cavaleri) sau din rîndurile plebei, care putea fi urbană (activă, angrenată în procesul de producție și de schimb, ori „parazitară“) sau rurală (constituită din proprietari funciari mici și mijlocii). De obicei, cetățenii romani apar în inscripții cu *tria nomina* (*nomen*, *praenomen* și *cognomen*); la Sucidava sînt atestați epigrafic

Caius Crispinus Firmus și *Titus Iulius Evanthus*. Acestora trebuie să li se adauge veteranii care, după încheierea serviciului militar, o dată cu „lăsarea la vatră“, prin *honesta missio*, primeau cetățenia romană, în caz că nu o aveau, situație în care se află *Quintus Philippicus* și, poate, *Probus*¹⁶⁹.

Teoretic, toți oamenii liberi puteau fi stăpîni de sclavi și, în această situație, ei constituiau clasa socială fundamentală exploatoare. Proprietari de sclavi erau și statul, orașele etc. și chiar sclavii puteau avea, la rîndul lor, sclavi. În mod cert, la Sucidava este amintit un singur stăpîn de sclavi particular, *Domitius*, la care se adaugă, ipotetic însă, și *Quintus Philippicus*¹⁷⁰.

Clasa socială fundamentală exploatată era constituită din sclavi care puteau fi ai statului (*servi publici*) sau ai unor particulari (*servi privati*). La Sucidava sînt cunoscuți doi sclavi ai statului, *Zoticus* și *Salvianus*, care, în calitate de *servi vilici*, încasau taxele în stațiunea vamală de aici. Un sclav, probabil tot al statului, dar al cărui nume nu s-a păstrat, este menționat cu termenul de *villicus* pe o statueta a Fortunei. Dintre sclavii particulari sucidavenși, ni s-a păstrat numele lui *Valens*, sclav al lui *Domitius*, *Antonius* și *Titus*, sclavi(?) ai lui *Q. Philippicus* și, probabil, *Lollianus* și *Brutus*, care lucrau în ateliere pentru turnarea plumbului. Sclavi (publici ?, particulari ?) se pare că erau și orientalii *Marinus* și *Iulianus*¹⁷¹. Sclavii publici aveau, în general, o situație mai bună și puteau să-și înjghebeze o avere proprie, pe cînd cei particulari erau folosiți la muncile cele mai grele din atelierele meșteșugărești, din agricultură sau ca păstori.

Plebea sucidavensă, în majoritatea ei, rămîne anonimă. Se cunosc cîțiva stăpîni ai unor proprietăți funciare mici și mijlocii. Unul dintre aceștia, al că-

rui nume nu s-a păstrat, posedă o vie și o casă. Cîțiva erau veterani și, o dată cu „trecerea în rezervă”, fuseseră împroprietăriți, ca de pildă *Q. Philippicus*, fost *signifer* (stegar) al Legiunii a V-a (Macedonica), *C. Crispinus Firmus*, veteran al Legiunii I Italica și, poate, *Probus*, centurion al unei legiuni (a V-a Macedonica ?)¹⁷².

Libertii nu sînt atestați la Sucidava.

Informațiile epigrafice nu redau, în toată complexitatea lor, structurile sociale sucidavense. Analiza inventarelor din complexe funerare ale Sucidavei permite concluzia că o parte dintre locuitorii acesteia dispuneau de o avere apreciabilă. Un oarecare *Tiberius* ? se pare că reface, pe cheltuiala sa, templul zeiței Nemesis¹⁷³ ; alții, care constituiau majoritatea, aveau o situație materială modestă.

Despre societatea sucidavensă din secolele IV—VI, deocamdată, informațiile se reduc la inventarele mormintelor, care, însă, nu oferă o bază documentară suficientă pentru unele încheieri edificatoare.

8. ORGANIZAREA INSTITUȚIONAL-ADMINISTRATIVĂ

Teritoriul pe care se va înfiripa așezarea civilă Sucidava a fost ocupat de romani în anul 102 e.n. și avea să fie integrat în Moesia Inferior, în granițele căreia rămîne pînă în anii 118—119, dată de la care este cuprins în provincia Dacia Inferior, iar după anii 167—169 în Dacia Malvensis.

Deși a fost un important și înfloritor centru economic și topografia sa (ziduri înconjurătoare, străzi etc.) pledează pentru înscrierea Sucidavei în rîndurile așezărilor de tip urban (*civitates*), care puteau fi *municipia* ori *coloniae*, pînă în prezent nu avem

nici-o informație scrisă care să o menționeze ca atare.

Aici a fost descoperită o inscripție care, pe lângă numele așezării, conține și unele informații — însă cu totul insuficiente — privitoare la organizarea administrativă și statutul juridic al Sucidavei (fig. 2). Conținutul inscripției este următorul: [D]eae Nemesei / pro salute Aug(ustorum duorum) / curial(es) territ(orii) Suc(idavensis) / [te]mplum a sclo / restituerunt, adică „Zeitei Nemesis, pentru sănătatea celor doi împărați, curialii teritoriului Sucidavei au refăcut templul din temelii”¹⁷⁴. Deși mult discutată, data inscripției trebuie căutată în anii 248—249, cei doi *augusti* fiind Filip Arabul *senior* și *junior*, în vremea cărora a putut fi reconstituit templul distrus, probabil, de invazia carpilor, din anii 245—247.

Un *territorium* ca acela menționat în inscripție, conform legislației romane, este o anumită suprafață de pământ din *ager publicus*, dată în folosința unui oraș (locuitorilor) sau unei unități militare (în cazul din urmă *territorium militare*), cu dreptul de *possessio* sau *ususfructus*. De obicei, pe aceste teritorii se aflau unități agricole (*villae rusticae*) și sate (*pagi*), care depindeau, juridic, de centrul urban respectiv (acesta se bucura de autonomie administrativ-politică) sau se aflau sub autoritatea comandantului unității militare deținătoare a teritoriului. Adăugăm că și satele dispuneau de o proprietate comună.

Inscripția îi amintește pe *curiales* (de la *curia*, denumire a senatului orășenesc) care, în secolele II—III, s-au numit și *decuriones* și care se constituiau într-un „consiliu” (*ordo*), organ deliberativ cu un număr variabil de membrii. Lista membrilor „consiliului” (*album*), care erau aleși pe viață din rîndurile elementelor avute, era revizuită și completată

din cinci în cinci ani de către doi sau patru (*duum-viri* ori *quattuorviri*) magistrați, numiți *quinquennales* (aveau și alte sarcini). „Consiliul“ curialilor discuta probleme legate de aprovizionarea, apărarea, finanțele, cultul public al orașului etc. Rezultatele deliberărilor trebuia să fie supuse spre aprobarea adunării poporului (*populus*), însă, cu timpul, au ajuns adevărate hotărâri (*decreta*), aplicabile, prin intermediul magistraților, fără consimțământul adunării poporului. O inscripție fragmentară găsită în zidul cetății militare, pe care citim [...Do]nitio / [l[ocus]] d[at]us) d[ecreto] d[ecurionum]¹⁷⁵, constituie un asemenea *decretum* și — în cazul că n-a fost adusă de la Oescus ca material de construcție — ar fi o dovadă a existenței la Sucidava, în prima jumătate a secolului al III-lea e.n., a unui *ordo decurionum*.

Cu alte cuvinte, din datele de care dispunem în prezent (topografie urbanistică, existența unui *territorium* — în cazul de față civil — și sigur a unor *curiales*, dar, probabil, mai înainte, și a unor *decuriones*), rezultă că Sucidava avea o organizare asemănătoare, dacă nu identică, unor orașe (*municipia*), ceea ce însă nu presupune că ar fi și primit această calitate. Oricum, trebuie admis caracterul urban sau quasiurban pe care l-a avut Sucidava civilă, pe al cărei *territorium* se aflau *villae rusticae*, *vici* și *pagi*. În rîndurile curialilor, pe lângă rezidenții sucidavenși care, probabil, erau în majoritate, intrau și reprezentanți ai satelor din teritoriul Sucidavei, foști magistrați locali (*magistri*, *praefecti*, *quaestores*, *principes*). Nu știm dacă și în ce măsură participa la conducerea treburilor publice ale Sucidavei comandantul unității militare cantonată aici.

Pagi, *vici*, *municipia* și *coloniae* se diferențiau prin drepturile și obligațiile locuitorilor acestora și se

crede că Sucidava n-ar fi primit calitatea de *municipium* pentru ca statul și cu deosebire armata să beneficieze material, de la locuitorii din teritoriul sucidavens, într-o măsură mai mare decât în cazul că așezării de pe malul Dunării i s-ar fi conferit un asemenea rang¹⁷⁶.

9. CULTURA SPIRITUALĂ

Încă de la început trebuie mărturisită penuria informațiilor directe despre **instrucția spirituală**. Este posibil ca la Sucidava să fi existat, în secolele II—III, „pedagogi“ și, în secolele IV—VI, preoți care au predat, particular, cunoștințe de scriere, citire etc. Descoperirea unor condeie (*fig. 50/4*), cu ajutorul cărora se scria pe tăblițe cerate (*styli* din os sau bronz), precum și a unor inscripții aflate pe cărămizi, țigle ori ceramică, considerate exerciții de scriere, constituie dovezi că unii dintre locuitorii Sucidavei practicau scrierea sau învățau să scrie.

Despre **limba și scrierea** folosite la Sucidava dispunem de informații exclusiv epigrafice.

O primă categorie o constituie epigrafele executate local sau în altă parte, dar destinate localnicilor. În secolele II—III, majoritatea acestora sînt scrise cu alfabet latin în limba latină, cîteva cu alfabet grec în limba greacă și numai o inscripție cu alfabet grec în limba tracă (?)¹⁷⁷. În secolele IV—V, se mențin încă numeroase inscripțiile în limba latină cu alfabet latin¹⁷⁸. În secolele V—VI însă, inscripțiile, în majoritatea lor, sînt scrise cu alfabet grec în limba greacă (socotim locale inscripțiile realizate cu vopsea pe vasele care deja purtau o inscripție „primară“ cu vopsea, inscripțiile-*graffiti* de pe vase¹⁷⁹ și inscripțiile de pe ramele din plumb pentru oglinzi¹⁸⁰,

la care se adaugă cele realizate în altă parte dar, probabil, „comandate“ de localnici¹⁸¹). Inscripțiile din această categorie ar putea fi puse ipotetic în legătură cu folosirea la Sucidava a limbii latine (aproape exclusiv în secolele II—V), a limbii grecești (mai ales în secolele V—VI) și, poate, a limbii trace (în secolul al II-lea e.n.).

Pe de altă parte, există aici multe antichități (cu deosebire ceramică) care sînt „mărfuri de tîrg“ și care n-au fost destinate *ab initio* Sucidavei. Pe acestea se află inscripții. Cele din secolele II—V, în majoritate, sînt scrise în limba latină cu alfabet latin și cîteva în limba greacă cu alfabet grec, iar în secolele V—VI, pe o inscripție se întîlnesc alfabetul latin și cel grec, iar celelalte sînt scrise cu alfabet grec în limba greacă¹⁸². Această categorie de inscripții ar putea sugera, de asemenea ipotetic, ideea că la Sucidava erau cunoscute atît limba latină cît și limba greacă.

Frecvența inscripțiilor grecești în secolele V—VI nu reflectă fenomenul înlocuirii, în vorbirea curentă, a limbii latine cu cea greacă. Știutorii de carte, în acea vreme, trebuie să fi fost puțini — în comparație cu masa locuitorilor Sucidavei — și probabil că veneau din sudul Dunării unde, începînd cu epoca lui Iustinian (cele mai numeroase inscripții sînt din secolul al VI-lea e.n.), limba greacă tinde să înlocuiască limba latină în mediile intelectuale.

Despre **literatură** nu știm aproape nimic. Textele epigrafice sînt realizate după anumite canoane. O singură epigrafă-testament are o oarecare originalitate, dar aceasta folosește un stil sec, impus de conținutul său, în bună parte cu caracter juridic¹⁸³.

Dintre **științe**, la Sucidava trebuie să se fi cultivat matematica (cu aplicații în arhitectura civilă și mi-

litară de acolo), medicina (au fost descoperite instrumente chirurgicale : sonde, pense, linguri, spatule), poate și alte ramuri ale științei despre care nu avem informații.

Arhitectura sudicavensă are un caracter civil și militar.

Construcții cu caracter defensiv au fost realizate la așezarea civilă și la cetatea militară : șanțuri, ziduri de apărare și turnuri, porți (cele ale așezării civile fiind monumentale).

Sudicava a fost „legată“ prin drumuri „exterioare“ de Romula (spre nord) și de artera terestră care urmărea malul stîng al Dunării (spre est și vest). Au fost construite și drumuri interioare (străzi), atît în așezarea civilă (este cunoscut *kardo maximus*), cît și în cetatea militară (au fost cercetate două străzi).

O realizare arhitectonică de excepțională importanță a fost construirea podului din piatră și lemn de peste Dunăre, care a necesitat vaste cunoștințe științifice și tehnice. Legat de arhitectură, amintim și amenajarea a două puturi (*putei*) „forate“ la mare adîncime, pe aria așezării civile, o „fîntînă secretă“, subterană, la a cărei construcție s-a folosit bolta în formă de leagăn (*camera*), și portul fluvial.

Pe aria așezării civile trebuie să fi existat edificii publice (sedii administrative, ca, de pildă, *curia* — sediul „consiliului“ curialilor, oficiul vamal, temple, sanctuare), unele fiind atestate epigrafic¹⁸⁴, dar încă nedescoperite. Probabil de la acestea provin bazele, fusurile și capitellurile de coloane (unele de dimensiuni impresionante), găsite în așezarea civilă, sau fragmentele de arhitrave, frize, cornișe etc., aflate atît în așezarea civilă, cît și în cetatea mili-

tară. În temple fuseseră așezate statui, din piatră și bronz, ale unor divinități, care, din păcate, nu s-au păstrat întregi. Descoperirea, în anul 1979, în cetatea militară, a unor fragmente provenind de la o statuie de mărime naturală, lucrată din bronz aurit (probabil a unui împărat roman), dovedește existența aici, dar mai degrabă în așezarea civilă, a unui *forum* unde fusese amplasată statuia. În interiorul cetății militare au fost identificate urmele unor edificii de mari proporții (trei clădiri, dintre care una prevăzută cu hypocaust, o alta de la care a fost cercetat, parțial, numai hypocaustul, basilica paleobizantină), precum și multe locuințe mai modeste.

Sculptura în piatră se concretizează în statui, statuete și multe reliefuri, tematica de predilecție fiind religioasă sau funerară. În marmură și, rar, calcar au fost sculptate chipurile unor divinități, pietre funerare (cea a lui *Quintus Philippicus* se detașează prin finețea execuției și bogăția decorului), sarcofage, lei funerari etc. Unele sculpturi sînt realizări deosebite și provin din import. Local au fost executate cîteva statuete și reliefuri care sînt, calitativ, modeste în comparație cu cele dinții.

Bronzurile figurative sînt reprezentate de statui în mărime naturală, printre care fragmente dintr-una înfățișîndu-l pe Iupiter (*fig. XXXIV*), statuete (divinități) și reliefuri-plăci (divinități și scene religioase). Majoritatea au fost aduse din alte părți ale Imperiului, opere ale artiștilor locali fiind, poate, unele statuete și reliefuri. Se adaugă diferite piese turnate din acest aliaj, cum sînt fibulele, cataramele, paftalele, garniturile de centură, opaițele etc. (cîteodată ornamentate cu motive vegetale și geometrice).

Reliefurile din plumb, plăcile și ramele ori capacele pentru oglinzi, sînt producții locale. Pe plăci

sînt reprezentate divinități, iar ramele și capacele de oglinzi sînt bogat ornamentate cu motive vegetale, geometrice, zoomorfe etc.

Teracota este bogat documentată în secolele II—III, cînd și producția locală a cunoscut o mare dezvoltare. La Sucidava au fost descoperite statuete (divinități și, mai rar, „piese“ cu caracter laic, de pildă, un călăreț fixat pe patru roți, „păpuși“ etc.) și relieuri cu tematică religioasă (tiparele dovedesc producerea locală a acestora).

Ceramica din categoria *terra sigillata* și alte categorii de ceramică de lux, provenind din import sau din atelierele locale, precum și *opaițele* importate, prin decorația lor, bogată și diversă, sînt adevărate opere de artă.

În secolele IV—VI, s-a dezvoltat mult **prelucrarea artistică a osului și cornului**, piesele finite fiind ornamentate mai ales cu motive geometrice.

Toreutica sucidavensă este modest documentată („foi“ și mărgelile tubulare din aur etc.), iar **podoba-bele**, realizate din aramă, bronz și, mai rar, din argint și aur, nu se deosebesc de cele frecvent întîlnite în Dacia romană. O mențiune aparte merită, poate, cerceii și lănțișoarele din aur, cei dintîi avînd în partea inferioară pendants din același metal, în care au fost fixate rubine. Sînt mărfuri de import ca și **sticla sau obiectele din sticlă**, dintre care amintim, în acest context, mărgelile și brățările, cu decorații în relief sau cu „incrustații“, monocrome sau policrome (*fig. 58*).

Gliptica, cu rare excepții, abordează teme religioase, reprezentările divinităților situîndu-se în prim-plan.

Fig. XXXIV. Fragmente de la o statuie colosală de bronz
a lui *Iupiter Fulgurator*.

Fig. XXXV. Fragmente de monumente sculpturale : Liber Pater (1), Iunona (2), Venera (4), leu funerar (3).

Fig. XXXVI. Relief de marmură reprezentind Cavalerul trac (1) : fragmente de statuete de marmură dedicate Minervei (2) și lui *Deus Aeternus* (3).

Fig. XXXVII. Statuetă de marmură a zeiței Fortuna.

Fig. XXXVIII. Fragmente de reliefuri votive de marmură dedicate Minervei (1) și lui Mithras (3) ; figurină de teracotă reprezentînd-o pe Minerva (2).

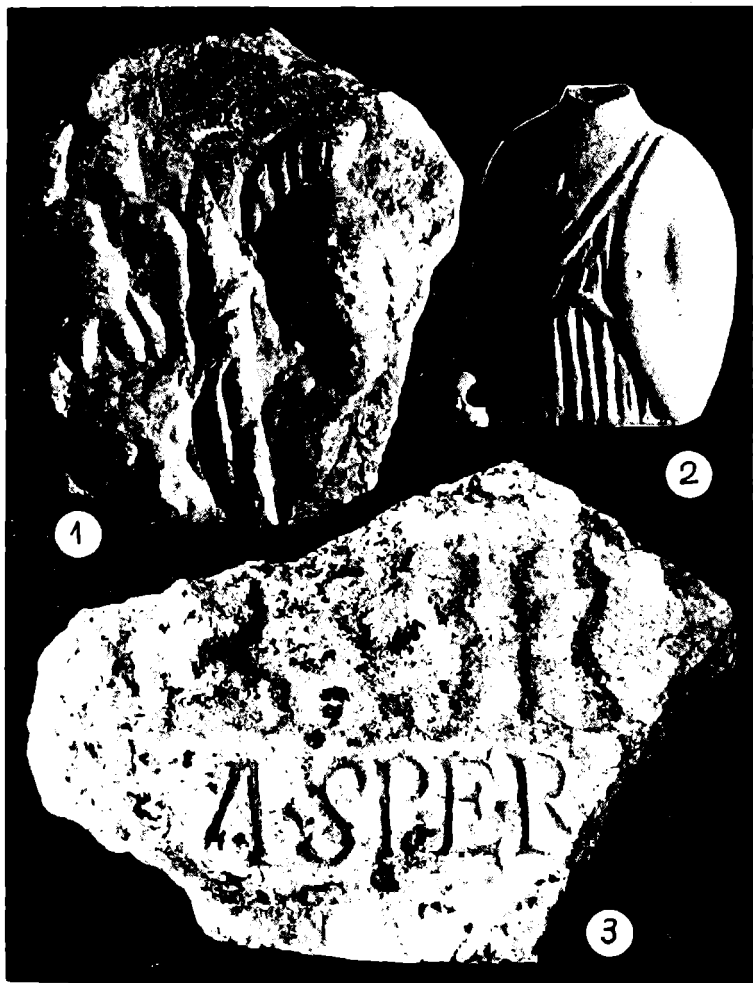

Fig. XXXIX. Reliefuri de marmură reprezentându-i pe Iupiter (1), Dioscurii (3) și pe Mithras (4); cap de statuie de marmură a lui Hercules (2).

Fig. XL. Relief votiv de marmură dedicat lui Mithras.

Fig. XLI. Clădirea colecției muzeale din Orlea.

Fig. XLII. Cavalerul trac și vas roman de ceramică din colecția de la Orlea.

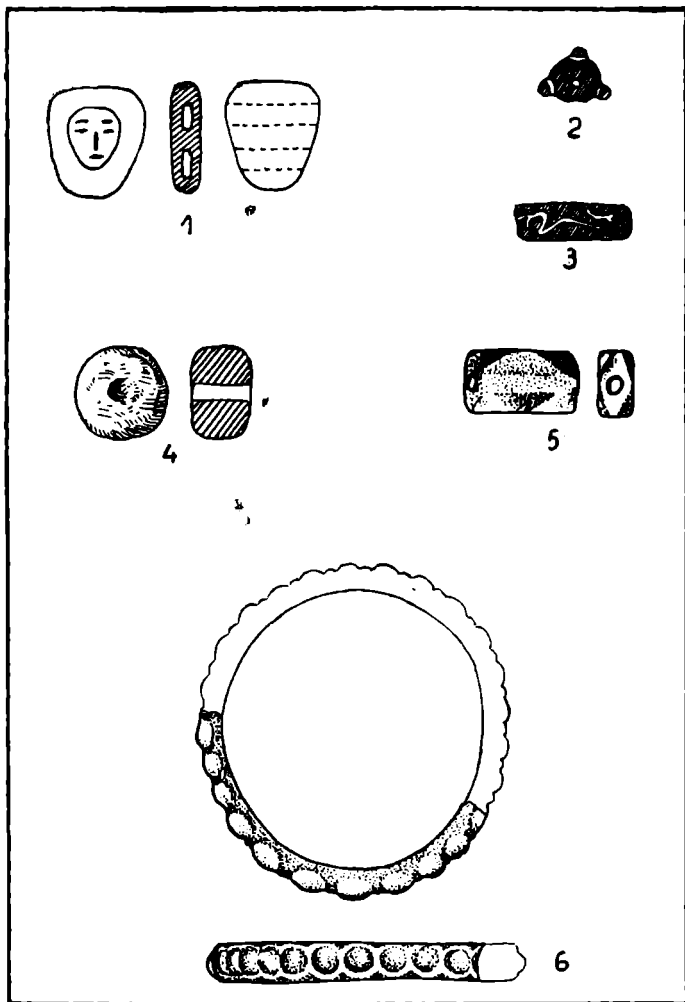

Fig. 58. Mărgele (1—5) și brățară (6) din sticlă, din secolele IV (6), IV—V (1) și V—VI (2—5).

În general, manifestările artistice, începînd cu sculptura în piatră și sfîrșind cu glicptica, sînt tributare creațiilor orientale, influențele Apusului fiind mai puțin evidente decît în restul Daciei romane.

Este documentată și **pictura** dar sfera acesteia se restrînge la un urcior de caolin și la pictura murală (tencuială decorată cu motive geometrice realizate cu verde, negru și vișiniu, descoperită în așezarea civilă și în cetatea militară).

Muzica. Pe lângă cele două fluiere din os, cunoscute de mai multă vreme, au mai fost descoperite (în anul 1984) încă trei (*fig. 39/1—3*), dovadă a unor modeste preocupări muzicale.

Culte

Lăcașuri de cult (temple, sanctuare) n-au fost încă descoperite la Sucidava, deși ele au existat. Un templu, închinat zeiței Nemesis, este atestat de două epigrafe¹⁸⁵, iar altele, închinat lui Iupiter, lui Bacchus(?), Cybelei și, poate, lui Heracles, sînt documentate prin fragmente din statuile de mari dimensiuni ale acestor divinități sau ale acoliților lor.

Se pare că zeitatea poliadă (ocrotitoare) a Sucidavei a fost *Nemesis* care personifica bogăția, norocul, destinul și răzbunarea nedreptăților (templu; relief de marmură cu inscripție fragmentară¹⁸⁶).

Iupiter. Divinitate supremă în panteonul roman: împreună cu Iuno și Minerva formează triada capitolină (epigrafă¹⁸⁷; statuie fragmentară din marmură și alta, tot fragmentară, din bronz, ambele de mărime naturală; reprezentare pe piatră semiprețioasă).

Iuno (Iunona) era considerată protectoarea căsătoriilor, a fecundității, a femeilor însărcinate, a nașterilor și a copiilor nou născuți etc. (relief fragmentar pe placă de marmură, inedit).

Minerva. Zeița înțelepciunii, protectoarea industriei, a comerțului, științei, artelor, războinicilor și politicienilor (statuete din bronz și lut; fragment sculptural).

Apollon. Zeu pământesc și agrar, ocrotitor al arborilor, florilor, turmelor, distrugător al dăunătorilor culturilor agricole; zeitate a mării, protector al navigației și naufragaților; zeu solar, ocrotitor al medicinei, muzicii și poeziei, propagator și inițiator al armoniei fizice și al purității morale (epigrafă în care este adorat alături de Hercules și Diana¹⁸⁸).

Diana. Zeiță a lunii, protectoare a pădurilor, dumbrăvilor, animalelor sălbatice, a castității fetelor, a germinației câmpurilor, a sclavilor etc. (trei epigrafe, în două fiindu-i atribuit epitetul *regina*; este adorată alături de Apollon și Hercules¹⁸⁹; statuete din bronz).

Mars. Protector al vegetației, semințelor, plantelor, locurilor cultivate, dar, mai ales, zeu al războiului, ocrotitor al militarilor, gladiatorilor etc. (figurine din bronz și teracotă; reprezentare pe o gemă).

Venus. Divinitate a vegetației înfloritoare, a primăverii, protectoare a câmpurilor, grădinilor și grădinarilor, a fecundității, căsătoriei, familiei, frumuseții feminine și a iubirii (o statueta din marmură și alta din teracotă; reprezentare pe o piatră semiprețioasă).

Mercurius. Protector al comerțului, călătorilor, drumurilor și răspîntiilor, zeu al salvării, ocrotitor al statului și oamenilor de stat (statuete din bronz).

Ceres. Zeița forțelor vegetative ale naturii, protectoare a forțelor generative ale solului, a recoltelor, a căsătoriilor, ocrotitoare a plebeilor (epigrafă¹⁹⁰; statueta din bronz inedită) (coperta IV).

Amor (Cupidon, Eros). Divinitate considerată o forță atractivă care îndeamnă toate ființele să se

unească, o forță fundamentală a lumii, care asigură continuitatea speciilor și coeziunea internă a cosmosului (reprezentări pe două pietre semiprețioase).

Hercules. Erou care personifică puterea. Divinitate complexă, ocrotitoare a turmelor și păstorilor, agriculturii, aducătoare de prosperitate și fecunditate, zeu al surselor termale, tămăduitor, protector al ginților și locuinței, zeitate a izbînzilor militare (epigrafă în care este adorat alături de Apollon și de Diana ; epigrafă în care i se acorda epitetul *invictus*¹⁹¹ ; cap din marmură în mărime naturală ; statueta din marmură).

Bacchus (identificat cu *Liber Pater* și *Dionysos*). Zeu al vegetației, fertilității cîmpurilor, viței de vie, vinului, umidității, conducător al oamenilor, ctitor, divinitate a morților (tipare din teracotă ; tors și șold dintr-o statuie de mărime naturală, lucrată din marmură, inedită).

Dioscurii. Zei-eroi de origine greacă (*Castor* și *Pollux*), considerați fii ai lui Iupiter ; erau ocrotitori ai navigației și navigatorilor (reprezentare pe frontonul unui basorelief dedicat Cavalerului trac).

Pan. Divinitate arcadiană profetică, zeu al fecundității animalelor, protector al turmelor și păstorilor (reprezentare pe o piatră semiprețioasă ; relief de teracotă pe care se află împreună cu Bacchus) (fig. 40/2).

Faunus. Zeitate italică avînd aceleași attribute ca și Pan, cu care se identifică (reprezentare, alături de Amor, pe o piatră semiprețioasă).

Hekate. Divinitate a nopții, farmecelor, vrăjilor, cu puteri oculte în cer, pe pămînt și în lumea umbrelor, zeitate a femeilor, simbolizînd „nașterea” (fragment de tipar de teracotă ; relief de ceramică și relief din marmură păstrat fragmentar).

Priapus. Protector al fertilității ogoarelor, grădinilor și germinației din natură (statuetă de bronz).

Lares. Zeități-genii, ocrotitori ai casei, familiei, comunităților umane, dar și ai mormintelor, protectori ai drumurilor (statuetă de bronz).

Fortuna. Personificare a destinului capricios și arbitrar, divinitate a bogăției, belșugului, norocului (epigrafă ; cap de la o statueta de marmură ; reprezentare pe o gemă).

Victoria. Personificare a izbînzii și a puterii dobîndite după victorie (relief de marmură fragmentar).

Manes. Divinități subpămîntene întruchipînd sufletele strămoșilor apropiați, care își exercită puterea tutelară asupra familiilor de care aparțineau, supravegheau viața rudelor apropiate și hotărau cînd unii dintre membrii familiei vor trece în lumea umbrelor (epigrafe care încep cu invocația *Dis Manibus*¹⁹²).

Cavalerul trac. Zeitate complexă, de origine tracică, a fertilității, vegetației, naturii, stăpîn al celor vii și al celor morți, întemeietor de neamuri, de așezări, ocrotitor al casei și familiei etc. (două epigrafe¹⁹³ și mai multe reliefuri din marmură, unele inedite).

Cavalerii danubieni sînt divinități ecvestre, de origine geto-dacică, cu caracter universal (celest, terestru și subpămîntean). Cel puțin în parte, cultul acestor zeități (o zeiță încadrată de doi cavaleri) are un caracter secret (mistic), fiind accesibil celor inițiați. Au avut mulți adepți la Sucidava (tipar de teracotă ; relief de teracotă ; relief-placă din plumb).

Iupiter Optimus Maximus Dolichenus. Divinitate rezultată din sincretismul religios petrecut între cultul zeului Baal din Doliche (Siria) și cel al lui Iupiter. Zeu al cerului și al trăsnetului, al cosmosului, binefăcător, vindecător de boli, aduce victoria și sal-

varea morală a credincioșilor (două epigrafe, dintre care una incertă¹⁹⁴ ; statueta din bronz inedită).

Deus Aeternus. Zeitate celestă de origine siriană, cu atribute ale eternității. Relief votiv, păstrat fragmentar, pe care se citește : *[DEO SAN|CTO (A)E-TERNO AVERL(IVS)][.....] LEX V(OTO) P(OSVIT)*, adică „Zeului Etern celui sfânt, Aurelius1 și-a îndeplinit făgăduința“ (inedit).

Cybele. Divinitate de origine orientală, adorată la început pe muntele Ida (Creta) și apoi în Anatolia, de unde cultul ei s-a răspândit în lumea romană (sub numele de *Magna Mater*). Considerată marmă a zeilor și a oamenilor, personificare a naturii creatoare, datorită căreia cresc plantele și animalele, zeiță a apei, a războiului, dominând universul. Cultul Cybelei era misteric, secret și, totodată, soteric (mîntuitor); inițiaților li se promitea mîntuirea, salvarea, prin credință (cap de statueta din teracotă, inedit).

Attis. Zeu funerar. Inițial, zeu frigian al vegetației, a fost cunoscut ca divinitate paredră a Cybelei și cu un cult misteric asemănător cu al acesteia (statue din marmură, păstrată fragmentar, în mărime naturală).

Mithras. De origine iraniană, emanație a lui Ahura-Mazda, era o zeitate a binelui, soarelui, luminii, înțelepciunii, adevărului și dreptății. Divinitate celestă, terestră și subpămînteană, avea un cult secret (misteric) și soteric. A avut mulți adoratori la Su-cidava. Este atestat prin două reliefuri din marmură mai de mult cunoscute și alte trei recent descoperite. Pe un relief-placă, lucrat din marmură, descoperit în anul 1982, se află inscripția : *AVR(ELIVUS) SATVRNINVS V(OTVUM) POSVIT*, adică „Aurelius Saturninus și-a îndeplinit făgăduiala“.

Isis. Zeitate de origine egipteană, cu un cult soteric-mîntuitor, secret (mistic), accesibil numai celor inițiați. Divinitate universală și omnipotentă, la început zeiță a vegetației și a fertilității (relief din marmură, pe care este reprezentată împreună cu Serapis și Harpocrate).

Serapis. Divinitate, de asemenea, de origine egipteană. Zeu al vieții și al morții, al cerului, pămîntului, mării și al întregii naturi, tămăduitor al bolnavilor etc. (cap de la o statueta din alabastru ; relief de marmură pe care este reprezentat împreună cu Isis și Harpocrate).

Harpocrate, zeul-copil de origine egipteană (relief din marmură, reprezentat împreună cu Isis și Serapis).

Enigmatică rămîne *Dea Placida*, zeița „cea blindă, bună, dulce, senină, liniștită“ etc., (epigrafă¹⁹⁵). A fost identificată, în mod diferit, cu Venus, Hekate, Isis și cu o divinitate strict provincială dacică.

Cele mai multe dintre divinitățile adorate la Sucidava, aparțin panteonului roman cu binecunoscutele influențe ale celui grecesc. Răspîndirea, pe scară largă, a cultelor greco-romane, în condițiile protejării și sprijinirii acestora de către stat și ale preponderenței elementelor etnice romane sau romanizate este firească. Totodată, aceste divinități, prin atributele lor, pe de o parte, răspund nevoilor spirituale ale unor agricultori, crescători de vite, meșteșugari, negustori și militari, iar, pe de alta, reflectă și aspirațiile spre o viață mai bună a claselor și categoriilor din cadrul structurilor sociale ale Sucidavei și teritoriului său.

Zeitățile de origine „locală“ — în sensul larg al cuvîntului —, și anume, Cavalerii danubieni și Cavalerul trac au avut mulți adoratori la Sucidava,

ceea ce dovedește prezența aici a unor elemente etnice traco-geto-dacice, precum și a unor coloniști veniți din Peninsula Balcanică.

Divinitățile orientale, introduse prin intermediul coloniștilor și militarilor originari din părțile răsăritene ale Imperiului Roman, sînt relativ frecventenerate la Sucidava — cu deosebire Mithras — adorat, mai ales, de soldați. Răspîndirea cultelor orientale, pe lîngă unele realități etnice sucidavense, reflectă și criza sistemului sclavagist roman, în sfera culturii spirituale, manifestată prin tendința de înlocuire a credințelor tradiționale cu altele noi, care propovăduiau mîntuirea, salvarea prin credință a celor inițiați, aceasta contribuind, indirect, la pregătirea condițiilor răspîndirii unei noi religii, creștinismul.

La Sucidava divinitățile păgîne erau adorate și în cursul secolului al IV-lea e.n. (Hekate, Bacchus), după cum dovedesc descoperirile din necropola aflată la nordul așezării civile.

Creștinismul. Nu există informații scrise și nici alte dovezi despre practicarea cultului creștin la Sucidava înainte de părăsirea Daciei de către romani. Edictul de la Mediolanum (anul 313 e.n.), prin care se permitea practicarea creștinismului alături de cultele păgîne, trebuie să fi avut efect și la Sucidava, aflată, atunci, în granițele Imperiului Roman.

Antichitățile creștine descoperite aici nu pot fi datate mai devreme de secolul al IV-lea, cele mai timpurii fiind din secolele IV—V : fibulă din bronz (fig. 47) decorată cu monograma *chi-rho* ; cărămidă cu inscripție, din care s-a putut citi numele unui oarecare *Iulius*¹⁹⁶ ; o ramă din plumb pentru oglindă¹⁹⁷ ; un tipar din piatră pentru turnat cruciulițe din me-

tal și un bloc de calcar găsit în „fîntîna secretă“, re-folosit în secolul al VI-lea e.n. ca material de construcție. Dacă fibula (inedită) provine din import, celelalte patru piese pot fi considerate producții locale.

Alte antichități creștine datează de la sfîrșitul secolului al V-lea și din secolul al VI-lea : opaite (*fig. 44/4, 5, 9*) ; catarama din bronz cu perforații (*Fig. 52/6—9*) ; o cruciuliță din bronz ; un relief fragmentar din calcar cu un braț dintr-o cruce bizantină¹⁹⁸ ; un bloc de calcar cu literele *alpha* și *omega*¹⁹⁹ ; o țiglă cu monograma *chi-rho*, realizată în pasta nearsă, și două cărămizi (una inedită).

Pe amforele din secolele IV—VI descoperite la Sucidava se întîlnesc frecvent inscripții realizate cu vopsea roșie sau maron, care conțin, pe lîngă indicații privitoare la capacitatea vaselor, nume de negustori, denumirea centrelor exportatoare și semne ori formule proprii cultului²⁰⁰. Pe două amfore se află cîte o inscripție cruciformă, plasată într-un cerc, realizată prin ștampilare (*fig. 41/8, 9*). O altă amforă poartă o cruce în relief, ștampilată (inedită). Toate acestea sînt „mărfuri de tîrg“ și nu dovedesc cert practicarea cultului creștin la Sucidava.

Există amfore pe care, pe lîngă inscripția inițială realizată cu vopsea, a fost executată, probabil local, o a doua inscripție cu vopsea²⁰². Pe altele au fost zgîriate (*graffiti*) inscripții²⁰³. Cea mai importantă dintre inscripțiile locale, executată cu vopsea, cu alfabet grec, în limba greacă (din secolul al VI-lea e.n.)²⁰⁴, menționează numele prelatului *Lukonochos*, fiul lui *Lykatios*.

Superstițiile

Lângă o fântină de pe malul Dunării s-a descoperit o „cutie“ realizată din cărămizi mari, în care s-au găsit șapte urciorașe din lut ars, dintre care șase erau dispuse în cerc, iar al șaptelea la mijloc, cu gura în jos. Complexul a fost pus în legătură cu o superstiție oarecare privitoare la izvorul de apă, numărul *șapte* fiind o cifră magică.

Unele schelete aflate în necropola din nordul așezării civile au picioarele „încrucișate“, indicând că au fost legate ; obiceiul s-a păstrat, cu unele modificări, pînă în zilele noastre, legarea picioarelor făcînd imposibilă „deplasarea“ defuncților.

10. VIAȚA POLITICĂ

După cum anticipam, teritoriul pe care s-a înfiripat Sucidava civilă a fost integrat în granițele Imperiului Roman în anul 102 e.n. și a făcut parte din Moesia Inferior, pînă în anii 118—119, după care a fost încorporat provinciei Dacia Inferior, iar din anii 167—169 a făcut parte din provincia Dacia Malvensis.

Despre evenimentele politice în care a fost angrenată Sucidava pînă spre jumătatea secolului al III-lea e.n. avem puține informații și acestea rămîn în sfera incertitudinilor.

În vremea lui Traian (102—117), Hadrian (117—138) și Antoninus Pius (138—161), se pare că Sucidava a cunoscut o perioadă de relativă liniște.

Confruntarea militară, de mari proporții, dintre Imperiu și lumea barbară, cunoscută sub numele de „războaiele marcomanice“, declanșată în anul 166 e.n., continuată, cu unele întreruperi, pînă la

moartea lui Marcus Aurelius (161—180) și soldată cu victoria romanilor, a afectat, se pare, și Sucidava. Astfel s-ar putea explica prezența aici, la o dată care trebuie căutată după anul 162 și înainte de anul 238, a unei vexilații aparținând Legiunii a IV-a Flavia, detașată din Moesia Superior, fie pentru respingerea unor atacuri barbare (anii 169—170 și cei imediat următori), fie pentru pază și construcții. Vulnerabilitatea granițelor provinciei a impus înconjurarea așezării civile cu șanțuri și ziduri de apărare. În legătură cu activitatea constructivă a vexilației susamintite ar putea fi pusă o inscripție care a fost datată în anii 211—212 : [*Imp. Caes. M. Aurelius Antoninus Pius Felix Aug. Parth. max. Britt. max. pont. max. t[ri]b. pot. [XV cos. III procos. p.p. et imp. Caes]. [[P. Septimius Geta]] [Pius Aug. Britt. trib. pot[est] IIII cos. II pro[cos. p. p. ... per mil[it]es suos fecerunt*], adică „Împăratul Caesar M. Aurelius Antoninus Pius Felix Augustus, mare învingător al parților și britanilor, mare preot, avînd cea de-a cincisprezecea putere tribuniciară, consul pentru a treia oară, proconsul, părinte al patriei, și împăratul Caesar P. Septimius Geta Pius Augustus, învingător al britanilor, avînd cea de a patra putere tribuniciară, consul pentru a doua oară, proconsul, părinte al patriei, au făcut... prin soldații lor”²⁰⁵. De altfel, pînă în anul 214, cînd Caracalla (211—217) a vizitat Dacia, au fost realizate construcții, cu ajutorul armatei, și în alte părți ale provinciilor nord-dunărene²⁰⁶.

Deși Dacia n-a fost ocolită de conflicte armate după moartea lui Caracalla și pînă la urcarea pe tron a lui Filip Arabul (244—249), nu avem informații că Sucidava ar fi fost afectată de acestea.

În anul 245, carpii împreună cu goții au atacat, cu o violență neobișnuită, provinciile Imperiului Ro-

man de la Dunărea de Jos. *Limes Transalutanus* a fost „pulverizat“, iar *Limes Alutanus* a fost străpuns și Dacia romană sud-carpatică a cunoscut distrugerii de proporții nemaiîntâlnite pînă atunci. Cu mari eforturi, în prezența împăratului, romanii au reușit, în anul 247, să-i zdrobească pe invadatori. În aceste împrejurări, Sucidava civilă a suferit distrugerii. Acum se îngroapă aici unul dintre cele două tezaure care se încheie cu emisiuni anterioare părăsirii Daciei de către romani. După încheierea ostilităților, în anul 248 (poate 249), a fost construit zidul median și s-au refăcut vechile ziduri ale sectorului nordic, construcții la care, se pare, a participat și o vexilație a Legiunii a X-a Gemina, detașată din Pannonia Superior pentru lupte și construcții.

Liniștea restabilită în anul 248 n-a durat mult. Sucidava a suferit, la scurtă vreme, o nouă distrugere, probabil în anii 252—253, fiind consecința altei invazii întreprinse de goți, carpi și alți atacatori, în timpul lui Trebonianus Gallus (251—253), invazie care, pînă la urmă, a fost respinsă de armata romană. De data aceasta, se pare că așezarea civilă n-a mai fost refăcută, ba chiar a fost părăsită pentru o vreme, populația retrăgîndu-se în împrejurimi. Presupunem aceasta avînd în vedere circulația monetară din Oltenia, în general, și pe cea de la Sucidava, în special. În această regiune au fost îngropate multe tezaure monetare, care se încheie cu piese emise în vremea lui Trebonianus Gallus și Volusian (251—253), iar la Sucidava, pe aria așezării civile, se constată că, după mijlocul secolului al III-lea, de cînd datează cîteva piese emise în vremea lui Decius (249—251) și o monedă de la Volusian, și pînă în anul 324, circulația monetară era aproape inexistentă, fiind descoperite doar cîteva monede, care rămîn izolate, din timpul lui Valerian (anul 257), Claudius II (anul 269) și

Galerius (305—311)²⁰⁷. Nici în necropola de la nordul aşezării civile n-au fost descoperite monede posterioare primei jumătăţi a secolului al III-lea (ultimele monede din prima perioadă a necropolei sînt emisiuni din anii 244—249), realitate care vine să întărească ipoteza formulată mai înainte.

Situaţia provinciilor răsăritene ale Imperiului Roman devine deosebit de instabilă în timpul lui Valerianus (253—259) şi Gallienus (253—268). Pe lîngă încercările de uzurpare din interior, graniţele răsăritene europene ale Imperiului, începînd cu anul 256, sînt atacate, aproape an de an, de goţi, carpi, daci liberi, sarmaţi, heruli, borani, taifali şi alţii. În aceste împrejurări, Gallienus a iniţiat construirea, pe platoul din sud-estul aşezării civile, a unei fortificaţii militare, iniţiativă extinsă pe toată Dunărea care limita Dacia romană, ceea ce indică intenţiile oficialităţilor romane de a părăsi teritoriile aparţinînd acesteia. Lucrările de construire a cetăţii Sucidava vor continua în vremea lui Claudius II (268—270) şi se vor încheia în timpul lui Aurelian (270—275), în condiţiile stabilirii unui echilibru de forţe între Imperiu şi *Barbaricum*, ca urmare a victoriilor obţinute de aceşti împăraţi asupra goţilor şi altor atacatori. Numai după consolidarea *limes*-ului danubian, condiţie *sine qua non* a asigurării stăpînirii romane la sudul Dunării, Aurelian a putut renunţa la Dacia romană nord-dunăreană, creînd o altă în sudul fluviului, eveniment petrecut, cel mai probabil, la sfîrşitul anului 274 sau la începutul anului 275²⁰⁸. Aşadar, din epoca Gallienus-Aurelian, datează prima fază de construcţie a cetăţii Sucidava.

Situaţia creată la graniţa dunăreană, după anul 275, a permis Imperiului nu numai să păstreze *ripa* nordică a Dunării, în graniţele provinciilor Dacia

Ripensis și Moesia Prima, ci și să controleze o parte din teritoriile aflate la nordul fluviului, prin intermediul trupelor cantonate în fortificațiile refăcute sau construite din nou, printre care se numără și Sucidava.

Granița dunăreană a Imperiului a fost atacată, în perioada 280—295, de bastarni, carpi și sarmați. În aceste împrejurări, se pare că Sucidava a suferit unele distrugeri (pe la anii 285—289), urmate de refaceri (pînă pe la anul 303), nesesizabile arheologic, dar sugerate de descoperirile monetare (*hiatus* între anii 285—289 ; tezaur care se deschide cu o monedă din anii 289—290 și intensificarea circulației monetare după anul 290²⁰⁹). De altfel, epoca tetrahiei reprezintă vremea în care Imperiul a luat importante măsuri în vederea consolidării graniței dunărene.

Politica de întărire a graniței nord-dunărene a Moesiei Prima și a Daciei Ripensis, din epoca tetrahiei, va fi continuată, cu o vigoare neobișnuită acestor vremuri tîrzii, de Constantin cel Mare (306—337), care a inițiat și fortificarea graniței nord-dunărene a Moesiei Secunda și a Scythiei Minor.

O distrugere a cetății Sucidava, de proporții mai mari decît cele de la sfîrșitul secolului al III-lea e.n., presupunem că a avut loc în anul 323, o dată cu atacurile goților, ceea ce l-a determinat pe Constantin cel Mare să refacă radical, începînd cu anii 324—325, fortificația militară. Epocii constantiniene îi aparține a doua principală fază de construcție a cetății militare. Concomitent a fost refăcut și sistemul defensiv al sectorului sudic al așezării civile, unde, după întreruperea din a doua jumătate a secolului al III-lea, șirul monedelor se redeschide cu piese de la Constantin cel Mare (anul 324) și fiii săi, ceea ce dovedește că aceasta este locuită din nou²¹⁰. Tot

acum încep înmormântările în necropola de la nordul aşezării civile. Acelaşi împărat a luat iniţiativa construirii unui pod — din piatră şi lemn — peste Dunăre, între Oescus şi Sucidava, care a fost inaugurat în vara anului 328. După războiul cu goţii, din anul 332, a reanexat Imperiului o parte din Banatul de astăzi şi teritoriul dintre Dunăre şi „Brazda lui Novac” de Nord, după toate probabilităţile, cel puţin în parte, operă a sa²¹¹. În vederea cuceririi acestor teritorii şi, apoi, pentru controlarea lor, pînă pe la anii 332—333, a fost refăcut drumul dintre Sucidava şi Romula, după cum dovedesc cercetările arheologice şi inscripţia de pe un *milliarium* descoperit la Sucidava. Pe acesta citim : *Im(peri)ator(i) [D(omi)no] n(ost)ro [Fl(avio) Val(erio) Con-] / stant(ino Aug(usto) et] / C[a]es(ari)b(us) no[st]ris [duobus] / M(ille) p[ro]p[ri]o I*, adică „Stăpînului nostru Flavius Valerius Constantin Augustul şi celor doi cezari. O mie de paşi”²¹².

Stăpînirea romană s-a menţinut în nordul Dunării şi sub urmaşii lui Constantin cel Mare, însă, după anul 361, s-a produs un nou moment de criză, după cum dovedesc descoperirile arheologice şi numismatice din Oltenia şi, cu deosebire, cele de la Sucidava.

Ultimele monede de pe aria aşezării civile şi din necropola aflată în nordul acesteia nu trec dincolo de anul 361, dovadă că Sucidava civilă a fost părăsită ; înmormântările în necropola din nordul aşezării încetează şi încep înmormîntări în sectorul sudic al acesteia. Acum este blocată, prin construirea unui zid, poarta vestică a cetăţii militare, care, probabil, a suferit unele distrugerii, ca şi podul de peste Dunăre, devenit inutilizabil pe la anii 367—369. Toate acestea ar putea fi puse în legătură cu atacurile gotilor la sudul Dunării, combinate cu încercarea de uzur-

pare a lui Procopius, din anii 364—366. În urma înfringerii lui Procopius, a expedițiilor întreprinse de Valens la nordul Dunării împotriva goților, din anii 367—369, și a încheierii păcii cu aceștia. Sucidava militară a fost reparată și au fost făcute unele noi construcții (faza a treia).

Ciocnirile huno-germanice din anul 376, urmate de trecerea goților în Imperiu și de răscoala acestora, care a culminat cu dezastrul de la Adrianopole, din anul 379, în care Valens și-a pierdut viața, precum și atacurile repetate ale hunilor și ale altor migratori la granița dunăreană a Imperiului, care se intensifică o dată cu retragerea, în anul 381, a lui Athanarich la sudul Dunării, au afectat nu numai stăpânirea romană în nordul fluviului, ci și sistemul defensiv danubian. În anii 378—382, Sucidava a suferit o distrugere de mari proporții, fiind incendiată în întregime. După ce Theodosius I a reușit să restabilească, în anul 382, situația din Peninsula Balcanică, au fost luate măsuri pentru întărirea graniței dunărene prin refacerea unora dintre fortificațiile distruse și sporirea numărului de ostași din acestea. Printre cetățile refăcute, începînd cu anul 383, se numără și Sucidava militară (faza a patra).

În prima jumătate a secolului al V-lea, granița dunăreană a Imperiului a fost atacată frecvent de huni și de „aliații” acestora, context în care Sucidava a suferit alte distrugeri, de mai mici proporții, urmate de reparații (faza a cincea).

A treia mare distrugere și incendiere a cetății Sucidava s-a întîmplat în timpul lui Theodosius II, mai probabil pe la anul 447, ca urmare a atacurilor hunilor. De data aceasta fortificația n-a mai fost refăcută imediat, iar stăpînirea romană la nordul Dunării va înceta pentru o vreme²¹³.

În epoca paleobizantină, în condițiile revenirii stăpînirii Imperiului la nordul fluviului, cetatea Sucidava a fost refăcută, acțiune atribuită de Procopius din Caesareea lui Iustinian²¹⁴. Cercetările arheologice și, cu deosebire, descoperirile monetare dovedesc, însă, că lucrările de refacere (faza a șasea) au început în vremea lui Anastasius I, mai precis, după 498, și au sfîrșit în timpul domniei lui Iustinian, cu puțină vreme înainte de 16 aprilie 535²¹⁵. Concomitent aveau să fie refăcute și alte fortificații pe malul stîng al Dunării, însă, spre deosebire de secolele III—V, acum Imperiul se va limita numai la controlarea și supravegherea unei fișii de pămînt din imediata vecinătate nordică a fluviului²¹⁶.

Există două faze de locuire (nu de construcții, decamdată) paleobizantină la Sucidava, identificate prin intermediul cercetărilor arheologice din ultimii ani. Prima fază este posibil să se fi încheiat pe la anii 586/587, cînd avarii au distrus fortificațiile Imperiului de pe malul drept al Dunării, atacurilor lor asociindu-se și slavii aflați în nordul Dunării de Jos. A doua fază începe, probabil, pe la anii 592—593, o dată cu declanșarea de către bizantini a războiului împotriva slavilor și avarilor. Locuirea din a doua fază încetează, la scurtă vreme, pe la anul 600, în urma altor atacuri avaro-slave, după cum dovedește nivelul de distrugere și incendiere al cetății, în cuprinsul căruia ultimele monede sînt emisiuni din anii 596—597.

După distrugerea de pe la anul 600, Sucidava nu va mai fi refăcută și stăpînirea Imperiului la nordul Dunării încetează definitiv²¹⁷.

11. ROLUL SUCIDAVEI ÎN PROCESUL DE ROMANIZARE A POPULAȚIEI AUTOHTONE

Poziția geografică a Sucidavei a permis geto-dacilor de aici să întrețină legături cu lumea romană din Peninsula Balcanică încă din secolul al II-lea î.e.n., iar din sec. I e.n., cu deosebire după constituirea provinciei Moesia (anul 15 e.n.), contactele dintre geto-daci și romani vor fi directe, continue și de lungă durată. În acest context, au ajuns la Sucidava monede din argint și din bronz romane (denari republicani din perioada 187/175—36/29 î.e.n. și monede din bronz emise în vremea împăraților Augustus, Tiberius, Claudius I și Vespasian) și alte elemente de cultură materială romană (vas din bronz, podoabe, ceramică etc.), în parte imitate și integrate în patrimoniul cultural local. Fără îndoială că o dată cu aceste elemente de cultură materială au pătruns aici și elemente de cultură spirituală, în parte, adoptate de localnici, și de limbă latină. Concomitent, Sucidava a constituit o „poartă” de pătrundere a monedelor, mărfurilor și a unor elemente de cultură spirituală în Dacia sud-carpatică, pe Dunăre și pe valea Oltului, ajungând pînă în zona montană (la Ocnîța, jud. Vilcea, mărfuri, monede romane și inscripții, executate local pe ceramică, cu alfabet latin)²¹⁸. Cu alte cuvinte, Sucidava, înainte de cucerirea romană, a jucat un rol important în începuturile procesului de romanizare a populației geto-dace din Oltenia de astăzi.

În perioada stăpînirii romane în Dacia, orașele, printre care se numără și Sucidava, au constituit un factor deosebit de important în procesul de romanizare a autohtonilor, fiind adevărate focare de difuzare a civilizației romane și a limbii latine. La Sucidava se aflau, în secolele II—III, coloniști romani

ori romanizați, soldați din garnizoana militară și veterani stabiliți aici după „lăsarea la vatră“ toți purtători ai civilizației romane, ai modului de viață roman și vorbitori ai limbii latine, pe care le-au transmis și autohtonilor. Din datele de care dispunem rezultă că populația Sucidavei, din acea vreme, era creatoare și purtătoare a unei culturi materiale și spirituale romane, trăia forme de viață romană și vorbea limba latină. Totodată, Sucidava a exercitat o puternică influență, pe multiple planuri, asupra populației locale din așezările circumscrise în *territorium sucidavense*, unde cercetările arheologice au scos la iveală elemente de cultură materială și spirituală care sînt, în marea lor majoritate, de factură și de origine romană, precum și multe inscripții scrise cu alfabet latin, în limba latină.

Dacă în vremea existenței provinciei Dacia rolul Sucidavei în romanizarea geto-dacilor nu se deosebește de cel jucat de alte centre urbane nord-dunărene, după părăsirea oficială a Daciei de către romani, rolul acesteia, cu deosebire al cetății militare, în procesul de romanizare sporește considerabil.

Sucidava civilă se numără printre puținele așezări urbane nord-dunărene din secolul al IV-lea e.n., care își păstrează încă posibilitățile de difuzare, în mediile etnice locale romanizate deja sau în curs de romanizare, a civilizației romane și a limbii latine.

Sucidava militară se afla aproximativ la jumătatea distanței dintre granița sudică a Pannoniei Secunda și vărsarea Dunării în Marea Neagră. Această fortificație era plasată, de asemenea, aproximativ la limita dintre provinciile Moesia Prima și Dacia Ripensis, pe de o parte, și Moesia Secunda și Scythia Minor, pe de alta. Din punct de vedere topografic, Sucidava ocupa un punct central în sistemul de apărare nord-dunărean al celor patru provincii. Cele

mai numeroase trupe au staționat, la Sucidava, unde și-a avut sediul un *praefectus* al legiunii a V-a Macedonica și mai mulți *praepositi*, în secolele III—V. Aici a fost construit un pod peste Dunăre care a avut nu numai rosturi militare strategice, ci a înlesnit legăturile continue și firești de ordin economic, cultural etc. între romanitatea sud-dunăreană și lumea daco-romană din nordul fluviului. Tot de la Sucidava a început refacerea drumului care pătrundea adânc spre nord pe teritoriul dintre Dunăre și Carpați și pe care au circulat mărfuri și oameni. Sucidava, grație posibilităților defensive, a rezistat mai mult decât celelalte fortificații tirzii nord-dunărene (numărul acestora, în secolele III—VI, era de circa 30). Toate acestea dovedesc importanța deosebită a Sucidavei în cadrul sistemului strategic defensiv al *limess*-ului danubian în epoca romană târzie și paleobizantină, ea fiind o adevărată „*regina castrorum*” pentru cetățile nord-dunărene ale acelor vremuri și, totodată, principalul „pilon” pe care s-a sprijinit stăpânirea Imperiului la nordul fluviului.

Mentținerea stăpînirii romane la nordul Dunării după anii 274/5 și pînă pe la jumătatea secolului al V-lea și revenirea stăpînirii bizantine în aceste părți începînd cu finele secolului al V-lea și pînă pe la anul 600 au avut o importanță deosebită atît pentru Imperiu, cît și pentru destinele romanității din nordul fluviului. De altfel, concepția după care teritoriul fostei Dacii nord-dunărene constituia, și după părăsirea oficială a provinciei, un *solum romaniae*, care dacă nu de *facto*, dar totdeauna de *jure*, a aparținut Imperiului, va persista pînă tîrziu, în vremea lui Iustinian și a lui Mauricius Tiberius. Această concepție reflectă, cel puțin în parte, realitățile istorice de la Dunărea de Mijloc și de Jos din secolele

III—VI, concretizate printre altele, în uimitoarea perseverență de a fi păstrate, cu mari eforturi și sacrificii, în granițele, uneori reale, alteori invizibile, ale Imperiului, teritoriile care odinioară făcuseră parte efectivă din acesta. În aceste condiții, securitatea provinciilor sud-dunărene a sporit considerabil, s-a asigurat o activitate normală flotei dunărene și a fost posibilă întreținerea unor strânse relații, pe diverse planuri, între Imperiu și populațiile de la nordul Dunării. Totodată, prezența Imperiului în epoca romană târzie și paleobizantină, la nordul Dunării a constituit garanția politică, militară și juridică a permanenței de viață și civilizație daco-romană în aceste părți și a creat condițiile economice, politice și cultural-spirituale în contextul cărora a continuat procesul de romanizare a populației locale nord-dunărene și s-a consolidat romanitatea târzie de aici. Nucleul daco-roman din, aproximativ, Oltenia de astăzi, supus în continuare procesului de romanizare, va contribui, la rîndul său, la romanizarea autohtonilor din celelalte teritorii nord-dunărene²¹⁹.

V. TERITORIUL SUCIDAVEI

1. DRUMURI ȘI AȘEZĂRI RURALE ÎN TERITORIUL SUCIDAVEI

În perioada ce a urmat cuceririi romane, Sucidava a beneficiat, asemenea așezărilor urbane din Dacia, de un teritoriu rural format dintr-un număr mare de sate — *pagi* —, care asigurau aprovizionarea orașului și a garnizoanei sale îndeosebi cu produse agricole. Ele reprezentau, totodată, principala piață de desfacere pentru produsele meșteșugarilor sucidavensi. Teritoriul se întindea de la Olt pînă pe malul stîng al Jiului și de la Dunăre pînă în centrul cîmpiei românățene, unde se învecina cu teritoriul agricol al Romulei-Malva, pe o linie ce trecea, se pare, pe la Scărișoara, Vlădila, Amărăștii de Sus și de Jos, Locusteni-Brabeți. Sucidava dispunea astfel de unul dintre cele mai mănoase și întinse teritorii rurale, fapt ce s-a repercutat favorabil asupra puterii sale economice și a determinat caracterul ei de important centru agricol al provinciei (*fig. 59*).

Circulația mărfurilor, legăturile locuitorilor din teritoriu cu centrul administrativ de la Sucidava, precum și deplasarea rapidă a trupelor, la nevoie, era asigurată de existența unei rețele de drumuri, multe din ele refăcute de romani pe vechile căi de acces folosite de geto-daci. Drumurile din teritoriul sucidavens se integrau în rețeaua de căi de comunicație a provinciei, asigurînd astfel atît legăturile

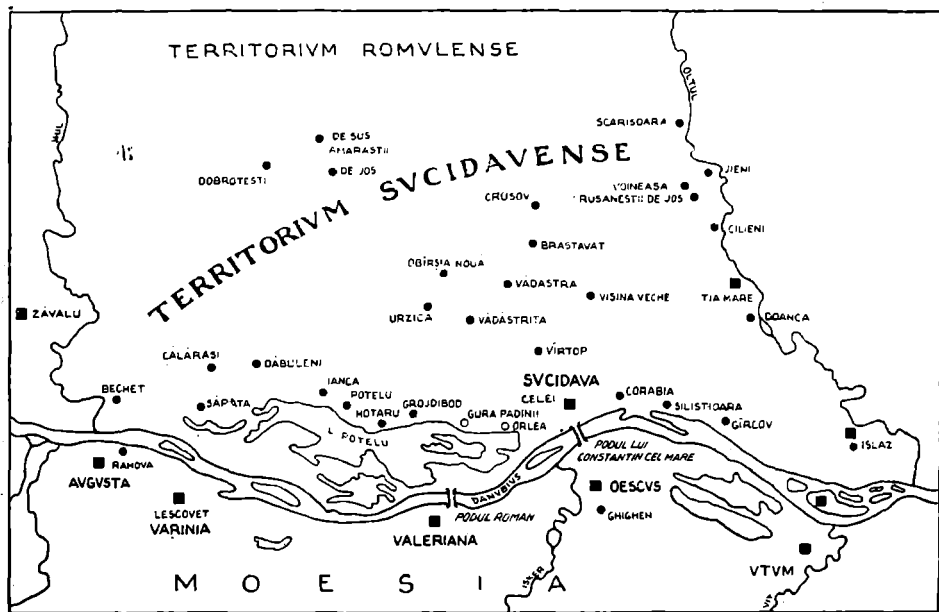

Fig. 59. Teritoriul sucidavens.

cu restul Daciei, cît și cu ținuturile de la sud de Dunăre ale Imperiului.

Un prim drum, existent încă din epocile istorice anterioare, era cel ce urca de-a lungul Oltului, legînd un număr mare de așezări și fortificații de pe limesul alutan. Reamenajat de romani după cucerirea Daciei, „drumul Oltului” sau „drumul de piatră”, cum îl numesc localnicii, care avea o lățime de 6,00 m și consta dintr-un pat de pietriș gros de 0,50 m, a avut, în secolele II-III, un important rol strategic, fapt ce explică refacerea lui în mai multe rînduri : o dată, la începutul secolului al III-lea, de către Septimius Severus, așa cum o dovedesc stilpii miliari descoperiți la Băbiciu și Gostavăț (județul Olt), iar a doua oară, în anul 236 e.n., în vremea lui Maximin Tracul, după cum o atestă stilpul miliar descoperit la Copăcenii (județul Vîlcea)²²⁰. După retragerea stăpînirii romane din Dacia, ramura de sud a acestei căi de comunicație, cuprinsă între Dunăre și Romula-Malva, și-a pierdut din însemnătate, ca urmare a destrămării sistemului defensiv de pe Olt.

Drumul de pe Valea Oltului pornea de la Islaz, unde descoperirile mai vechi și ancheta arheologică întreprinsă în anul 1963 au identificat mai multe puncte de locuire rurală (în partea de vest a comunei și în punctul „Viile Verdea”), precum și două fortificații — castrul de pămînt de pe Ostrovul Verdea, de 120×340 m, ridicat în timpul războaielor de cucerire a Daciei, și „cetatea Racovița”, castru întărit tot cu valuri de pămînt, situat la nord-vest de sat, din care se mai păstrează doar colțul de nord-vest, ce măsoară 75×105 m. Un al treilea castru, de cărămidă, cu dimensiunile de 95×120 m, menționat în însemnările lor de August Treburiu Laurian și Cezar Bolliac, a fost distrus complet de Dunăre²²¹. Spre

nord, drumul trecea prin aşezările rurale ce se pare că au existat la Izbiceni, Doanca şi Tia Mare, unde au fost date la iveală materiale arheologice din epoca romană, prin *vicus*-ul roman ale cărui urme au fost identificate în punctul numit „Drumul Buţilor“, din vecinătatea comunei Cilieni, apoi pe lângă o mare aşezare rurală aflată la „Voineasa“, punct situat între actualele localităţi Rusăneştii de Jos şi Jieni. Aici au fost descoperite urmele mai multor locuinţe, precum şi câteva morminte tumulare, dintre care menţionăm pe cele ale lui *Titus Patulcius Severus* şi *Aelius Valens Esbenus*, găsite în secolul trecut în „Măgura Jieni“ şi „Măgura lui Ion Ciobanul“²²². O modestă aşezare rurală a existat, de asemenea, la Scărişoara, unde au fost descoperite fragmente ceramice şi cărămizi romane.

Un al doilea drum, ce pornea de la Dunăre către Romula-Malva şi, de aici, mai departe pe Valea Oltului, era „drumul lui Traian“, care lega vadul dunărean de la Sucidava cu capitala provinciei. Acest drum, lat de 5,50—6,00 m, construit imediat după cucerirea romană pe o mai veche arteră de circulaţie ce lega Dacia cu sudul Peninsulei Balcanice, prin valea Iskerului, a avut, în secolele II-III, o importanţă economică deosebită, fiind utilizat cu precădere de negustori, spre deosebire de drumul de pe Valea Oltului, ce avea, în principal, un rol strategic. Cele două drumuri mergeau oarecum paralel, întâlnindu-se la intrarea în oraşul Romula. Drumul de la Sucidava la Romula şi-a menţinut importanţa şi după cucerirea constantiniană a sudului Daciei, fapt reliefat de refacerea lui în această vreme, după cum o atestă un *milliarium* descoperit în 1913 la nord de Celei, inscripţie din care rezultă că împăratul Constantin cel Mare împreună cu fiii săi, Con-

stantin al II-lea și Constanțiu al II-lea, au refăcut această cale, probabil o dată cu construirea podului de peste Dunăre²²³.

De-a lungul drumului se înșiruiau mai multe așezări rurale. Astfel, la nord de Celei exista, probabil, un *vicus*, pe teritoriul actualei comune Vîrtop, de unde provin numeroase fragmente ceramice aflate la muzeul din Corabia și o fibulă de bronz din veacurile II-III, apoi o așezare rurală în apropiere de satul Vișina Veche, căreia îi aparțineau mai multe morminte tumulare și o *villa rustica*. Pe partea stîngă a drumului au existat așezări romane la Vădăstrița, unde au fost date la iveală urmele unor construcții din această vreme și unde au fost descoperite două sarcofage dintr-o necropolă tumulară aflată la sud de sat, precum și la Vădastra, unde au fost găsite antichități romane în punctele „Cetate“, „Malul Roșu“ și sub vatra actualului sat²²⁴. În vecinătatea acestor două localități au mai fost descoperite materiale ceramice din secolele II—III și VI la Obîrșia Nouă și Urzica (punctul „Boca“), în această din urmă comună fiind recent scoasă la lumină și stela funerară a unui oarecare veteran *Marcus Flavius...*, stabilit aici ca proprietar de pămînt. Spre nord, tot pe partea stîngă a „drumului lui Traian“, se aflau așezările rurale de la Brastavăț (construcții de cărămidă, sculpturi funerare, monede din secolele II—IV) și Crușov, precum și cîteva *villae rusticae* la Grădinile, Studina (grădina de legume a C.A.P.) și Vlădila (punctul „Moara lui Rusan“).

Credem că a existat un drum roman și în partea de vest a teritoriului sucidavens, drum care urca de-a lungul Jiului, pornind de la Bechet, unde exista un punct de trecere peste Dunăre, la *Augusta* (Rahova). La Bechet, cercetările din secolul trecut ale

lui August Treboniu Laurian, dar, mai ales, sondele arheologice și cercetările de suprafață din ultimii ani au precizat existența unui puternic centru de locuire daco-romană din veacurile II—III, cu așezări în punctele „Portul Bechet“ și „Grindul Staicului“. Materiale arheologice din aceeași vreme au fost date la iveală și la Lișteava, în punctul „Ogrin“, apoi, pe partea dreaptă a acestui drum, în raza localităților Praporu, Dobrești (punctul „Piroianu“), dar, mai ales, la Locusteni-Brabeți, unde săpăturile efectuate au identificat o întinsă așezare rurală și o necropolă daco-romană din secolele II—III pe platoul aflat la sud de „Valea Predeștilor“²²⁵, așezare ce și-a continuat existența și în veacul al IV-lea, mutîndu-și vatra în locul numit de localnici „La Gropan“. O necropolă daco-romană din secolele II—III a fost cercetată și la Daneți, iar spre est, în raza comunelor Amărăștii de Jos și de Sus, au fost localizate așezări daco-romane la Obîrșia, Buciniș, Pisc și, respectiv, la „Siliștea Bascilor“, „Siliștea Veche“, „Polovnic“ și „Viile de Sus“²²⁶. De la Amărăștii de Sus provine și o statueta de marmură a lui Iupiter Dolichenus, descoperită pe locul actualului sediu al C.A.P., piesă aflată în colecțiile muzeului din Caracal.

O importantă cale de comunicație asigură legătura dintre așezările ce se înșiruiau de-a lungul Dunării, între Islaz și Bechet, ea continuîndu-se și dincolo de Jiu, pînă la Drobeta. Deși nu a fost cercetat arheologic, credem că drumul, ce urma un traseu folosit și în epoca geto-dacă, a fost amenajat de romani o dată cu instituirea stăpînirii Imperiului la nord de Dunăre. Această adevărată „cale a Dunării“ începea, la est, de la Islaz, nod rutier de unde porneau și drumurile ce urcau pe Olt și, dincolo de fluviu,

pe valea râului Utus. De-a lungul ei, spre Sucidava, se aflau : un modest sat roman identificat în apropierea Siliștioarei, apoi două așezări rurale ale căror urme se găsesc în raza localității Gîrcov, precum și un *vicus* în punctul „Valea Seacă“, de pe teritoriul orașului Corabia, unde au fost descoperite urmele unor construcții din cărămidă, vase ceramice, opaițe, monede etc., păstrate astăzi în muzeul din localitate. Pe partea dreaptă a drumului, între Corabia și Izbițeni, se află ruinele unei *villa rustica* necercetată încă prin săpături.

La vest de Sucidava, drumul trecea prin marea așezare rurală de la Orlea, sat ce a cunoscut o dezvoltare deosebită în secolele II—III, apropiindu-se de aspectul unui adevărat târg. Urme de locuire romană constînd din resturi de locuințe, zidării, cuptoare de ars ceramică, cărămidării, morminte, precum și dintr-o mare cantitate de obiecte (vase, opaițe, accesorii vestimentare și obiecte de podoabă din bronz și argint, figurine de teracotă și de bronz, monumente sculpturale, inscripții, pietre gravate și monede) au fost date la iveală atît în vatra actualului sat, la vest de fîntîna „Miorița“, pe versantul terasei dinspre Dunăre și în grindul „Grădiștea“, precum și în grindurile și ostroavele din fosta baltă a Orlei — „Grindul lui Iancu Mușat“, „Răcarul Mare“, „Răcarul Mic“²²⁷. O *villa rustica* a fost cercetată prin sondaje arheologice în marginea de răsărit a comunei, iar în punctul „Puiernița“ au fost găsite urme de cuptoare pentru olari, ceramică, obiecte de bronz și de os, monede. De la Orlea provin două frumoase figurine de bronz reprezentînd un Lar și pe zeul Marte, piese aflate în Muzeul de Istorie al R. S. România, precum și o tăbliță de plumb cu scene din cultul Cavalerilor danubieni. Trebuie subliniat,

totodată, faptul că vadul dunărean de aici a fost folosit de generalul roman Cornelius Fuscus, care și-a trecut trupele pe un pod de vase în anul 87 e.n.²²⁸. Ruinele portalurilor de zidărie ale acestui pod se află și astăzi pe cele două maluri ale fluviului, la Orlea și Vadin.

Un mare *vicus* roman, ce se întindea pe o lungime de circa 1,5 km, se găsea și la Gura Padinii, la aproximativ 500 m est de comună. Vase ceramice din secolele II—IV, monede și alte obiecte de factură romană se păstrează în colecțiile Institutului de Arheologie din București și ale muzeelor din Corabia și Orlea. O a doua așezare, mai modestă, a fost identificată în partea de răsărit a actualei localități, la circa 1 km.

Vestigii romane au fost descoperite și pe grindurile din fosta baltă Potelu („Grindul lui Dinu“, „Creața“, „Băcilă“, „Tînjala“, „Grindul lui Tănase“, „Cușnița“), ca și în apropierea satelor Hotaru, Ianca și Potelu. Materialele arheologice, îndeosebi ceramică și monede, atestă, ca și la Orlea, permanența locuirii în aceste așezări și în perioada ce a urmat retragerii stăpînirii romane, pînă în secolul al VI-lea e.n. Ceramică romană a fost găsită, de asemenea, pe „Grindul lui Neagu“, aflat în raza comunei Ștefan cel Mare, la aproximativ 10 km nord de Potelu.

Drumul de pe malul Dunării trecea, în continuare, prin satul roman de la Grojdibodul de astăzi. Aici au fost descoperite întîmplător, de-a lungul anilor, sub vatra actualului sat, la marginea sudică a comunei, precum și la 300—400 m est de aceasta, fragmente ceramice, țigle, cărămizi, fibule de bronz, monede ș.a. La nord de Grojdibod existau, de asemenea, numeroase movile funerare distruse însă în cea mai mare parte.

De la Grojdibod provine un monument epigrafic de excepție — diploma militară descoperită în anul 1842. Ea datează din 22 martie 129 și a fost acordată, cu prilejul lăsării la vatră, veteranului *Eupator*, fiul lui *Eumenes*, din *vexillatio equitum Illyricorum*, ce staționa în Dacia Inferioară²²⁹, veteran care s-a stabilit cu întreaga sa familie în *vicus*-ul roman de aici. De origine peregrină, acest *Eupator*, devenind cetățean roman, s-a stabilit, asemenea altor veterani din Dacia, în provincia în care servise ca militar.

Urme de locuire din secolele II—III e.n. au mai fost descoperite la Dăbuleni, precum și în vecinătatea localităților Sărata (punctul „Vadul Bercii”) și Călărași („Grindul Armașu”).

2. ASPECTE ALE VIEȚII RURALE ÎN AȘEZĂRILE DIN TERITORIUL SUCIDAVENS

Viața economică a așezărilor care gravitau în jurul Sucidavei a fost dominată de agricultură, alături de care creșterea vitelor și pescuitul constituiau ocupații anexe. Produsele agricole ocupau un loc important în comerțul provinciei, fapt ce favoriza așezările din teritoriul sucidavens aflate în Cîmpia Olteniei de astăzi, care reprezenta principalul grînar al Daciei.

Sistemul de împărțire a pămînturilor adoptat cu prilejul creării provinciei Dacia și continuat, într-o măsură mai mică, de împărații ce i-au urmat lui Traian a împiedicat apariția marilor latifundii în ținuturile de la nord de Dunăre, aici predominînd proprietatea mică și mijlocie, alături de care au prosperat comunitățile sătești autohtone. Fermele

proprietarilor de pământ (*villae rusticae*) cuprindeau doar o parte din terenul arabil aflat în teritoriu, ele fiind mai numeroase doar în partea de răsărit a acestuia. În rest, comunitățile autohtone rămase pe vechile vetre au continuat să cultive cu mijloace proprii, adeseori de veche tradiție dacică, fostele lor pământuri, beneficiind de dreptul de folosință comună asupra acestora în schimbul unei importante părți din recoltă. Așa se explică utilizarea pînă târziu, în secolul al III-lea și chiar la începutul secolului al IV-lea, a instrumentarului de tradiție geto-dacică, precum și existența unor înfloritoare așezări daco-romane de felul celei cercetate prin săpături arheologice la Locusteni, județul Dolj, așezări cu o numeroasă populație dacică romanizată, ce trăia din cultivarea pământurilor primite în folosință. Chiar și în cazul așezărilor în care au fost descoperite *villae rusticae*, ferme ce foloseau în foarte mică măsură forța de muncă a sclavilor, existau comunități de daci romanizați care cultivau o parte din terenurile agricole, muncind totodată pe pământurile proprietarilor contra unei recompense materiale. Putem vorbi, așadar, de organizarea producției agricole pe sistemul utilizării forței de muncă libere și nu pe munca sclavilor.

Așezările rurale din teritoriul sucidavens reprezentau, desigur, principalul beneficiar al producției meșteșugarilor de la Sucidava și Romula. Cea mai mare parte a produselor ceramice, a materialelor de construcții, a obiectelor de metal, sticlă sau os, descoperite în satele romane de aici, proveneau din atelierele celor două mari orașe ori erau aduse de negustori din alte provincii ale Imperiului. Există însă și o producție meșteșugărească locală, după cum o dovedesc descoperirile arheologice din așezări ca

Orlea, Bechet sau Locusteni, unde au fost date la iveală cuptoare de ars ceramică, cărămidării, tipare pentru confecționarea opaițelor și a figurinelor de teracotă etc. De asemenea, trebuie să admitem că o parte a obiectelor din fier, de folosință curentă (ustensile de uz casnic, cuie, scoabe) erau confecționate tot în micile ateliere locale. Satele daco-romane nu erau deci numai producătoare agricole, ci și centre locale meșteșugărești, care lucrau pentru acoperirea nevoilor proprii.

Așezările rurale din teritoriul Sucidavei se înscriseră, totodată, în sfera de activitate a negustorilor din zonă. Stau mărturie, în acest sens, tipurile ceramice ce au circulat cu predilecție în această parte a Daciei, apoi produsele de import aduse din aceleași ateliere, pietrele gravate de proveniență romulensă ș.a. De altfel, intensă viață comercială este documentată și de ampla circulație monetară din teritoriu, ale cărei trăsături caracteristice corespund cu cele ale circulației monetare din întreaga provincie.

Din punct de vedere al vieții spirituale se constată, firesc, răspîndirea treptată în așezările aparținătoare Sucidavei a produselor artistice de factură provincială romană, a credințelor și obiceiurilor romane. Se observă, însă, păstrarea, îndeosebi în așezările aflate în zonele periferice ale teritoriului sucidavens, a unor reminiscențe de tradiție geto-dacică, cu precădere în domeniul artei ceramice, al ritului și ritualurilor funerare, fapt ce constituie o mărturie grăitoare a permanenței de locuire dacică în epoca stăpînirii romane. Prezența formelor și decorurilor specifice ceramicii geto-dace în ceramica daco-romană descoperită în așezările de pe Dunăre, de pe valea Jiului și chiar în unele așezări din vecinătatea Sucidavei, precum și a riturilor și ritualurilor funerare tradiționale în necropole ca acelea de la

Locusteni și Daneți nu se explică decît printr-o prezență majoritară a locuitorilor de origine autohtonă, a unor puternice comunități de daci romanizați.

Interdependența economică dintre Sucidava și așezările rurale din zonă, ca și răspîndirea uniformă a elementelor de civilizație romană își găsesc explicația și în modul de organizare administrativă a teritoriului, potrivit căruia toate așezările din cuprinsul acestuia erau subordonate unui organism cvasiurban, un consiliu (*ordo*) format din reprezentanți ai comunelor (*curiales*), desemnați din rîndul cetățenilor înstăriți. Organizat după modelul consiliilor municipale din orașele ce beneficiau de statut urban, acest consiliu avea în frunte doi sau patru magistrați aleși pe o perioadă de cinci ani (*quinquennales*). Fără a fi un oraș în accepțiunea juridică a cuvîntului, Sucidava a reprezentat astfel nucleul unui teritoriu rural, pe care îl administra, asigurînd astfel exploatarea economică a acestuia în folosul fiscului imperial și al armatei. În același timp, s-a manifestat ca un important focar de romanizare, de răspîndire a culturii și civilizației romane într-o zonă dominată numeric de populația autohtonă.

VI. CELEIUL — STRĂVECHE VATRĂ ROMÂNEASCĂ

1. EVOLUȚIA LOCUIRII FEUDALE ÎN VEACURILE VII—XVII

Retragerea stăpînirii paleobizantine și părăsirea Sucidavei distruse de marele atac avaro-slav de la sfîrșitul secolului al VI-lea nu au însemnat, desigur, încetarea locuirii autohtone în sud-estul Cîmpiei Olteniei. Așa cum o dovedesc descoperirile arheologice de la Orlea, Gura Padinii, Grojdibod etc., populația locală, deși afectată puternic de tulburările ce au avut loc în această vreme, a continuat să locuiască pe vechile vetre, o comunitate modestă viețuind și în vecinătatea ruinelor fostei fortificații de la Sucidava, după cum o atestă descoperirea, mai demult, a unei monede emise în timpul împăratului bizantin Focas (602—610 e.n.)²³⁰.

În veacurile următoare, această populație a cunoscut, pe parcursul dezvoltării sale, unele restructurări în cultura materială și spirituală, ca urmare a evoluției procesului de etnogeneză românească. Ea a asigurat, în secolele VIII—XI, elementul etnic autohton ce a populat numeroase așezări în zonă, printre acestea aflîndu-se și așezarea veche românească de la Celei, situată în punctul „Valea Sneagului”²³¹, nu departe, spre vest, de platoul pe care se înalță odinioară impunătoarea cetate romano-bizantină. Aici au fost descoperite întîmplător, în urmă cu aproape jumătate de secol, resturile unor locuințe-bordei, de formă patrulateră, în cuprinsul cărora au fost găsite

numeroase fragmente ceramice. Din punctul „Valea Sncagului“ provin și două amforidioane, lucrate la roată din pastă fină, roșie, vase ce au fundul plat, corpul ovoidal, decorat cu caneluri sau incizii orizontale, gîtul scurt și gura largă, cu buza inelară șanțuită la partea exterioară (fig. 60/1,3). Semnele incizate pe gîturile amforidioanelor indică proveniența sud-dunăreană a acestei categorii de vase, faptul că ele au pătruns în așezările de la nord de Dunăre pe calea schimburilor comerciale ce se practicau în continuare de-a lungul vechii artere fluviale. În lipsa săpăturilor arheologice sistematice, este greu de precizat cum a evoluat în timp așezarea de aici, dar în mod sigur ea exista în primele veacuri ale mileniului al doilea al erei noastre, după cum o mărturisesc mai multe descoperiri de ceramică și mone-dele izolate, din această vreme, dintre care amintim cîteva piese emise de împăratul Mihail al IV-lea (1034—1041).

După marea invazie tătară din anul 1241, locuirea feudală de la Sucidava-Celei a cunoscut o nouă și importantă perioadă de dezvoltare. Vechiul sat românesc din „Valea Sncagului“ a fost părăsit, locuitorii mutîndu-se, din motive de securitate, la adăpostul ruinelor fostei cetăți romano-bizantine, unde cercetările arheologice documentează pentru această epocă o întinsă așezare și două cimitire a căror durată de existență acoperă perioada cuprinsă între mijlocul secolului al XIII-lea și începutul secolului al XVII-lea²³². În această situație, Celeiul apare pentru prima dată într-o mențiune documentară, fiind amintit ca importantă așezare de pescari în cunoscuta „diplomă a ioaniților“, acordată de regele maghiar Bela al IV-lea cavalerilor-călugări hospitalieri, în anul 1247 : „...și pescăriile care sînt acum în ființă

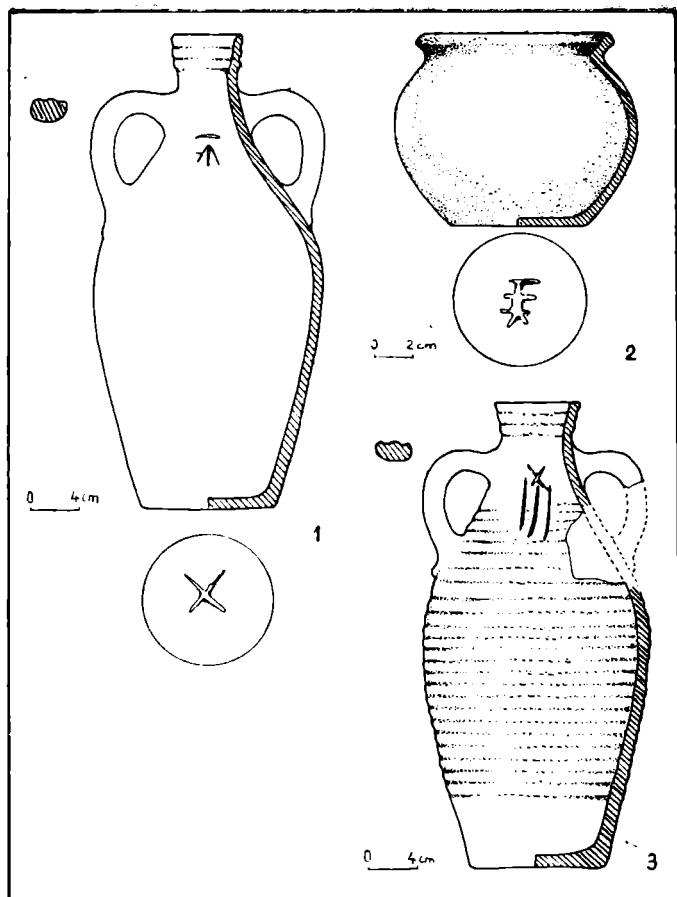

Fig. 60. Ceramică din secolul al IX-lea descoperită la Celei (1, 3) și Corabia (2).

sau care se vor face de către dinșii, care toate vrem să se oprească în folosul fraților acestora (ioaniții — n.n.), în afară de pescăriile de la Dunăre și iazurile de la Chelei, pe care le păstrăm împreună pe seama noastră și a lor²³³. Chiar dacă acest document nu reflectă o situație istorică reală, întrucît stăpînirea maghiară nu s-a întins niciodată pînă la Dunărea de Jos, iar stabilirea cavalerilor ioaniți în zonă a rămas doar în stadiul de intenție, informația prezintă un interes deosebit deoarece atestă nu numai vechimea acestei așezări românești, ci și însemnătatea ei în economia feudală a ținuturilor nord-dunărene.

Satul reîntemeiat în secolul al XIII-lea, pe ruinele fortificației romano-bizantine, a cuprins inițial un număr restrîns de locuințe, răspîndite după un plan neregulat pe întreg platoul cetății, cu precădere pe laturile de est și de nord ale acestuia, și în zona tell-ului preistoric. Dezvoltat în perioada următoare, el s-a extins în secolul al XV-lea în partea de sud a vechiului oraș roman Sucidava, prilej cu care a avut loc, se pare, o restructurare a așezării, spațiul de la vest de fosta biserică paleobizantină fiind rezervat cimitirului din această vreme. Începînd cu veacul al XVI-lea, dezvoltarea considerabilă a locuirii feudale a determinat dezafectarea acestui cimitir, mutarea lui, pentru o oarecare perioadă de timp, la vest de fosta incintă antică — unde au fost descoperite mai multe morminte creștine datate cu monede de argint — și extinderea treptată a satului spre nord-vest, către actuala șosea Corabia—Bechet.

Pe parcursul a peste cinci decenii de cercetări arheologice, au fost date la iveală numeroase locuințe feudale pe platoul cetății, cele mai multe de suprafață, de formă aproximativ pătrată, cu laturile de 4,00—4,50 m, orientate cu predilecție pe direcția

nord-vest — sud-est. Podelele acestora constau dintr-un strat de lut galben, bine tasat, gros de pînă la 0,05 m, pe care erau amenajate direct, într-unul din colțuri, vetrele de formă ovală sau patrulateră, la construcția cărora se foloseau uneori cărămizi romane. Prezența obișnuită a unor mase de chirpici ars, precum și a unor mari cantități de cenușă și cărbune rezultate din incendierea acestor construcții, dovedește faptul că ele aveau pereții lucrați din împletituri de nuiele, lipite pe ambele fețe cu lut, și erau acoperite cu paie sau, mai ales, cu stuf, materiale ce se găseau din abundență pe malurile bălților din împrejurimi. Dincolo de vechiul șanț de apărare, în perimetrul fostului oraș roman, au fost descoperite și bordeie semiîngropate, ce aveau o singură încăpere, de formă rectangulară. Acest tip de locuință avea să se generalizeze o dată cu extinderea așezării, în secolul al XVI-lea.

Materialul arheologic descoperit în așezarea feudală din secolele XIII—XVII de la Celei constă din ceramică, monede și cîteva obiecte lucrate din fier, aramă și argint.

Ceramica descoperită aparține în majoritate categoriei ceramicii uzuale, nesmălțuite, lucrate din pastă densă, aspră, de culoare roșie sau neagră-cenușie, în tehnica binecunoscută a olăriei din această vreme. Au fost găsite însă și cîteva vase și fragmente de vase smălțuite, unele dintre ele provenite din import. Forma cel mai des întîlnită este *oala-borcan*, cu corpul rotund sau ovoidal, pereții mult curbați în zona umerilor, gît scurt, gura largă și buza arcuită, profilată, aparținînd așa-numitului tip „cu streășină”. Pe urmă și, mai rar, pe gît, vasele din această grupă sînt ornamentate cu o bandă de linii drepte, incizate (*fig. 61/3*). De veche tradiție autohtonă, ele

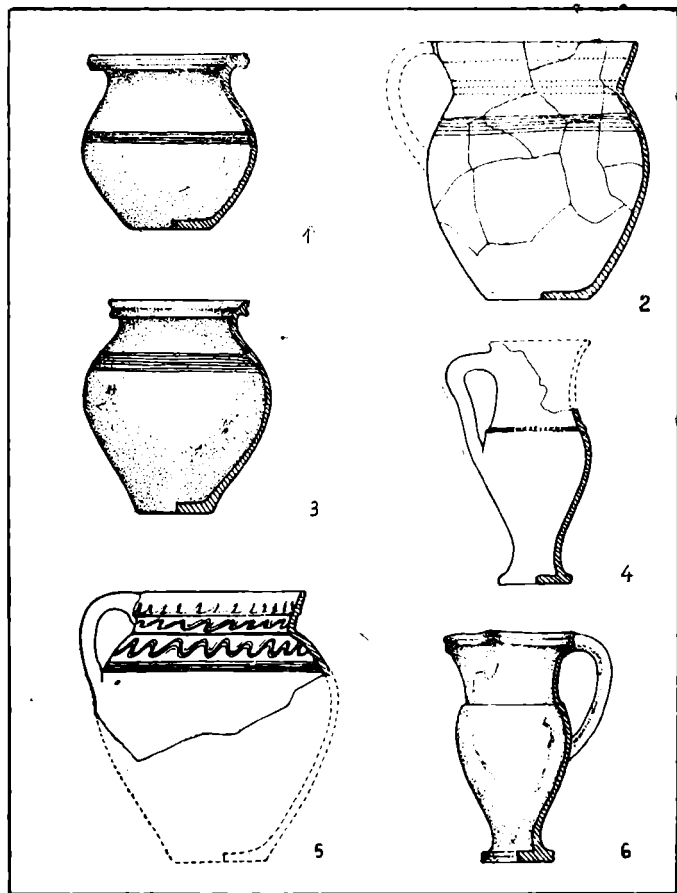

Fig. 61. Ceramică românească din secolele XIV—XV descoperită în așezarea feudală de la Celei.

datează din veacurile XIV—XV și derivă tipologic dintr-o altă formă de oală, mai timpurie, întilnită și ea la Celei, care se deosebește prin aceea că are corpul rotunjit mai mult și buza simplă, lată, răsfrântă oblic spre exterior (*fig. 61/1*).

O formă de vas frecventă în ceramica feudală de la Celei o reprezintă, de asemenea, *oala cu o toartă*, caracteristică secolului al XIV-lea, tip de vas ce are corpul arcuit provenit din contur bitronconic, gîtul înalt, cu pereți drepți și evazați, și toarta lată, arcuită, fixată imediat sub buză. Ornamentația constă fie din alternarea benzilor de linii subțiri, incizate și punctate, situate pe umăr sau sub buză, fie, mai rar, din decorarea buzei cu benzi orizontale canelurate. O variantă mai nouă de oală cu o toartă, ce se datază larg în secolele XV—XVII, se caracterizează prin buza profilată și bogatul decor ce constă din combinații de linii subțiri, orizontale și vălurite, incizate și benzi ușor crestate, decor ce ornaștează în întregime umerii, gîtul și buza vaselor (*fig. 61/5*).

De o eleganță deosebită sînt, prin siluetele lor zvelte, *cănille cu o toartă*, ce au piciorul înalt, corpul piriform, gura largă, trompetiformă și buza simplă răsfrîntă (*fig. 61/4*) sau profilată și trilobată (*fig. 61/6*), căni ornamentate uneori sub gît cu o bandă subțire de creștături. Din această grupă de vase, caracteristică ceramicii secolelor XIII—XV, au fost descoperite aici mai multe exemplare întregi sau fragmentare. Frecvența lor în așezările feudale din împrejurimile Celeiului este posibil să indice confecționarea acestora într-un atelier ceramic local. Se cuvine a fi menționate, de asemenea, *cănițele* cu corp globular, gît înalt tronconic, gura largă, prevăzute cu o toartă din bandă lată și decorate pe gît cu un brîu orizontal de linii de împunsături, reci-

piente ce se datează cu precădere în secolul al XVI-lea.

Din categoria ceramicii smălțuite amintim fragmentele de *urcioare cu o toartă*, cu corp globular și gît înalt, dar, mai ales, *talerele* acoperite cu smalt galben ori verzui, ornamentate în *sgraffito* cu motive geometrice, florale și aviforme, vase ce aparțin în majoritate ceramicii românești din secolul al XIV-lea, de tradiție bizantină.

Piese de metal descoperite în nivelul de locuire feudală din secolele XIII—XVII de la Celei sînt reprezentate de cîteva obiecte de uz casnic (cuțite și cuțitașe), vîrfuri de săgeată cu peduncul și placă piriformă sau romboidală, nasturi-butoni de formă globulară, lucrați din aramă, precum și de mai mulți cercei găsiți în mormintele din cimitirul din secolul al XV-lea, unul din argint, cu o perlă globulară bicapsulară și filament înfășurat pe verigă (fig. 62/1), ceilalți, din aramă argintată, ornamentați cu un filament împletit „în ochiuri” (fig. 62/2). Aceștia aparțin tipologic unor categorii de podoabe de largă circulație atît în țările române, cît și la sud de Dunăre²³⁴. În ceea ce privește monedele descoperite,

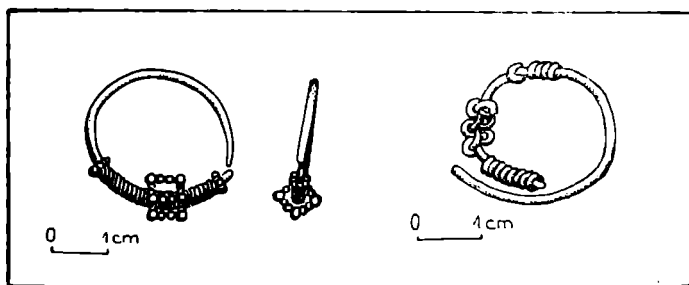

Fig. 62. Cercei din secolul al XV-lea.

ele aparțin în majoritate secolului al XVI-lea. Din rîndul lor se remarcă tezaurul de monede de argint transilvănene, bătute de Sigismund Báthory, descoperit în anul 1918 la sud de basilica paleobizantină, tezaur dispersat și pierdut, din păcate, pe calea comerțului cu antichități.

2. CELEIUL, IMPORTANT PUNCT STRATEGIC ÎN SISTEMUL DEFENSIV AL ȚĂRII ROMÂNEȘTI

Pînă în urmă cu cîțiva ani se considera că la Celei a existat, în veacurile XIV—XV, doar așezarea civilă, cu rol economic evident, dar lipsită de importanță politică sau militar-strategică. Se afirma chiar că locuitorii Celeiului, avînd de suferit nu o dată de pe urma atacurilor dușmane, luau adesea drumul bejeniei, unii dintre ei preferînd să se stabilească departe de Dunăre, întemeind noi așezări, cum este cazul satului Celeiu din Gorj, localitate pe care unii cercetători au identificat-o greșit cu cea menționată în „diploma ioaniților”. Se știa, pentru secolul al XVI-lea, de existența unei fortificații cu șanț și zid de apărare, situată în partea de sud-est a fostei cetăți romano-bizantine, fortificație pusă în legătură cu activitatea de apărare a graniței dunărene a Țării Românești dusă de Mihai Viteazul. Descoperirile din ultimii ani au modificat însă substanțial această impresie, dovedind că Celeiul a reprezentat, încă de la sfîrșitul secolului al XIII-lea, unul din bastioanele luptei românilor pentru neatîrnare, înscriindu-se în salba de cetăți dunărene din această vreme.

Cu prilejul săpăturilor arheologice din anii 1977—1982, a fost identificat și cercetat un mare șanț de

apărare, orientat pe direcția nord-est — sud-vest, care închidea colțul de sud-est al platoului cetății Sucidava (fig. 63). Avînd o lățime maximă de 4,00—4,50 m și o adîncime de circa 4,30 m față de nivelul de călcare feudal, acest șanț era săpat în formă de pîlnie, pe fundul său fiind așezate pietre de mari dimensiuni, ce asigurau stabilitatea pămîntului pe escarpele interioară și exterioară. Traiectul său pornea de pe latura de sud a cetății romano-bizantine, astăzi distrusă în întregime, și se îndrepta pe direc-

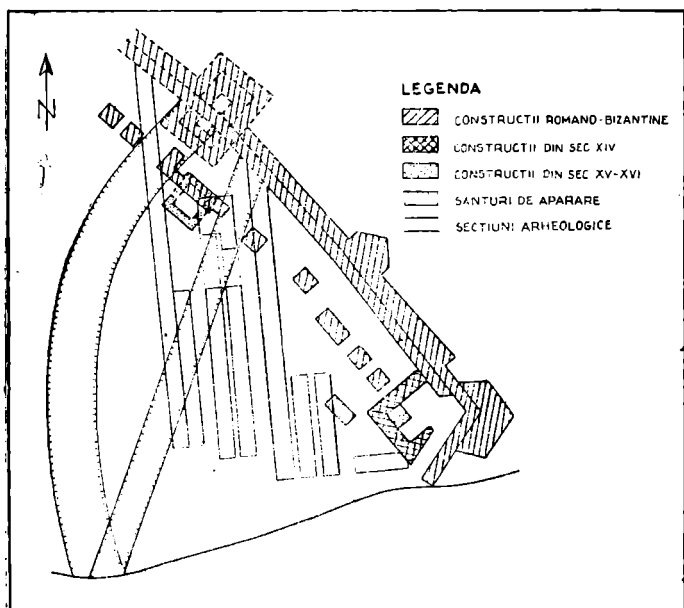

Fig. 63. Planul fortificației medievale de la Celei (secolele XIII—XVI).

tia nord-est, intersectînd zidul paleobizantin în spa-tele turnului H, zid demantelat în întregime pe o distanță egală cu lățimea șanțului. Pe fundul șanțului, ca și la baza nivelului de locuire feudală, au fost descoperite mai multe fragmente de căni și oale-borcan, forme de tradiție mai vechi, care datează această amenajare în prima jumătate a secolului al XIV-lea, dacă nu chiar la sfîrșitul secolului al XIII-lea.

Este de presupus că, în perioada dintre sfîrșitul secolului al XIII-lea și mijlocul secolului al XIV-lea, la Celei a fost amenajată o cetățuie feudală ce utiliza o parte din vechile ruine paleobizantine, pe latura adosată șanțului de apărare fortificarea realizîndu-se cu ajutorul unui val de pămînt. Ea ocupa o suprafață de 900—1 000 m² fapt ce ne determină să ne gîndim la un *castellum* în jurul căruia gravita așezarea civilă. Dacă în ceea ce privește construcția valului de pămînt și eventualele amenajări și suprastructuri din lemn pe această latură nu putem da nici un fel de amănunte, întrucît ele au fost desființate într-o etapă mai tîrzie, iar săpăturile mai vechi au distrus în întregime nivelul de locuire feudală din interior, putem face în schimb unele precizări referitoare la turnul de colț (turnul J), care a reprezentat, în mod sigur, principalul element de rezistență al fortificației. Astfel, s-a putut constata că, pe temelia unui turn antic, cu ziduri groase de 1,50 m, ridicat în faza Gallienus-Aurelian, turn interior, consolidat în faza constantiniană prin îngroșarea zidurilor exterioare și folosit în acest fel și în faza paleobizantină, a fost înălțat bastionul feudal. Acesta folosea zidurile exterioare din faza paleobizantină, cărora le erau atașate, pe un traiect ușor deviat, zidurile interioare, groase de 1,25 m, ce aveau

la bază o plintă lată de 0,15 m, lucrate din piatră și cărămizi subțiri zidite „în casete” și legate cu mortar (fig. XX), manieră de construcție ce amintește tehnica folosită, printre altele, la ridicarea bisericii Sîn-Nicoară din Cîmpulung Muscel, construită în prima jumătate a secolului al XIV-lea, sau a bisericilor de la Vodița și din Cetatea Severinului, înălțate aproximativ în aceeași vreme. Nu este exclus ca un al doilea bastion să se fi aflat pe latura de sud, unde cercetările mai vechi au descoperit bucăți de zidărie prăbușite, amestecate cu resturi de locuire feudală.

Amenajarea cetății de la Celei, menită să asigure controlul asupra vechiului vad dunărean de aici, s-a înscris în complexul de măsuri defensive luate de voievozii români în luptele pentru formarea și apărarea statului feudal românesc, importanța ei avînd să crească spre sfîrșitul veacului al XIV-lea, o dată cu apariția la Dunăre a pericolului otoman. Dimensiunile sale reduse nu trebuie să surprindă, în arhitectura militară a epocii fiind cunoscute și alte asemenea construcții de proporții restrînse, precum mai vechea fortificație poligonală de la Drobeta-Turnu Severin ori prima incintă a cetății feudale de la Turnu Măgurele. Mai mult ca sigur, în vremuri de restriște micile garnizoane din aceste puncte întărite nu rămîneau singure în fața dușmanului, ele fiind sprijinite de populația locală din așezările din împrejurimi, fapt ce le permitea să opună o dîrză rezistență în cadrul unui prim aliniament de apărare a țării.

Importanța strategică a fortificației de la Celei este subliniată, de altfel, de unul din importante izvoare documentare ale epocii, anume harta anexă la *Codex Latinus Parisinus*, document cartografic întocmit de

italianul Paulus Sanctinus Ducensis, cel mai probabil în preajma bătăliei de la Nicopole, din anul 1396²³⁵. Ilustrînd situația politică și militară de la Dunărea de Jos din vremea domniei lui Mircea cel Mare, mai precis din perioada premergătoare cuceririi de către turci a puternicelor cetăți sud-dunărene de la Rusciuc, Nicopole și Vidin, această hartă situează un puternic punct fortificat românesc în dreapta Oltului, nu departe de vărsarea acestuia în fluviu (*fig. 64*), fortificație ce nu poate fi localizată decît la Celei, singurul loc din Cîmpia Dunării oltene unde sînt cunoscute urme ale unei fortificații medievale din această vreme. Este de remarcat locul cetă-

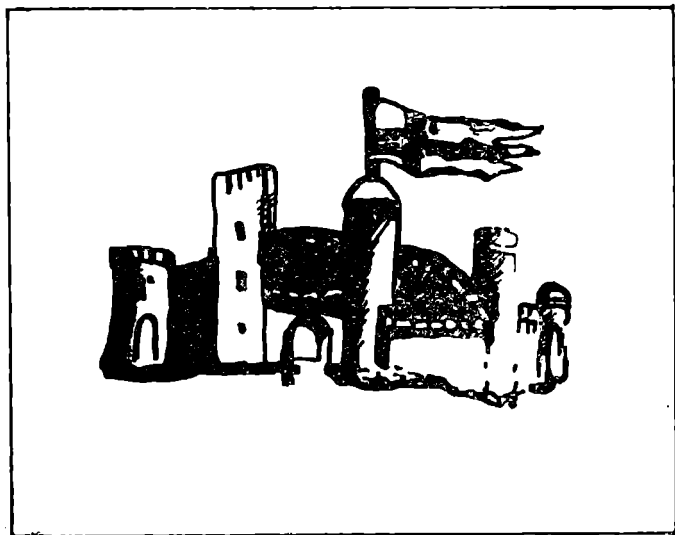

Fig. 64. Vigneta care marchează fortificația medievală de la Celei în Codex Latinus Parisinus.

țuii de la Celei în lanțul defensiv dunărean, pe care se sprijinea în bună parte planul ofensiv al cruciaților în această campanie din anul 1396.

Pînă la ce dată a funcționat fortificația de la Celei în limitele inițiale este greu de precizat. În mod cert, ea s-a extins, la un moment dat, spre vest, ocupînd o suprafață de aproximativ 2 000 m². Cu acest prilej, vechiul șanț de apărare a fost acoperit, probabil cu pămîntul rezultat din desființarea fostului val, ceea ce explică descoperirea a numeroase fragmente ceramice din secolul al XIV-lea în umplutură, iar noul șanț, de astă dată de formă semi-circulară, avînd lățimea de 11 m și adîncimea de 5,50 m, a fost săpat la o distanță de circa 15—20 m spre vest. Zidul de incintă de pe latura de est a fost refăcut pînă în dreptul turnului H, dar într-o manieră diferită de cea originală, paleobizantină, iar în spatele noului șanț de apărare, la o distanță de circa 2 m, a fost înălțat un val de pămînt, străjuit de astă dată de turnuri construite din piatră. Un asemenea turn a fost descoperit în anul 1977 și dezvelit în întregime în anul 1980. Este o construcție patrulateră, orientată nord-vest — sud-est, ce avea trei laturi lucrate din piatră legată cu pămînt argilos, cu zidurile groase de 0,57—0,66 m, în timp ce latura a patra o forma o veche zidărie romană ușor modificată. Dimensiunile turnului erau astfel de 4,60 m × 7,80 m. Vestigiile descoperite pot să reprezinte doar temelia bastionului, partea superioară a acestuia fiind lucrată din piatră legată cu mortar, avînd în vedere faptul că în aceeași tehnică a fost construit tot atunci și un pilon de rezistență în interiorul bastionului din colțul de sud-est (turnul J).

Materialul arheologic descoperit în nivelul de locuire corespunzător celei de a doua fază a fortificației constă în principal din ceramică, majoritatea

fragmentelor date la iveală provenind de la oale-borcan ce se datează larg în secolele XIV—XV. Amin-tim, însă, lipsa în zona bastionului de vest a ceramicii de tradiție mai veche (cea a cărei datare co-boară pînă în secolul al XIII-lea), ca și descoperirea, în șanțul de apărare semicircular, a unei monede de argint de la împăratul Rudolf al II-lea (1576—1612). Aceste elemente, coroborate cu constatarea arheolo-gică a unei restructurări a așezării civile în veacul al XV-lea, conduc la ideea că fortificația medievală de la Celei a fost lărgită în această vreme, fiind apoi utilizată pînă tîrziu, spre sfîrșitul secolului al XVI-lea, probabil pînă în timpul domniei lui Mihai Viteazul, cînd credem că au avut loc aici unele ciocniri cu turcii, dacă avem în vedere distrugerea prin incendiere a unor locuințe de pe platoul cetății și descoperirea în apropiere a mai multor vîrfuri de săgeți ce corespund tipologic epocii. După moartea marelui voievod, fortificația de la Celei și-a pierdut din importanță sau a fost dezafectată, cu toate că locuirea feudală a continuat și în secolele următoare, după cum atestă mărturiile documentare și desco-perirea mai multor locuințe tîrzii în vatra actualei localități.

Putem vorbi așadar de o continuă și îndelungată locuire feudală la Celei, de importanța economică a așezării de aici, dar, totodată, de rolul militar-strategic al fortificației din acest însemnat punct de con-trol al unor principale căi de comunicație ce legau Țara Românească cu Peninsula Balcanică sau, pe Dunăre, cu centrul Europei. Fortificație de graniță, ea reprezenta, de asemenea, un bastion al politicii de apărare a independenței în fața permanentului pericol otoman, fapt reliefat, printre altele, și de existența sa de-a lungul întregii perioade de lupte eroice pentru neațîrnare.

3. MARTORI LA MARILE ÎMPLINIRI ALE IDEALURILOR NAȚIONALE

În veacurile ce au urmat, satul românesc de la Celei s-a dezvoltat considerabil, ajungînd să fie adesea menționat în documentele de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea pentru rodul ogoarelor și bogăția bălților sale. S-au înfiripat noi gospodării și marginile sale au depășit treptat limitele vechii vetre antice. Celeiul a devenit astfel, în epoca modernă, o așezare întinsă și puternică, ce a rămas mai departe în istorie, legîndu-și nu o dată numele de marile evenimente naționale. De aici a pornit, spre Islaz, în seara zilei de 8 iunie 1848, în fruntea unui numeros grup de țărani, cunoscutul patriot Radu Popa Șapcă, care avea să fie ales membru al primului guvern revoluționar al Țării Românești. În modesta sa locuință, aflată în imediata vecinătate a ruinelor cetății romano-bizantine, au poposit apoi, în noaptea următoare, fruntașii „Taberei Regenerației”, porniți în marșul lor spre Caracal și Craiova pentru a ridica la luptă masele sub înflăcăratul drapel al revoluției.

Cîțiva ani mai tîrziu, aici, la Celei, aveau să vibreze la unison cu țara inimile sutelor de săteni animați de gîndul măreț al Unirii, purtînd în cugete cuvintele înălțătoare publicate, într-unul din numerele sale, de ziarul unionist „Vocea Oltului” : *„Citiți istoria românilor. Citiți orice pagină dintr-însa veți voi : fie aceea scrisă în caractere de sînge sau cu litere de aur, în marmură sau pergament, în tăria murilor sau în sînul undelor, voi veți citi acolo desigur o vorbă care vă va împlăia inima de iubire, de credință și de speranță ; veți citi : Unire ! Unire ! și*

iar *Unire!*"²³⁶ Reformele înfăptuite în vremea domniei lui Alexandru Ioan Cuza s-au repercutat direct asupra Celeiului și a locuitorilor săi. Legea rurală din 1864 i-a ridicat pe celeieni din starea de clăcași, i-a determinat să renunțe la vechea arhitectură a bordeielor și să-și construiască locuințe de suprafață, integrate unui plan de organizare sistematică a localității. Tot acum, ruinele cetății romano-bizantine au fost declarate monument istoric, devenind unul dintre obiectivele arheologice cele mai importante ale patrimoniului național.

Animați de un fierbinte patriotism, locuitorii Celeiului au întâmpinat cu entuziasm proclamarea independenței de stat a României, în mai 1877, fiind martorii marșului glorios al oștirii române la trecearea Dunării pe podul construit nu departe, la Siliștioara. Ei s-au integrat efortului general al țării de susținere a războiului de independență, participând la executarea de lucrări militare și la ajutorarea materială a frontului.

La sfârșitul secolului al XIX-lea și la începutul secolului al XX-lea, în contextul puternicei afirmări a hotărîrii maselor populare de a acționa pentru făurirea statului național unitar român, Corabia, alături de celelalte orașe ale Olteniei, a devenit un centru activ de luptă pentru unire, pentru apărarea drepturilor naționale ale românilor, antrenînd în această acțiune mii de locuitori din satele înconjurătoare. Prin presă și întruniri patriotice, s-a desfășurat o vie propagandă în sprijinul luptei drepte a românilor transilvăneni și al înfăptuirii idealului desăvîrșirii unității naționale, creîndu-se un curent de opinie favorabil organizării unor acțiuni patriotice de răsunet. O astfel de manifestare a reprezentat-o marea adunare populară din 23 decembrie

1915 de la Corabia, organizată din inițiativa Federației Unioniste din Romanați, în sprijinul candidaturii în alegerile parlamentare a poetului Octavian Goga, manifestare la care au participat și numeroși celeieni ce au dat glas adevărului deplin la lupta pentru înfăptuirea idealului milenar al unirii. Această adevărată avere aveau să o repete, în anii următori, prin jertfa de sânge adusă pe cîmpurile de luptă ale primului război mondial, cînd poporul român a împletit din nou, eroic, ca de atîtea alte ori în îndelungata noastră istorie, năzuința de unitate și independență.

Îndelungata locuire românească de la Celei, în evul mediu și în epoca modernă, reprezintă veriga de legătură — pe parcursul a mai bine de un mileniu și jumătate — în lanțul istoric ce unește în timp locuirea antică, dacică și daco-romană de la Sucidava cu așezarea modernă de astăzi, fapt ce ne îndreptățește să afirmăm că Sucidava-Celei reprezintă, pe bună dreptate, un adevărat simbol al permanenței românești, al devenirii istorice a poporului nostru.

VII. MONUMENTE ARHEOLOGICE

Din parcare amenajată în imediata vecinătate nordică a cetății Sucidava, printr-o poartă modernă, se intră în șanțul de apărare al fortificației. Prima construcție antică din apropierea intrării este un segment dintr-un zid orientat nord-sud, care are extremitatea sudică în apropierea turnului E. Acest zid, care a fost dezvelit și consolidat parțial, lat de 1,40 m, „coboară” spre fundul șanțului „în trepte” și este construit pe ambele escarpe ale șanțului de apărare. Avea rostul de a consolida terenul pe care se află turnul E și curtile care îl flanchează, construcții ridicate pe o umplutură de pământ realizată de romani, măsură impusă de configurația terenului de dinaintea construirii cetății (*fig. II*).

1. INCINTA DE PE LATURILE DE NORD ȘI VEST ALE CETĂȚII

Incinta exterioară de pe laturile nordică și vestică ale cetății a fost dezvelită și consolidată aproape în totalitate. Primul element al acesteia, care se află în apropierea intrării moderne, este turnul E (*fig. III*). De la acesta, mergând spre vest și sud-vest, pe lângă zidul cetății, pînă la colțul sud-estic al incintei, se află următoarele elemente : curtea E-D, turnul D

(fig. IV), curcina D-C (fig. V), turnul C (fig. VI), curcina C-B (fig. VII), turnul B (fig. VIII), curcina B-A (fig. IX) și masivul și, totodată, impresionantul turn A (fig. X).

Pe mijlocul curtinei A-B, la distanța egală, de 12,50 m față de turnurile A și B, se află *dubla poartă* de vest a cetății, care nu are obișnuitele turnuri proprii, protecția fiind asigurată de turnurile A și B, aflate la mică distanță. Sînt aici, de fapt, două porți, una corespunzătoare incintei interioare și alta celei exterioare, unite și folosite, o vreme, laolaltă. Cea mai veche este poarta interioară, care a funcționat independent pînă pe la anul 324 și următorii. Pragul s-a păstrat *in situ* și este format din două blocuri de piatră care, împreună, au lungimea de 3,35 m și lățimea de 0,94 m. Poarta avea două canaturi, cu deschidere spre interior. La extremitățile pragului sînt săpate două gropi circulare, cu diametrul de 0,12 m, unde s-au găsit urmele unor „cămăși” cilindrice din fier, în care se răsuceau țiținile. Distanța dintre cele două gropi este de 2,25 m și ea corespunde lărgimii porții. Lățimea fiecărui canat era de 1,125 m. Pe partea superioară a pragului s-au păstrat, excelent conservate, urmele de călcare a roților vehiculelor care intrau și ieșeau din cetate (distanța dintre roți era de 1,51 m). În mijlocul pragului se află o scobitură adîncă de 0,16 m și largă de 0,12 m, unde se fixa ivărul, mînuit pe verticală, care închidea poarta în partea inferioară. În afară de acest zăvor, este posibil să fi existat și „chingi” puternice din birne de lemn, dispuse orizontal de la un ușor la altul al porții. De la poarta exterioară, construită după anul 324, o dată cu incinta exterioară, s-au păstrat numai părțile laterale, lucrate din blocuri de piatră calcaroasă cioplită regulat, așezate orizontal. S-au păstrat *in situ* trei rînduri

de blocuri (de mărimi diferite) la sudul intrării, pe o înălțime de 1,60 m. Pe flancul nordic se mai afla pe loc o singură lespede, înaltă de 0,45 m (această latură a fost refăcută pînă la înălțimea „martorului” sudic). Lărgimea porții este de 2,50 m la exterior și de 2,45 m la interior (curtina se curbează ușor aici), iar adîncimea este de 1,71 m pe latura de sud și de 1,59 m pe cea nordică. Poarta era prevăzută cu o *cataracta*, ale cărei laturi culisau în jgheaburi late de 0,12—0,15 m și adînci de 0,09 m, săpate în blocurile de piatră care o flancau. Cu ajutorul unor scripeți, poarta, formată dintr-un puternic grilaj de fier, terminat la partea inferioară cu țepi, se ridica și se cobora pe verticală (*fig. 65, IX și XI*). Pragul n-a fost găsit. Se crede că de la dubla poartă se putea ajunge la portalul podului roman de peste Dunăre, pe un *pons levis*, construit peste șanțul de apărare. Cele două porți au fost folosite împreună, pînă pe la anii 364—366, cînd intrarea în cetate a fost zidită, ca măsură de securitate, în perioada de criză politică determinată de atacurile goților și de răscoala lui Procopius.

Strada care pornește de la poartă spre interiorul cetății a fost dezvelită și cercetată pe o lungime de 23,00 m. La poartă este lată de 2,50 m și apoi se lărgeste la 3,50 m pînă în dreptul pilonilor din spatele porții, iar după depășirea acestora se lărgeste, din nou, pînă la 7,00 m. Grosimea străzii este de 0,50 m pe axul longitudinal și scade spre extremitățile laterale pînă la 0,10—0,15 m. Este construită, la bază, din pietriș de rîu (grosimea, pînă la 0,20 m), peste care s-au așezat pietre de dimensiuni mai mari (de la $0,10 \times 0,10$ m la $0,40 \times 0,45$ m), cărămizi (una, întreagă, măsoară $0,28 \times 0,15 \times 0,05$ m) și țigle. Strada prezintă două faze de construcție, a doua, posibil, din perioada construirii incintei și a porții cu cataracta.

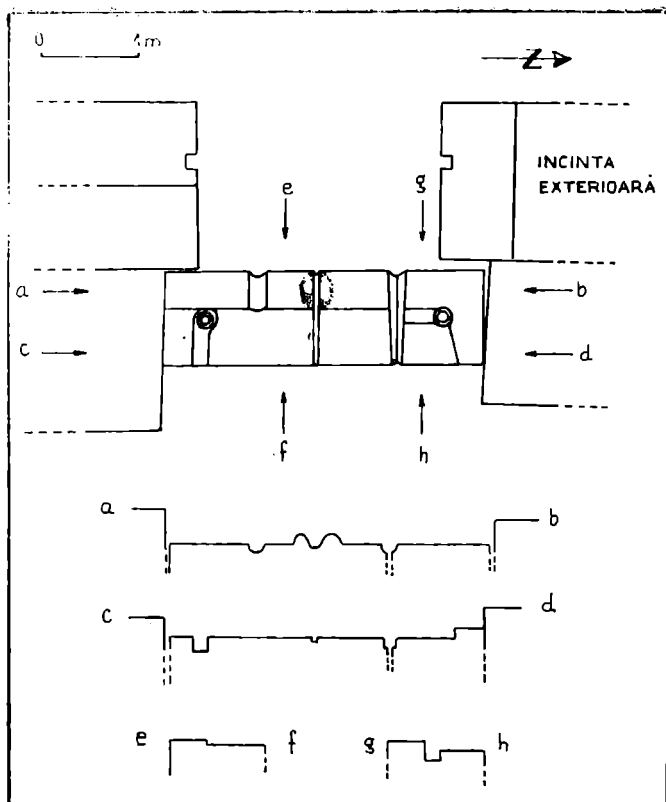

Fig. 65. Poarta de vest a cetății militare.

Incinta nord-vestică *interioară* n-a fost degajată și consolidată în totalitate. Din aceasta sînt dezvelite : curtea A-B, turnul B, turnul D (neconsolidat) și pilonii din spatele curții A-B și cîțiva corespunzători curții B-C.

2. COMPLEXELE GOSPODĂREȘTI ALE CULTURII CELEI

Printre puținele rezervații arheologice din țara noastră, unde pot fi vizitate vestigii preistorice păstrate „in situ”, se numără și cea de la Sucidava-Celei. Aici, în colțul de sud-vest al platoului cetății romano-bizantine, descoperirea unor complexe gospodărești aparținând aspectului cultural Celei, din perioada de trecere spre epoca bronzului, interesante din punct de vedere științific și muzeistic, a determinat conservarea lor în interiorul unor amenajări speciale și includerea în circuitul de vizitare.

Primul dintre acestea (*fig. XVII*) îl reprezintă resturile unei locuințe de suprafață de mari dimensiuni, din care se păstrează pardoseala lucrată din pământ bătut, pe marginile căreia se observă gropile parilor ce formau scheletul construcției. În centrul ei se află vatra de foc, de formă ovală, cu marginile ridicate, lucrată dintr-un strat de pietriș de râu acoperit cu o lipitură groasă de argilă, bine fățuită. În jurul vetrei se găsesc trei mari recipiente fixe de lut, lucrate direct pe podeaua încăperii, care serveau la păstrarea rezervelor de apă și a proviziilor din gospodărie. Mai multe rîșnițe de mînă, confecționate din lespezi de piatră ușor albiate, precum și câteva greutăți pentru războiul vertical de țesut întregesc decorul auster al acestei locuințe.

Cel de-al doilea complex arheologic conservat „in situ” constă dintr-un profil stratigrafic și resturile suprapuse ale mai multor podele de locuințe și vetre, care dau imaginea intensității de locuire într-un spațiu relativ restrîns, ce caracterizează așezarea preistorică de aici.

3. ELEMENTE ALE LOCUIRII GETO-DACICE

Printre vestigiile antice păstrate „in situ“ la Sucidava, pentru a oferi o imagine a modului de viață al vechilor locuitori de pe aceste meleaguri, se numără și două complexe arheologice din epoca geto-dacică :

La vest de ruinele basilicii paleobizantine se află un martor stratigrafic care conservă imaginea profilului valului de apărare a fortificației dace din secolele I î.e.n.—I e.n. Înconjurînd cetatea pe laturile de est, nord și vest, acest val a fost ridicat, cel mai probabil, în vremea lui Burebista și a rezistat pînă în anul 87 e.n., cînd Sucidava geto-dacă a fost distrusă de generalul roman Cornelius Fuscus. Înălțat pe o bază formată din straturi succesive de pămînt amestecat cu cenușă și lut galben, temelie întărită din loc în loc cu aglomerări de pietre mari, valul, ale cărui urme se păstrează pe această latură pe o lățime de 8,00—9,40 m și o înălțime de 1,00—1,34 m, avea în structura sa, la partea superioară, turte de lut ars, care îi sporeau rezistența. Deasupra lui se ridica în vechime o palisadă lucrată din trunchiuri de copaci, întreaga întăritură înălțîndu-se astfel pînă la 4,50—5,00 m. În fața valului de apărare se găsea un șanț, lat de 18—20 m și adînc de aproximativ 3,50 m, realizat prin amenajarea viroagei naturale ce înconjura platoul.

În epoca stăpînirii romane, pe acest loc s-a construit puternica fortificație ale cărei urme le vedem astăzi. Cu acest prilej, valul dacic a fost distrus în cea mai mare parte, de fundațiile zidurilor de piatră, iar șanțul ce înconjura cetatea a fost reamenajat.

Cea de a doua mărturie a locuirii geto-dace de la Sucidava păstrată „în situ“ o reprezintă resturile unei locuințe de suprafață din secolul al III-lea î.e.n., aflate în zona colțului de sud-est al platoului cetății, între turnul H al zidului de incintă și bastionul fortificației medievale din veacurile XV—XVI. Locuința avea o singură încăpere, de formă dreptunghiulară, cu dimensiunile de $4,75 \times 2,90$ m, orientată nord-est—sud-vest. Intrarea se găsea pe latura de sud. Podeaua consta dintr-un strat de pământ bine bătut, iar pereții erau lucrați din împletituri de nuiele fixate pe stâlpi înfipti într-o talpă din birne groase de lemn. Asemenea majorității locuințelor din această epocă, avea acoperișul lucrat din paie sau stuf.

În interior, spre perețele de nord-est al încăperii, se afla cuptorul de uz gospodăresc, de formă ovală, cu diametrele de 1,50 și 1,20 m, a cărui vatră consta dintr-o lipitură groasă de lut, bine netezită, așezată pe un pat de pietre de râu. Bolta, păstrată parțial, se înălța pînă la circa 0,35 m. La gura cuptorului au fost descoperite două vase-borcan, din pastă groșieră. Mai multe vase ceramice fragmentare și o rîșniță de piatră au fost găsite în jumătatea de vest a locuinței, fapt pentru care considerăm că aici se păstrau proviziile și se prepara hrana. Lîngă perețele de est fusese săpată o mică groapă în care erau adunate temporar cenușa și resturile menajere. O groapă de par, în jurul căreia au fost descoperite fragmente provenind de la cîteva vase de dimensiuni mijlocii, pare să indice existența în vechime a unui suport vertical pentru păstrarea unei părți a inventarului ceramic din gospodărie. În ceea ce privește locurile de dormit, credem că ele se aflau în jumătatea din spate a încăperii, pe platforma din partea dreaptă a cuptorului.

4. „CLĂDIREA“ DIN SECOLELE IV—V

Spre nord-est de complexele gospodărești și spre sud de zona unde a fost identificat valul de apărare al așezării geto-dace, se află temeliile, lucrate din piatră necioplită, legată cu lut, ale unei „clădiri“. Forma acesteia este dreptunghiulară. Măsoară, la exterior, 10,65 m în lungime, 3,90 m în lățime la extremități și 3,40 m în rest, iar la interior, 10,10 × 2,25 m. Zidurile au grosimea de 0,57 m. Latura de est și parțial cea de nord au fost „tăiate“ de temeliile basilicii paleobizantine. Nu cunoaștem destinația acestei „clădiri“. Nu este exclus să fi făcut parte dintr-o construcție mai mare, distrusă ca urmare a intervențiilor din secolele V—VI sau a săpăturilor moderne. În interiorul și în jurul ei s-au găsit mai multe rișnițe, care însă nu se aflau *in situ*. Datează de la sfârșitul secolului al IV-lea și începuturile secolului al V-lea (fig. 22/1).

5. BASILICA PALEOBIZANTINĂ

Din edificiu s-a păstrat o parte din temeliile zidurilor și din pardoseala interioară. Cercetările arheologice au scos la iveală temelia zidului de pe latura de vest a navei, păstrat numai pe o lungime de 5,80 m, cea a zidului de pe latura de sud a navei, care măsoară 17,10 m, și o parte din temelia zidului absidei altarului, în formă de arc de cerc, cu deschiderea de 3,90 m. Înălțimea maximă a zidurilor, în momentul dezvelirii lor, era de 1,08 m. Temeliile zidurilor, lucrate din piatră nefasonată legată cu mortar (în tehnica *opus incertum*), au grosimea de 0,65 m. Pe baza acestor „martori“ s-au putut recon-

stitui forma și dimensiunile basilicii, care se compune din două încăperi : nava de formă dreptunghiulară ($17,10 \times 10,00$ m la exterior și $15,70 \times 8,70$ m la interior) și altarul absidal ($7,30 \times 4,30$ m) ; absida este retrasă cu 0,70 m față de navă. În absidă, după nivelările făcute în vederea pardosirii, pe întreaga suprafață a fost „turnat“ un strat de mortar, gros de 6,00 cm, în care au fost fixate cărămizi cu dimensiunile de $45 \times 35 \times 5$ cm. S-a păstrat un singur rând de cărămizi din pardoseală. În interiorul navei, pardoseala s-a păstrat în partea sud-estică și central-nordică. Este realizată din trei rânduri de cărămizi suprapuse (dimensiuni : $40 \times 40 \times 5$ cm, $29 \times 29 \times 5$ cm, $41 \times 29 \times 5$ cm, $40 \times 28 \times 5$ cm și $40 \times 25 \times 5$ cm). Aproximativ în mijlocul navei se află baza unui pedestal de zidărie ($3,50 \times 1,00$ m), identificat cu temelia unui amvon. Basilica este orientată cu altarul spre est-sud-est, abatere impusă de alinierea edificiului la incinta din apropiere.

În afara basilicii, spre sud-est, în apropiere se află o încăpere cu temeliile din piatră amestecată cu mortar, care nu se leagă organic de zidul din aceea parte a navei. Dimensiunile încăperii sînt de $4,60 \times 2,60$ m la exterior și $3,40 \times 2,00$ m la interior.

În interiorul basilicii, sub nivelul pardoselii, s-au găsit șase morminte de înhumăție, cu orientare vest-est (vezi p. 95 și fig. 22/2). Dintre acestea, un mormînt (nr. 9) al unui adult (bărbat) a fost amenajat cu un acoperiș decapotabil, pentru a putea fi vizitat. Celelalte morminte au fost marcate, pe pardoseala basilicii, cu vopsea neagră.

Basilica de la Sucidava datează din secolul al VI-lea e.n. și este cel mai vechi monument arhitectural de acest fel descoperit pînă în prezent la nordul Dunării.

6. CLĂDIREA CU HYPOCAUST

În apropierea basilicii paleobizantine, spre sud-est de aceasta, se află clădirea cu *hypocaustum*. Aceasta are zidurile lucrate din piatră și cărămidă legate cu mortar (tehnica *opus mixtum*) și este de formă dreptunghiulară, cu laturile lungi orientate nord-sud. Măsoară la exterior $11,00 \times 5,00$ m, grosimea zidurilor fiind de 0,45—0,65 m. Încăperea închisă de ziduri este lungă de 9,75 m și lată de 3,90 m. Pe pardoseala acesteia, lucrată din mortar gros de 0,15—0,17 m, se află 8 șiruri de *pilae* pe direcția nord-sud și 22 *pilae* pe direcția est-vest, numărul total al *pilae*-lor fiind de 176. Distanța dintre *pilae* și cea dintre șirurile de *pilae* este diferită. *Pilae*-le sînt construite, aproape în totalitate, din cărămizi suprapuse, cu excepția cîtorva care au fost realizate din tuburi (conduite) de ceramică. În partea nord-estică a hypocaustului s-au păstrat cîteva *pilae* întregi, înălțimea acestora fiind de 0,60—0,65 m. Pe ele se afla un fragment din podeaua încăperilor de deasupra hypocaustului, lucrată din mortar amestecat cu cărămidă pisată, avînd grosimea de 0,07 m. În partea de sud-vest, la distanța de 1,90 m, se afla un *praefurnium* (instalație în care se făcea focul pentru încălzirea încăperii cu *pilae*). În antichitate, deasupra hypocaustului, au existat una sau mai multe încăperi ale căror urme nu s-au păstrat.

În partea de nord a hypocaustului se află o încăpere, cu zidurile din piatră legată cu mortar, care măsoară la exterior $3,25 \times 2,20$ m și la interior $2,10 \times 1,60$ m. „Podeaua“ acesteia, păstrată pe o suprafață de $2,10 \times 1,10$ m, este lucrată din mortar (în tehnica *opus signinum*). Încăperea se leagă organic de hypocaust și putea fi un *caldarium* (bazin cu apă caldă) sau *frigidarium* (bazin cu apă rece).

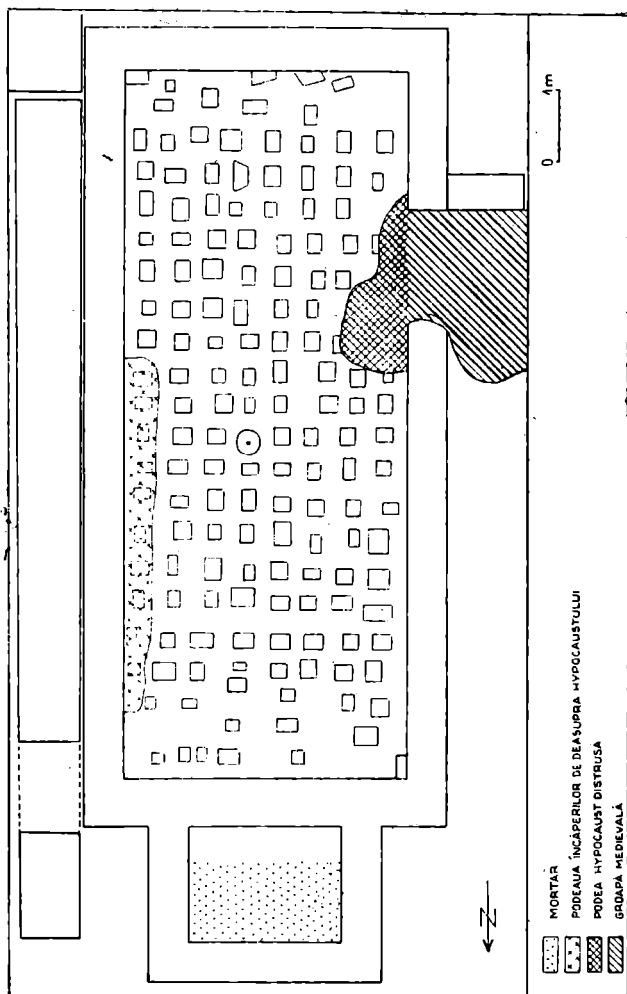

Fig. 66. Hipocaustul din secolele IV—V.

La est de hypocaust s-au găsit temeliile, din piatră legată cu mortar, ale unei clădiri. Din temelia vestică a acesteia s-a păstrat un zid lung de 11,50 m și gros de 0,77—0,89 m, care nu face corp comun cu zidul de est al hypocaustului. De la extremitatea sudică a acestui zid pornește, spre est, zidul de sud al clădirii, lat de 1,10 m, păstrat pe o lungime de 1,20 m. Nici acesta nu face corp comun cu zidul hypocaustului și, totodată, nu se leagă organic de zidul de vest al clădirii. Toate acestea dovedesc că există cel puțin două faze de construcție ori reparație a clădirii și că hypocaustul nu a fost construit o dată cu clădirea. Raportul cronologic dintre edificii este greu de stabilit, însă, după toate probabilitățile, hypocaustul a fost folosit o vreme și pentru încălzirea clădirii respective. Din hypocaust porneau spre clădire tuburi de ceramică (*tubuli*), pe care circula aer cald, îngropate în pereții încăperilor (*fig. 66 și fig. XVIII*).

Hypocaustul datează din secolele IV-V.

7. „FÎNTÎNA SECRETĂ“

În secolul al VI-lea e.n., aprovizionarea cu apă a militarilor din garnizoana Sucidavei și a familiilor acestora, care locuiau în cetate cu întreaga lor gospodărie, era mult mai dificilă decât în veacurile anterioare. Orașul din vecinătate, cu fântînile sale, nu mai exista în această vreme, iar folosirea izvoarelor de la poalele platoului nu era posibilă atunci cînd revărsările Dunării le inundau ori în timpul asediilor, cînd erau controlate de dușmani. Pe platoul cetății, mai înalt cu 19 m decât nivelul luncii Dunării, nu

se puteau săpa puțuri de adâncime datorită straturilor de nisip și pietriș de origine aluvionară, ce se prăbușeau în timpul forajului, înainte de a se ajunge la pînza de apă. O cetate cu ziduri puternice, care putea păstra în turnurile sale cantități impresionante de provizii, după cum o atestă descoperirile arheologice, părea să fie o pradă ușoară în fața atacurilor dușmane datorită lipsei de apă. Geniul uman a găsit însă și aici, ca și în alte situații critice, o soluție ingenioasă : construirea așa-zisei „fîntîni secrete“, monument unic în arhitectura romano-bizantină, descoperit cu prilejul săpăturilor arheologice din anul 1958.

„Fîntîna secretă“ de la Sucidava, astăzi restaurată și integrată în circuitul de vizitare, se găsește în partea de sud a cetății și captează, la o adâncime de 18 m, unul din puternicele izvoare de la poalele platoului, aflat la circa 14 m sud de zidul de incintă. Ea se compune din două părți : puțul propriu-zis (*puteus*) și coridorul subteran de acces (*dromos*), ce coboară pînă la izvor (*fig. 67*).

Puțul fîntîinii are forma unui turn cu secțiunea pătrată (1,28×1,28 m), ai cărui pereți groși de 0,85 m sînt lucrați din cărămizi legate cu mortar de var amestecat cu cărămidă pisată. Înalt de 4,50 m, el este acoperit de o boltă, zidită tot din cărămizi. Peretele de sud al puțului are o deschizătură boltită, înaltă de 1,80 m și lată de 0,90 m, ce dă în coridorul de acces, deschizătură prin care vasele erau umplute direct la nivelul apei.

Coridorul subteran, lung de 26 m, acoperit pe întreaga sa lungime cu o boltă de cărămidă, înconjoară puțul pe laturile de sud și vest, cotește apoi în pantă ușoară spre nord-vest, pînă sub zidul de incintă, de aici urcă spre nord, ajungînd pe platforma

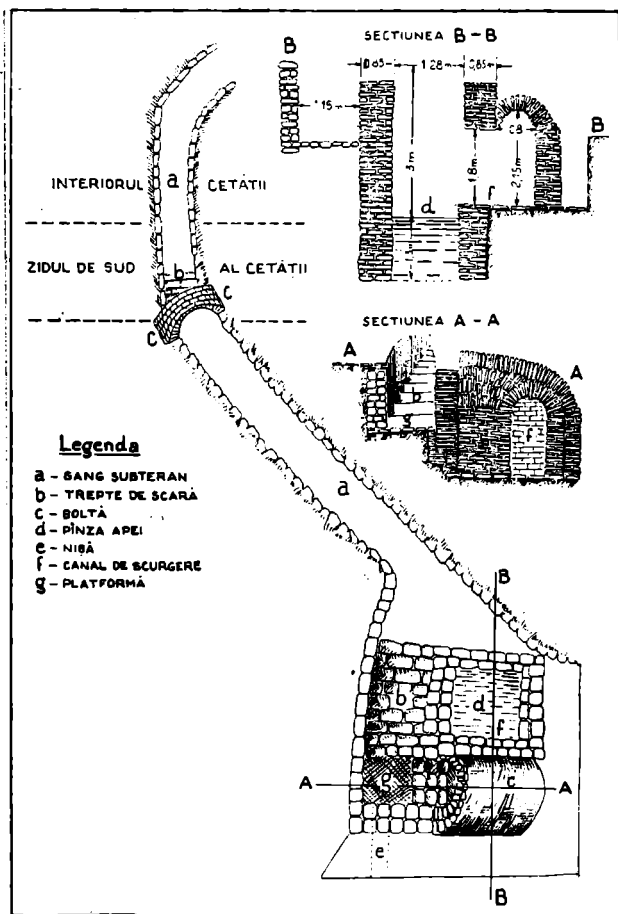

Fig. 67. „Fântina secretă” (plan și secțiuni).

superioară, de unde se ieșea la suprafață cu ajutorul unei scări de lemn (înlocuită astăzi cu trepte de beton). Traseul oarecum ocolit al coridorului asigura accesul în pantă lină, înlăturînd inconvenientul unei scări continue și abrupte.

Coridorul subteran se împarte în mai multe tronsoane. Astfel, pe latura de sud se află o platformă de 1,00—0,90 m, pavată cu cărămizi, legată prin trei trepte de o alta, de $1,10 \times 1,15$ m, aflată în colțul de sud-vest al puțului. Aici, în peretele de sud, se găsește o fereastră triunghiulară, cu baza de 0,35 m și înălțimea de 0,90 m, care asigura scurgerea surplusului de apă, cînd creștea nivelul izvorului, printr-un canal subteran, cu secțiunea pătrată ($0,40 \times 0,40$ m), lucrat, de asemenea, din cărămizi. De pe această platformă urcă, de-a lungul peretelui de vest al puțului, o scară cu nouă trepte, lungi de 1,10 m, late de 0,28 m și înalte de 0,25 m, spre cea de a treia platformă, cu dimensiunile de $2,00 \times 1,10$ m, aflată deasupra fîntînii, pavată cu un strat de pietriș bine bătut. În continuare, coridorul lat de 0,90—1,00 m și înalt de 1,95 cm, străjuit de ziduri groase de 0,40 m, lucrate nu din cărămidă ca pînă acum, ci din blocuri de calcar legate cu mortar de var, înaintează pînă sub zidul de incintă al cetății. Aici, trei trepte fac legătura cu ultimul tronson al tunelului. Acesta este mai înalt (2,10 m) și are pereții lucrați din piatră doar la partea inferioară, în rest fiind folosită tot zidăria de cărămidă. El comunică cu cea de a patra și ultima platformă, care avea, se pare, formă semicirculară.

„Fîntîna secretă“, numită astfel datorită faptului că permitea aprovizionarea cu apă dintr-un izvor subteran aflat departe, în afara zidurilor cetății, a fost construită, probabil, o dată cu refacerea fortificației în vremea lui Iustinian și a fost folosită pe

toată durata existenței acesteia, pînă în timpul împăratului Mauriciu Tiberiu, după cum o indică o monedă de bronz emisă de acesta, descoperită cu prilejul dezvelirii monumentului.

8. COMPLEXUL DE FORTIFICAȚII MEDIEVALE

Mutarea așezării feudale românești, în secolul al XIII-lea, din „Valea Sneagului“ pe platoul fostei cetăți romano-bizantine Sucidava, și, mai ales, extinderea și dezvoltarea rapidă a satului întemeiat aici au pus în mod firesc problema apărării acestuia în fața năvălirilor străine. Amintirea pustiitoarei invazii tătare din anul 1241 era încă vie și nu este exclus ca tocmai aceasta să fi determinat alegerea ruinelor antice ca loc de amplasare a noii așezări. Încă de atunci se va fi născut, probabil, ideea amenajării în perimetrul fostei cetăți a unei fortificații care să folosească vechile zidării, bineînțeles adaptate noilor cerințe. Ea avea să se materializeze, la sfîrșitul secolului al XIII-lea ori la începutul veacului următor, o dată cu construirea fortificației din colțul de sud-est al platoului Sucidavei.

Fortificația ridicată în această vreme avea forma triunghiulară și ocupa o suprafață de 900—1 000 m² (*fig. XIX*). Pe laturile de sud și de est incinta era delimitată de zidurile vechii cetăți, ce se păstrau încă destul de bine la acea dată. Spre vest, accesul era blocat de o întăritură cu val de pămînt și palisadă, precedată de un șanț larg de 4,00—4,50 m și adînc de circa 4,30 m, care tăia platoul în această parte pe direcția nord-est — sud-vest. Dincolo de șanț, vechile ziduri au fost demantelate, pe o oarecare distanță, pînă la nivelul de călcare, iar în interior, a

fost reconstruit turnul din colțul de sud-est, devenit acum bastionul principal al noii fortificații. Pe o veche temelie au fost înălțate ziduri interioare noi, groase de 1,25 m, lucrate din piatră și cărămizi subțiri așezate „în casete” și legate cu mortar (*fig. XX*).

O dată cu dezvoltarea așezării feudale românești de la Celei, cel mai probabil în secolul al XV-lea, fortificația a fost mărită. Vechiul șanț a fost astupat cu pământul rezultat din desființarea valului ridicat inițial, zidurile de incintă au fost prelungite cu aproximativ 15 m (*fig. XXI*), iar capetele acestora au fost legate între ele printr-un nou val de pământ, străjuit de turnuri patrulatere construite din piatră (*fig. XXII*). În fața acestei întărituri a fost săpat un nou șanț, de astă dată semicircular, lat de 11 m și adânc de 5,50 m, ce închidea împreună cu zidurile dinspre sud și est o suprafață de circa 2 000 m².

Fortificația medievală de la Celei a reprezentat astfel unul din puternicele bastioane defensive ale Țării Românești, începînd din vremea formării statului feudal românesc, pînă tîrziu, în timpul domniei voievodului unificator Mihai Viteazul, fiind unul din punctele de rezistență românească de-a lungul veacurilor de eroică luptă pentru independență națională.

9. INCINTA DE PE LATURILE DE EST ȘI NORD ALE CETĂȚII

În zona complexului de fortificații medievale se află și unele elemente ale sistemului defensiv romano-bizantin, aparținînd *incintei interioare* : o parte din curțina E-F, turnul F, turnul H, curțina H-K, o parte din stîlpii de zidărie corespunzători curținelor E-F și F-G, precum și cei din spatele curți-

nei H-K. Ieșirea din cetate se face pe lângă turnul interior K și cel exterior J. În continuare, din *incinta exterioară*, pe lângă turnul J, pot fi văzute curțina J-I, turnul I (*fig. XII*), curțina I-H (*fig. XIII*), turnul H, curțina H-G (*fig. XIV*), turnul G, curțina G-F (*fig. XV*), turnul F, curțina F-E (*fig. XVI*), ajungându-se la intrarea în interiorul cetății.

10. FÎNTÎNA ROMANĂ DIN SECOLUL AL II-LEA E.N.

Aprovizionarea cu apă a locuitorilor orașului roman era asigurată, în secolele II—III, de fântinile aflate în diferite puncte ale așezării. Sucidava neavînd — asemenea Romulei, spre exemplu — un sistem de aducțiune a apei prin conducte (*aquaeductus*). Construite în formă de puț (*puteus*), aceste fântini erau săpate vertical pînă la pînza freatică, ce se afla, ca și astăzi, la adîncimea de 12—14 m.

Pînă în prezent, au fost identificate la Celei două asemenea instalații. Prima dintre ele, descoperită întîmplător de către un locuitor în partea de sud-vest a orașului antic, a fost distrusă fără a fi fost cercetată printr-un sondaj arheologic. Se știe doar că avea forma circulară, cu un diametru de 1,00 m, și că era căptușită în interior cu cărămizi de formă trapezoidală, legate cu mortar.

Cea de a doua fântină romană, pe care vizitatorul o poate vedea în colțul de sud-est al terenului școlii din Celei, este mai bine cunoscută, întrucît a fost restaurată și folosită pînă în urmă cu cîțiva ani. Puțul de formă cilindrică, cu un diametru de 1,16 m, co-partea inferioară cu o porțiune conică, perforată de boară pînă la adîncimea de 15 m. El se termină la patru deschideri laterale prin care pătrundea apa.

Gura fântinii, cu diametrul de numai 0,84 m, este înconjurată cu ghizduri de piatră. Și acest puț are pereții căptușiți cu o zidărie lucrată din cărămizi trapezoidale arcuite, legate de mortar.

Cărămizile folosite la placarea pereților fântinilor aparțin unui tip binecunoscut în Dacia, fiind utilizate la aproape toate construcțiile similare. Aici, la Sucidava, ele au fost lucrate în două variante dimensionale : $0,26 \times 0,16 \times 0,05$ m și $0,22 - 0,26 \times 0,14 \times 0,05$ m.

În interiorul fântinilor au fost descoperite mai multe vase și câteva monede, ultima dintre ele fiind o emisiune din vremea împăratului Marcus Aurelius (161—180). Moneda oferă un indiciu cronologic pentru perioada când funcționa acest puț, dar sîntem încredințați, dată fiind buna conservare a construcției, că acesta a fost folosit și în veacurile următoare.

11. PORTALUL PODULUI DE PESTE DUNĂRE

Din curtea școlii din Celei-Corabia, unde se află fântina romană din secolul al II-lea, pe str. Independenței, la circa 100 m spre sud, se află ruinele portalului podului roman de peste Dunăre (*fig. XXIII*).

În dreptul Celeiului, în trecut, existau două brațe ale Dunării. Brațul de sud a fost și este și în prezent navigabil. Cel de nord este o ramificație a gîrlei Bozahuzului, care a fost curgătoare pînă de curînd. Legătura acestei gîrle cu brațul navigabil al Dunării a fost întreruptă recent prin construirea unui dig de pămînt. În antichitate, deși curgător, brațul stîng al Dunării avea un debit redus, cu excepția perioadelor în care nivelul apelor din brațul drept al fluviului creștea și o parte din aceste ape curgeau pe albia secundară din nord.

Ruinele podului roman se află la o distanță de circa 40 m spre nord de malul gîrlei amintite. În raport cu fortificația din secolul al IV-lea e.n., ele se găsesc la 132 m spre vest.

Mai bine s-au păstrat ruinele portalului nordic, care îndeplinea și rolul de pilă-culee. A fost construit pe o platformă lucrată din piatră tăiată neregulat, legată cu mortar de culoare gălbuie uniformă, în care s-a amestecat var, nisip și pietriș. Această platformă are o formă neregulată. În partea de nord există un spațiu nezidit, de formă aproximativ dreptunghiulară, avînd deschiderea de 3,70 m și laturile de 2,85 m (cea de est), 2,70 m (cea de vest) și 3,85 m (cea de sud). În partea de sud-vest, platforma se prelungește în unghi ascuțit, iar spre sud-est nu se continuă pînă la limita sa maximă de est, ci face un unghi de circa 90°. Dimensiunile maxime ale platformei, la nivelul de călcare de la data construirii acesteia, sînt de $14,50 \times 7,00$ m. Deși săpături nu s-au putut face din cauza puternicelor izvoare care țîșnesc aici, cîteva sondaje au permis constatarea că platforma este construită vertical în pămînt, cu excepția laturii sudice a spațiului din nordul acesteia, unde ea coboară în trepte. După ce construcția coboară 1,00 m, se află o treaptă lată de 0,35 m, apoi aceasta coboară din nou, la o adîncime care n-a putut fi stabilită din motivele arătate. Platforma avea rostul de a susține construcția portalului propriu-zis.

Pe platformă, spre extremitățile sale de est și de vest, au fost construite două picioare de zidărie care susțineau bolta portalului. Forma acestora este aproximativ dreptunghiulară, cu laturile mari orientate est-vest. Dimensiunile maxime ale picioarelor de zidărie sînt de $3,95 \times 3,15$ m (cel de est) și $3,75 \times 2,95$ m (cel de vest). Distanța dintre piciorul de

est și cel de vest este de 5,70 m. Aceste picioare, la înălțimea de 0,30 m și 0,70 m, iar cel de vest și la 1,15 m de la platformă, prezintă câte un brâu reliefat, lucrat din cărămidă alternând cu piatră, care, acolo unde s-a păstrat, are o lățime de 0,05 m. Ambele picioare sînt placate pe fețele exterioare cu blocuri de calcar cioplite regulat, nucleul fiind construit din piatră brută, amestecată cu mortar (emplecton).

Spre sud, cele două picioare sînt legate organic printr-un trunchi de zidărie cu dimensiunile maxime de $11,20 \times 3,50$ m. Acesta se termină spre vest într-un unghi, urmărind forma platformei pe care se sprijină. Fața nordică a zidului, construită din blocuri de calcar tăiate regulat, legate cu mortar, îndeplinește rolul de parament pe această parte. Judecînd după urmele lăsate în zidărie, în partea de est, sud și vest zidul era protejat de blocuri mari de piatră de formă paralelipipedică, cu dimensiunile medii de $0,70 \times 0,60 \times 0,30$ m. Rostul acestui zid, care se înălța la circa 4,50 m deasupra platformei, era de a apăra construcția pe partea sudică în perioadele cînd nivelul apelor creștea și de a susține capetele bolților de lemn pe care se rezema tablîerul dintre portal și pila de la sud de acesta.

Construcția are o formă ascuțită spre vest (*avant bec*), în direcția din care curge apa, pentru a despica curenul și a tăia sloiurile de gheață plutitoare, în perioada în care nivelul apelor creștea ajungînd pînă la portal.

Zidăria care se înălța pe platformă a fost lucrată după sistemul clasic, bine cunoscut. Pe margini a fost zidit un parament din blocuri de piatră de calcar tăiate regulat, în interiorul căruia a fost turnat emplecton (*fig. 68*).

În partea de vest a portalului se află temelia unui zid, lucrată din piatră tăiată neregulat, legată cu

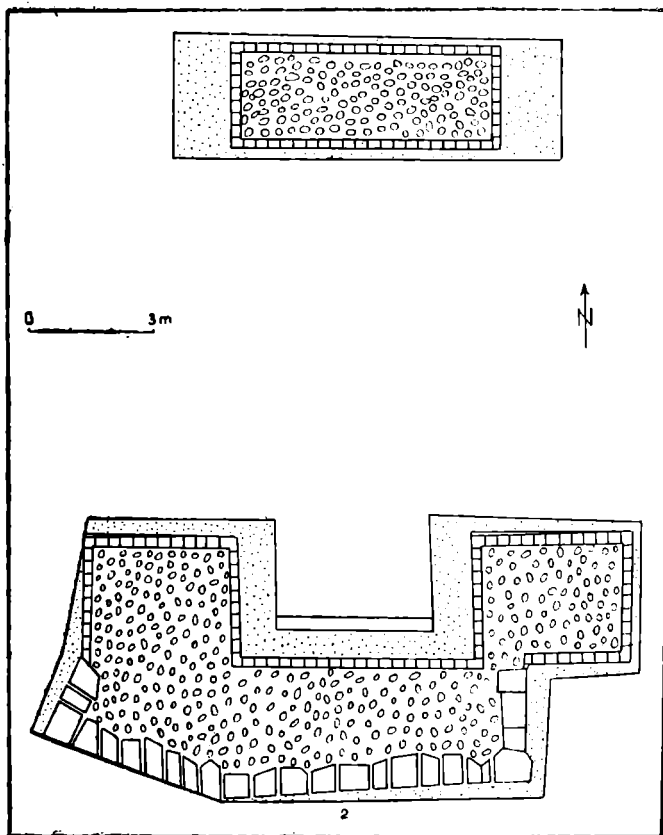

Fig. 68. Planul ruinelor portalului de pe malul stîng al Dunării al podului roman și ale trunchiului de zidărie din fața acestuia.

mortar de culoare albicioasă amestecat cu pietre și rare fragmente de cărămidă pisată. Lățimea zidului este de 1,45 m și s-a păstrat pe o lungime de 2,15 m. Temelia nu se sprijină cu baza pe platforma care susținea portalul. Pe latura estică a portalului se văd urmele temeliei unui alt zid, care pornea spre est. Aceste două ziduri, care porneau spre vest și spre est, sînt construite într-o perioadă posterioară zidirii portalului. Probabil că ele, la un moment dat, au „legat” portalul de zidurile de apărare ale sectorului sudic al așezării civile și de sistemul defensiv al cetății militare.

La nord de portal, la o distanță de 10,0 m pe panta care urcă spre actualul sat, au fost descoperite resturile fragmentare ale temeliei unui trunchi de zidărie, avînd dimensiunile maxime de $5,90 \times 2,25$ m. Zidăria care s-a păstrat este lucrată din piatră de formă neregulată, legată cu mortar. În partea de est se află un fragment de platformă ($1,50 \times 1,00$ m), construită în aceeași tehnică ca și cea care susținea portalul, ceea ce constituie un indiciu de contemporaneitate. Rostul acestui zid, care probabil făcea parte din ansamblul arhitectonic al podului, era de a susține tablierul care se prelungea de la portal pe panta din fața acestuia.

La distanța de 3,00 m și de 7,00 m spre nord de zidul de pe pantă, au fost descoperite două zone cu lemn putrezit, urme care, credem, provin de la pilonii de sprijin ai tablierului podului din nordul portalului.

Afirmația conform căreia podul lui Constantin cel Mare ar fi fost construit din piatră, pe care o găsim în *Chronicon Paschale* (I, 526, 16—17), la Theophanes (*Chronographia*, în *F H D R*, II, p. 585) și la Cedrenus (*Historiarum Compendium*, în *Corpus Scriptores*

Historiae Byzantinae I, Bonn, 1938, p. 517), confruntată cu ruinele care s-au păstrat, se dovedește a fi inexactă. Cercetările pe teren, la date diferite, au scos la iveală puține resturi din zidăria podului. În afară de portalul de pe malul românesc și de zidul de la nord de acesta, spre sud de portal, la o distanță de circa 50 m, chiar în gîrla Bozahuzului, există un trunchi de zidărie cu dimensiunile de $8,00 \times 2,50$ m, care figurează pe două schițe întocmite de Tocilescu și Polonic. În brațul navigabil al Dunării, la km 634+680, au fost cercetate trei pile lucrate din piatră, ale căror dimensiuni, la bază, sînt de 25—26 m lungime și 19 m lățime; au avant-și arriè-re-bec; sînt îmbrăcate cu blocuri din piatră cioplită regulat, avînd dimensiunile de $0,90 \times 0,65 \times 0,55$ m. Se pare că blocurile erau prinse între ele cu scoabe de aramă. Distanța dintre pila nordică și cea centrală este de 165 m, iar dintre cea centrală și cea de sud, de 130 m. În prezent, nu se mai vede nimic din ruinele portalului sudic al podului roman, de pe malul drept al Dunării.

Picioarele podului, dintre portalul nordic, pila din sudul acestuia, cît și cele dintre pilele de piatră din brațul navigabil al Dunării, trebuie să fi fost construite din piloni mari de lemn.

Pentru construirea picioarelor podului, apele Dunării au fost abătute parțial, mai întîi fiind dirijate pe albia nordică a fluviului, apoi pe cea sudică.

Pentru reconstituirea ipotetică a portalului pilăculee de pe malul stîng al Dunării (*fig. 69*), ne-am folosit de ruinele care s-au păstrat și de reconstituirea portalului nordic al podului lui Traian de la Turnu-Severin. Înălțimea la care se afla tablierul podului la portalul de nord era de circa 9,50 m, cifră care rezultă din diferența de nivel dintre terasa pe care a fost construită așezarea romană (35 m față de

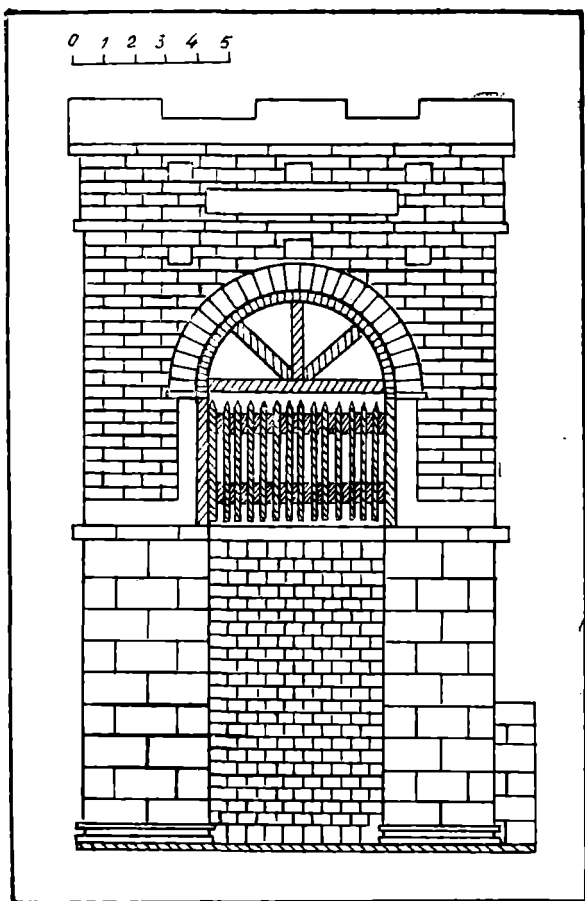

Fig. 69. Portalul de nord al podului roman de peste Dunăre (reconstituire ipotetică).

nivelul mării) și nivelul de călcare roman de la data construirii portalului (25,50 m, socotiți de asemenea în raport cu nivelul mării). Intrarea portalului avea lățimea de 5,70 m, care coincide și cu lățimea tablîerului, și înălțimea de circa 3,00 m. Deasupra boltii portalului exista, probabil, o cameră folosită de corpul de pază al podului, prevăzută cu ferestre spre nord. Accesul la această cameră se făcea printr-o scară. Portalul era prevăzut în partea superioară cu creneluri, iar pe fața nordică trebuie să fi existat o inscripție, deasupra căreia, probabil, erau așezate câteva statui. Înălțimea totală a portalului era de circa 21,30 m.

În fața portalului nordic, în aceeași direcție, tablîerul podului continua circa 37,40 m, distanță corespunzătoare pantei dintre terasa pe care a fost construită așezarea romană și baza portalului (*fig. 70*). În această parte, tablîerul se rezema pe un trunchi de zidărie lung de circa 6,50 m, lat de circa 2,60 m și înalt de circa 7 m, care se află la 10 m spre nord de portal, și pe circa șapte rînduri de piloni de lemn, așezați la o distanță de 3—4 m unul de altul. Pilonii de lemn erau prinși între ei și de tablîer prin „clești“ de lemn. Extremitatea nordică a tablîerului se rezema, probabil, nu direct pe pămînt, ci pe o construcție de piatră care nu s-a păstrat.

Între portalul de nord și brațul navigabil al Dunării, tablîerul se găsea la o înălțime de circa 10 m, cifră care rezultă din diferența dintre nivelul terasei și nivelul malului stîng al brațului navigabil al Dunării, luate în raport cu nivelul mării (respectiv dintre 35,0 și 25,0 m). Avînd în vedere etiajul mediu al Dunării pe brațul sudic (5,80 m după hărțile de navigație) în raport cu nivelul mării (20,923 m), putem stabili înălțimea aproximativă a tablîerului față de nivelul apei și de patul fluviului. Aceasta este de

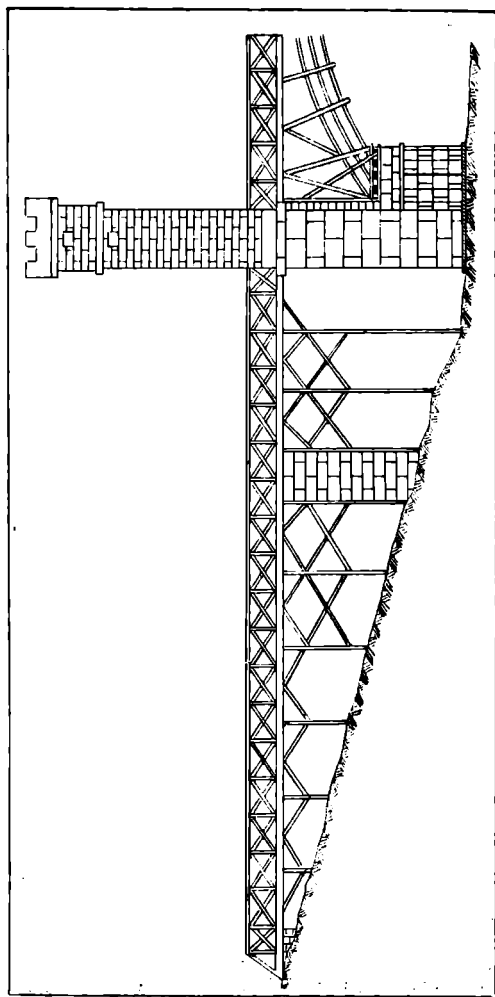

Fig. 70. Capătul de nord al podului roman de peste Dunăre (reconstituire ipotetică).

circa 14,077 m (35—20,923 m) și respectiv 19,877 m (14,077+5,80 m). Tablierul, lucrat în întregime din lemn, mărginit de balustrade lucrate din același material, era susținut de picioarele podului și de bolțile dintre ele, construite de asemenea din lemn.

Distanța dintre portalul nordic și malul drept al Dunării la km 634+680 este de 2 437,50 m (1 300 m de la portalul nordic până la brațul navigabil și 1 137,50 m lățimea brațului de sud), distanță care coincide, în linii mari, cu lungimea podului dintre cele două portaluri (fig. 71).

Se crede că arhitectul podului dintre Sucidava și Oescus ar fi fost Theophilus.

Monedele descoperite cu ocazia săpăturilor arheologice din vara anului 1968 permit datarea portalului și, deci, și a podului, în secolul al IV-lea e.n.

Textele antice care vorbesc despre pod ne informează că acesta a fost construit în anul 328 (Sextus Aurelian Victor, *De caesaribus*, 41,13 ; idem, *Libellus de vita et moribus imperatorum*, 41,13 ; Chronicon Paschale, *loc. cit.* ; Theophanes Confessor, *loc. cit.* ; Cedrenus, *loc. cit.*). Se pare că podul a fost inaugurat în luna iulie a anului 328, în prezența împăratului care, în această vreme, se afla la Oescus (*Codex Theodosianus*, VI, 35, ed. Th. Mommsen, I, partea I, p. 305).

În împrejurări puțin cunoscute, dar legate, credem, de atacurile goților la sud de Dunăre, care reîncep în anul 364, și de răscoala lui Procopius din anii 365—366, podul dintre Sucidava și Oescus a fost distrus. În expedițiile pe care Valens le întreprinde la nordul Dunării împotriva goților, în anii 367—369, nu a putut utiliza podul construit de Constantin cel Mare, deoarece, la aceea dată, nu mai exista și nu a mai fost refăcut. Împăratul a fost nevoit să-și treacă armatele peste fluviu pe poduri de vase.

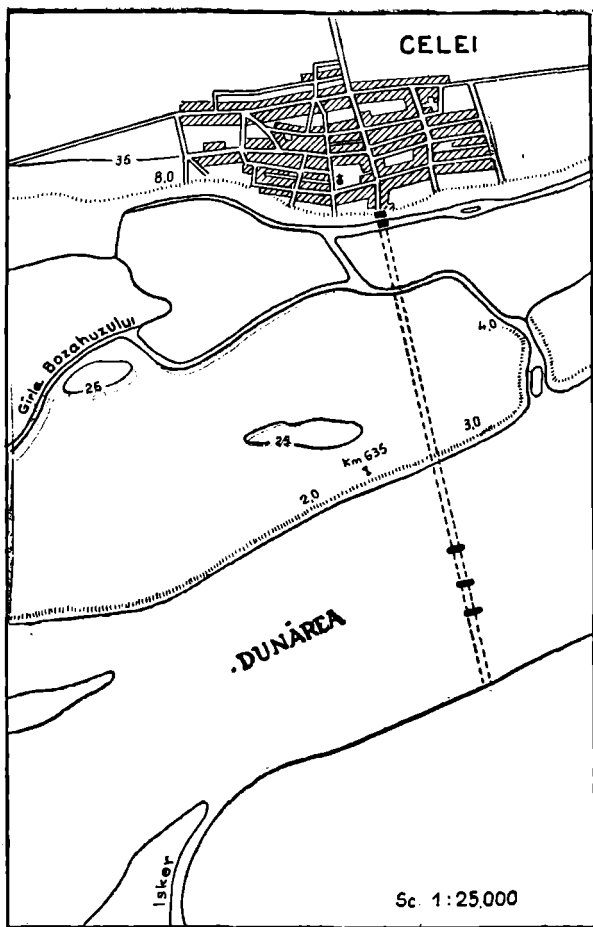

Fig. 71. Traseul podului roman de peste Dunăre, construit de Constantin cel Mare.

VIII. MUZEE ȘI COLECȚII MUZEALE

1. MUZEUL DE ISTORIE ȘI ETNOGRAFIE CORABIA

Preocupări în direcția constituirii unor colecții muzeale la Corabia au existat încă din primele decenii ale secolului nostru, când unele dintre materialele descoperite întâmplător, îndeosebi la Sucidava-Celei, au fost adunate prin strădania unor oameni de inimă fie într-un mic fond de obiecte arheologice păstrat la primăria orașului, fie, mai ales, în colecții particulare. Dintre ele, colecția lui Gh. Georgescu, iubitor pasionat al trecutului acestor locuri, a fost cea mai bogată și mai bine organizată, suplinind, timp de aproape patru decenii, lipsa în zonă a unui adevărat așezămînt muzeal.

Actualul muzeu de istorie și etnografie din Corabia a fost înființat în anul 1951, cu un profil mixt (istorie, etnografie și științele naturii), menit să pună în valoare bogatul tezaur istoric și cultural local, să ilustreze totodată un mediu natural generos, ce face din această regiune o zonă de real pitoresc. El dispune astăzi, ca urmare a unei susținute activități de cercetare științifică, desfășurată în colaborare cu prestigioase instituții academice și muzeale din țară, un patrimoniu bogat, de circa 14 000 de piese, multe dintre aceste bunuri aparținînd, prin importanța lor, patrimoniului cultural național.

Expoziția de bază a muzeului din Corabia, adăpostită la parterul uneia din clădirile specifice vechii și tradiționalei arhitecturi orășenești (fig. XXV), expoziție reorganizată și modernizată în anul 1986, este structurată pe două sectoare : artă populară și istorie, prezentînd în cele opt săli deschise, deocamdată, publicului un bogat și valoros fond de obiecte.

În *sectorul de artă populară*, un amplu spațiu este rezervat prezentării portului popular tradițional din zona etnografică Romanați. Costume și piese disparate, de o deosebită valoare artistică, scot în relief varietatea tipologică, bogăția și armonia cromatică ce caracterizează portul românățean, eleganța liniei, finețea broderiilor și picturalitatea motivelor decorative ce se înlanțuie în combinații de un mare efect artistic în ornamentarea maramelor, a iilor și catrințelor, a cojoacelor și pieptarelor. Atrag în mod deosebit atenția cele două costume de nuntă lucrate la Rusănești, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, cojoacele și pieptarele de Dăbuleni, cu încărcătura lor măiastră de broderie policromă, cele cîteva costume de sărbătoare, din veacul trecut, de la Găneasa, Orlea, Vădastra, Vădăstrița, precum și piesele de port mai noi, provenind de la Grojdibod și Ianca, toate ilustrînd din plin frumusețea creației autentice.

O reușită reconstituire a unui interior țărănesc tradițional din zona Corabiei face trecerea spre un alt important segment, al expoziției de etnografie, anume cel ce ilustrează străvechiul meșteșug al țesutului. Sînt expuse, într-o succesiune de armonii cromatice, căpății, scoarțe și chilimuri oltenești, caracteristice acestei zone, piese ce provin dintr-un mare număr de localități : Gîrcov, Orlea, Obîrșia, Rusănești, Vădastra, Vădăstrița, Urzica etc. Acest fapt evidențiază răspîndirea pe care a cunoscut-o în zonă

țesutul ca meșteșug tradițional, precum și unitatea stilistică a limbajului artistic. Echilibrul proporțiilor, coloritul nuanțat, rafinat și variat, dar, mai ales, bogăția și diversitatea ornamentației, care îmbină în compoziții de mare originalitate motive decorative geometrice, vegetale, aviforme și antropomorfe, toate acestea dau pieselor expuse o expresivitate aparte, capabilă să sugereze vizitatorului trăsăturile specifice artei populare din acest colț al țării și să ofere, în același timp, momente de reală satisfacție estetică.

Sectorul de istorie este organizat tematic pe ideea prezentării intensității de locuire, a permanenței și continuității autohtonilor în această zonă, de-a lungul secolelor și mileniilor, idee dezvoltată, de altfel, de însăși repetarea la fiecare epocă istorică a hărții zonei, cu cele mai reprezentative descoperiri arheologice și numismatice. Sînt prezentate astfel, în ordinea firească, cronologică, descoperirile ce atestă viețuirea unor puternice comunități umane în epocile neolitică și eneolitică, în epoca bronzului și în prima epocă a fierului, subliniindu-se atît prin materialul grafic, dar mai ales prin numeroasele piese originale, rezultate din cercetările arheologice organizate de muzeu, etapele dezvoltării civilizației materiale și spirituale de pe aceste melaguri, caracteristicile fiecărei epoci istorice în parte. Sînt expuse vase ceramice, unelte, podoabe, figurine de lut ars etc., piese care reconstituie, fie și parțial, modul de viață al străvechilor locuitori ai pămîntului românesc, năzuința lor permanentă spre progres. Un loc aparte, în acest context, îl ocupă prezentarea aspectului cultural Celei (circa 2700—2150), ce caracterizează în sud-estul Olteniei perioada de trecere spre epoca bronzului. El este ilustrat prin

numeroasele materiale descoperite în aşezarea pre-istorică de pe platoul cetăţii Sucidava : vase ceramice, unelte de piatră şi os, ustensile casnice, precum şi un depozit de piese de podoabă dat la iveală aici în anul 1977, format dintr-un pandantiv de aur şi două inele de ţimplă lucrate din argint (*fig. 9*).

Bogat este prezentată în expoziţie epoca geto-dacă, locuirea autohtonă din această vreme în cîmpia Dunării oltene. Integrînd evoluţia aşezărilor din această parte a Daciei în puternica dezvoltare a civilizaţiei geto-dace din spaţiul carpato-danubiano-pon-tic, subliniind marile evenimente ale istoriei popo-rului geto-dac, expoziţia pune în valoare, cu precă-dere, descoperirile din zonă, scoţînd în relief rolul Sucidavei, puternica aşezare fortificată ce a repre-zentat, din secolul al IV-lea î.e.n. şi pînă în pragul cuceririi romane, unul dintre cele mai importante centre economice, politice şi militare din ţinuturile Daciei extracarpătice.

Un spaţiu larg este rezervat prezentării perioadei secolelor II—VI. Accentul este pus şi aici pe des-coperirile de la Sucidava, dar sînt expuse şi mate-riale din alte localităţi din zonă : Orlea, Rusăneşti, Vlădila, Urzica etc. Grafica expoziţională subliniază semnificaţia istorică a prezenţei romane la nord de Dunăre, importanţa procesului de romanizare în et-nogeneza unitară a poporului român şi ilustrează, prin desene, fotografii şi reconstituiri, complexul monumental de la Sucidava (oraşul roman, cetatea romano-bizantină, podul construit peste Dunăre de împăratul Constantin cel Mare, „fîntîna secretă“, basilica paleobizantină), refiefind rolul istoric pe care aceasta l-a jucat în cristalizarea civilizaţiei daco-romane, poziţia ei de cap de pod al romanităţii la nord de Dunăre pînă tîrziu, în veacul al VI-lea e.n.

Materialul tridimensional oferă, la rîndul său, o imagine cuprinzătoare asupra diversității laturilor vieții materiale și spirituale din această vreme. Sînt expuse : piese arhitectonice revelatoare pentru cunoașterea stadiului atins în procesul de edilitie urbană, apoi unelte agricole și de pescuit, ustensile casnice, produse meșteșugărești locale (vase ceramice, opaite, țigle și cărămizi, rame de oglinzi din plumb, podoabe de bronz, *stili* și fluiere de os), monede, ponduri și obiecte pătrunse pe calea schimburilor comerciale (amfore, vase de sticlă, ceramică *terra sigillata*, podoabe și accesorii vestimentare), toate acestea documentînd intensă viață economică ce a pulsătat timp de aproape jumătate de mileniu la Sucidava și în teritoriul ei. Este prezentat pe larg meșteșugul ceramic, care dovedește existența aici, în antichitate, a unui important centru de olari, scoțîndu-se în evidență tradițiile locale în acest domeniu, ce atestă permanența de locuire dacică și daco-romană.

Viața spirituală — scrierea, creația artistică, credințele și obiceiurile locuitorilor Sucidavei romane și romano-bizantine — este și ea bogat ilustrată, prin numeroase monumente epigrafice și sculpturale. Sînt expuse : țigle și fragmente ceramice cu inscripții ce reprezintă exerciții de scriere cu caractere latine și grecești, inscripții votive, apoi antefixe și figurine de teracotă, aplici figurate de bronz, fragmente de coronamente funerare lucrate din calcar, ornamente cu capete de lei etc. Rețin în mod deosebit atenția vizitatorilor două figurine de bronz, descoperite în ultimii ani la Sucidava, ce înfățișează pe Iupiter Dolichenus și pe zeița Ceres, statuetele fragmentare din marmură ale zeitelor Venus (*fig. XXXV/4*) și Minerva (*fig. XXXVI/2*), un fragment de grup statuar dedicat lui Sol Invictus, ce poartă inscripția : *[Deo Solli Inv(icto), pro s(alute)]/ [eor(um), Ma]r[inus]*

et Iuli(anus) p(osuerunt), adică : „Zeului Soare neîn-vins, pentru sănătatea lor, au pus (închinarea) Marinus și Iulianus“, precum și o foarte frumoasă statueta de marmură a zeiței Fortuna Redux (*fig. XXXVII*), găsită tot la Sucidava, ofrandă a unui sclav public, după cum glăsuiește inscripția săpată pe soclu : [...*Fortu*]nae *Reduci* / ...*vil(l)ic[us]*. Dintre reliefurile votive, menționăm : o plăcuță de plumb cu reprezentarea Cavalerilor danubieni, o imagine a Cavalerului trac săpată în basorelief pe o placă de marmură (*fig. XXXVI/1*), un fragment de relief votiv dedicat Minervei (*fig. XXXVIII/1*) și altul închinat lui „Iupiter stăpînul“, după cum o arată inscripția : *Domo I[ovi ...]* (*fig. XXXIX/1*), precum și o placă de marmură, cu dimensiunile de 28×24××2,2 cm, ce înfățișează, în trei registre, mitul zeului Mithras (*fig. XL*), placă ce are săpată pe plintă inscripția : *Aur(elius) Saturninus v(otum) posuit*, adică : „Aurelius Saturninus și-a îndeplinit făgă-duiala“. Toate aceste piese provin din descoperirile mai vechi sau mai noi de la Celei.

Sala următoare, care încheie deocamdată expoziția de istorie, este rezervată prezentării civilizației vechi românești, evoluției locuirii feudale din sud-estul Olteniei în veacurile VIII—XIV. Numeroase obiecte, texte și fotografii reconstituie modul de viață al locuitorilor acestui străvechi ținut românesc, subliniind originalitatea și unitatea culturii materiale și spirituale autohtone. Sînt expuse : unelte agricole și de pescuit, ustensile casnice, produse meșteșugărești locale — îndeosebi vase ceramice, care conservă în forme și decor tradițiile olăriei dacice și daco-romane —, apoi monede, produse de import — mărturii ale permanenței legăturilor cu lumea bizantină —, accesorii vestimentare și obi-

ecte de podoabă (cercei, inele, șiraguri de mărgelă de sticlă) etc. Multe dintre aceste piese au fost descoperite în așezarea și cimitirul feudal timpuriu de la Obîrșia Nouă, unde săpăturile arheologice au dat la iveală urmele unui întins și înfloritor sat românesc din secolele VIII—IX ; altele provin din cercetările arheologice de la Celei ori din descoperirile întâmplătoare de la Corabia, Grojdibod și Orlea, localități în care au fost identificate așezări feudale românești din veacurile IX—XIV. Un loc deosebit îl ocupă prezentarea fortificației medievale din secolele XIV—XVI de la Celei, care a jucat un rol important în sistemul defensiv antiotoman al Țării Românești.

Cea de a doua parte a expoziției de istorie, care urmează a fi organizată în anii viitori, va prezenta contribuția locuitorilor din această parte a țării la marile evenimente ale istoriei moderne și contemporane a României, precum și mărețele înfăptuiri ale poporului nostru în anii construcției socialismului, cu precădere în perioada de după cel de-al IX-lea Congres al Partidului Comunist Român.

2. COLECȚIA ARHEOLOGICĂ A CETĂȚII SUCIDAVA

În incinta complexului arheologic de pe platoul cetății romano-bizantine de la Sucidava-Celei a fost amenajat în vara anului 1986, într-o clădire nouă (*fig. XXIV*), un mic „muzeu“, ce pune în valoare rezultatele cercetărilor efectuate de-a lungul anilor în această importantă stațiune arheologică, oferind, totodată, celor ce vizitează monumentele antice de aici, o imagine cuprinzătoare asupra con-

tinuității multimilenare de locuire pe această stră-veche vatră, începînd din îndepărtatele epoci ale preistoriei, pînă în evul mediu. Pornind de la prezentarea mediului geografic deosebit de generos ce caracterizează Cîmpia Dunării oltene, sînt ilustrate, într-o fluentă înșiruire tematică, începuturile locuirii umane în zonă, evoluția acesteia de-a lungul secolelor și mileniilor, saltul înregistrat de la o epocă istorică la alta în domeniul vieții materiale și spirituale de către comunitățile ce au trăit pe aceste meleaguri în temeiul unui drept de nezdruccinat — acela al permanenței de locuire autohtonă.

Sînt prezentate, astfel, materiale rezultate din săpăturile arheologice, care ilustrează viețuirea umană în neolitic și eneolitic, în acest context fiind subliniată în mod deosebit civilizația din perioada de trecere spre epoca bronzului, care a îmbrăcat aici forma unui aspect cultural propriu, de sinteză culturală, cunoscut sub numele de *aspectul Celei* (circa 2700—2150). Grafica expozițională, ce înfățișează aspecte din timpul săpăturilor, planuri de locuințe, profile stratigrafice etc., împreună cu obiectele expuse — vase ceramice, unelte de silex și piatră, fusaiole și greutăți pentru războiul de țesut, piese de podoabă — demonstrează convingător intensitatea locuirii preistorice și originalitatea creației materiale din acea vreme. Expoziția prezintă, în continuare, mărturiile arheologice ale puternicei locuiri geto-dacice, subliniind rolul Sucidavei care, din secolul al IV-lea î.e.n. pînă în secolul I e.n., a constituit unul dintre cele mai importante centre economice, politice și militare ale Daciei de la sud de Carpați.

Un moment deosebit pentru istoria acestor locuri l-a reprezentat ridicarea în vecinătatea ruinelor cetății dace a așezării romane din secolele II—III, ce s-a

impus în viața provinciei Dacia nu numai ca unul din principalele puncte strategice ale sistemului defensiv roman, ci și ca un înfloritor centru economic în cadrul căruia se îmbinau armonios agricultura, meșteșugurile și comerțul. Pe un spațiu amplu sînt prezentate : planul orașului roman Sucidava, planuri și reconstituiri ale unor monumente sucidavense din această vreme, imagini ale unor documente epigrafice privitoare la viața locuitorilor, printre care și dedicația închinată zeiței Nemesis, ce atestă numele antic al localității. Materialele arheologice — unelte, ceramică, opaițe, tipare pentru turnarea teracotelor, vase de sticlă, monede, podoabe etc. — documentează diversitatea preocupărilor locuitorilor, bogăția și însemnătatea așezării.

Într-una din vitrine sînt prezentate, de asemenea, cîteva dintre mărturiile vieții spirituale ale daco-romanilor de la Sucidava, date la iveală cu prilejul cercetărilor mai noi. Sînt expuse mai multe monumente sculpturale ce ilustrează un gust artistic elevat, dintre acestea trebuind a fi menționate : o placă votivă, din marmură, cu imaginea zeiței Iunona (*fig. XXXV/2*), apoi două fragmente dintr-un grup statuar anepigraf, închinat lui Liber Pater (*fig. XXXV/1*), precum și un fragment dintr-o sculptură dedicată lui Deus Aeternus (I = 18,9 cm ; l = 11,4 cm ; gr. = 8,4 cm), lucrată tot din marmură, ce înfățișează partea stîngă a unei acvile în poziție de repaus. Pe soelu se află inscripția : [*Deo San*]cto (*A*)eterno Aurel(ius) / [...]*l ex v(oto) p(osuit)*. Traducere : „Zeului Aeternus celui sfînt, Aurelius [...] și-a îndeplinit făgăduiala“ (*fig. XXVI/3*). Amintim, de asemenea, un expresiv cap de leu funerar (*fig. XXXV/3*) și un fragment inedit de placă votivă, care provine de la o piesă ce înfățișa, în mai

multe registre, mitul zeului Mithras (fig. XXXVIII/3). Se păstrează doar partea stângă din registrul inferior, cu imaginea lui Sol ingenunchiat înaintea lui Mithras, imagine urmată de scena banchetului divin la care participă cele două divinități, redată în maniera reprezentării curente a banchetelor funereare. Pe plintă se află inscripția : *[S(oli) I(nvicto)] M(ithrae), Spe(ratus?) Ero [...]*

Construirea, în perioada Gallicus-Aurelian, a puternicei cetăți ce impresionează și astăzi prin monumentalitatea ruinelor sale, ca și refacerea ei în vremea lui Constantin cel Mare și, mai târziu, în timpul lui Anastasius și Iustinian, au reprezentat noi etape în dezvoltarea Sucidavei, acest adevărat simbol al permanenței autohtone pe pământul românesc. Ca urmare, perioadei secolelor IV—VI îi este rezervat în expoziție un spațiu larg, în care sînt prezentate cele mai însemnate momente din istoria cetății, planurile principalelor construcții din această vreme — cetatea, podul de peste Dunăre ridicat după anul 324 de împăratul Constantin cel Mare, „fîntîna secretă“ și basilica paleobizantină, ambele construite în veacul al VI-lea, apoi imagini de detaliu ale incintei de apărare, texte din autori antici referitoare la Sucidava, aspecte din timpul săpăturilor etc. În vitrine sînt expuse : vase ceramice, în rîndul cărora se disting amforele și amforidioanele descoperite aici în număr mare, diferite obiecte de fier, bronz și os (seceri, cuțite, aplice, fibule, piepteni, ace de păr etc.), rîșnițe de piatră, ponduri, monede, precum și țigle și cărămizi cu ștampile ale unor ateliere militare care au funcționat aici ori au trimis materiale de construcție cu prilejul diferitelor lucrări. Dintre aceste ștampile amintim : *Leg(ionis) V M(acedonicae) c(ohors) IIII, L(egio) V M(acedonica) Oes(co), Rom(ulus) p(rae)p(ositus) c(ohortis) IIII* — impri-

mare inversă —, *L(egio) VII Cl(audia) s(ub) c(ura) Ursaci F(lavi) Arguti of(ficina)*, *Leg(io) V M(acedonica) s(ub) c(ura) Rom(uli)* — imprimare inversă —, *E(quites) N(umeri) C(onstantinianorum)*, *Varinia*, *OTV*, *VTO* ș.a.

Expoziția se încheie cu prezentarea mărturiilor arheologice care atestă existența pe această străveche vatră de istorie a unei înfloritoare așezări feudale românești, menționată documentar în anul 1247, în „diploma cavalerilor ioaniți“, sub numele de Celei. Grafica expozițională și obiectele expuse în vitrine reliefează evoluția acestui sat, de la modesta așezare din veacurile IX—XIII, situată în punctul „Valea Sneagului“, la Celeiul din secolele XIV—XVI, ce se întindea de pe platoul cetății romano-bizantine pînă dincolo de marginea de nord a vechiului oraș roman. Un loc aparte îl ocupă prezentarea fortificației feudale de aici, care a constituit unul din bastioanele rezistenței antiotomane începînd din vremea lui Mircea cel Mare și pînă la sfîrșitul domniei lui Mihai Viteazul.

Alăturat clădirii muzeului se află un mic lapidariu în aer liber, în care sînt adunate piese arhitectonice descoperite în cuprinsul cetății și al vechiului oraș. Sînt expuse : baze de coloane, coloane, capiteliuri, fragmente ornamentale, toate ilustrînd un înalt grad de edilitie, ce ridică Sucidava în rîndul centrelor urbane ale Daciei.

3. MUZEUL DIN COMUNA ORLEA

Prezența unor importante vestigii istorice pe teritoriul comunei Orlea și în împrejurimile acesteia au făcut ca, încă dinainte de primul război mondial,

să se înfiripeze aici, prin strădania unor învățători inimoși, o colecție muzeală școlară, mărită permanent prin donații și descoperiri întâmplătoare. Astfel a putut lua ființă, în anul 1952, într-o clădire proprie, ridicată cu sprijinul locuitorilor, Muzeul comunal Orlea, astăzi secție a muzeului județean, cu un patrimoniu de peste 3 000 de obiecte de arheologie, istorie și științele naturii, la care se adaugă un mic fond de piese etnografice adunate în ultimii ani (fig. XLI).

Expoziția de științele naturii prezintă mediul natural complex ce caracterizează această parte a Olteniei, sintetizînd în cîteva trăsături definitorii un biotop deosebit de interesant — cel al vechii zone de bălți din Cîmpia Dunării, astăzi modificat substanțial ca urmare a intervenției omului. Sînt expuse specii florale, pești, reptile, păsări și mamifere specifice faunei din lunca Dunării, precum și două microcolecții interesante — una de piese paleontologice descoperite în raza comunei, cealaltă de cuiburi de păsări.

Expoziția de istorie ilustrează evoluția așezărilor umane din zona Orlei, începînd din neolitic și pînă în pragul orînduirii feudale, precum și unele dintre marile evenimente ale trecutului, la care locuitorii comunei și-au adus contribuția : războiul de independență din anul 1877, eroicele lupte pentru apărarea țării în anii primului război mondial, revoluția de eliberare socială și națională, antifascistă și anti-imperialistă. Sînt prezentate piese de mare valoare istorică, dintre care amintim : colecția de vase ceramice preistorice, datînd din epoca bronzului (cultura Gîrla Mare) și prima epocă a fierului (aspectul cultural Gura Padinii), colecția de amfore și vase

ceramice romane, colecția numismatică, ce conține un mare număr de monede antice, colecțiile de bronzuri, geme și camee romane, precum și câteva piese de artă antică — figurine de teracotă, reliefuri și fragmente sculpturale, ceramică *terra sigillata* etc. (fig. XLII).

Muzeul din Orlea încheie astfel un interesant și instructiv itinerar istorico-muzeistic — Corabia, Celei, Orlea — ce oferă vizitatorilor o imagine cuprinzătoare asupra trecutului acestor locuri, trecut ce se definește prin intensitate și permanență de locuire autohtonă, prin năzuința fiilor acestui pământ spre libertate și independență.

IX. MONUMENTE CÔMEMORATIVE

Orașul Corabia, Celeiul — astăzi cartier al său —, precum și unele din localitățile învecinate oferă vizitatorului posibilitatea cunoașterii trecutului acestor locuri nu numai prin intermediul vestigiilor arheologice sau al colecțiilor muzeale, dar și prin cel al monumentelor comemorative, menite să transmită peste veacuri viitorimii mesajul patriotic al generațiilor trecute. Iată de ce ne oprim și noi, în cele ce urmează, la prezentarea principalelor monumente din zonă, care cinstesc evenimente ori personalități intrate în tezaurul istoriei noastre naționale.

1. Bustul monumental și obeliscul dedicate memoriei revoluționarului Radu Șapcă. Amintirea patriotului Radu Șapcă, fruntaș al revoluției române de la 1848, membru al guvernului provizoriu ales la 9 iunie în „Tabăra Regenerației“ de la Islaz, este cinstită astăzi la Celei, unde acesta a trăit și și-a desfășurat activitatea ani îndelungați, prin două monumente ridicate în anul 1973. Primul dintre ele, un masiv bust din piatră, înalt de aproximativ 0,80 m, executat după un portret original al luptătorului pașoptist, se află în parcul de lângă intrarea în rezervația arheologică Sucidava (*fig. XXVI*). El se găsește astfel pe locul fostei „bătătură a popii“, unde numeroși săteni din Celei s-au adunat în ziua de 8 iunie 1848,

pornind spre Islaz să lupte pentru triumful revoluției. Inscripția săpată în placa de marmură de pe soclul monumentului amintește simplu un nume — cel al lui *Radu Popa Șapcă*. Al doilea monument, un obelisc executat simbolic din două blocuri de calcar scoase din ruinele cetății Sucidava, a fost ridicat peste drum de parcul din Celei, între casele în care trăiesc astăzi doi dintre strănepoții revoluționarului (*fig. XXVII*). Sub medalionul de bronz cu chipul lui Radu Șapcă, o placă de marmură amintește că pe acel loc se afla, la mijlocul secolului trecut, bordeiul-locuință al acestui tribun al țăranilor. Aici au fost găzduiți, atât în zilele premergătoare istoricei adunări de la Islaz, cât și în seara zilei de 9 iunie, câțiva dintre fruntașii revoluției : Ion Eliade Rădulescu, Ștefan Golescu, Christian Tell, Grigore Serurie ș.a.

2. Monumentul eroilor din războiul pentru independență. În piața din fața Consiliului Popular al Orașului Corabia se înalță un frumos monument dedicat eroilor din războiul pentru cucerirea independenței de stat a României (*fig. XXVIII*). Operă a sculptorului Ion Iordănescu, monumentul, ce domină astăzi noua înfățișare a centrului civic al orașului, a fost ridicat din inițiativa unui comitet de veterani din localitate și inaugurat în anul 1924.

Piedestalul monumentului, înalt de peste 6 m, a cărui siluetă suplă și elegantă se avîntă parcă spre înălțimi, susține un echilibrat grup statuar, care reprezintă un ostaș român aflat sub drapelul țării, călăuzit spre împlinirea nobilei sale datorii de un personaj feminin ce personifică patria.

3. Monumentul Independenței de la Siliștioara. Un moment cu profunde semnificații nu numai pen-

tru istoria războiului de independență din anul 1877, ci pentru întreaga epopee a luptelor duse de-a lungul secolelor de poporul nostru în apărarea libertății pământului românesc, îl reprezintă trecerea Dunării de către armata română spre cîmpurile de luptă de la Grivița, Plevna, Rahova, Smîrdan sau Vidin, unde ostașii noștri s-au acoperit de o binemeritată și nepieritoare glorie. Traversarea a avut loc între 12 și 20 august 1877, ultimele unități (Divizia de rezervă și artileria Diviziei a III-a) trecînd la sud de Dunăre, într-un cadru festiv, pe podul de pontoane de la Siliștioara-Măgura, construit între 14—19 august, la 2 km est de Corabia.

În amintirea acestui înălțător eveniment, a fost inaugurat, în mai 1985, în prezența tovarășului Nicolae Ceaușescu, secretar general al Partidului Comunist Român, președintele Republicii Socialiste România, un impunător monument, înalt de 15 m, dedicat celor ce s-au jertfit pentru independența țării (*fig. XXIX*). Operă a unui colectiv condus de sculptorul Mircea Ștefănescu, monumentul este compus dintr-un soclu prismatic, pe laturile căruia sînt reprezentate în basorelief scene ce evocă trecerea Dunării de către armata română, și un grup statuar executat în altorelief, care înfățișează, într-o compoziție ascendentă, un grup de ostași români înaintînd sub faldurile drapelului patriei. Pe o placă de marmură așezată pe frontispiciul masivului pedestal se află inscripția : „...Opera făurită cu sîngele lor de generațiile de la 1877 va străluci totdeauna în istoria noastră națională ca una din cele mai mari izbînzii pe drumul libertății, progresului și independenței”. Nicolae Ceaușescu.

4. Monumente ale eroilor din primul război mondial. Amintirea ostașilor români care, îmbărbătați

de dragostea fierbinte pentru patrie, de idealul măreț al făuririi statului național unitar, au luptat și s-au jertfit pe cîmpurile de luptă ale primului război mondial, ridicînd în fața cîmpitorilor zidul de netrecut al vitejiei și dîrzeniei lor, este cinstită pe aceste meleaguri prin mai multe monumente comemorative, prinosuri ale recunoștinței generațiilor ce au urmat.

Astfel de monumente pot fi vizitate, în împrejurimile orașului Corabia, la Crușovu (în curtea școlii), precum și în centrul comunelor Obîrșia, Urzica, Vădăstrița și Vișina. Sînt adevărate altare ale eroilor patriei, prin care, așa cum glăsuiește inscripția de pe monumentul din comuna Vișina, *„generația tînără admiră și slăvește avîntul bravilor români“*.

NOTE

1. Pentru condițiile naturale cf. și D. Tudor, *Sucidava*, 1974, p. 9—11.
2. *IGLR*, 277 ; *IDR*, II, 190.
3. *Notitia Dignitatum*, Or, XLII, 39, în *FHDR*, II, 1970, p. 210.
4. Procopius din Caesarea, *De aedificiis*, IV, 6, 34, în *FHDR*, II, p. 466.
5. August Treboniu Laurian, *Istriana sau Descrierea antichităților din pregiurul Dunării, descoperite într-o călătorie din vara 1845*, în Magazin istoric pentru Dacia, II, București, 1846, p. 90.
6. Gr. Tocilescu, *Monumentele MNA*, II, București, 1908, p. 636 ; V. Pârvan, *Analele Academiei Române*, tom XXXVI, 1913, *Memoriile Secțiunii Istorice*, p. 61—63.
7. C. C. Giurescu, *RIR*, 13, 1943, 1, p. 1 și urm.
8. D. Cantemir, *Hronicul vechimei a romano-moldo-vlahilor*, București, 1981, p. 94.
9. L. F. de Marsigli, *Description du Danube*, II, La Haye, 1744, p. 36.
10. D. Tudor, *Podurile*, p. 157—158 ; idem, *Sucidava*, 1974, p. 102—103.
11. Vl. de Blaremborg, *Muzeul Național*, 1836, fasc. 24—36, nr. 9.
12. August Treboniu Laurian, *op. cit.*, p. 88.
13. D. Tudor, *Sucidava*, 1974, p. 14.
14. Al. Odobescu, *Analele Societății Academice Române*, tom X, 1878, secțiunea II, *Memorii și notițe*, p. 217.
15. D. Papazoglu, *Muzeul Papazoglu*, București, 1864, p. 108 și urm.
16. C. Bolliac, în „Monitorul Oficial“, 1869, nr. 222—224 și în „Trompeta Carpaților“, nr. 1010, din 20 august 1872,

- nr. 1059, din 1 aprilie 1873 (*apud* Al. Odobescu, *op. cit.*, p. 238—248).
17. *CIL*, III, 8042 ; *IDR*, II, 188.
 18. Al. Odobescu, *op. cit.*, p. 241.
 19. Gr. Tocilescu, *Monumentele MNA*, II, p. 636 ; *IDR*, II, 190.
 20. Gr. Tocilescu, *Monumentele MNA*, I, p. 232—247, 392—393. Același autor publicase și mai înainte materiale epigrafice descoperite la Celei (*AEM*, 3, 1879, p. 41, nr. 2 și 14 ; 1891, p. 11, nr. 5 ; *Fouilles et recherches archéologiques en Roumanie*, București, 1900, p. 187—191).
 21. V. Pârvan, *op. cit.*, p. 61—64.
 22. D. Tudor, în „Progresul Social”, 2, 1933, 6, p. 403—411 ; *BCMI*, XXV, 1933, p. 76—81 ; *AO*, 13, 1934, nr. 71—73, p. 107—124 și 15, 1936, nr. 86—88, p. 107—126, 373—389 ; *CNA*, 12, 1936, nr. 106—107, p. 205—215.
 23. D. Tudor, *Dacia*, 5—6, 1935—1936, p. 387—422 ; 7—8, 1937—1940, p. 359—400 ; 11—12, 1945—1947, p. 145—208 ; *Materiale*, 1, 1953, p. 693—742 ; D. Tudor, *Exp. Bujor*, Ana Matrosenco, *Materiale*, 7, 1960, p. 473—494 ; D. Tudor, *Exp. Bujor*, *Materiale*, 8, 1962, p. 555—562 ; D. Tudor, *Materiale*, 9, 1970, p. 281—295 ; C. C. Petolescu, *Oct. Onea*, *Materiale*, 10, 1973, p. 125—140 ; D. Tudor, O. Toropu, C. Tătulea, M. Nica, *Materiale*, 14 (Tulcea), 1980, p. 357—363 ; G. Popilian, *Materiale*, 14 (Tulcea), 1980, p. 364—365 ; D. Tudor, O. Toropu, C. Tătulea, M. Nica, *Fl. Biciu*, *Materiale*, 15 (Brașov), 1981, p. 327—335.
 24. Din bogata bibliografie selectăm : D. Tudor, *AO*, 16, 1937, nr. 89—91, p. 84—87 ; 17, 1938, nr. 94—95, p. 19—25 ; idem, *Prima bislică creștină descoperită în Dacia Traiană*, Iași, 1948 ; idem, *SCIV*, 1, 1950, 2, p. 139—151 ; *Dacia*, N.S., 3, 1959, p. 415—432 ; *SCIV*, 11, 1960, 2, p. 335—359 ; *SCN*, 3, 1960, p. 375—381 ; *Analele Universității București*, Seria Științe sociale—Istorie, 14, 1965, p. 23—43 ; *SCIV*, 16, 1965, 2, p. 363—364 ; *SCIV*, 17, 1966, 3, p. 600—602 ; *Apulum*, 7/1, 1968, p. 393—394 ; *SCIV*, 19, 1968, 2, p. 337 ; *SCIV*, 21, 1970, 2, p. 321—323 ; *SCIVA*, 26, 1975, 1, p. 131—132 ; *Drobeta*, 4, 1980, p. 73—76 ; D. Tudor, *Exp. Bujor*, *Dacia*, N.S., 4, 1960, p. 541—552 ; *Exp. Bujor*, *Rev. Muz.*, 4, 1967, 3, p. 211—216 ; O. Toropu, *Contribuții istorice*, I, Craiova, 1972, p. 174—189 ; *Analele Universității din Craiova*, Seria Istorie, 2, Craiova, 1973, p. 73 și urm. ; O. Toropu, C. Tătulea, *Drobeta*, 5, 1982, p. 115—124 ; Gh. Poenaru-Bordea, V. Barbu, *Dacia*, N.S., 14, 1970, p. 251—295 ; Gh. Poenaru-Bordea, *SCN*, 6, 1975, p. 69—106 ; V. Barbu, *SCIV*, 24, 1973, 1, p. 27—55 ; Olte-

- nia, 1, 1974, p. 83—92 ; C. C. Petolescu, SCIV, 22, 1971, 1, p. 108—109 ; Apulum, 12, 1974, p. 617 ; SCIVA, 25, 1974, 4, p. 596 ; C. M. Tătulea, Fl. Biciu, Oltenia, 2, 1980, p. 59—66.
25. *Sucidava. Une cité daco-romaine et byzantine en Dacie*, Bruxelles, 1965 ; *Sucidava*, București, 1966 ; *Sucidava*, Craiova, 1974.
 26. *OR*⁴, p. 197—208 ; *OTS*, p. 323—341.
 27. O. Toropu, *Analele Universității din Craiova, Seria Istorie—Geografie—Filologie*, 1, 1972, p. 20—33.
 28. D. Tudor, *Podurile romane de la Dunărea de Jos*, București, 1971, p. 155—192.
 29. G. Popilian, *Ceramica romană din Oltenia*, Craiova, 1976 ; O. Toropu, *Romanitatea tirzie și străromânii în Dacia Traiană sud-carpatică*, Craiova, 1976 ; I. Berciu, C. C. Petolescu, *Les cultes orientaux dans la Dacie méridionale*, Leiden, 1976.
 30. Gr. Florescu, C. C. Petolescu, *Inscripțiile Daciei Romane*, II, București, 1977, p. 101—138 ; Em. Popescu, *Inscripții grecești și latine din secolele IV—XIII descoperite în România*, București, 1976, p. 293—349.
 31. D. Tudor și colaboratorii, *Materiale*, 8, 1962, p. 561—562 ; D. Tudor, *Sucidava*, 1974, p. 20. A se vedea și D. Berciu, *Colecția de antichități „Gh. Georgescu” Corabia*, Caracal, 1937, p. 17.
 32. C. Tătulea, M. Nica, *Oltenia*, 1, 1974, p. 9—24.
 33. Eug. Comșa, SCIV, 18, 1967, 2, p. 207—223.
 34. P. Roman, SCIVA, 27, 1976, 2, p. 147—168.
 35. Exp. Bujor, *Rev. Muz.*, 4, 1967, 3, p. 211—216 ; P. Roman, SCIVA, 32, 1981, I, p. 32—33 ; dar mai ales : M. Nica, *Oltenia*, 4, 1982, p. 15—38 ; idem, *Studii și comunicări de istorie a civilizației populare din România*, 1, Sibiu, 1981, p. 121—125. Am folosit, de asemenea, datele oferite de rezultatele cercetărilor întreprinse de M. Nica în anii 1981—1983, comunicate în cadrul sesiunilor anuale de rapoarte arheologice de la Vaslui (1982), Ploiești (1983) și Alba Iulia (1984).
 36. M. Circumaru, *Thraco—Dacica*, 5, 1984, 1—2, p. 171—172.
 37. Pentru analogii a se vedea : S. Morintz, P. Roman, *Dacia*, N.S., 12, 1968, p. 88, 91, 94, 95 și fig. 33/1 ; 35/1, 8, 14 ; 37/1—5 ; 38/3, 4.
 38. P. Roman, *Cultura Coțofeni*, București, 1976, pl. 1, *Materialele arheologice descoperite la Studina și Vlădila proven din cercetările inedite ale lui M. Nica*.

39. D. Berciu, *op. cit.*, p. 12—13 ; AO, 18, 1939, 104—106, p. 247—248 și fig. 105.
40. Cercetări inedite M. Nica.
41. IDR, II, 233.
42. S. Morintz, *Contribuții arheologice la istoria tracilor timpurii*, I, București, 1978, p. 39.
43. D. Tudor, *Sucidava*, 1974, p. 21 și fig. 45/1.
44. C. M. Tătulea, Fl. Biciu, *Oltenia*, 2, 1980, p. 60.
45. C. M. Tătulea, în *Al VIII-lea Simpozion național de istorie și retrologie agrară a României*, Craiova, 1984, p. 29.
46. Analogii : M. Turcu, *Geto-dacii din Cîmpia Munteniei*, București, 1979, p. 48 și pl. 42/1 ; V. Sîrbu, *Pontica*, 15, 1982, p. 106 și fig. 3/3.
47. Pentru datarea ceramicii geto-dacice, a se vedea : Em. Moscalu, *Ceramica traco-getică*, București, 1983.
48. I. H. Crișan, *Ceramica daco-getică cu specială privire la Transilvania*, București, 1969 (analogii pentru diferite categorii de vase și motive ornamentale).
49. A. D. Alexandrescu, *Thraco—Dacița*, 1, 1976, p. 133—135, 138 și fig. 2/8 ; idem, *Dacia*, N.S., 24, 1980, p. 50 și fig. 47/1, 2.
50. Al. Vulpe, în *Dicționar de istorie veche a României*, București, 1976, p. 285—286 ; L. Mărghită, în *Studii dacice*, Cluj-Napoca, 1981, p. 88—93 ; I. Glodariu, *Arhitectura dacilor*, Cluj-Napoca, 1983, p. 50—66, 113—116.
51. Analogii : S. Sanie, în *Studii dacice*, Cluj-Napoca, 1981, p. 174—195.
52. C. Moisil, *CNA*, 18, 1943, 127—128, p. 157, nr. 6 ; idem, *Balkanica*, București, 7, 1944, 1, p. 12—13, nr. 6 ; O. Iliescu, *SCN*, 2, 1958, p. 448 ; idem, *Cr. Col.*, 39—40, 1972, p. 10 ; B. Mitrea, *SCIV*, 14, 1963, 2, p. 468 ; idem, *Dacia*, N.S., 10, 1966, p. 407 ; idem, *SCIV*, 19, 1968, 1, p. 173 ; idem, *Dacia*, N.S., 12, 1968, p. 446 ; idem, *Dacia*, N.S., 14, 1970, p. 467 ; idem, *BSNR*, 70—74, 1976—1980, 124—128, p. 567, nr. 9 ; O. Toropu, E. Nicolescu, *Comunicări. Seria numismatică*, III, Centrul din Craiova al Academiei R.S.R., Craiova, 1968, p. 19, nota 1 ; I. Ionescu, *Mitropolia Olteniei*, 23, Craiova, 1971, 7—8, p. 572 ; O. Stoica, *Cr. Col.*, 39—40, 1972, p. 8, nr. 10 ; C. Preda, *Monedele geto-dacilor*, București, 1973, p. 151, 155, 172, 434 ; D. Tudor, *Sucidava*, 1974, p. 23 ; idem, *OR⁴*, p. 198 ; Gh. Poenaru-Bordea, *SCN*, 6, 1975, p. 69.
53. D. Berciu, *op. cit.*, p. 55—56 ; D. Tudor, *AO*, 15, 1936, 86—88, p. 389 ; 20, 1941, 113—118, p. 61 ; 21, 1942, 119—124, p. 46.

54. Strabon, *Geografia*, VII, 3, 10, în *FHDR*, 1, 1964, p. 236—237. Discuții cu privire la această informație la : R. Vulpe, în *Din istoria Dobrogei*, II, București, 1968, p. 40—44.
55. D. Tudor, *Podurile*, p. 17—31.
56. N. Macrea, *ActaMN*, 3, 1966, p. 131—132 ; D. Tudor, *OR⁴*, p. 31—34 ; idem, *Pelendava—Craiova pe Columna lui Traian și în epoca Imperiului roman*, Craiova, 1980, p. 13—14 ; C. C. Petolescu, *Revista de istorie*, 32, 1979, 2, p. 259—261.
57. D. Tudor, *OR⁴*, p. 328—329, 335 ; M. Macrea, *VDR*, p. 182, 194 ; Cr. M. Vlădescu, *Armata romană în Dacia Inferior*, București, 1983, p. 23—25.
58. C. C. Petolescu, *SCIV*, 22, 1971, 3, p. 417 ; idem, *Revista de istorie*, 32, 1979, 2, p. 266.
59. D. Tudor, *Sucidava*, 1974, p. 25.
60. Doina Benea, *Din istoria militară a Moesiei Superior și a Daciei*, Cluj-Napoca, 1983, p. 153, 162, 180 ; D. Protase, *ActaMN*, 4, 1967, p. 64.
61. Petre Aurelian, *Rev. Muz.*, 11, 1974, 1, p. 37 ; Doina Benea, *ActaMP*, 1, 1977, p. 174—175 și fig. 1—2.
62. D. Tudor, *OR⁴*, p. 37, 329—330.
63. D. Tudor și colaboratorii, *Materiale*, 7, 1960, p. 483 ; D. Tudor, *Sucidava*, 1966, p. 11 ; idem, *Sucidava*, 1974, p. 25 ; idem, *OR⁴*, p. 201.
64. L. F. de Marsigli, *op. cit.*, p. 36, fig. XL.
65. Al. Odobescu, *op. cit.*, p. 240.
66. Gr. Tocilescu, *Monumentele MNA*, I, p. 232 ; unul dintre planuri a fost publicat de D. Tudor și colaboratorii, *Materiale*, 7, 1961, p. 483, fig. 6.
67. August Treboniu Laurian, *op. cit.*, p. 88 și urm.
68. D. Tudor și colaboratorii, *Materiale*, 7, 1961, p. 483 și urm. ; D. Tudor, *Exp. Bujor*, *Materiale*, 8, 1962, p. 555 și urm. ; D. Tudor, *Materiale*, 9, 1970, p. 281 și urm. ; idem, *Sucidava*, 1974, p. 24 și urm. ; idem, *OR⁴*, p. 199 și urm. Rezultatele cercetărilor din anul 1977 ne-au fost comunicate de G. Popilian, căruia îi mulțumim și pe această cale.
69. Materialele arheologice și monedele *ante* Traian au fost considerate „importuri” (cf. D. Tudor, *Sucidava*, 1974, p. 22—23 ; idem, *OR⁴*, p. 198).
70. Cifrele au fost calculate de noi după planul întocmit de Exp. Bujor și publicat de D. Tudor, în *OR⁴*, fig. 50.
71. D. Tudor, *Materiale*, 9, 1970, p. 282 și fig. 1, secțiunile E VIII, E IX și E X (lungimea zidului a fost calculată de noi) ; idem, *Sucidava*, 1974, p. 27—28 ; idem, *OR⁴*, fig. 50.

72. D. Tudor, Exp. Bujor, *op. cit.*, p. 558 ; D. Tudor, Materiale, 9, 1970, p. 282.
73. Al. Odobescu, *op. cit.*, p. 242.
74. D. Tudor, Materiale, 9, 1970, p. 284 ; idem, *Sucidava*, 1974, p. 45.
75. Citeva date referitoare la această problemă, la O. Toropu, AO, N.S., 1, 1981, p. 72—73.
76. D. Tudor, Materiale, 9, 1970, p. 282—283 și nota 6.
77. D. Tudor și colaboratorii, Materiale, 7, 1961, p. 483 și urm. ; D. Tudor, Materiale, 9, 1970, p. 283 și urm.
78. Vezi nota anterioară.
79. D. Tudor și colaboratorii, Materiale, 7, 1961, p. 491.
80. IGLR, 278 ; pentru interpretare, mai nou, D. Tudor, *Sucidava*, 1974, p. 123 și urm. și OR⁴, p. 422—423.
81. Gh. Poenaru-Bordea, SCN, 6, 1975, p. 70, nr. 10.
82. D. Tudor, Materiale, 9, 1970, p. 289—290.
83. L. F. de Marsigli, *op. cit.*
84. Vl. de Blaremborg, *op. cit.*, la Al. Odobescu, *op. cit.*, p. 207.
85. Al. Popovici, *Cronica manuscrisă*, la Al. Odobescu, *op. cit.*, p. 217.
86. August Treboniu Laurian, *op. cit.*, p. 88.
87. D. Papazoglu, *op. cit.*, p. 108 și urm.
88. Al. Odobescu, *op. cit.*, p. 238 și urm.
89. Gr. Tocilescu, *Monumentele MNA*, I, p. 232.
90. D. Tudor, *Sucidava*, 1974, p. 15—16.
91. D. Tudor, Dacia, 5—6, 1938, p. 396 și urm. ; 7—8, 1941, p. 367 și urm. ; 11—12, 1948, p. 145 și urm. ; Materiale, 1, 1953, p. 693 și urm. ; D. Tudor și colaboratorii, Materiale, 7, 1961, p. 475 și urm. ; D. Tudor, Materiale, 9, 1970, p. 281 și urm. ; Gh. Poenaru-Bordea, V. Barbu, Dacia, N.S., 14, 1970, p. 251 și urm. ; Gh. Poenaru-Bordea, SCN, 6, 1975, p. 70 și urm. ; V. Barbu, SCIV, 24, 1973, 1, p. 27 și urm. ; Oltenia, 1, 1974, p. 83 și urm. ; D. Tudor, și colaboratorii, Materiale, 14 (Tulcea), 1980, p. 357 și urm. ; 15 (Brașov), 1983, p. 327 și urm. ; O. Toropu, C. Tătulea, Drobeta, 5, 1982, p. 115 și urm. Unele dintre rezultate, în sintezele semnate de D. Tudor (mai nou, *Sucidava*, 1974, p. 72 și urm. și OR⁴, p. 415 și urm.).
92. Dimensiunile curtinelor D—E, E—F, F—G și G—H, precum și ale turnurilor exterioare și interioare E, F și G, D exterior și H interior, după D. Tudor, *Sucidava*, 1974, p. 84—87.
93. Dimensiunile turnurilor D interior, H exterior, I, J și K, precum și ale curtinelor H—I și I—J/K au fost măsurate de noi.

94. Cifrele au fost stabilite după ultima schiță publicată de D. Tudor (OR⁴, p. 424, fig. 127) cu unele rectificări impuse de observațiile făcute în ultimii ani.
95. D. Tudor, OR⁴, p. 428.
96. Idem, *Sucidava*, 1974, p. 88.
97. V. Barbu, *Oltenia*, 1, 1974, p. 83 și urm.; O. Toropu, C. Tătulea, *op. cit.*, p. 116 și urm.
98. D. Tudor, *Sucidava*, 1974, p. 90; idem, OR⁴, p. 428 (unele date sînt inedite).
99. Pentru incinta interioară, cf. și V. Barbu, SCIV, 24, 1973, 1, p. 42 și urm.; din contra, D. Tudor, *Sucidava*, 1974, p. 82 și urm.; idem, OR⁴, p. 430.
100. O. Toropu, *Analele Universității din Craiova, Seria Filozofie—Sociologie—Istorie*, 7—8, 1982—1983 (Craiova, 1986), p. 111—112, fig. 1.
101. D. Tudor și colaboratorii, *Materiale*, 7, 1961, p. 478 și urm.; idem, *Materiale*, 14 (Tulcea), 1980, p. 360 și urm.; D. Tudor, *Exp. Bujor, Dacia, N.S.*, 4, 1960, p. 541 și urm.; D. Tudor, *Sucidava*, 1974, p. 92, 130, 137 și urm.; idem, OR⁴, p. 430 și 461 și urm.; O. Toropu, *AO, N.S.*, 1, 1981, p. 67 și urm..
102. Mai sus, nota 91 la care se va adăuga, D. Tudor, OR⁴, p. 118 și O. Toropu, *Romanitatea*, p. 43—65 și 68—77.
103. D. Tudor, *AO*, 16, 1937, 89—91, p. 84—87; idem, *Sucidava*, 1974, p. 44; idem, OR⁴, p. 395, 398.
104. D. Tudor, *AO*, 16, 1937, 89—91, p. 83—84; idem *Dacia*, 5—6, 1938, p. 394—395; idem, *Sucidava*, 1974, p. 45.
105. Al. Odobescu, *op. cit.*, p. 242; D. Tudor, *Materiale*, 9, 1970, p. 284; idem, *Sucidava*, 1974, p. 45; idem, OR⁴, p. 395—396, 398 și 402.
106. D. Tudor, *Materiale*, 9, 1970, p. 287—288 și 292; idem, *Sucidava*, 1974, p. 45; idem, OR⁴, p. 398; V. Barbu, SCIV, 24, 1973, 1, p. 33; Gh. Poenaru-Bordea, *SCN*, 6, 1973, p. 70, nr. 10 și 13; C. Tătulea, *Fl. Biciu, op. cit.*, p. 60—61; D. Tudor și colaboratorii, *Materiale*, 15 (Brașov), 1983, p. 335.
107. D. Tudor, *Materiale*, 9, 1970, p. 293; idem, *Sucidava*, 1974, p. 45—46; OR⁴, p. 398; C. C. Petolescu, *Oct. Onea, Materiale*, 10, 1973, p. 125 și urm.; Gh. Poenaru-Bordea, *Materiale*, 10, 1973, p. 141 și urm. Informații prețioase am primit de la Gh. Popilian, căruia îi mulțumim și pe această cale.
108. Ligia Birzu, SCIVA, 37, 1986, 1, p. 89 și urm.; fig. 2, 2.

109. D. Tudor, *Materiale*, 9, 1970, p. 290 ; O. Toropu, *Romanitatea*, p. 43.
110. O. Toropu, *AO, N.S.*, 1, 1981, p. 67 și urm.
111. D. Tudor, *OR*⁴, p. 395—396.
112. *IDR*, II, 204 și 203.
113. *IDR*, II, 188, 193, 195, 197—199, 200—205, 208, 211—212, 217, 224, 229, 230, 253, 256 (numele completat de noi : *[Ul]pius*), 278, 280—282 ; *IGLR*, 282, 285, 288, 292, 398 F' ; D. Tudor, *SCIVA*, 30, 1979, 2, p. 307, nr. 5 ; Drobeta, 4, 1980, p. 73—75 ; *SCIVA*, 32, 1981, 3, p. 435, nr. 34, p. 423, nr. 1 (aceeași inscripție, revizuită de C. Petolescu, *SCIVA*, 34, 1983, 4, p. 367, nr. 105 ; 37, 1986, 1, p. 106, nr. 2 ; sfârșitul inscripției inedit, cu lectura noastră) și p. 424, nr. 2 ; idem, *OR*⁴, p. 99, 101 ; pe inscripții inedite : un *Aurelius*, un *Rom(ulus)* și *Aurelius Saturninus*.
114. *IDR*, II, 188, 201, 206, 233, 275 (completat de noi : *Titus Iulius Evanthus*) ; *IGLR*, 305, 316, 398 ; D. Tudor, *SCIVA*, 30, 1979, 2, p. 306—307, nr. 3 ; 32, 1981, 3, p. 436, nr. 36 ; vezi și nota 113.
115. *IDR*, II, 202, 272.
116. *IDR*, II, 228 ; vezi însă și I. I. Russu, *Limba traco-dacilor*², București, 1967, p. 41—42 și nota 1 ; Drobeta, 3, 1978, p. 192.
117. Pentru originea antroponimelor sucidavense, cf. și D. Tudor, *Sucidava*, 1974, p. 35 și urm. ; *OR*⁴, p. 140—145.
118. Pentru probleme de ansamblu privitoare la rituri și ritualuri de înmormântare, cf. M. Babeș, *Dacia*, NS, 14, 1970, p. 167 și urm. ; D. Protase, *Riturile funerare la daci și daco-romani*, București, 1971 ; Gh. Popilțan, *Necropola daco-romană de la Locusteni*, Craiova, 1980 ; Silviu Sanie, *Civilizația romană la est de Carpați și romanitatea pe teritoriul Moldovei (sec. II î.e.n.—III e.n.)*, Iași, 1981, p. 81 și urm. etc.
119. D. Tudor, *Sucidava*, 1974, p. 45—46 ; *OR*⁴, p. 398 ; O. Toropu, *Romanitatea*, p. 112—113.
120. D. Tudor, *Dacia*, 11—12, 1948, p. 197, fig. 41/16 ; O. Toropu, *Romanitatea*, p. 112 și urm. O piesă inedită a fost descoperită în 1985.
121. D. Tudor, *Dacia*, 7—8, 1941, p. 375 ; 11—12, 1948, p. 187—188 ; *OR*⁴, p. 456 ; O. Toropu, *Romanitatea*, p. 115—117.
122. O. Toropu, *Romanitatea*, p. 112 și urm.
123. *Notitia Dignitatum*, *Or.*, XLII, 39.
124. *IDR*, II, 205 — Nu au fost luate în discuție inscripțiile tegulare cu lecturi eronate.

125. *IDR*, II, 236 ; Doina Benea, *Din istoria militară a Moesiei Superior și a Daciei. Legiunea a VII Claudia și Legiunea a IIII Flavia*, Cluj-Napoca, 1983, p. 54, 58, 123, 153, 162—163, 167—172, 180 și pl. V/9—10, 12—13, 15.
126. *IDR*, II, 237.
127. D. Tudor, *OR*⁴, p. 99, 307, 328—329 ; *IGLR*, 279.
128. Doina Benea, în *Acta M.N.*, 15, 1978, p. 235 și urm. ; ștampile identice la Drobeta (*IDR*, II, 99 h).
129. *IGLR*, 280, 283 ; D. Tudor, *OR*⁴, p. 99 ; vezi și nota 113 de mai sus.
130. *IGLR*, 284—290, 292, 296—297 ; D. Tudor, *OR*⁴, p. 99—101 ; inscripția *HRIDA* (*CIL*, III, 8 075, 47 ; D. Tudor, *OR*⁴, p. 103) se citește corect ; [V]ARIDA[L] vezi și nota 113 de mai sus.
131. *IGLR*, 289, 291, 293—295 ; *IDR*, II, 248 ; D. Tudor, *OR*⁴, p. 99—101.
132. D. Tudor, *OR*⁴, p. 329—330 ; C. M. Vlădescu, *Armata romană în Dacia Inferior*, București, 1983, p. 32 și notele 2—3, 10—11 (cf. și *IDR*, II, 325—328).
133. D. Tudor, *OR*⁴, p. 415 ; V. Moga, *Din istoria militară a Daciei romane. Legiunea a XIII-a Gemina*, Cluj-Napoca, 1985, p. 30 și urm.
134. W. Seston, *Dioclétien et la Tétrarchie*, I, *Guerres et réformes (284—300)*, Paris, 1946, p. 297—298, 302—308 ; D. van Berchem, *L'armée de Dioclétien et la réforme constantinienne*, Paris, 1952, passim ; A. H. M. Jones, *The Later Roman Empire*, 284—602, Oxford, 1964, p. 52—60, 97—100, ca să cităm doar câteva dintre lucrurile care s-au oprit asupra acestui subiect.
135. *Notitia Dignitatum*, Or., XLII, 18, 21 ; C. Petolescu, în „Akten des XI Internationalen Limeskongress“, Budapest, 1977, p. 297 și urm. ; RESEE, 18, 1980, 1, p. 115 și urm.
136. *Notitia Dignitatum*, Or., XLII, 19.
137. D. Tudor, *OR*⁴, p. 99.
138. Mai sus, nota 135.
139. D. Tudor, Sucidava, 1974, p. 34—35, 62, 76—77 ; *OR*⁴, p. 68 și urm. p. 441 și urm. ; O. Toropu, *Romanitatea*, p. 86—88, 140 (unele descoperiri sînt inedite).
140. *IDR*, II, 187.
141. *IDR*, II, 227 ; vezi nota 139.
142. *IDR*, II, 242—246, 249 ; *IGLR*, 298—299 ; D. Tudor, *OR*⁴, p. 103. Pentru dimensiunile cărămizilor, D. Tudor, *Sucidava*, 1974, p. 68 ; *OR*⁴, p. 95 și urm.

143. *IDR*, II, 251—265, 275—276, 278—280 ; *IGLR*, 304.
144. *IDR*, II, 266—268, 271—272, 274, 277.
145. *IDR*, II, 276 ; *IGLR*, 304.
146. *IDR*, II, 203.
147. *IDR*, II, 292, 299, 301.
148. D. Tudor, *Sucidava*, 1974, p. 63—67, 132 ; *OR*⁴, p. 79—92, 104—106, 433 și urm. ; O. Toropu, *Romanitatea*, p. 89 și urm. ; Gh. Popilian, *Ceramica romană* p. 56 și urm.
149. *IDR*, II, 281—285.
150. *IDR*, II, 216.
151. *IDR*, II, 229—230.
152. *IDR*, II, 231—232 ; *IGLR*, 305 ; D. Tudor, *Drobeta*, 4, 1980, p. 73—75.
153. D. Tudor, *Sucidava*, 1974, p. 68—70 ; *OR*⁴, p. 73, 112—115, 436—438 ; O. Toropu, *Romanitatea*, p. 88—89, 140—141.
154. D. Tudor, *Sucidava*, 1974, p. 70 ; *OR*⁴, p. 107, 436 ; O. Toropu, *Romanitatea*, p. 89, 140.
155. *IDR*, II, 203.
156. O. Toropu, *Romanitatea*, p. 92 ; (la D. Tudor, *Sucidava*, 1974, p. 62—70 și 130—132 ; *OR*⁴, p. 72 și urm., 432 și urm. ; Gh. Popilian, *Ceramica romană*, p. 57 și urm. ; O. Toropu, *Romanitatea*, p. 86—92 și 140—141, meșteșugurile).
157. D. Tudor, *OR*⁴, p. 68—70, 444.
158. *IDR*, II, 188.
159. *IGLR*, 302.
160. *IDR*, II, 305—306.
161. *IDR*, II, 302—304.
162. *IDR*, II, 286—288.
163. *IGLR*, 306—307, 311, 393 ; D. Tudor, *OR*³ (SE), 345.
164. *IGLR*, 398, 398 F.
165. *IDR*, II, 289, 291, 293—298 ; D. Tudor, *Drobeta*, 4, 1980, p. 73 ; ultimul nume, pînă acum inedit.
166. *IDR*, II, 290.
167. Pentru comerț, cf. D. Tudor, *Sucidava*, 1974, p. 63 și urm., 130—132 ; *OR*⁴, 115 și urm., 429 și urm., 463—464 ; Gh. Popilian, *Ceramica romană* p. 23 și urm. ; O. Toropu, *Romanitatea*, p. 93 și urm.
168. D. Tudor, *Sucidava*, 1974, p. 37, 40 ; *OR*⁴, p. 148.
169. *IDR*, II, 201, 203—204, 206.
170. *IDR*, II, 193, 203.
171. *IDR*, II, 188, 193, 202—203, 229—230 ; D. Tudor, *SCIVA*, 30, 1979, 2, p. 304—306, nr. 2.

172. *IDR*, II, 201, 203—204.
173. *IDR*, II, 197.
174. *IDR*, II, 190.
175. *IDR*, II, 211.
176. D. Tudor, *Sucidava*, 1974, p. 32—34 ; *OR*⁴, p. 205—208.
177. *IDR*, II, 187—247, 249—285, 299—301, 307.
178. *IGLR*, 278—299.
179. *IGLR*, 316, 330, 335, 341, 372—373, 376, 379, 398, 398 A, D—F.
180. *IGLR*, 305 ; D. Tudor, *Drobeta*, 4, 1980, p. 73—75, fig. 3.
181. *IGLR*, 301, 303.
182. *IDR*, II, 248, 286—298, 302—306 ; *IGLR*, 300, 302, 306—315, 317—329, 331—334, 336—340, 342—371, 374—375, 377—378, 380—397, 398 B—C, G ; D. Tudor, *SCIVA*, 32, 1981, 3, p. 425 și urm.
183. *IDR*, II, 187.
184. *IDR*, II, 188, 190, 197.
185. *IDR*, II, 190, 197.
186. D. Tudor, *SCIVA*, 32, 1981, 3, p. 434—435, nr. 34.
187. *IDR*, II, 192.
188. *IDR*, II, 193.
189. *IDR*, II, 193—195.
190. *IDR*, II, 196.
191. *IDR*, II, 193, 202 (cf. C. Petolescu, *SCIVA*, 32, 1981, 4, p. 603).
192. *IDR*, II, 204—205, 208.
193. *IDR*, II, 199 ; D. Tudor, *SCIVA*, 30, 1979, 2, p. 306—307, nr. 3.
194. *IDR*, II, 201, 233.
195. *IDR*, II, 198.
196. D. Tudor, *SCIVA*, 30, 1979, 2, p. 307, nr. 5.
197. D. Tudor, *Drobeta*, 4, 1980, p. 75, fig. 4—5.
198. *IGLR*, 303.
199. *IGLR*, 301.
200. *IGLR*, 308 și urm. ; D. Tudor, *SCIVA*, 32, 1981, 3, p. 425 și urm.
201. *IGLR*, 307.
202. *IGLR*, 316, 330, 376.
203. *IGLR*, 398 E.
204. *IGLR*, 316 ; pentru culte cf. și D. Tudor, *Sucidava*, 1974, p. 40—44 și 134—137 ; *OR*⁴, p. 359—394, 411 și 464—466 ; O. Toropu, *Romanitatea*, p. 108—110.
205. *IDR*, II, 189 ; cf. și V. Barbu, *SCIV*, 24, 1973, 1 p. 46—47, notele 72—73.
206. M. Macrea, *VDR*, p. 24 și urm.

207. D. Tudor, *Materiale*, 9, 1970, p. 282, nota 3 ; Gh. Poenaru-Bordea, *SCN*, 6, 1975, p. 71, nr. 36, p. 93 și urm.
208. M. Macrea, *op. cit.*, p. 29—106, 436 și urm. ; V. Barbu, *SCIV*, 24, 1973, 1, p. 27 și urm. ; D. Tudor, *Sucidava*, 1974, p. 24 și urm. ; *OR*⁴, p. 34 și urm. ; O. Toropu, *Romanitatea*, p. 13—15.
209. O. Toropu, C. Tătulea, *Drobeta*, 5, 1982, p. 115, 122 și nota 34 ; O. Toropu, *AU Craiova*, seria Filologie, Sociologie, Istorie, 7—8, 1982—1983, Craiova, 1986, p. 111—112, cu notele 4—6 și fig. 1.
210. O. Toropu, *Romanitatea*, p. 20—21.
211. E. Chirilă și colaboratori, *Trei tezaure monetare din Banat din secolul IV*, Lugoj, 1974, p. 88—92 ; O. Toropu, *Romanitatea*, p. 26—28 cu notele 81, 83—88 ; D. Tudor, *OR*⁴, p. 244 și urm. și 416 și urm. ; M. Davidescu, *Drobeta*, Craiova, 1980, p. 184—186 ; C. Vlădescu și colaboratori, *SMMIM*, 10, 1977, p. 79 și urm. ; 11, 1978, p. 153 și urm. ; 12, 1979, p. 148 și urm.
212. *IGLR*, 278 ; O. Toropu, *Romanitatea*, p. 28 și nota 89 ; D. Tudor, *OR*⁴, p. 422—423.
213. O. Toropu, *Romanitatea*, p. 29—31 ; *AU Craiova*, 7—8, 1986, p. 113 ; O. Toropu, C. Tătulea, *op. cit.*, p. 122—123.
214. Procopius, *Despre zidiri*, IV, 34—35, în *FHDR*, II, p. 467.
215. *Iustiniani Novellae*, XI, 2—7, în *FHDR*, II, p. 377—379.
216. O. Toropu, *Romanitatea*, p. 35—37.
217. O. Toropu, *AU Craiova*, 7—8, 1986, p. 112—113 ; D. Tudor, *Sucidava*, 1974, p. 72—145 ; *OR*⁴, p. 415 și urm.
218. D. Tudor, *Sucidava*, 1974, p. 22—23 ; *OR*⁴, p. 23 și urm.
219. O. Toropu, *Romanitatea*, p. 37—38.
220. D. Tudor, *OR*⁴, p. 48 ; *IDR*, II, 493—494, 589.
221. D. Tudor, *Sucidava*, 1974, p. 56—57 ; *OR*⁴, p. 279.
222. Gh. Tocilescu, *Monumentele MNA*, p. 299, 301, nr. 32—33 ; D. Tudor, *OTS*, p. 336 ; *Sucidava*, 1974, p. 58 ; *IDR*, II, 322—323.
223. D. Tudor, *Sucidava*, 1974, p. 123—127 ; *OR*⁴, p. 422—423 ; *IGLR*, 278.
224. D. Tudor, *OR*⁴, p. 232.
225. Gh. Popilian, *Necropola daco-romană de la Locusteni*, Craiova, 1980.
226. D. Tudor, *Sucidava*, 1974, p. 59 ; *OR*⁴, p. 221—222.
227. D. Tudor, *OR*⁴, p. 231.
228. Idem, *Podurile* p. 17—31.

229. *IDR*, I, 10.
230. O. Toropu, *Romanitatea*, anexa 17.
231. Pentru materialele descoperite în „Valea Sneagului” : D. Tudor, *Dacia*, 5—6, 1938, p. 420 ; *SCIV*, 1, 1950, 2, p. 139—151 ; *Sucidava*, 1974, p. 147—148 ; O. Toropu, *Romanitatea*, p. 150, 155, 161—172.
232. Pentru descoperirile mai vechi : D. Tudor, *Dacia*, 5—6, 1938, p. 410, 412, 420 ; 11—12, 1948, p. 170, 174, 185 ; *Material*e, 1, 1953, p. 704, 712—713 ; *Sucidava*, 1974, p. 148—150. Descoperirile din ultimul deceniu, foarte numeroase, sînt încă nepublicate.
233. *Documente privind istoria României*, B, *Țara Românească. 1247—1500*, București, 1950, p. 2 ; *ibidem*, C, *Transilvania, I (1075—1250)*, București, 1954, p. 33.
234. C. Tătulea, *Oltenia*, 3, 1981, p. 58 și notele 20—21, 23.
235. I. Dumitriu-Snagov, *Țările române în secolul al XIV-lea. Codex Latinus Parisinus*, București, 1979, p. 66—107, 618—619 și pl. 113 v—114 r.
236. „Vocea Oltului”, Craiova, I (din 7 mai 1857).

- ActaMN — Acta Musei Napocensis, Cluj-Napoca
 ActaMP — Acta Musei Porolissensis, Zalău
 Apulum — Apulum. Acta Musei Apulensis, Alba Iulia
 AEM — Archäologisch—Epigraphische Mitteilungen aus Österreich—Ungarn
 AO — Arhivele Olteniei, Craiova (N.S. — noua serie)
 BCMI — Buletinul Comisiei Monumentelor Istorice, București
 BSNR — Buletinul Societății Numismatice Române, București
Ceramica romană — G. Popilian, *Ceramica romană din Oltenia*, Craiova, 1976
 Cr. Col. — Creșterea colecțiilor. Caiet selectiv de informare (Biblioteca Academiei R. S. România), București
 CNA — Cronica Numismatică și Arheologică, București
 Dacia — Dacia. Recherches et découvertes archéologiques en Roumanie, București (N.S. — Nouvelle Série)
 Drobeta — Drobeta (publicație a Muzeului Regiunii Porților de Fier), Drobeta-Turnu Severin
 FHDR — *Fontes Historiae Dacoromanae*, București.
 IDR — Gr. Florescu, C. C. Petolescu, *Inscripțiile Daciei Romane*, II, București, 1977
 IGLR — Em. Popescu, *Inscripțiile grecești și latine din secolele IV—XIII descoperite în România*, București, 1976
 Materiale — Materiale și cercetări arheologice, 1—10 (București), 13 (Oradea), 14 (Tulcea), 15 (Brașov)

Monumentele MNA — Gr. Tocilescu, Monumentele epigrafice și sculpturale ale Muzeului Național de Antichități, București (I—1902 ; II—1908)

Oltenia — Oltenia. Studii și comunicări, Craiova

OR³ — D. Tudor, Oltenia Romană, ed. a III-a, București, 1968

OR⁴ — D. Tudor, Oltenia Romană, ed. a IV-a, București, 1978

OTS — D. Tudor, Orașe, târguri și sate în Dacia romană, București, 1968

Podurile — D. Tudor, Podurile romane de la Dunărea de Jos, București, 1971

RIR — Revista Istorică Română, București

Rev. Muz. — Revista Muzeelor (și Monumentelor), București

Romanitatea — O. Toropu, Romanitatea târzie și străromânii în Dacia Traiană sud-carpatică, Craiova, 1976

SCIV(A) — Studii și cercetări de istorie veche (și arheologie), București

SCN — Studii și cercetări de numismatică, București

Sucidava, 1965 — D. Tudor, Sucidava. Une cité daco-romaine et byzantine en Dacie, Bruxelles, 1965

Sucidava, 1966 — D. Tudor, Sucidava, București, 1966

Sucidava, 1974 — D. Tudor, Sucidava, Craiova, 1974

VDR — M. Macrea, Viața în Dacia romană, București, 1969

CUVINT INAINTE de Octavian Toropu	5
I. INTRODUCERE	7
1. Poziția fizico-geografică și numele așezării antice	7
2. Istoricul cercetărilor	11
II. URME ALE UNOR STRĂVECHI CIVILIZAȚII DESCOPERITE LA CELEI	20
1. Locuirea neolitică	20
2. Așezarea din perioada de trecere spre epoca bronzului	22
3. Locuirea traco-geto-dacă. Sucidava — important centru economic, politic și militar geto-dac în Cîmpia Olteniei	35
III. SUCIDAVA LA HOTARUL DINTRE DOUĂ EPOCI	53
IV. EPOCA ROMANĂ ȘI PALEOBIZANTINĂ	60
1. Așezarea civilă	60
2. Cetatea romano-bizantină	73
3. Necropole și morminte izolate	87
4. Populația	96
5. Armata	99
6. Aspecte ale vieții economice	109
7. Structuri sociale	150
8. Organizarea instituțional-administrativă	153
9. Cultura spirituală	156
10. Viața politică	170
11. Rolul Sucidavei în procesul de romanizare a populației autohtone	178

V. TERITORIUL SUCIDAVEI	182
1. Drumuri și așezări rurale în teritoriul sucidavens	182
2. Aspecte ale vieții rurale în așezările din teritoriul sucidavens	190
VI. CELEIUL — STRĂVECHE VATRĂ ROMĂNEASCĂ	194
1. Evoluția locuirii feudale în secolele VII—XVII	194
2. Celeiul — important punct strategic în sistemul defensiv al Țării Românești	202
3. Martori la marile împliniri ale idealurilor naționale	209
VII. MONUMENTE ARHEOLOGICE	212
1. Incinta de pe laturile de nord și vest ale cetății	212
2. Complexele gospodărești ale culturii Celei	216
3. Elemente ale locuirii geto-dacice	217
4. „Clădirea” din secolele IV—V	219
5. Basilica paleobizantină	219
6. Clădirea cu hypocaust	221
7. „Fântâna secretă”	223
8. Complexul de fortificații medievale	227
9. Incinta de pe laturile de est și nord ale cetății	228
10. Fântâna romană din secolul al II-lea e.n.	229
11. Portalul podului de peste Dunăre	230
VIII. MUZEE ȘI COLECȚII MUZEALE	241
1. Muzeul de istorie și etnografie din Corabia	241
2. Colecția arheologică a cetății Sucidava	247
3. Muzeul din comuna Orlea	251
IX. MONUMENTE COMEMORATIVE	254
1. Bustul monumental și obeliscul dedicate memoriei revoluționarului Radu Șapcă	254
2. Monumentul eroilor din războiul pentru independență	255
3. Monumentul Independenței de la Siliștioara	255
4. Monumente ale eroilor din primul război mondial	256
NOTE	258
ABREVIERI	271

Redactor : ANDREI ARICESCU
Tehnoredactor : ECATERINA ALBICI

Bun de tipar : 14.12.1986

Coli de tipar : 8,65+24 pagini ilustrații+1 hartă

Lucrarea executată sub comanda nr. 348
la I. P. Oltenia, Craiova Str. Mihai Viteazul nr. 4
Republica Socialistă România

Dacă în vremea existenței provinciei Dacia rolul Sucidavei în romanizarea geto-dacilor nu se deosebește de cel jucat de alte centre urbane nord-dunărene, după părăsirea oficială a Daciei de către romani, rolul acesteia în procesul de romanizare sporește considerabil.

Sucidava se numără printre puținele așezări urbane nord-dunărene din secolul al IV-lea e.n., care își păstrează încă posibilitățile de difuzare, în mediile etnice locale romanizate sau în curs de romanizare, a civilizației romane și a limbii latine.

